FORGÁCS TAMÁS

A VALENCIAELMÉLET NYELVTÖRTÉNETI ALKALMAZÁSÁNAK ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI

studia uralo-altaica SUPPLEMENTUM 5

studia uralo-altaica

Redigunt
P. HAJDÚ
T. MIKOLA
A. RÓNA-TAS

UNIVERSITAS SZEGEDIENSIS DE ATTILA JÓZSEF NOMINATA

FORGÁCS TAMÁS

A VALENCIAELMÉLET NYELVTÖRTÉNETI ALKALMAZÁSÁNAK ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI KÉRDÉSEI

(a Müncheni Kódex Máté-evangéliumából készített igeszótárral szemléltetve)

SZEGED

1996

Az itt megjelenő dolgozat és szótár 1995-ben megvédett kandidátusi disszertációm anyagát tartalmazza, attól csupán kevés helyen, az opponensek és a nyilvános vita résztvevői által javasolt egy-két pontban tér el.

Köszönet illeti mindazokat, akik e munka megjelenését lehetővé tették. Közülük is első helyen Mikola Tibor professzor urat, aki szerkesztőként felvette a könyvet a Studia Uralo-Altaica sorozat kiadói tervébe, és a nyomdai költségek nagyobbik részét is fedezte. Hálával tartozom a Szegedért Alapítványnak is, amely szintén jelentősen hozzájárult a kiadás költségeihez.

TARTALOM

Tartalom 5

Az alkalmazott rövidítések jegyzéke 9

I. **Elméleti rész** 11

0. Bevezetés 13

1. Elméleti kérdések 16

1.1. A valenciahordozókról 16

1.2. Vonzatok és szabad határozók 21

1.3. Zárt korpuszok és pótkompetencia 29

2. A valenciaelmélet alkalmazása a vizsgált korpuszban: az elemző eljárásról 31

2.1. A mondattan mint a szöveggrammatika része 31

2.2. Szövegszegmentálás és mondatrekonstrukció 34

2.3. A valenciahordozók kiválasztása és a bővítmények klasszifikációja..... 36

2.3.1. A valenciahordozók megkeresése 36

2.3.2. A bővítmények klasszifikációja 39

2.3.3. A vonzatstruktúrák megállapításával kapcsolatos nehézségek: az affinitativitás elvének gyengéi 60

3. A valenciaviszonyok leírásából nyert eredmények kiértékelése 64

3.1. A korpuszban előforduló mondatformák és megoszlásuk 65

3.2. A korpuszban előforduló mondatszerkezetek az igenemek (genus verbi) szerint 69

3.2.1. A passzív igék mondatszerkezetei 70

3.2.1.1. Az egy vegyértékű passzív igék mondatszerkezetei 70

3.2.1.2. A két vegyértékű passzív igék mondatszerkezetei 72

3.2.1.3. A fakultatív vonzatot kívánó passzív igék mondatszerkezetei 72

3.2.1.4. A mediális értelmű passzív igék mondatszerkezetei 73

3.2.2. A mediális igék mondatszerkezetei 74

3.2.2.1. Az egy vegyértékű mediális igék mondatszerkezetei 74

3.2.2.2. A két vegyértékű mediális igék mondatszerkezetei ... 76
3.2.2.3. A fakultatív vonzatot kívánó mediális igék mondatszerkezetei ... 76
3.2.3. A bennható igék mondatszerkezetei ... 77
3.2.3.1. Az egy vegyértékű bennható igék mondatszerkezetei ... 77
3.2.3.2. A két vegyértékű bennható igék mondatszerkezetei ... 78
3.2.3.3. A fakultatív vonzatot kívánó bennható igék mondatszerkezetei ... 78
3.2.4. A reflexív igék mondatszerkezetei ... 79
3.2.5. A reciprok igék mondatszerkezetei ... 79
3.2.6. Az intranzitív kiható igék mondatszerkezetei ... 80
3.2.6.1. Az egy vegyértékű intranzitív kiható igék mondatszerkezetei ... 80
3.2.6.2. A két vegyértékű intranzitív kiható igék mondatszerkezetei ... 80
3.2.6.3. A három vegyértékű intranzitív kiható igék mondatszerkezetei ... 81
3.2.6.4. A fakultatív vonzatot kívánó intranzitív kiható igék mondatszerkezetei ... 81
3.2.6.5. A gyengébben kiható intranzitív igék mondatszerkezetei ... 82
3.2.7. A faktitív igék mondatszerkezetei ... 82
3.2.8. A kauzatív igék mondatszerkezetei ... 83
3.2.8.1. A két vegyértékű kauzatív igék mondatszerkezetei ... 83
3.2.8.2. A három vegyértékű kauzatív igék mondatszerkezetei ... 84
3.2.8.3. A fakultatív vonzatot kívánó kauzatív igék mondatszerkezetei ... 85
3.2.9. A tiszta tranzitív igék mondatszerkezetei ... 85
3.2.9.1. A két vegyértékű tiszta tranzitív igék mondatszerkezetei ... 85
3.2.9.2. A három vegyértékű tiszta tranzitív igék mondatszerkezetei ... 89
3.2.9.3. A fakultatív vonzatot kívánó tiszta tranzitív igék mondatszerkezetei ... 90
3.2.9.4. Tiszta tranzitív igék kizárólag intranzitív struktúrával ... 93
3.3. A mondatformák megoszlása a valenciahordozók vonzatmegkötő képessége szerint ... 94
3.4. A vonzatok fakultativitásának kérdése ... 96
3.5. A valenciaviszonyok leírásából nyerhető lexikológiai tanulságok ... 99
3.5.1. A vonzatok számának ill. fajtájának eltéréséből fakadó jelentéskülönbségek ... 100
3.5.1.1. Jelentéskülönbség a vonzatok számának eltéréséből ... 100

3.5.1.2. Jelentéskülönbség a vonzatok fajtájának eltéréséből 102

3.5.1.3. Jelentéskülönbség mind a vonzatszám, mind a vonzatfajta eltéréséből .. 105

3.5.2. Jelentéskülönbség a bővítmények szemantikai specifikációja alapján .. 108

3.5.3. Csak a kontextus, ill. a szituáció alapján magyarázható jelentéskülönbségek 109

3.5.4. Néhány további tanulság a vonzatok és a jelentés kérdéseit illetően 110

3.5.5. A korpuszbeli igék egyéb nyelvtörténeti változásai 113

4. Összefoglaló megjegyzések 116

Irodalom 119

A fontosabb szakkifejezések jegyzéke 129

II. **Szótári rész:**
Igevalencia-szótár a Müncheni Kódex Máté-evangéliuma alapján 133

A szótár felépítéséről 135

Szótár 139

Az alkalmazott rövidítések jegyzéke

A = határozói (adverbiális) vonzat
A_{adir} = statikus, irányultságot ki nem fejező (adirekt) határozói vonzat
A_{dir} = irányultságot kifejező (direkt) határozói vonzat
A_{akk} = tárgy értékű határozó mint vonzat
+/-Anim = élő/nem élő szemantikai jegyű bővítmény
+/-Abstr = elvont fogalom/nem elvont fogalom szemantikai jegyű bővítmény
BK = Bécsi Kódex
C = szabad határozó (cirkumstanciális elem)
C_{temp} = szabad határozó az indexbeli rövidítéssel megadott esetalakban
FCs_{akk} = főnévi csoport az indexbeli rövidítéssel megadott esetalakban[1]
$FCs_{postpos}$ = névutós főnévi csoport
$Hszó_{mod}$ = az indexbeli rövidítéssel megadott funkciójú határozószó
+/-Hum = ember/nem ember szemantikai jegyű bővítmény
Inf = főnévi igenév mint bővítmény
INS = Instrumentum tematikai szerepű vonzat
Loc = locativus
MK = Müncheni Kódex
MM = mellékmondat mint bővítmény
N = névszó (nomen)
N_p = birtokjeles névszó (létigés szerkezetek névszói részeként)
O = tárgyi bővítmény (object)
O_2 = kettős tárgy második tárgya (pl. **HAGY**)
O_a = ágensobjekt (passzív igék melletti Ágens tematikai szerepű bővítmény)
Pron = névmás (pronomen)
$Pron_{mod}$ = az indexbeli rövidítéssel megadott funkciójú névmás
$Pron_p$ = birtokos névmás vagy birtokjeles egyéb névmás (létigés szerkezetek névszói részeként)
S = alanyi bővítmény (subject)
S_{px} = birtokos személyjeles alany (a *lesz, nincs* és *van* igék mellett)
VH = valenciahordozó
V_{itr} = intranzitív ige mint valenciahordozó
V_{pass} = szenvedő ige mint valenciahordozó
V_{tr} = tranzitív ige mint valenciahordozó

---

[1] A főnévi csoport terminust nem egészen a generatív grammatikában megszokott értelemben használom, hanem egyszerűen a valamilyen esetalakban megjelenő névszók, ill. névszói szerkezetek (a névmásokat is beleértve) megnevezéseként.

I. ELMÉLETI RÉSZ

0. Bevezetés

A modern nyelvtudomány két évszázados története két nagy szakaszra osztható. A Rask, Bopp és Grimm fellépésétől Saussure-ig tartó első szakasz a történeti nyelvtudomány kialakulásának és fejlődésének az időszaka, a Saussure óta tartó második szakasz pedig – ellenhatásként – a szinkrónia diadala és a diakrónia trónfosztása jegyében telt el. Mindkét irányzatban eleinte az egyes nyelvek hangállományára, formai kérdéseire irányult a figyelem, hiszen ezek szolgáltatták a leglátványosabb eredményeket. A mondattani kutatások terén azonban nagy a különbség a két szakasz között: míg a diakrón kutatások számára a szintaxis – egyes nagy lélegzetű mondattani munkák ellenére is – kicsit "mostohagyerek" volt, addig ez a század a – leíró – mondattani munkák soha nem látott elmélyülését hozta el (vö. Szemerényi 1992: 5-8). Már a strukturalista nyelvleírás is jelentős eredményeket ért el a szintaktikai struktúrák és disztribúciós modellek kutatása terén (közvetlen összetevős és függőségi grammatikák), Noam Chomsky fellépését (elsősorban a Syntactic Structures megjelenését) pedig sokan szinte nyelvészeti forradalomként, minőségileg új korszakként emlegetik, mely a tudományág tárgyát, módszereit és célkitűzéseit újra definiálta (vö. Helbig 1973: 261 kk.; Imhasly - Marfurt - Portmann 1982: 94 kk.; Behrens 1989: 1 stb.).

Később azonban be kellett látni, hogy sem a strukturalista, sem a generatív szintaxisleírások nem találták meg a "bölcsek kövét", s továbbfejlesztéseik (pl. interpretatív és generatív szemantika) sem jutottak el az egzaktságnak arra a fokára, amely egy minden igényt kielégítő elmélettől elvárható volna. Így az azóta eltelt időszakra egyre inkább az útkeresés nyomja rá a bélyegét. A próbálkozások nagyon sokfélék, egyesek tovább kísérleteznek az elméletek finomításával, mások a szöveg irányába próbálják meg a "kitörést", de növekszik az érdeklődés a történeti nyelvtudomány, elsősorban a nyelvi változások elmélete, ezzel összefüggésben a szociolingvisztika, a kreol és pidgin nyelvek kutatása iránt is.

El kell ugyanakkor ismerni azt is, hogy az említett modellek rengeteg új eredményt hoztak a szintaktikai leírásban. Éppen ezért – s a történeti mondattani kutatások elhanyagoltsága és elmaradottsága miatt – nem mondhatunk le arról, hogy módszereik egy részét – természetesen megfelelő adaptálás után (erről később) – történeti szövegeken is alkalmazzuk. Mindez kettős haszonnal járhat: egyrészt olyan új elméleti és modszertani kérdések vetődhetnek fel, amelyek megoldása pozitív hatással van magára az alkalmazott elméletre is, másrészt pedig – szemben korábbi leírások gyakran részletekre koncentráló, néha ad-hoc jellegével – lehetővé válik nyelvtörténeti adatok konzekvens és szisztematikus leírása egy szinkrón metszetben. Ez pedig megfelelő alapot nyújt különböző korok nyelvi állapotának összehasonlításához, azaz bizonyos nyelvtörténeti változásoknak az eddigieknél lényegesen explicitebb leírásához, ill. magyarázatához (vö. Korhonen 1978: 1).

Az újabb elméleti irányzatok közül többet is kipróbáltak nyelvtörténeti anyagokon. Így például King 1971 a nyelvi változások magyarázatához segítségül hívja a generatív grammatika elméleti alapjait (kompetencia, performancia stb.), s ezekből kiindulva próbálja magyarázni a nyelv egyes szintjeinek (főként a hangtan (134-180), de röviden a szintaxis (182-190)) változásait. Van de Velde 1971 pedig kísérletet tesz a generatív nyelvtan közvetlen összetevős módszerének nyelvtörténeti szövegeken való alkalmazására.

Ezeknél valamivel később bukkant fel, de – különösen a német nyelvészeti irodalomban – jóval inkább elterjedt a függőségi nyelvtan valenciafogalmának és az ennek segítségével nyerhető struktúramodelleknek nyelvtörténeti felhasználása. Ez nyilván azzal is összefügg, hogy a függőségi nyelvtannal kapcsolatos kutatások a német szakirodalomban nagyon széles körűek, számos szinkrón valenciaszótár készült (pl. Helbig/Schenkel 1975, Engel/Schumacher 1978, Schumacher 1986), ennek folytán pedig a valencia elméleti kérdéseinek megoldását célul tűző szakirodalom is rendkívül gazdag.

A régi német nyelv valencia-alapú leírásának ötlete Albrecht Greule Valenz und historische Grammatik című tanulmányában bukkan fel először (Greule 1973). Azóta több nagyobb lélegzetű munka (pl. Korhonen 1978, Greule 1982) és számos kisebb tanulmány (pl. Greule 1982a) látott ebben a témakörben napvilágot, sőt egy magyarországi német nyelvemlék feldolgozása is elkészült már (Ágel 1988).

Ezek adták az indítékot ahhoz, hogy a régi magyar nyelv szintaktikai leírásában is felhasználjam a valenciaelméletet.[2] Ennek fő oka a mondattörténeti kutatások viszonylagos elhanyagoltságán túl az, hogy a történeti mondattani munkák legtöbbje a hagyományos mondattani kategóriák bemutatását végzi csupán el (mondatfajták, alá- és mellérendelő viszonyok a szószerkezetek és a (tag)mondatok szintjén),[3] míg a valenciaelmélet igeközpontú szemlélete számos új aspektust tár fel a kutatás számára.

---

[2] A magyar, pontosabban finnugor szakirodalomban a fentiekhez némileg hasonló – bár nem a valenciaelméleten alapuló – mondatsruktúravizsgálat Gulya vahi-osztják anyagon végzett, szinkrón elemzése (Gulya 1975, ill. Gulya 1994).

[3] Ez alól a megállapítás alól kivételt képeznek A magyar nyelv történeti nyelvtana című monográfia I. kötetének (Benkő 1991) mondattani fejezetei és a II/2. kötet (Benkő 1995), amely a kései ómagyar kor mondattanát és szöveggrammatikáját mutatja be. Ezek ugyan részben szintén a hagyományos felépítést és módszereket követik, de igyekeznek már beépíteni újabb grammatikaelméleti törekvéseket is. Így bekerültek a munkába olyan, az újabb kutatásokkal kapcsolatos kérdések is, mint pl. a mondatok aktuális tagolása, ezenkívül az alárendelő szerkezetek, ill. mondatok tárgyalása során már fontos szerepet tulajdonítanak "a szófajoknak, azok bővíthetőségének: vonzatainak és szabad bővítményeinek (a mellékmondat formájában kifejezetteknek is)" (Rácz 1984: 143). Ebből fakad, hogy az igék bővítményeit bemutató fejezetekben is (I. köt. 649-72 és II/2. köt. 247-317) a valenciaelméletből jól ismert terminusokkal találkozunk (szabad és kötött bővítmények stb.). Közelebbről nézve azonban meg kell állapítanunk, hogy ezek a fejezetek is inkább a hagyományos kategóriákkal dolgoznak, kötött bővítményeken elsősorban csak az alanyt, a tárgyat, az ún. állandó határozót és egyes mozgást jelentő igék határozói bővítményeit értik, emellett a besorolást sem egészen a valenciaelméletből ismert elhatárolási kritériumok alapján végzik el. Ezzel kapcsolatban l. még a 35. számú lábjegyzetet is.

A dolgozat két fő részből áll. Az első elméleti kérdésekkel foglalkozik, a másodikban pedig a vizsgálat végtermékeként nyert valenciaszótár kapott helyet. Az elméleti rész több alfejezetre oszlik: az első az igevalenciával kapcsolatos **főbb elméleti kérdéseket** foglalja röviden össze. A továbbiakban (2. fejezet) ezen az elméleti alapon állva a választott korpusz (a Müncheni Kódex Máté evangéliuma – a szövegkiválasztás szempontjairól később) konkrét vizsgálata során kimunkáltam azt az **elemző eljárást**, amellyel egy zárt korpuszban (a fogalom tisztázását l. később) az igevalenciák és ezáltal a létrejövő mondatok alapjául szolgáló struktúramodellek meglehetős egzaktsággal leírhatók.[4]

Az első rész 3. fejezetében az elemző munka eredményét képező igevalencia-szótár **kiértékelése** történik meg két oldalról is:

a/ a vizsgálat során nyert struktúramodellek gyakorisága és eloszlása tekintetében;
b/ az igevalencia-változások tekintetében.

Míg az első aspektusnak inkább csak a történeti mondattani kutatások számára van jelentősége, addig a második a szintaxison túl a történeti lexikológia és lexikográfia számára is rendkívül hasznos, hiszen az igevalenciák megállapítása – ami itt többnyire nagyobb számú adat értékelésével és összehasonlításával történik – gyakran egyúttal az igéknek az eddigieknél pontosabb jelentésleírását is eredményezi, nem is szólva egy-egy ige valenciájának a megváltozásáról, amely többnyire jelentésváltozás is egyben (l. később).

A dolgozat II. részét a már említett **igevalencia-szótár** képezi, melyben az igék vonzatstruktúrájának és jelentésének megadásán túl példamondatok és azok latin megfelelői is szerepelnek. A szócikkek felépítését részletesen annak a résznek a bevezetőjében ismertetem.

Mint ahogy az eddigiekből is látszik, munkám nem valami teljesen új út keresésére vállalkozik, hanem már meglévő külföldi tapasztalatokra építve, azokat nyelvünkre adaptálva a magyar történeti mondattan területén igyekszik új eredményeket elérni: egyrészt az alapvető mondatstruktúráknak – a klasszikus nyelvtani leírástól eltérő – szisztematikus bemutatása és összehasonlítása, másrészt a vonzatosság kérdéskörének a történeti lexikológia számára nyújtott tanulságai révén.

---

[4] Erre azért volt szükség, mert – mint Ágel is megállapítja munkája bevezetőjében – sem az elméleti alapok, sem a leírás során követett módszerek terén nem fedezhető fel konszenzus az egyes szerzők között (Ágel 1988: 1). Ebből következik, hogy nem vehettem át munkám számára valamiféle kész leírási eljárást, hanem szükség volt arra, hogy – természetesen a számos próbálkozásból merítve, de egyben azokkal vitázva – kialakítsak munkám számára egy megbízható és jól működő elméleti keretet. Ennek során külön figyelmet szenteltem a magyar és a német nyelv eltérő vonásainak, különös tekintettel a vonzatosság, ill. a valencia kérdéseire.

1. Elméleti kérdések

A magyar nyelvészeti kutatásban – ellentétben pl. a némettel – a valenciaelmélet nem igazán vált népszerűvé. Nyilván ezzel magyarázható, hogy a magyar nyelvre nem is dolgoztak ki – legalábbis tudomásom szerint – az igére, ill. a mondatszerkezetek rendszerére alapozott függőségi nyelvtant. Létezik ugyan – ha nem is átfogó elméletként – egy magyar függőségi grammatika, ez azonban nem a hagyományosabb, az igevalencián alapuló mondatstruktúra-nyelvtan, hanem egy a Schubert által kidolgozott Distributed Language Translation (DLT) gépi fordítórendszer számára megfogalmazott, a függőségi elmélet által inspirált, morféma alapú grammatika (rövid ismertetése: Koutny - Wacha 1991, részletesebb leírása: Prószéky - Koutny - Wacha 1989).

Ez annak ellenére van így, hogy – mint Koutny és Wacha Schubertre (Metataxis 18) hivatkozva megjegyzik (i. m. 396) – a függőségi modell a magyar nyelv kötetlen szórendje miatt nyelvünk adekvátabb leírását képes nyújtani, mint az összetevős nyelvtan, amely az olyan nyelvek leírására jó inkább, amelyekben a szavak egymásmellettisége a fontos, míg a függőségi nyelvtan nincs kötve semmilyen nyelvtípushoz.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a vonzatosság kérdésköre teljesen elhanyagolt területe volna a magyar nyelvtudománynak. Így pl. Elekfi László (Elekfi 1966), de még inkább H. Molnár Ilona (H. Molnár 1966, 1969 és 1973) már korábban nagyon fontos megállapításokat tettek e téren (l. később), eredményeiket felhasználják A magyar nyelv történeti nyelvtana már említett mondattani fejezetei is, a Strukturális magyar nyelvtan mondattani kötetében pedig Komlósy András Régensek és vonzatok fejezetcímet viselő értekezése foglalkozik egészen behatóan a problémakörrel, igaz, a generatív nyelvészet oldaláról közelítve a kérdéshez (Komlósy 1992).

Mindazonáltal – mivel a valencia kérdésköre a magyar nyelvészetben mégis viszonylag kidolgozatlan, ráadásul a külföldi irodalomban is sok egymástól eltérő véleménnyel találkozunk – szükségesnek érzem, hogy a továbbiakban röviden összefoglaljam a vonatkozó szakirodalomnak azokat az állításait, amelyek munkám elméleti keretét alkotják.

1.1. A valenciahordozókról

Mivel a vonatkozó szakirodalomban nem egységes a valencia fogalmának, ill. a valenciahordozók típusainak a felfogása, szükségesnek látom, hogy kitérjek arra, mit értek én ebben a munkában a fenti fogalmakon.

Valencián többnyire az **ige vonzatmegkötő képességét** értik. A problémakör először Tesnière strukturalista ihletettségű szintaxiselméletében (Tesnière 1959, magyarul ismerteti Károly 1963) jelenik meg igazán alapos tanulmányozást igénylő

kérdésként. Ő szakított azzal a korábbi felfogással, mely a mondatot két pólus, az alany és az állítmány köré szerveződő egységként tünteti fel, s a mondat centrumába egyedül az igét helyezte[5]. Ez szerinte olyan, mint egy horgas atom, amely – vegyértékétől függően – meghatározott számú és fajtájú elemet képes magához kötni. Ezek az elemek a bővítmények vagy – Tesnière híres drámahasonlata szerint – az ige által ábrázolt cselekvés "szereplői", azaz az ún. **aktánsok** (Károly 1963 cselekvéshordozónak nevezi őket).[6] Rajtuk kívül előfordulhatnak még a mondatokban a szituáció külső körülményeit, "díszleteit" bemutató, azokat megnevező **cirkumstanciák** (Károly: körülményhatározó), amelyek fölbukkanása és száma nem függ az igétől.

Az ige mellett rendelkeznek vonzatmegkötő képességgel más szófajok, így melléknevek, főnevek, de még egyes számnevek és határozószók is (vö. pl. Károly 1969, Rácz 1974a, Thimar 1989, Tamásiné 1989, Bősz 1992, S. Hámori 1985, S. Hámori 1995, Rácz 1995). Ez főleg az olyan vonzatos melléknevek esetében van így, mint pl. a *képes vmire, dühös vkire, méltatlan vmire, hasonló vmihez/vkihez* stb., valamint az összes középfokú melléknév (számnév) *vminél/mint vmi* vonzattal, ill. a főnevek esetében pl. a vkihez/vmihez való tartozást kifejező főnevek (*vkinek a bátyja, húga, tanítványa; vminek a közepe, teteje, tükörképe* stb.) vagy a nomen actionis, ill. agentis jelentésű főnevek (*utazás vhova, gondoskodás vkiről, félelem vmitől*, ill. *vezetője vminek, hódolója vkinek* stb.) – vö. pl. Helbig / Schenkel 1974 és 1977 vagy Komlósy 1992: 347-8. Ezenkívül "a melléknevek és a köznevek szinte egytől-egyig tekinthetők olyan régenseknek, amelyek állítmányi funkciójukban alanyi vonzatot követelnek meg maguk mellé" (Komlósy 1992: 347).[7]

Dolgozatom egyik célja a mondatszerkezetek vagy más néven mondatformák[8] rendszerének feltárása egy magyar nyelvemlékben. Ebből következően csak a mondatokat konstituáló valenciával foglalkozom, a szerkezettagként előforduló elemek valenciájával nem, bár elismerem annak létezését. Mivel e tekintetben is többféle szófaj jöhet szóba, a továbbiakban – munkám számára – a valenciát a valenciahordozó

---

[5] Ezzel a felfogással természetesen lehet vitatkozni. Valójában a valenciaelmélet egyik fő problémája, hogy ezt a tételt elméletileg és gyakorlatilag is kellőképpen megalapozza. Kétségtelen azonban, hogy ennek a felfogásnak számos előnye van a mondatszerkezetek leírásában (gondoljunk csak a szenvedő szerkezetek adekvátabb bemutatására vagy arra az előnyre, hogy az alanynak a többi bővítménnyel egy szintre kerülésével a jelző immár nem a mondatkonstituens elemekkel azonos szinten helyezkedik el). A problémakört nagyon jól összefoglalja Helbig / Schenkel 1975: 12-31, vö. még Károly 1963: 169 és Lewandowski 1990: 1217-1220. A magyar nyelvi leírásban is megtalálható az ige központi szerepéről vallott felfogás. Először Brassainál, ő érdekes módon az ige és bővítményeinek viszonyát a napnak és bolygóinak viszonyához hasonlítja (Brassai 1873: 5-6), de az ige központi szerepét vallja Elekfi 1966, H. Molnár 1973, Deme 1971 és Komlósy 1992 is.

[6] Tesnière-nél korábban is fölfigyeltek már kutatók az ige vonzatmegkötő képességére. Közéjük tartozik Brassai is (l. előbb), de még inkább Bühler, aki már negyedszázaddal az Eléments megjelenése előtt beszél a "syntaktische Leerstelle" fogalmáról (Bühler 1934: 173).

[7] Igaz ugyan, hogy később Komlósy némileg másképp foglal állást, csak a kopulát tartja régensnek, az összetett állítmány névszói részét pedig annak predikatív vonzatként fogja fel (erről később bővebben).

[8] A két terminust teljesen szinonim módon fogom a továbbiakban használni, ebből egyben az is következik, hogy munkámban a **mondatszerkezet** elnevezés sohasem a mondat tényleges szintaktikai szerkezetét jelenti, hanem azt a szintaktikai "vázat", amelybe csupán a valenciahordozó és közvetlen bővítményei tartoznak bele.

(VH) azon tulajdonságaként definiálom, amelynek révén az képessé válik arra, hogy meghatározott számú és típusú bővítmény megjelenését követelje meg (ill.: tegye lehetővé) azokban a mondatokban, amelyeknek predikátumát képezi[9].

A definícióból következően mindig VH-nak tartom az **igét**, hiszen az finit formában csakis állítmányi szerepű lehet a mondatban.

Az elhatárolási nehézségek ellenére (l. később) a VH-k körébe sorolom be az olyan **igei frazeologizmusokat**, amelyek lexéma értékűnek tekinthetők, s amelyeknek konstituenseit nem lehet egyszerűen egy szinszemantikus (verbális) és autoszemantikus (nominális) elem összegeként felfogni (pl. *pálcát tör vki felett* 'ítélkezik', *csapja a szelet vkinek* 'udvarol', *csütörtököt mond* 'elromlik') – vö. Greule 1982: 180, Ágel 1988: 60-66 is.

Ugyancsak VH-ként értékelem a predikatív funkciójú melléknevek és főneveket, függetlenül attól, hogy csak az alany minősül-e vonzatuknak vagy más vonzatuk is van, pl. *Péter szorgalmas / irigy Palira / méltó a barátságunkra / a cserkészcsapat vezetője*.[10]

Ez a felfogás azonban gyakorlati problémákat vet fel, ugyanis rendkívüli módon megnöveli a valencialexikonba felveendő lexémák számát, hiszen – ahogy minden ige külön címszónak számít – gyakorlatilag minden, állítmányként előforduló névszót is annak kellene tekinteni. Ehhez jönnének még a nominoverbális állítmányok névszói részeként megjelenő elemek is. Kérdés ezenkívül, hogy ez utóbbi állítmánytípus esetében mit tekintsünk valenciahordozónak: csak a névszót, a névszót és az igét együtt vagy csak a kopulát?

A kérdés körül nagy vita van a szakirodalomban, a német valenciakutatók két nagy táborra oszlanak a probléma megítélését illetően.[11] Egyik csoportjuk azon a véleményen van, hogy a kopula **az állítmány része**, funkciója pedig nagyjából ugyanaz, mint az ige mód- és időjeleié, ill személyragjaié, azaz tkp. igésíti a névszót, alkalmassá teszi az állítmányi szerepre. Greule 1982: 159 ezért ún. nominális igékről beszél. Ezek valenciával nem rendelkező szinszemantikus igék, melyek egyszerűen verbalizátornak tekinthetők.[12] Hasonlóan vélekedik Seyfert is: "Die Kopula ist das formale Mittel, mit dessen Hilfe Wörter, die nicht zur Klasse der Verben gehören , als

---

[9] Szándékosan használom a **valenciahordozó** elnevezést. Komlósy 1992 **régens** terminusa ugyan nagyon közel áll ahhoz, amit én VH-n értek, ő azonban a régensek közé besorolja a nem predikatív funkciójú vonzatos melléknevet és főneveket, valamint régensnek tekinti a névutókat is (347-8).

[10] Ugyanakkor a valenciahordozók köréből – legalábbis vizsgálatunk szempontjából – kizárom a nem predikatív fukciójú fő- és melléknevet (ill. partícípiumokat), például:

A mindenre ***elszánt*** *gonosztevő végre horogra került.*

A rendőrség elfogta a bűncselekmény ***elkövetőjét***.

[11] Ott persze kicsit más a helyzet, hiszen nincs tisztán nominális állítmány.

[12] A többes szám használata indokolt, mert a *sein* 'van' mellett ide tartoznak még olyan igék, mint a *werden* 'lesz' és a *bleiben* 'marad' is, sőt ide sorolják még a *scheinen* 'vmilyennek tűnik', *halten* 'vmilyennek tart', *gelten*,'vmilyennek számít' típusú igéket is.

Prädikatoren in den Satz eingebracht werden können" (1979: 269) – vö. még Brinkmann 1971: 579.

A másik tábor (pl. Grebe 1973; Helbig/Schenkel 1975; Engel 1980; Sitta 1984) szerint viszont a kopulát nem segédigének, hanem **főigének** és valenciahordozónak kell tekinteni. Ennek az alany mellett még legalább egy bővítménye volna, egy predikatív vonzat. Az ezt a véleményt alátámasztó érvek közül legfontosabb, hogy ezzel a megoldással elkerülhető a névszói-igei állítmányok névszói részében előforduló fő-, ill. melléknevek közti különbségtétel által létrejövő szakadék. A névszói-igei állítmány **főnévi** részét[13] ugyanis a német kutatók közül sokan a kopula vonzataként fogják fel, a predikatív melléknevet azonban már nem. Ugyanakkor pl. a *Der Großvater ist Katholik – Der Großvater ist katholisch* mondatok szembeállítása világossá teszi, hogy a predikatív melléknevet is azonos módon kell kezelni a főnévvel, ezért javasolja Helbig/Schenkel (1975: 55 kk.) azt a megoldást, hogy a kopulát tartsuk valenciahordozónak, az állítmány névszói részét pedig vonzatnak. Helyesen mutat azonban rá Ágel 1988: 51 k., hogy ez a megoldás azért nem az egyedül járható út, mert ha a kopulát csak verbalizátorként fogjuk fel, akkor is lehetséges a fő-, ill. melléknévi névszói részek azonos kezelése, csak akkor nem mint bővítményt, hanem mint valenciahordozót tekinthetjük őket egyenértékű elemnek.

Mint korábban már utaltam rá, a magyar szakirodalomban is megtalálható a létige valenciahordozó voltáról vallott felfogás. Komlósy 1992: 516-7 például a probléma körbejárása után a következő konklúzióra jut: "Ezek után nem marad más választásunk, mint hogy a névszói részt a kopula vonzatának tekintsük. Ebben az esetben ismét azzal a problémával kell szembenéznünk, hogy bár az alany nyilvánvalóan a névszói rész szemantikai argumentumát jelöli, szintaktikailag nem tekinthető az ő vonzatának. [...] Az összetett állítmány névszói része tehát nem más mint a kopula predikatív vonzata ...".

A magyarban azonban némiképp bonyolultabb a helyzet, mint a németben, hiszen előfordulhat olyan eset, amikor a névszó magában, kopula nélkül tölti be az állítmány szerepét (névszói állítmány).[14] Szemantikai oldalról tehát inkább elfogadhatónak tűnnék a kopula egyszerű verbalizátorrá való minősítése. Vegyük pl. szemügyre a következő – különböző típusú valenciahordozókat tartalmazó – mondatokat:

Az indián meghalt. VH = (mediális) ige

Az indián az örök vadászmezőkre távozott. VH = igei frazeologizmus

Az indián halott. VH = névszó (melléknévi igenév).

---

[13] Ebbe egyaránt tartozhatnak **azonosító** (*Szent István Magyarország első királya*) és **besoroló** (*Klára tanárnő ø / volt / lesz*) típusok is.

[14] Ez a németben csak kivételesen, pl. egyes szólásokban (*Ehstand Wehstand; Träume Schäume*) fordulhat elő, vö. Ágel 1988: 50.

Vitathatatlan, hogy mindhárom esetben az állítmány – szemantikai – argumentumának *az indián* alany tekinthető. Nyilvánvaló, hogy jelentéstani szempontból ugyanez a helyzet *Az indián már halott volt* mondat esetében is, holott Komlósy megoldása szerint a VH itt a *volt*, ill. a *VAN*, az *indián* pedig ennek alanyi, a *halott* pedig predikatív vonzatának minősül. Ez a megoldás a névszói és a névszói-igei állítmányok külön kezeléséhez is vezethetne, Komlósy azonban igyekszik ezt az ellentmondást feloldani, ugyanis megjegyzi: "A kopula lexikai tételében természetesen fel kell tüntetnünk, hogy nincs kijelentő mód, jelen idejű, egyes és többes szám harmadik személyű alakja" (i. m. 517). Ez ugyan elsőre kicsit sajátságos eljárásnak tetszhet, mint technikai megoldást azonban el lehet fogadni. Ha ugyanis az igénél is tényleges valenciahordozónak csak az ige tövét tekintjük (vö. pl. Ágel 1988: 4), ott is előfordul olyan eset, hogy kijelentő mód, jelen idő, alanyi ragozás egyes szám harmadik személyben az ige zéró morfémás töve alkalmas a predikátum szerep jelölésére, pl.

Péter kenyeret kérø.
Péter látø egy madarat.[15]

A névszói és a névszói-igei állítmány esetében pedig végül is nagyjából ugyanez a helyzet; ha egy rendszernek tekintjük őket, akkor a névszói állítmány felfogható úgy, mint az előbbi igealakok, azaz, hogy jelöletlenségével jelöli az egyes szám harmadik személyű funkciót (vö. Rácz 1974: 389-91 is). Kétségtelen persze, hogy – mint Komlósy is elismeri – szemantikai szempontból ilyenkor is, meg a névszói-igei állítmány esetében is a névszó a tényleges VH. Mivel azonban – mint korábban már jeleztem – ebben az esetben rendkívüli módon megnő a lexikonba felveendő VH-k száma[16], praktikus okokból mégis átveszem Komlósy (és mások) felfogását a kopula valenciahordozó voltáról. Ez egyben azt is jelenti, hogy csak ige és igei frazeologizmus szerepelhet VH-ként lexikonunkban, a kopulával alkotott névszói-igei, ill. annak ø fokú megjelenésével alkotott névszói állítmányú formák is az igék csoportján belül kapnak helyet. Azon túl, hogy így korlátok között marad a lexikon címszavainak (és a lehetséges mondatstruktúráknak) a száma, ez a megoldás lehetővé teszi a *VAN* különböző jelentéseinek (pl. *A pénz a fiókban van; Van egy kutyám; Meleg van; Péter bátor [van]/volt*) azonos módon való kezelését, hiszen így mindegyik

[15] Igaz, az igéknél a többes szám harmadik személyben már van személyrag, sőt az ikes igéken egyes szám harmadik személyben is találunk végződést, ott a puszta tő nem tudja a predikátum-szerepet ellátni (**Péter alsz- / vereksz-*).

[16] Vö. Engel 1982: 174: "Billigt man der 'Kopula' keinen vollen Eigenwert zu, so bildet sie wirklich erst zusammen mit dem Prädikatsnomen das Hauptverb [...] Der Nachteil an dieser Lösung ist, daß das Lexikon – also das Moneminventar – auf diese Weise ungeheuer aufgeschwemmt würde".

szerkezetben megjelenik – legalábbis virtuálisan – a létige, csak a vonzatai, ennélfogva a jelentései mások.

1.2. Vonzatok és szabad határozók

Miután tisztáztuk a valenciahordozó fogalmát, térjünk most át a másik nagy kérdéskörre, a vonzatok és a szabad határozók elhatárolásának problémájára. Mivel az ezzel kapcsolatos nehézségeket egy korábbi tanulmányomban (Forgács 1990) már viszonylag részletesen bemutattam, most igyekszem csak a legfontosabb kérdésekre és a szakirodalom által azokra adott megoldási javaslatokra szorítkozni.

Korábban említettük már, hogy vonzatmegkötő képességük révén a valenciahordozók meghatározott számú és fajtájú bővítmény megjelenését követelik meg, ill. teszik lehetővé azokban a mondatokban, amelyeknek a predikátumát képezik. Ezek az ige valenciája által meghatározott – obligatorikus vagy fakultatív (erről később részletesebben) – aktánsok vagy **vonzatok**[17] alkotják (az igével együtt) a mondatok strukturális vázát, a mondatformát.

A többi mondatrész viszont nem vesz részt a mondatszerkezet kialakításában, konstituálásában, számuk nem függ az igétől, s a mondatokban való alkalmazásuk (betoldásuk vagy kihagyásuk) úgyszólván tetszőleges, ezért is nevezik őket **szabad határozónak**.

Ahhoz, hogy az említett "mondatvázakat", ill. -szerkezeteket egzakt módon meghatározhassuk, szükség van arra, hogy a mondatrészeknek ezt a két csoportját korrekt módon elhatárolhassuk egymástól. A szakirodalomban rengeteg próbálkozás található ennek a problémának a megoldására, mégis azt mondhatjuk, hogy a vonzatok és a szabad határozók, elkülönítése a valenciaelmélet egyik legsebezhetőbb pontja. De tekintsük át egész röviden a főbb megoldási kísérleteket!

A bővítmények elhatárolására Tesnière két kritériumot fogalmaz meg, egy formális és egy szemantikai szempontot. **Formai** oldalról aktánsnak tekinti a főnévi formában (tehát valamilyen esetalakban) megjelenő bővítményeket (gyakorlatilag tehát az alanyt, a tárgyat és a részeshatározót), körülményhatározónak pedig az adverbiális formában megjelenő (tehát a prepozícióval álló) főneveket. A **jelentés** oldaláról nézve az aktánsok többnyire elengedhetetlenek ahhoz, hogy az ige teljes jelentését kifejezhessük (pl. **Péter üt/i/ —› Péter üti Pált*), a körülményhatározók viszont nem.

---

[17] A vonzat elnevezést a továbbiakban nem a hagyományos nyelvtan 'állandó határozó' fogalmaként használom, hanem a szabad határozó ellentétpárjaként, azaz a német *Ergänzung* terminus megfelelőjeként. Már H. Molnár 1969 is majdnem ugyanebben az értelemben alkalmazza egyébként a terminust. Hasonlóan használja Komlósy 1992a is, de mivel nála a VH (pontosabban: a régens) fogalma tágabb (vö. 9. sz. lábjegyzet), következésképpen a vonzaté is az: "Vonzatnak minősül [...] a mondatban előforduló bármely nyelvi egység, amely a mondat valamely régensének követelményeit elégíti ki" (xv).

Eltekintve attól, hogy Tesnière formális kritériuma a magyarban amúgy is nehezen volna használható, hiszen a fenti esetalakokat ugyanúgy határozóraggal fejezzük ki, mint az adverbiális formákat, azt kell mondanunk, hogy a két kritérium még indoeurópai nyelvek leírása során sem elégséges.

Vegyük pl. a *Peter hat den ganzen Tag gelernt* 'Péter egész nap tanult' vagy az *Eines Tages besuchte mich Peter* 'Egy napon meglátogatott Péter' mondatokat. A *den ganzen Tag*, ill. az *eines Tages* elemcsoportoknak aktánsoknak kellene lenniük (hiszen accusativusban, ill. genitivusban álló NP-ről van szó), holott funkcionálisan egyértelműen szabad időhatározónak kell tekintenünk őket.

Ebben az esetben persze a szemantikai kritérium még segíthetne, hiszen egyik fönti szerkezet sem szükséges a *lernen*, ill. a *besuchen* ige "teljes" jelentésének kifejezéséhez. Néha azonban ez a kritérium is félrevezető lehet, hiszen bizonyos – egyértelműen aktánsnak minősítendő elemek – gyakran elmaradhatnak az ige mellől. Az egyik előbbi példánál maradva kétségtelen, hogy a *lernen* ige mellől annak tárgya hiányzik, holott nyilvánvaló, hogy Péter csak valamilyen tantárgyat (történelmet, matematikát stb.) tanulhatott. Éppen mert viszonylag szűkkörű a szóba jöhető tárgyak köre, azok el is maradhatnak. Másrészt viszont a bővítmények elhagyása a jelentések megváltozását is eredményez(het)i, ill. gyakran a némiképp megváltozott jelentés megkövetelheti egyes – egyébként elhagyható – bővítmények obligatorikus használatát. Pl. a *Péter (húst, salátát, levest stb.) eszik* mondat esetében elmaradhatnak a bővítmények, hiszen tudjuk, hogy Péter csak valamilyen élelmiszert fogyaszthat. Bizonyos jelentések esetén azonban nem maradhat el az ige mellől a tárgy, igaz, ez csak nagyon ritkán, inkább kifejezésekben fordulhat elő, pl. *A kisbaba eszi az öklét* 'rágja' vagy *Péter eszi a kefét* 'dühös'.

Tesnière elméletének hiányosságait hamar észrevették és behatóan bírálták is (vö. pl. Helbig/Schenkel 1975: 63 k. vagy Seyfert 1979: 2-42), ezért érthető, hogy azok a kutatók, akiknél Tesnière ötletei a legtermékenyebb talajra hullottak (Erben, Grebe, Brinkmann, Engel, Helbig/Schenkel és mások), az elméletet nemcsak egyszerűen alkalmazták, hanem alaposan tovább is fejlesztették. Megállapították, hogy a bővítmények elhatárolását nem lehet szófajok, ill. a szintaktikai viselkedés alapján végrehajtani (Andresen 1973: 50). Mind a vonzatok, mind a szabad határozók szintaktikai pozíciókat képviselnek, azaz ugyanaz a szóegyüttes állhat vonzatként (*Péter Szegeden lakik*), de szabad határozóként is (*Péter Szegeden tanul*).

Ennek következtében más kritériumokat kerestek a bővítmények elhatárárolására, hogy felkutassák azokat a szintaktikai pozíciókat, amelyek egy mondat szintaktikai minimumát meghatározzák. Ezt az ismérvet többnyire valamilyen **elhagyhatósági teszt** formájában találták meg. Ennek értelmében a mondatból el kell hagyni egy-egy mondatrészt, majd meg kell vizsgálni a mondat maradékának gramma-

tikalitását: "ist er noch grammatisch, dann ist das eliminierte Satzglied syntaktisch nicht obligatorisch; ist er aber ungrammatisch, dann ist das eliminierte Satzglied für den Bestand des Satzes obligatorisch" (Helbig/Schenkel 1975: 33).

Ezek az elhagyhatósági, ill. grammatikalitási tesztek azonban csak részben képesek megoldani a vonzatok, ill. szabad határozók közti elhatárolás problémáját; alkalmazásuk során azt látjuk, hogy néha olyan mondatrészek is elhagyhatók a mondatból, amelyeket különben intuitív módon a valenciahordozó vonzásköréhez tartozónak tekintenénk, pl.

(1) Károly *gondolkozik / töri a fejét* ***a megoldáson*** —› Károly *gondolkozik / töri a fejét*
(2) Mária ***ruhát*** *varr* —› Mária *varr.*

A szintaktikai szükségszerűség tehát nem azonosítható a szemantikai szükségszerűséggel: a jelentés szempontjából szükséges bővítmények egy része szintaktikailag ugyan elhagyható, mégis az ige vonzásköréhez tartoznak, "sind im Stellenplan des Verbs verankert und deshalb nach Zahl und Art fixierbar (Helbig/Schenkel 1975: 33). Ezért Helbig és Schenkel a bővítményeket nem két típusba sorolják, hanem háromba: **obligatorikus** és **fakultatív vonzatok,** ill. **szabad határozók**. Az előbbiek az ige vonzásköréhez tartoznak, de míg az obligatorikus vonzatok megjelenése szintaktikailag is kötelező, addig a fakultatív vonzatok – bár értelmileg szükségesek az ige teljes jelentésének kifejezéséhez – elhagyhatók, nélkülük a mondat még grammatikailag helyes lehet. A vonzatoktól megkülönböztetendők a szabad határozók. Ezek szintaktikai szempontból éppen annyira nem szükségesek a mondat grammatikalitásához, mint a fakultatív vonzatok, eltérően azoktól azonban számuk nincsen korlátozva, ezért csaknem minden mondathoz hozzáfűzhetők, ill. elhagyhatók (vö. Helbig/Schenkel 1975: 35). A bővítmények típusait a következő ábra foglalhatja össze:

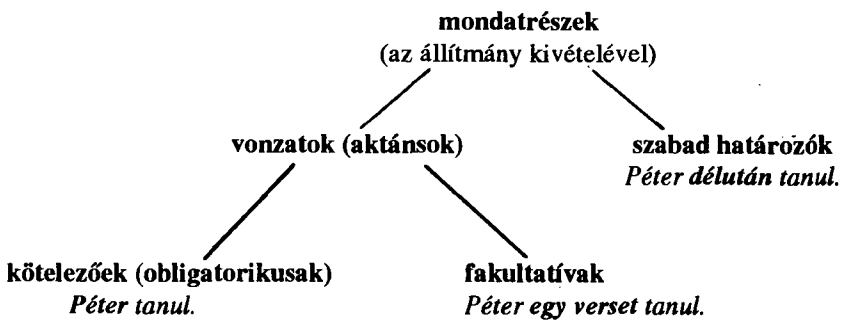

Helbig és Schenkel a fakultatív vonzatokat a parole körébe tartozó jelenségnek tartja. Chomsky nyomán mély- és felszíni struktúrákat különböztetnek meg. A

mélystruktúrában mind az obligatorikus, mind a fakultatív vonzatok megjelennek a VH mellett, tehát az összes vonzat szerepel, szabad határozók azonban nem. Ezzel szemben "eine fakultative Valenz entsteht erst in der Oberflächenstruktur durch eine Eliminierungstransformation auf Grund bestimmter kontextueller Merkmale (Vorerwähntheit, Kontrastivität, Emphase, Ellipse usw.)" (1975: 36).[18] Hasonlóképp nyilatkozik egyébként Heringer is, aki szerint ellipszis csak a parole-ban lehetséges (Heringer 1967: 15).

Ebből következik, hogy mivel a kötelező és a fakultatív valencia különbsége nem a mély-, hanem a felszíni struktúrában (a parole-ban) jelentkezik, az obligatorikus vonzatok egy felszíni próbával, az elhagyhatósági teszttel felderíthetők. Ezzel szemben az VH vonzáskörébe tartozó – obligatorikus *és* fakultatív – bővítmények és a szabad határozók különbsége a mélystruktúrában található, hiszen ebben csak a szabad határozók nem szerepelnek, ezért az utóbbiak elkülönítése is egy a mélystruktúrából származó eljárással valósítható meg.

Helbig és Schenkel egy **transzformációs tesztet** ajánlanak erre a célra. Szerintük a szabad határozók megfelelő mondatokra (többnyire határozói mellékmondatokra) vezethetők vissza, ugyanez a vonzatok esetében nem lehetséges, mert agrammatikus mondatokhoz vezet, de legalábbis megsérti a szemantikai invarianciát (vö. Helbig/Schenkel 1975: 37 kk.).

Pl. *Péter az iskolában ette meg tízóraiját.*
‹— Péter megette a tízóraiját, mikor az iskolában volt.

Ugyanakkor:
Péter Szegeden lakott.
‹— * Péter lakott, mikor Szegeden volt.

A transzformációs teszt tehát – legalábbis Helbig/Schenkel szerint – képes kiszűrni a szabad határozókat a mondatból, az elhagyhatósági teszt a kötelező vonzatokat, a két szűrő között pedig fönnakadnak a fakultatív vonzatok, így mind a három bővítménytípus elválasztható egymástól.

Sajnos azonban, a két elhatárolási teszttel problémák vannak , különösen a másodikkal. Az első az anyanyelvi kompetencia alapján még viszonylag jól használható, ha nem is minősíthető teljesen egzakt kritériumnak. (Más kérdés persze, hogy mire megyünk vele zárt korpuszok esetén, de erről majd később.) A második azonban nincs eléggé rendszerbe foglalva és formalizálva, nincs kidolgozva egy olyan mérce, amelyhez a transzformációk akceptabilitási foka viszonylag objektíven mérhető volna (vö. Rosengren 1970: 49 is).

[18] Hozzátehetjük még, hogy a fakultatív vonzatok elhagyhatóságában még egyéb, pl. a beszédszituációból fakadó vagy pragmatikai okok is közrejátszhatnak.

Helbig és Schenkel megemlítik ugyan a szemantikai invarianciát, mint elhatárolási kritériumot, részletesebben azonban nem fejtik ki, mit is kell szerintük ezen érteni.[19]

Ezért aztán Helbig és Schenkel koncepciója nem kevés kritikát kapott (vö. pl. Rosengren 1970: 45-58; Brinker: 1977: 113-4; Heuer 1977: 7-17; Seyfert 1979: 48-55 stb.), s bár többen kísérletet tettek az elmélet modifikálására is (pl. Rosengren 1970, Andresen 1973, Arbeitsgruppe Marburg 1973), próbálkozásaik nem jártak igazán sikerrel. Ezért aztán sokan a valenciahordozók bővítményeinek elhatárolását inkább szemantikai kritériumok alkalmazásával próbálják elvégezni. Számos ilyen kísérlet létezik, az egyszerűen az ige jelentésoldalából kiinduló modellektől (pl. Brinker 1972: 185 kk.) kezdve, az esetgrammatikai megközelítéseken át (pl. Chafe 1970 és Heuer 1977) a predikátumlogikát is felhasználó elméletekig (pl. Bondzio 1971: 91 kk.). Ezek azonban történeti szövegek elemzésére gyakorlatilag még kevésbé alkalmasak, mint az eddigi módszerek, ezért itt most be sem mutatom őket.

Hogy itt mégis megemlítek még egy ilyen jellegű munkát, annak az az oka, hogy bár elméleti alapozásában az is logikai jellegű, a gyakorlati leírást, a bővítmények besorolását bemutató részében azonban némiképp letér erről az elvont, logikai-filozófiai síkról, s néhány rendkívül jól használható, bizonyos fokig a történeti vizsgálatban is alkalmazható vizsgálati kritériummal szolgál. Ez a Projektgruppe Verbvalenz német nyelvészeti munkacsoport által elkészített Verben in Feldern című valenciaszótár (Schumacher 1986), ill. ennek elméleti koncepciója, amely a munka előkészítő fázisának idején külön kötetben látott napvilágot (Schumacher 1981).

Ők első lépcsőként az adatok segítségével, ill. a kompetencia révén megállapítják az egyes igéket jellemző szintaktikai környezetet. A következő munkaszakasz az elhagyhatósági teszt alkalmazása: azok a mondatrészek, amelyek elhagyása a mondat grammatikalitásának a megsértéséhez vezet, kötelező vonzatnak minősülnek. Azoknál a mondatrészeknél, amelyek elhagyása nem érinti a mondat grammatikalitását, megvizsgálják, hogy nem áll-e fent implikációs viszony az adott bővítményt tartalmazó, ill. nem tartalmazó mondatok között. Ugyanis pl. a *Valaki eszik* mondatból mindig következik, hogy *Valaki valamit eszik*. Egy implikáció meglétét igazolja az *(Ő) evett, de semmit sem evett* mondatpár, amely ellentmondásos. Ha az implikációs teszt negatív eredménnyel zárul, az adott elemet szabad határozóként kell értékelni.

Ha az implikációs teszt pozitív eredményt hoz, meg kell vizsgálni, hogy az adott mondatrész nem specifikus bővítménye-e bizonyos igecsoportoknak, ill. igealosztályoknak. Pl. egy mondatrész, amely egy eladót nevez meg, specifikus bővítménye a *vásárlás*t, ill. *eladás*t kifejező igéknek. Ezért pl. a *vesz, vásárol* igék

[19] Helbig 1970: 32 ugyan röviden kitér erre, de csak annyiban, hogy ilyenkor a jelentés megváltozik (vö. pl. a *Péter várt a barátjára* és a *Péter várt, amikor a barátja ott volt* mondatokat).

mellett fakultatív bővítménynek kell minősíteni az eladóra utaló, *-TŐL* ragos határozói formákat. A nem igealosztály-specifikusnak minősülő mondatrészek ismét csak a szabad határozók közé sorolhatók be.[20]

Az alábbi ábra bemutatja az elemzés során elvégzendő operációk sorrendjét:

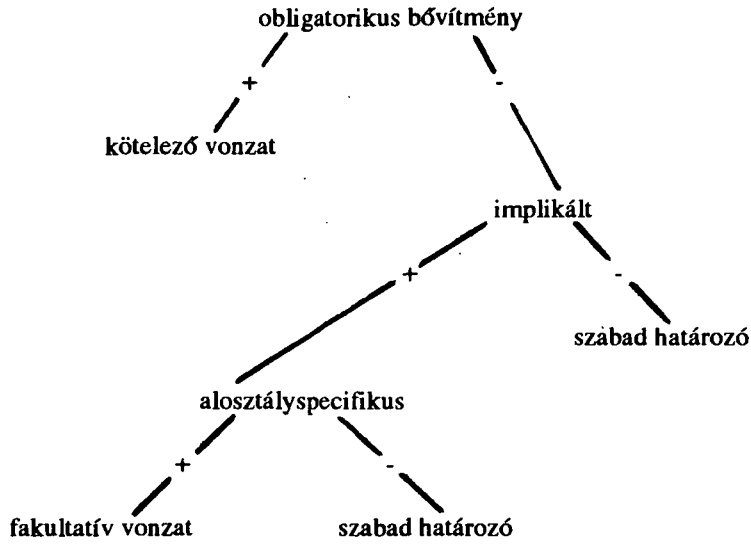

Bár a szubjektív intuíciót ez az elemzés sem képes teljesen kikapcsolni, azt hiszem, a háttérben végezve mégis alkalmas még történeti valenciaelemzések megtámogatására is, hiszen a jelentések többnyire történeti szövegekből is kihámozhatók azon a fokon, hogy ezeket a minősítéseket viszonylagos biztonsággal elvégezhessük.

Korábban említettem: annak ellenére, hogy a valenciaelmélet a magyar nyelvészetben nem tudott igazán gyökeret verni, vannak azért a magyar szakirodalomban is olyan munkák, amelyek viszonylag behatóan foglalkoznak a vonzatosság kérdéskörével. Közülük itt most H. Molnár 1969-et szeretném kiemelni, a szerző ugyanis ebben az írásában – Elekfi 1966 nyomán, de azt még pontosítva, bővítve – felsorolja azokat az elemeket, amelyek a magyarban vonzatként számba jöhetnek, s amelyek vonzattá minősítéséhez így tulajdonképpen nincs is szükség különféle próbák elvégzésére.

H. Molnár szerint "a z i g e v o n z a t a a z i g e i s z e r k e z e t e k o p p o z í c i ó j á n a k é s k ö l c s ö n h a t á s á n a k a t e r m é k e,

[20] Az alosztály-specifikusság kritériuma persze nem azt jelenti, hogy azon az alapon, hogy minden esemény térben és időben történik, elvileg minden ige mellett megjelenhetnek alosztályspecifikus hely- és időhatározók. Mindig azt kell megvizsgálni, vannak-e olyan speciális határozók, amelyek ezekre az igékre jellemzők.

megtestesülése" (235). A vonzatosság kérdése nagy mértékben összefügg a tranzitivitás problémakörével, "elsősorban az intranzitív és a tranzitív struktúrák az a két nagy szerkezetcsoport, amelyre áll, hogy egyik a másik létét feltételezi, biztosítja" (236). Ebből egyenesen következik, hogy a tárgy mint e struktúrák megkülönböztető jegye mindig kötött bővítmény, mindig vonzat.

A tárgynak a határozói bővítmények között rokonai a tárgyszerű határozók, amelyek esetében az ige egy bizonyos határozója ugyanúgy a cselekvés objektumát jelöli, mint a tárgy (pl. *vágyakozik, alkuszik vmire; aggódik vkiért; tiltakozik vmi ellen* stb.).

A vonzatok közé tartoznak ezenkívül a tárggyal váltakozni képes határozók is /pl. *krémet ken a kezére – krémmel keni a kezét*/ (238).[21]

A továbbiakban H. Molnár megállapítja még, hogy "az igei struktúra-megkülönböztető jegyek között a tárgyon és a tárggyal rokon határozókon kívül még egy fajta bővítményt találunk: az igekötős igéknek igekötőjüktől meghatározott bővítményét" /pl. *beleesik vmibe, visszamegy vhonnan vhova* stb./ (240). Ezzel a típussal mutat rokonságot a következő is. Azt látjuk ugyanis, hogy az irányulást jelentő igekötő bizonyos feltételek mellett elmaradhat az ige mellől /pl. *Pista rááll a székre – Pista a székre áll*/.[22] Végül pedig – utolsó típusként – ide sorolódnak azok az igék is, amelyek "igekötő nélküli alakjukban semmilyen körülmények között nem fordulhatnak elő egy bizonyos raggal ellátott határozó nélkül", pl. *bukkan vkire, toppan vhova* stb.

H. Molnár megállapítja, hogy "a következetesség, de főként a nyelv tényei azt kívánják, hogy a vonzat, illetőleg a kötött bővítmény fogalmát kiterjesszük minden olyan bővítményre is, amelynek kötelező ill. tilos voltát az igekötő vagy az igekötő hiánya szabályozza" (241).[23]

H. Molnár itt bemutatott vonzattípusai viszonylag megbízható fogódzókat adhatnak kezünkbe a vonzatok egy jelentős részének feltárásához. Az elhatárolás problémái azonban ezzel sem oldódnak meg teljesen, két okból sem. Egyrészt szerin-

---

[21] Ennek a váltakozásnak különösen mélyreható elemzését adja Zsilka a magyar mondatformákról szóló könyvében (Zsilka 1966).

[22] A bonyolultabb jelentésszerkezetű igék esetében ez az alternatíva nincs meg (vö. 241), tehát a *Pista a székre áll* és *a megállapítás áll Pistára* szerkezetek különbsége éppen azon mutatható meg legjobban, hogy az első mellett lehetséges a *Pista rááll a székre* változat is, míg a másodiknál nem: **A megállapítás Pistára rááll.* (Ezt én kiegészíteném még azzal, hogy ennek a fordítottja is igaz lehet, azaz éppen az átvitt jelentés esetén kötelező az igekötő használata, pl. *Pista beleül az autóba – Pista az autóba ül*, de: *Pista beleül az örökségbe*, ugyanakkor nincs: * *Pista az örökségbe ül.*)

[23] Valamivel később kiderül, hogy a fenti típusokon kívül – mint a valenciával foglalkozó munkák általában – H. Molnár vonzatnak tekinti az a lanyt is (vö. 251 k.).

tem vannak olyan – legalábbis fakultatív – vonzatok, amelyek itt nem szerepelnek. Ide tartozik például a Projektgruppe Verbvalenz által (l. előbb) igealosztály-specifikusnak nevezett vonzatok jó része, így pl. bizonyos adományozást, juttatást kifejező igéknél a részeshatározó, vagy a fentebb már említett eladást, ill. vásárlást jelentő igék mellett az eladót, ill. a vevőt megnevező bővítmények is (*elad vkinek vmit, vesz vkitől vmit*), amelyek föltétlenül a vonzatok körébe sorolandók volnának. A másik ok, hogy H. Molnár itt felsorolt típusaihoz – talán az alanyt és a tárgyat kivéve – történeti szövegekben meglehetős óvatossággal kell közelítenünk, azaz nagyon kell vigyáznunk arra, hogy ne egyszerűen mai nyelvi kompetenciánkat vetítsük vissza a régmúlt időkbe. Ez azt jelenti, hogy abból például, hogy egy határozó a mai magyarban váltakozhat a tárggyal vagy ún. tárgyszerű határozónak tekinthető, még nem következik, hogy ez már a vizsgált korban is így volt. Ez csak akkor tekinthető bizonyítottnak, ha az adott szövegben is találunk rá példá(ka)t.

Komlósy 1992 újabb érdekes elhatárolási teszteket vezet be. Három vonzatpróbával dolgozik, közülük az első a kötelező vonzatok kiszűrését célozza, s lényegében megegyezik a már ismert elhagyhatósági teszttel (vö. 316). A másik két próba a fakultatív vonzatoknak a szabad határozóktól való elkülönítését szolgálja. (Azért van szüksége két teszteljárásra, mert a fakultatív bővítményeken belül **típust változtató** és **típust nem változtató** csoportokat különböztet meg.) Tesztjei azonban – bár szellemesek – megfelelő kompetencia híján ismét csak nem igazán használhatók történeti szövegek esetében (vö. 316-20).

Összegezve az eddigieket azt mondhatjuk, hogy a különféle vonzatpróbák és egyéb megoldási kísérletek eddigi rövid áttekintéséből is látható, hogy ha zömük szinkrón szövegeken – bizonyos problémáktól eltekintve – viszonylag megbízhatóan használható is, történeti szövegek esetében a megbízható élőnyelvi kompetencia híján kevés hasznukat vehetjük. Mit tehetünk hát, ha régi szövegeket akarunk ebből az aspektusból vizsgálni?

A megoldást két irányban kell keresnünk. Egyrészt amennyire lehet, fel kell számolni a kompetenciában meglévő hiányosságokat. Mivel azonban ez csak részben valósítható meg, szükség van a történeti kutatás számára adekvátabb vizsgálati eljárásokra is.

Először röviden a kompetencia kérdésével foglalkozom, a megfelelő vizsgálati módszerek bemutatása pedig már a következő főfejezet része lesz.

1.3. Zárt korpuszok és pótkompetencia[24]

A történeti szövegek szinkrón írásbeli megnyilatkozások (utterance) véges számú halmazának, azaz korpusznak tekinthetők. Noam Chomsky és követői ugyan elvetették a korpuszkutatást, mondván hogy a korpuszok szelektívek és akcidenciálisak, ennélfogva alkalmatlanok az anyanyelvi beszélő-hallgató kompetenciájának mérésére és demonstrálására, mégis az utóbbi időben az figyelhető meg, hogy a korpuszok problematikája újra a nyelvészeti módszertani viták homlokterébe kerül. Elsősorban a szociolingvisztikai és a pragmatikai kutatások körében tapasztalható erős ellenállás azzal az irányzattal szemben, amely az intuíciót teszi meg a nyelvészeti kutatások egyedüli bázisának, azonban nyilvánvaló, hogy a nyelvtörténeti kutatások is a nyelvleírásnak azokhoz a területeihez tartoznak, ahol a kutató korpusz nélkül egész egyszerűen nem tud létezni. Ugyanakkor viszont – éppen a régi korok szövegeiben található nyilatkozatok véges száma miatt – elkerülhetetlen, hogy megvizsgáljuk ezeknek az elméleti státuszát a korpusz-elméletben és ezáltal tisztázzuk, mennyire alkalmasak régi korok nyelvállapotainak, azaz tkp. "holt nyelveknek" a leírására.

A generativisták szemszögéből különös hangsúlyt kap a korpuszok véges volta. Sitta 1971: 91 meg is jegyzi, hogy hosszabb korpuszok esetében is számolni kell azzal, hogy nem minden adatolható, ami lehetséges. Ennek olyan veszélyei lehetnek, hogy a rendszer egyes fontos területei nem is kerülnek be a vizsgálatba, illetve az adatolt, ennélfogva vizsgált területeken belül az adatok nem a tényleges viszonyokat tükrözik. Éppen ezért elkerülhetetlen, hogy ilyen vizsgálatok esetében átlépjük a korpuszok határát.

Ez élő nyelvekből származó korpuszok esetében informátorok, azaz a vizsgált nyelvet kompetensen beszélő személyek bevonásával, kikérdezésével történhet. A vizsgálatot végző kutató, az informátorok és a korpusz viszonyában Greule 1982: 71 három esetet különböztet meg:

1/ A kutató egyáltalán nem ismeri a vizsgált korpusz nyelvét. Ebben a – nyilvánvalóan ritka – esetben kezdettől fogva informátorokra van utalva, egyébként a vizsgálat a rejtvényfejtés jellegét ölti (gondoljunk csak régi feliratok, pl. egyiptomi hieroglifák megfejtésére).

2/ A kutató ismeri a vizsgált nyelvet, de maga nem kompetens beszélője annak. Ebben az esetben önállóan is képes a vizsgálatot végezni, ha azonban valamiben bizonytalan, ki tudja magát segíteni informátorok megkérdezése révén.

3/ A kutató maga is rendelkezik az adott nyelvi kompetenciával. Ez az eset a leggyakoribb a mai szinkrón leírások készítése során. Ebben a helyzetben a vizsgálatot

[24] Mivel erről is részletesebben írtam Forgács 1994-ben, ismét csak a legfontosabb megállapításokat igyekszem összefoglalni.

végző személy tkp. önmaga informátora, bár korrektebb és objektívebb a vizsgálat, ha csupán első, de nem az egyetlen informátora.

A fenti három eset azonban csak élő nyelvek vizsgálata során állhat elő. Élő nyelvek korpuszait ezért Greule 1982: 72 "nyitott" korpuszoknak nevezi, ezekhez ugyanis elérhetők informátorok. "Holt" nyelvek korpuszainak, azaz a régibb korok nyelvi állapotát dokumentáló szövegeknek ezzel szemben a "zárt" korpusz elnevezést adja (uo.). Ezek vizsgálata során sem informátorok nem állnak rendelkezésünkre, sem az elemzést végző kutató nem rendelkezik a korpusz nyelvi állapotának megfelelő kompetenciával. Ha azonban a mai magyar nyelvi kompetenciával rendelkező személy vizsgálja például a Müncheni Kódex szövegét, akkor feltételezhetjük, hogy legalábbis a föntebb 2/ pont alatt említett eset fennáll, azaz az elemzést végző kutató a középmagyar kor nyelvének és a mai magyar nyelvnek közvetlen (genetikus) rokonsága alapján a korpusz nyelvét legalábbis "ismeri", anélkül, hogy azt kompetensen beszélné. Ez az ismeret nem elég a korpuszbeli nyelv teljes grammatikai leírásához, ugyanakkor viszont kellő alapot szolgáltat a vizsgálat megkezdéséhez. Ahhoz azonban, hogy zárt korpuszok nyelvi leírása – ha nem is teljesen, de legalábbis megközelítően – olyan megbízható legyen, mint a nyitott korpuszoké, a vizsgálatot végző személynek törekednie kell arra, hogy minél közelebb kerüljön a korábban 3/ pont alatt jelzett állapothoz, amelyben nincs szükség informátorok bevonására, mert ő maga is – csaknem – rendelkezik a korpuszbeli nyelvet illető kompetenciával. A nyelvész tehát rákényszerül arra, hogy kiépítse a saját "pótkompetenciáját". Ez ugyan nem éri el egészen a szöveg szerzőjének a kompetenciáját, ám a hosszan – több éven át – tartó, beható foglalkozás a korpusz nyelvével lehetővé teszi egyfajta "secondary 'native intuition'" elsajátítását (Closs 1969: 369, idézi Ágel 1988: 18).

A régi szövegekkel való legbehatóbb foglalkozás, a legelmélyültebb filológiai felkészültség mellett is marad bizonyos hátránya a nyelvésznek a szöveg szerzőjével szemben: az ő (pót)kompetenciája **nem kreatív,** azaz nem képes végtelen számú új mondatot előállítani és megérteni. Igaz ugyan, hogy kísérletképpen ő is alkothat ilyeneket, de grammatikalitásukat nem tudja biztosan megítélni, legfeljebb a korpuszokban előforduló példák alapján valószínűsítheti, hogy jó vagy rossz mondatok-e.

Egy strukturalista indíttatású vizsgálat azonban nem foglalkozik mondatok generálásával, csak a meglévő mondatok leírásával. Ebben az esetben – kiindulva a szöveg szerzőjének ideális kompetenciájából – minden előforduló szerkezetet és mondatot szükségszerűen grammatikálisnak fogadunk el (vö. Van de Velde 1971: 49, Greule 1982: 74)[25]. Mivel a pótkompetenciának már nem kell foglalkoznia a

[25] Kivéve a nyilvánvaló tévedések, másolási hibák eseteit. Pl. MünchK. 49 va, Márk XIII. 1.: Meſte2 *tè kenɩèd* méľ kǫuèc ɩ meľ rakaſoc. Hogy itt nem nominális állítmánnyal, hanem a *tekint* 'néz' ige felszólító módú alakjá-

grammatikalitás kérdésével, feladata a megértésre és az ezzel összefüggő metanyelvi funkciókra (nyelvi struktúrák felismerése, helyes szegmentálása, nyelvi elemek helyes klasszifikálása stb.) korlátozódik. Ezeknek a kívánalmaknak a kellően kidolgozott pótkompetencia eleget is tud tenni.

A pótkompetencia kialakítása egy tanulási folyamat, amelynek során a kutató igyekszik ledolgozni azt a nyelvi és kulturális "deficitet", ami a vizsgált anyagtól elválasztja.[26]

Ez hasonlít némiképp az idegennyelv-tanulásra, de természetesen megkönnyíti a folyamatot, ha a "holt" nyelv – mint a fent említett esetben is – a leírást végző személy anyanyelvének egy korábbi állapotát rögzíti, annak mintegy "történeti variánsa",. mondhatnánk "historiolektusa" (vö. Greule 1982: 75). (Ugyanakkor azonban ez egyben az az eset is, amikor a lehető legnagyobb a veszélye annak, hogy a deskribens a saját anyanyelvi kompetenciája alapján nyert intuícióját rávetíti az adott diakrón nyelvállapotra, s ez esetleg hibás következtetésekhez vezet. Ennek elkerülése, s a kellő objektivitás megtartása szinte egyfajta "parancsolat" kell, hogy legyen a vizsgálatot végző személy számára.)

Összegezve az eddigieket, megállapíthatjuk, hogy a kellőképpen kialakított pótkompetencia viszonylag megbízható és objektív bázist tud nyújtani régi korok korpuszainak strukturalista indíttatású, az igevalencia szemszögéből való leírásához.

2. A valenciaelmélet alkalmazása a vizsgált korpuszban: az elemző eljárásról

2.1. A mondattan mint a szöveggrammatika része

Közismert, hogy nyelvtanon (grammatika) általánosságban egy adott nyelv morfémáinak lehetséges szintagmatikai kombinációit értjük. Ehhez a nyelvtanhoz hozzátartozik – mintegy "eléje" van rendelve – a szóban forgó nyelv lexikona, minthogy a szintagmatikai kombinációknak feltétele egy morfémakészlet megléte. A lexikont ebből a szempontból – Greule 1982: 91 terminológiájával élve –

val van dolgunk, azt egyértelműen mutatja a latin megfelelő: Magister, *aspice* quales lapides et quales structurae.

[26] Ez Ágel 1988: 18 k. szerint legalább három síkon zajlik:

a/ **nyelven kívüli síkon**: ez kb. az adott szöveg korához tartozó történelmi-szociokulturális háttér tanulmányozását jelenti a pontosabb megértés érdekében;

b/ **metanyelvi síkon**: ez a vonatkozó szakirodalommal, valamint történeti nyelvtanokkal és szótárakkal való foglalkozáson keresztül vezet a minél pontosabb szövegértelmezés felé;

c/ **nyelvi síkon**: a vizsgált szövegen túl minél több közel abból az időből származó szöveget kell tanulmányozni.

"adgrammatikusnak" is nevezhetjük.[27] Mivel egy ilyen modellnek a bilaterális nyelvi jel áll a középpontjában, egyik tartományban (tehát sem a grammatikai, sem az adgrammatikai tartományban) sem hagyható figyelmen kívül a nyelvi jel jelentésoldala, azaz a szemantikai aspektus.

A nyelvi jelek kombinatorikájának leírását célul tűző kutatás adekvát vizsgálati objektuma szükségképpen a lehetséges legnagyobb és legfüggetlenebb nyelvi komplexum, amelyben nyelvi jelek egymással természetes módon kombinálódva előfordulnak és megfigyelhetők. Ez a nyelvi egység a szöveg, ebből következik, hogy ezt kell megtennünk a fenti értelemben vett grammatikai leírás alapjául is.

A szövegnek mint nyelvtudományi fenoménnak számos – különböző aspektusokat előtérbe helyező – definíciója létezik (vö. pl. Lewandowski 1990: 1154-5), közülük nagyon sokban találkozunk azzal a felfogással, mely a mondatokat mint a szöveg építőköveit tekinti[28] (annak ellenére, hogy a szövegnyelvészet éppen a mondatokra koncentráló nyelvészeti irányzatok ellenhatásaként született meg). Így például Isenberg 1971 szellemében a szöveget közös koreferenciával rendelkező mondatok koherens sorozatának tekinthetjük (vö. még Grosse 1976: 14 stb.).

Ha most e tekintetben megvizsgáljuk a kutatásunk számára kiválasztott korpuszt: a Müncheni Kódex Máté-evangéliumának fordítását, megállapíthatjuk, hogy az egyértelműen szövegnek tekinthető, tehát adekvát kiindulási alapot nyújt a nyelvészeti elemzés számára. Felvethető volna persze, hogy miért épp ezt a szöveget, egy bibliafordítást választottam a vizsgálat tárgyául. Ennek több oka is van. Igaz ugyan, hogy egy magyarul fogalmazott szöveg inkább mentes lehet más nyelvek – ez esetben a latin – hatásától, ugyanakkor azonban csak jóval későbbről származó nyelvemlék jöhetett volna szóba a vizsgálatot illetően. Másrészt pedig – akár legendák, akár bibliai részletek fordításáról van szó – igenis magyar szövegekkel van dolgunk, hiszen épp a latinul nem tudó, kevésbé képzett szerzetesek és apácák vagy beginák számára készültek ezek a fordítások, tehát az intenciót tekintve, de minden bizonnyal a grammatikai megszerkesztést illetően is egyértelműen magyar szövegeknek tekinthetők, legfeljebb az élő nyelvhez, a beszédhez képest – mintegy műfaji sajátságként – nagyobb idegen nyelvi hatásról beszélhetünk bennük. Mivel azonban ebből a korból más jellegű szövegek nem állnak rendelkezésre, az adott korszak magyar nyelvének leírása céljából ezekhez a szövegekhez kell visszanyúlnunk. Ennél korábbi időszakok nyelvének ilyen jellegű leírása a magyar nyelvet tekintve nem igazán lehetséges, mivelhogy – mint azt már korábban említettem – zárt korpuszok vizsgálata esetén

[27] Greule ugyanitt megemlíti, hogy hasonló módon nevezi Veith 1973: 3 a fonológiát, ill. grafemikát szubgrammatikusnak.

[28] Igaz, egyes szövegelméletek (pl. szemiotikai szövegtan) ezt a folyamatot pont fordítva képzelik el, azaz éppenhogy egy előre alkotott gondolati komplexum lebontásaként, felülről lefelé irányuló szerveződésként modellezik a szövegalkotást.

célszerű hosszabb szöveget választani a vizsgálat céljára, hogy viszonylag nagyszámú adat álljon a rendelkezésünkre. Ezért nem jöhettek szóba a kódexek korát megelőző kisebb szövegemlékek.

Ugyanakkor – ha már kódexről van szó – fel lehetne vetni, miért nem a legkorábbi szöveget, a Jókai-kódexet választottam. Annak ugyanis – a valamivel korábbi keletkezés mellett – meglett volna az az előnye is, hogy nem bibliafordítás, ennélfogva – nem "szent szövegről" lévén szó – a fordítónak nem kellett annyira ragaszkodnia a latin mintához. (Ugyanígy szóba jöhettek volna egyéb legendafordítások is.) Tudjuk azonban, hogy a latinhoz való viszonylagos ragaszkodás nemcsak a bibliafordításokat jellemzi, hanem szinte egész kódexirodalmunkat. Azt az esetleges, igazából nem is mérhető hátrányt, amit e téren egy bibliafordításnak a latin mintához való valamivel erősebb kötődése jelenthet, bőven kompenzálja az az előny, amit az adatolás során egyrészt a szinoptikus evangéliumok, másrészt a későbbi fordítások párhuzamos helyeinek összehasonlíthatósága nyújt. És akkor még nem is szóltunk arról a rendkívüli előnyről, hogy a Müncheni Kódex esetében rendelkezésünkre áll e kódexnek, valamint testvérkódexének, a Bécsi Kódexnek szótára (Szabó T. 1977 és Nyíri 1993, ill. Károly 1965) is, ami bizonyos ritkán előforduló adatok esetében rendkívül megkönnyíti további előfordulási helyek keresését.

Felmerülhet az a kérdés is, miért csupán Máté evangéliuma képezi a vizsgált korpuszt, miért nem az egész kódex. Ennek pusztán terjedelmi okai vannak, ugyanis Máté szövege is mintegy 110 000 n-nyi hosszúságú, 3844 VH-előfordulással, melyek 608 szócikkbe rendezhetők. Mivel munkám célja nem egyszerűen egy valenciaszótár elkészítése volt, hanem legalább annyira az ilyen jellegű kutatások módszertanának kidolgozása is, úgy éreztem, ekkora korpusz már bőségesen elegendő a mintavétel szempontjából, ugyanakkor nem lassítja tovább az amúgy is rendkívül időigényes, mert rengeteg filológiai aprómunkával járó feldolgozást. Egyébként pedig, mivel nagyon sok volt az olyan szócikk, amelynek valenciahordozója Máténál csak egyszer (vagy többször, de eltérő struktúrákkal) szerepel, az ilyen esetekben kontrollanyagként úgyis felhasználtam a többi evangélium, ill. néhol a BK (sőt esetenként a NySz.) adatait is a fent említett szótárak segítségével. Ez ugyan végül mégis jelentősen lelassította a feldolgozás ütemét, viszont lényegesen megalapozottabb megállapításokat tett lehetővé az egyes szócikkek esetében, noha így is előfordul, hogy az egész kódexben, sőt a BK-ben sincs másik példa egy-egy VH-ra, vagy ha van is, az éppen ellentétes struktúrát mutat a Máténál találhatóval.

2.2. Szövegszegmentálás és mondatrekonstrukció

A vizsgálat megkezdéséhez az első lépést a szövegnek szövegmondatokra (vö. Károly 1981: 49 kk.) való tagolása jelentette.[29] Kódexszövegek vizsgálata során többnyire ez jelenti az egyik legnagyobb problémát, ugyanis legtöbbször sem a mondatkezdő nagybetű, sem a mondatzáró írásjel nem igazít(hat)ja el a kutatót. Az egymásnak alárendelt mondategységek (vö. Deme 1978: 89)[30] elkülönítésében még fogódzót jelent a szintaktikai viszonylánc lezáródásának vizsgálata, a mellérendelt mondatok esetében azonban sokszor rendkívül nehéz eldönteni, hogy kettejük kapcsolata mondategységek vagy szövegmondatok kapcsolata-e (vö. Forgács 1985: 7 kk. is).

Ez azonban csak akkor jelentene komoly problémát, ha vizsgálatunk az összetett mondatok szerkezetére irányulna. Mivel azonban esetünkben valenciavizsgálatról van szó, nem lényegbevágó annak eldöntése, hogy az előbbi esetben mellérendelő összetett mondatokkal van-e dolgunk vagy két külön mondattal. Ennél sokkal fontosabb az, hogy megállapítsuk az egyes **mondategységek határát**. Ez ugyanis az az egysége a szövegnek, amelyben a VH vonzatmegkötő képessége érvényre jut, még pontosabban fogalmazva: amely az által jön létre ("konstituálódik"), hogy van benne egy (predikatív) mag (a VH), amely meghatározott számú bővítményt (vonzatot) képes maga mellé kötni.

A szövegmondatok mindig legalább egy, általában azonban több mondategységből[31] állnak. A valenciavizsgálat megkezdéséhez tehát egyrészt szükséges, hogy

---

[29] **Szövegmondat:** a beszédnek vagy az írásnak az az egysége, amelyet írásban nagybetű kezd és mondatzáró írásjel fejez be, beszédben pedig a hanglejtésforma lezáródása és a szünet jelzi a végét. Szemben az összetett mondattal, mely mindig több tagmondatból áll, a szövegmondat egyetlen egység, amely lehet egyszerű vagy (többszörösen) összetett mondat is. (A szakirodalomban szerepel még *megnyilatkozás*, ill. *mondategész* elnevezéssel is.)

[30] **Mondategység**: e g y predikatív viszonnyal rendelkező mondat (egyszerű mondat vagy összetett mondat egy tagmondata), ill. egy tagolatlan mondat (megszólítás, indulatszó).

[31] Az inkább csak a magyar szakirodalomban használatos **mondategység** elnevezést tudatosan tartottam itt meg. A nemzetközi szakirodalomban gyakorta használják ebben az összefüggésben a **propozíció** terminust. Ez többeknél inkább a mondat tartalmi, jelentéstani oldalára vonatkozik, másoknál viszont inkább a szerkezeti oldalt, valamiféle bázisstruktúrát, primer grammatikai egységet jelent (vö. pl. Fillmore 1968, ill. 1971 vagy Glinz 1986: 354 k.). A valencia-modelleket reprezentáló alapstruktúrák azonban – éppen a szabad bővítmények miatt – nem feltétlenül esnek egybe a mondategységhatárokkal, ezért jobb a **propozíció** helyett más terminust használni. Flämig 1971: 114 k. nyomán ezért Ágel 1988: 20 bevezeti a **bővített egyszerű mondat** (erweiterter einfacher Satz) elnevezést. Eszerint az egyszerű mondat fogalmába minden a valencia szempontjából oda tartozó bővítmény beleértendő (pl. *vki rábeszél vkit vmire*), s a szabad bővítmények megjelenése után beszélhetünk bővített egyszerű mondatról. Éppen ezért nem volna szerencsés ezt a terminust a magyarba átvenni, ugyanis könnyen azt a benyomást keltheti, hogy egyszerű bővített mondatra gondolunk, holott az utóbbi fogalom a magyar szakirodalomban az alanyon és az állítmányon kívül más mondatrészt is tartalmazó egyszerű mondatok neve. (A terminusok hasonlóságán az sem változtat, hogy a német elnevezésben más a jelzők sorrendje.) Ágel és Flämig terminusánál ezért szerencsésebb – és rövidsége folytán egyszerűbb is – a **mondategység** elnevezés, amely lefedi mind a csupán vonzatokkal, mind pedig a szabad határozókkal bővített mondatokat. A német műszónál annyiban is szerencsésebb, hogy a mondategység fogalma nemcsak a bővítményeket foglalja magába, hanem a szerkezetileg nem értékelhető, módosító jellegű elemeket is, másrészt

a szövegmondatokból "kibontsuk" az egyes mondategységeket, másrészt pedig – kiegészítve azoknak a szövegbe ágyazottságból fakadó ellipsziseit és feloldva a névmásos formákat – rekonstruáljuk a teljes disztribúciós környezetet. E tekintetben számos típussal találkozunk (pl. szövegmondat = egy mondategység, szövegmondat = csak mellérendelő / csak alárendelő viszonyú mondategységek együttese). A leggyakrabban a kevert típusú (alá- és mellérendelő mondatokat egyaránt tartalmazó) többszörösen összetett mondatok fordulnak elő a korpuszban[32], ezért egy ilyen példán szeretném bemutatni, hogyan történik a mondategységek rekonstrukciója a szövegmondatokból.

Mt 6:30: Ha ke· a· mèʒǫn^{c} ʒenaiat ki ma vagon / z holnap / a· clibanosba èzèʒtètic iſtèn ig zuhaʒia ment inkab tutǫkèt kèues hůtǫuèc – *Si autem faenum agri, quod hodie est et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos, modicae fidei*

Példánkban az utolsó mondatnak mint főmondatnak alá van rendelve az első mint feltételes mellékmondat, ebbe pedig bele van ágyazva két egymással mellérendelő (szembeállító ellentétes, de kapcsolatosnak is felfogható) viszonyban álló jelzői mellékmondat. A rekonstrukció során az alanyokon kívül egyszer a hiányzó állítmány is behelyettesítendő a mondategységekbe, valamint helyre kell állítani a beékelés által szétválasztott tagmondat szerkezeti egységét is:

a/ A mező szénáját Isten így (visszautalás a szövegelőzményre) ruházza.

b/ [A mező szénája] ma vagyon ('létezik').

c/ [A mező szénája] holnap a clibanosba ('kemence') eresztetik.

d/ Mennyivel inkább [ruház] [Isten] titeket, kishitűek ?

A rekonstrukció kapcsán még egy elméleti problémára ki kell itt térnünk: az igeneves szerkezetek kérdésére. A valenciahordozó (VH) korábbi definíciójából (18. o.) következően az igeneveket nem tekintettem VH-nak, még akkor sem, ha tagadhatatlan, hogy igei jellegükből sokat megőriztek, többek közt számos esetben saját bővítményük is van. Ugyanakkor azonban általában nem képesek önálló mondatalkotásra, többnyire csak egy másik, igei valenciahordozó által létrehozott propozíció valamely – szabad vagy kötött – bővítményeként szerepelhetnek.

Ebből az elvből fakad, hogy a csak igeneves formában előforduló igék nem találhatók meg a valenciaszótárban önálló szócikként, viszont a verbum finitumként is

---

pedig leírhatók általa a tagolatlan mondatok is, amelyek ugyan a valenciavizsgálat szempontjából nem relevánsak, ugyanakkor a szövegmondatok tekintetében feltétlenül figyelembe veendők.

[32] Bennük egy vagy több főmondatnak több egymásnak alá- vagy mellérendelt – mellékmondat van alárendelve, a mondatok a szintaxis és tömbösödés tekintetében (vö. Deme 1971: 76-83) rendkívül változatos képet mutatnak.

megjelenő igék szócikkeiben – aláhúzással elkülönítve – megadom az igeneves előfordulások lelőhelyét is.[33] A valódi VH-k körébe soroltam be azonban azt a néhány – mai nyelvünkben nem szokásos, talán latin hatásra létrejött – alakulatot, melyekben az igeneves szerkezetet kötőszó (többnyire *és*) vezeti be, ennek folytán az igenév mintegy állítmánnyá lép elő, például:

Mt 3:16: z lata iſtènnèc lelket mikent galambat z **iǫni ǫ ƨeia** – *et vidit spiritum Dei descendentem sicut columbam et venientem super se*

2.3. A valenciahordozók kiválasztása és a bővítmények klasszifikációja

2.3.1. A valenciahordozók megkeresése

A mondatokra való szegmentálás és a mondategységek rekonstrukciója után következő lépés a valenciahordozók megállapítása. (Ez bizonyos fokig az előző munkafázisban is megtörtént már, hiszen – mivel a mondategység kritériuma az egy predikatív mag köré való szerveződés – már a mondategységekre bontáshoz szükség volt rá.) A következő lépés a jelölt, azaz a VH jelentésének ideiglenes meghatározása. Enélkül ugyanis a cédulák alfabetikus sorrendbe való rendszerezése során a különböző jelentésű (többnyire poliszém) VH-k egy szócikkbe kerülnének, holott az esetek többségében már a szöveg első interpretációja során felfedezhető köztük némi különbség, pl.

Mt 13:44: z aʒon valo ǫƨǫmébèn èlmégén z **èlaƨol'l'a** mèndènet mie vagon – ... *et vendit omnia quae habet*

Mt 26:21: Bizoń mōdom tünèktec meƨt tú eggitec **el aƨol** èngemèt – ... *unus vestrum me traditurus est.*

Jól látszik itt, hogy az első esetben az *elárul* ige 'elad; verkaufen' jelentésben szerepel, míg a másodikban 'beárul, felad, feljelent; verraten' jelentésben. Itt tehát két – jelentéstanilag ugyan összefüggő (vö. TESz. I, 168) – szócikkel van dolgunk: *elárul*[1] és *elárul*[2]. Ezt megerősíti a latin megfelelők figyelembevétele, de a későbbiekben vizsgálandó disztribúciós környezet szemantikai klasszifikációja is: mindkét VH-nak

---

33 Természetesen az ilyen esetekben is végrehajtottam a rekonstrukciós átalakítást, bár itt talán nem is rekonstrukcióról lehet beszélni, mint inkább a egyszerű mondattá való alakításról, azaz "konstruálásról", pl.: Mt 3:7: ... ki mutatot nèktec *èlfutnotoc iſtennèc iǫuendǫ haƨgiatol*
a/ [Ti] **elfuttok** istennek (el)jövendő haragjától (haragja elől)
b/ Istennek haragja **el fog jönni**.

van ugyanis tárgyi bővítménye, de míg az első esetében ennek szemantikai specifikációja 'élettelen dolog' (a továbbiakban: -Anim), a második esetében 'ember' (a továbbiakban: +Hum).[34]

Talán még ennél is nagyobb szükség van erre az eljárásra a mai magyarban nem élő VH-k esetében, hiszen a jelentés körülbelüli meghatározása előfeltétele a disztribúciós környezet vizsgálatának is, pl.

Mt 19:9: ... valaki èlhaganga ǫ fèleſeget hanēʟac paʒaʒnaſageʒt / ʒ egebet vènd a **bèlendeʒkedic** / ʒ ki aʒ èlhagottat vèndi **bèlèndeʒkedic** – ... *quicumque dimiserit uxorem suam nisi ob fornicationem et aliam duxerit moechatur; et qui dimissam duxerit, moechatur.*

Korpuszunkban nincs több adat erre az igére, s mivel a mai magyarban sem él, nehézségeink támadhatnának a jelentés megadásakor. Ilyenkor vehetjük azonban hasznát a korpusz bibliafordítás voltának, a latin megfelelőnek, melyből kiderül hogy a *moechor* 'paráználkodik, csapodárkodik' igét fordítják vele, másrészt a kódexhez készült szótáraknak (Szabó T. 1977: 108 és Nyíri 1993: 53), amelyek megmutatják, hogy a kódexben még kétszer előfordul ez az ige: Lk 16:18 alatt gyakorlatilag ugyanezt az adatot találjuk, de Lk 18:20 alatt a tízparancsolat szövegében is ezt a kifejzést használja a fordító:

Ne ǫldǫkih Ne **bèlendeʒkeggèl** / hamis tanoſagot ne mong / oʒſagot ne teg – ... *non occides, non moechaberis, non furtum facies, non falsum testimonium dices.*

Az utóbbi adat a keresztény kultúra ismeretében már a latin megfelelő nélkül is kezünkbe adná a jelentést, az adatok együttes tanúsága alapján pedig már meglehetős biztonsággal kijelenthetjük, hogy 'paráználkodik, házasságot tör; ehebrechen' lehet a szóban forgó VH jelentése.

Ennél valamivel nehezebb a helyzet az olyan VH-k esetében, amelyekre az egész kódexből nincs másik példánk, s a latin sem igazán mérvadó, hiszen a magyar kifejezés valójában egyszerű tükörfordítás, pl.

Mt 11:28: Iǫuètec èn hoʒiam mēd kic mu(n)kalkottatoc / ʒ **megtèʒhèſǫltètec** – ... *qui laboratis et onerati estis.*

A szövegkörnyezet interpretálása (valamint a későbbi fordítások) révén azonban egyértelmű, hogy a VH jelentése itt nagyjából: 'megfárad, elfárad; müde werden, sich ermüden'.

[34] A +Hum specifikáció involválja a +Anim jelentést is.

Ugyanakkor azonban nagyon kell vigyáznunk a jelentések megadása során, hogy ne a mai kompetenciánk vezessen bennünket, hanem alaposan vizsgáljuk meg a szöveg értelmét (és a latint), ill. a felhalmozott nyelvtörténeti ismereteinkből kialakított pótkompetenciánkra hagyatkozzunk. Mai nyelvi kompetenciánk alapján ugyanis néha helytelen következtetésekre jutnánk, pl.

Mt 5:19: Ki ke- **megfeitend** eggèt è kus paʒanꝛolatoc kꝙʒʒꝙl ʒ èmbeʒekèt ig taneitand küffebn^{c} hiuatic meńńècn^{c} oʒʒagaban – *Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno caelorum.*

Ebben a példában mai nyelvérzékünkkel nyugodtan vélhetnénk 'valaminek az értelmét kibogozza' jelentésűnek a VH-t, annál is inkább, mert mai nyelvünkben az igének csak ez a jelentése van meg. Ha azonban nem hagyjuk magunkat egyszerűen mai kompetenciánktól (félre)vezetni, rá kell jönnünk, hogy itt másról van szó. Már a kicsit tágabb szövegkörnyezet alapján is gyanút foghatunk, abban ugyanis kétszer is előfordul VH-ként az igekötő nélküli *fejt*:

Mt 5:17: Ne akaʒiatoc alaitanotoc / hog iꝙttèm legec tꝙʒuent **feitènē** auag ꝑphetacat / meʒt nē iꝙttem tꝙʒuēt **feitènem** de betellèfeitènē – *Nolite putare, quoniam veni solvere legem aut prophetas; non veni solvere sed adimplere.*

A *fejt* igének ugyan tágabb a jelentése a mai magyarban, mint a *megfejt*-é, azonban példánk első része alapján itt is felmerülhetne a 'vminek az értelmét keresi' jelentés. A második adatot illetően azonban már gyanút kell fognunk: ha a törvény fejtésének ellentéte a törvény beteljesítése, akkor itt nem a törvény értelmezéséről lehet szó, hanem inkább a törvény megszegéséről, eltörléséről, felbontásáról. A latin megfelelők tanulmányozása ezt meg is erősíti: a *solvo* egyik jelentése valóban 'old, felbont, szétbont'. Ez illik is ide: egyrészt a *fejt*-nek van konkrét értelemben is 'felbont, szétbont' jelentése (pl. *(fel)fejti a varrást, a pulóvert* vagy *babot fejt*), tehát alkalmas arra, hogy ezt az átvitt értelmet kifejezze, másrészt ez a jelentés illik az előbbi példánkra, a *megfejt* esetére is. Azt mondhatjuk tehát, hogy a VH jelentése mindkét esetben (*fejt, meg/fejt*) körülbelül így adható meg: 'felold, eltöröl, megszüntet, meggyengít; aufheben, auflösen, außer Kraft setzen, schwächen'. Ezt jó lenne további példákkal is igazolni, csakhogy a *megfejt* ige – a Szabó T. Ádám-féle szótár tanúbizonysága szerint – nem fordul elő többször a kódexben. Ez azonban nem igaz, csupán arról van szó, hogy Szabó T. – számomra teljesen érthetetlen módon (l. Forgács 1993 is) – majdnem mindig figyelmen kívül hagyja azokat a formákat, amelyekben az igekötő az ige után áll. Nyíri 1993:104 viszont helyesen jár el, mert a **meg-fejt** címszó alatt a fönti egy adaton kívül, megad még kettőt, amelyekben az igekötő követi az igét

Jo 2:19: **Fehėtec meg** è tèmplomot / ꝛ haꝛmadnapocban felkǫltǭ aʒt – *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud*

Jo 5:18: ... nem ʟac a· ʒombatot **fèiti uala meǵ** / de es ǭmagat mongauala iſtènn[c] – *quia non solum solvebat sabbatum ...*

Míg az első példában az ige jelentése konkrétan 'lebont, szétbont', a második nagyon jól mutatja a Máténál is megtalálható 'vmit meggyengít, megszüntet' jelentést, igazolva korábbi véleményünket.

Az elemzés eddigi lépései összefoglalva a következők:

a/ a szövegmondatok mondategységekre bontása,

b/ az egyszerű mondat teljességének helyreállítása, rekonstrukciója,

c/ a valenciahordozó meghatározása és jelentésének ideiglenes, első közelítésben való megadása.

2.3.2. A bővítmények klasszifikációja

A következő operációs lépés a bővítmények klasszifikációja. Az már az 1.2. alfejezetből kiderült, hogy az osztályozást szolgáló szokásos tesztek korpuszunk esetében – lévén szó történeti szövegről – nem használhatók, tehát más kritériumokat kell alkalmazni.[35] Támaszkodhatnánk ugyan elvileg H. Molnár 1969 vonzatklasszifi-

[35]Itt említeném meg, hogy A magyar nyelv történeti nyelvtana – mint már a 3. számú lábjegyzetben is utaltam rá – nem egészen a valenciaelméletből megszokott elhatárolási kritériumok alapján tesz különbséget szabad és kötött bővítmények között. Így például a II/2. kötet Kötött határozós igei szerkezetek című alfejezetében a *lakik* ige kapcsán ezt találjuk: "... kialakulóban van egy olyan nyelvi tendencia, hogy amíg a kötött helyhatározós szerkezetek a tartózkodás állandó jellegét fejezik ki, a kötött határozó nélkül csak társhatározót tartalmazó szerkezetek az ideiglenes tartózkodást, ill. az egy bizonyos állapotban való létet ábrázolják" (Benkő 1995: 288). A megállapítás illusztrálására ilyen példák szolgálnak: *ffrater bernald lakykuala egÿ erdewben*, ill. *egyeb ÿdewkoron lakozykuala zent fferenc zent marÿanal.* A valenciaelmélet értelmében azonban itt mind a két esetben kötött bővítményről kell beszélnünk, hiszen egyik sem hagyható el a mondat grammatikalitásának megsértése nélkül, nem mondhatjuk, hogy **szent Ferenc lakik.* Egy másik példa: szabad határozó áll a TörtNytan. szerint a *jut* ige mellett ebben a mondatban: *yutottakuala ez felewl mondot hegyre*, de már kötött bővítmény ebben: [Szt. Margit] *gyakorta jut vala ev testenek nagÿ fogÿatkozasara.* Saját vizsgálataim szerint azonban a *jut* mellett mindig megjelenik egy lativusi értelmű bővítmény, amely így kötött bővítménynek minősítendő. Mai nyelvérzékünk is azt diktálja egyébként, hogy itt nem maradhat el a helyhatározói bővítmény: **Péter jut.* (Hasonló példák még: *(meg)tér, közelget, közelít, távozik* – vö. i. m. 292.) Az idézett igék esetében az a benyomásom, hogy a bővítmény kötött voltát a szerkezet átvitt értelmétől tették függővé, a valenciaelméletben azonban az elhagyhatóság szempontja a döntő. Nyilvánvaló természetesen, hogy az átvitt értelmű szerkezetek gyakran tartalmaznak valamilyen kötött bővítményt, ám ugyanígy igaz lehet ennek ellenkezője is: éppen az átvitt értelem akadályozza meg az egyébként megszokott kötött bővítmény felbukkanását, vö. pl. *rajzol* 'zsebmetszéssel foglalkozik', *lapátol* 'evez' ill. 'jó benyomást igyekszik kelteni a főnökeinél' stb. Egyébként azt is meg kell jegyezni, hogy a szabad és kötött bővítmények ilyetén felfogása nem egységesen jellemző a TNyt.-ra: jobban érvényesül az igei, igenévi szerkezetek fejezeteiben, kevésbé a névszói szerkezetek és az alárendelő mellékmondatok fejezeteiben: az ezekben felsorolt példák többnyire más besorolási szempontok (pl. esetgrammatikai meggondolások) alapján is kötött bővítménynek minősülnének.

kációjára is, abból azonban több olyan típus hiányzik, amelyek a valenciaelmélet szempontjából feltétlenül figyelembe veendők. Gondolok itt egyrészt a részeshatározói bővítményre, amelyet – hacsak nem valamiféle szabad részeshatározóról van szó (pl. *Nehogy leess nekem az asztalról!*) – legalábbis fakultatív vonzatként többnyire számba kell venni, másrészt a *Péter Szegeden / a nagymamájánál lakik*-féle mondatok határozói bővítményére, amely H. Molnár osztályozásába nem fér bele, ugyanakkor kétségtelen, hogy vonzatról, mégpedig ebben az esetben kötelező vonzatról van szó. (Az alosztályspecifikus vonzatok hiányát korábban már említettem.)

Vonzatok és szabad határozók elkülönítésének operacionalizálására zárt korpuszokban Greule 1982 előtt H.-J. Heringer tett javaslatot (Heringer 1968). Ő abból a definícióból (426 k.) indul ki, hogy a vonzatok mindig szükségszerű bővítmények, nélkülük a mondat nem teljes, a szabad határozók viszont minden további nélkül elmaradhatnak a mondatból. Ebből fakadóan javasolja, hogy a kétféle bővítménytípust zárt korpuszokban azok előfordulási gyakorisága alapján különítsük el. Könnyű ugyanis belátni, hogy ha a "szükségszerű" mondatrészek mindig az ige mellett állnak, akkor ebből következően – feltételezve az ellipszisek előzetes feloldását – a történeti szövegekben is mindig elő kell fordulniuk. Ezzel szemben viszont a nem szükségszerű bővítmények, azaz a szabad határozók előfordulása csak esetleges, vagyis a két bővítménytípus előfordulási gyakorisága lényegesen eltér egymástól.

Ezzel a szükségszerű előfordulásnak a nyelvi kompetenciát feltételező kritériuma helyébe az előfordulási gyakoriság kritériuma lép olyan szituációkban, amikor – történeti szövegekről lévén szó – a vizsgálat során nem érhetők el informátorok.

Greule 1982: 193 k. megjegyzi, hogy Heringer történeti szövegeken nem próbálta ki – különben is csak gyakori igék esetében alkalmazható – eljárását. Ő (ti. Greule) azonban megtette ezt (Greule 1973), s ennek során megbizonyosodhatott arról, hogy a gyakorisági kritérium egyedül legalábbis nem elégséges.[36] Sikertelenségét főként arra vezeti vissza, hogy az elemzés során elsősorban morfológiai szempontokat használt fel, ill. nem választotta el eléggé a morfológiai és a szemantikai kritériumokat az egyes bővítmények státuszának meghatározása során. Megállapítja, hogy a mondatrészek morfológiai klasszifikációja nem elégséges a vonzatok és a szabad határozók szétválasztásához, szükség van szemantikai szempontokra, de az előfordulási gyakoriság is szerepet játszik az elemzésben, csak más szinten, mint ahogyan azt Heringer feltételezte. Monográfiájában (Greule 1982) ezért a vonzatok és a szabad határozók definiciójában már nem a **szükségszerű – nem szükségszerű** előfordulás kritériuma

[36] Hogy a valenciák feltárását nem lehet egyszerűen az előfordulási gyakoriságra alapozni, arra H. Molnár 1969: 233 is rámutat. Hivatkozik Kotyeljovának Apreszján ilyen irányú kísérletéről (Apreszján 1964) írt bírálatára (Kotyeljova 1965), s megállapítja, hogy "a statisztika ezen a területen igen megtévesztő lehet, mert a teljesen szabad bővítmények gyakorisága egy-egy ige mellett sokszor jóval nagyobb, mint a vonzaté. S ha a statisztika nem mutatja megbízhatóan a bővítmény kötöttségének fokát, még kevésbé mutatja okát".

szerepel, hanem a vonzatokat mint a propozíció elemeit, összetevőit, a szabad határozókat mint a propozíció kiegészítőit, attribútumait határozza meg (194).

Greule 1982 nagyon részletesen leírja saját elemző eljárását (206-219), melynek lényege az ún. **negatív elhatárolás**. Ennek lényege, hogy a szöveg mondatokra bontása és a mondategységek rekonstrukciója után meg kell határozni, hogy az egyes állítmányok köré szerveződő bővítmények, azaz az ún. konpredikatív mondatrészek közül **formai** és/vagy **szemantikai** oldalról melyek minősülnek határozónak. Ugyanis, ha meg tudjuk mondani, hogy egy mondatban mely mondatrészek állnak határozói szerepben, akkor – a negatív elhatárolás alapján – minden maradék mondatrész **vonzat**nak minősül. A következő lépésként **az adverbiális formák kvantifikációja** következik. A szabad határozókat ugyanis az jellemzi, hogy előfordulásuk esetleges, véletlenszerű. Ugyanakkor azonban megfigyelhető, hogy egyes VH-k mellett bizonyos határozótípusok relatíve gyakran fordulnak elő. Ez ugyan lehet a véletlen műve is, Greule azonban azt mondja, hogy ha egy határozó mindig, de legalábbis az előfordulások több mint 50 %-ában felbukkan egy VH mellett, akkor a VH-nak az adott határozóhoz való affinitásáról beszélhetünk. A VH vonatkozásában ez azt jelenti, hogy a kérdéses elemet ún. **affinitatív határozó**nak kell minősítenünk. Az affinitatív határozók pedig szintén a vonzatok körébe sorolandók, szemben a sporadikusan előforduló szabad határozókkal. Az elemzés következő lépése **a vonzatok kvantifikációja**. Ez teszi lehetővé az obligatorikus és fakultatív vonzatok közti különbségtételt. Ha ugyanis egy vonzatként besorolt mondatrész minden példamondatban szerepel, akkor **kötelező**, ha nem, **fakultatív** vonzatról van szó.[37]

Ez így első ránézésre nagyon egyszerűnek és logikusnak látszik. A megvalósítás során azonban már nem kevés problémával kell szembenéznünk, főként ha a magyar nyelvre próbáljuk adaptálni az eljárást. Az első nehézség mindjárt az esetmorfológiai osztályozás során adódik. Greule maga is megjegyzi, hogy ez az ófelnémetben is problémás lehet, még nagyobb gondot okoz azonban a magyarban. Míg ugyanis a németben csak négy eset található, egyéb relációkat pedig prepozíciók segítségével fejeznek ki, a magyarban Velcsovné 1985: 196 szerint huszonnégy általános névszói esetalakot alkothatunk meg, hiszen számos határozói viszonyt is esetragokkal fejezünk ki.[38] Ez eleve lehetetlenné teszi, hogy csupán a formai oldal alapján szét tudjuk

[37] Greule itt (211) felhívja a figyelmet egy esetleges tévedés lehetőségére: nem szabad ugyanis összetéveszteni a fakultatív vonzatot az ellipszis folytán hiányzó, de a kontextusból vagy a szituációból kiegészíthető vonzattal. Bizonyos körülmények között ugyanis bármelyik mondatrész, maga az állítmány is kihagyható a mondatból. Az ellipszis tehát egyaránt érintheti a kötelező és a fakultatív vonzatokat. Ha azonban az elemzést a fentebb vázolt operacionális eljárás szerint végezzük, akkor az ellipsziseket az eljárásnak már egy korábbi fázisában feloldottuk, így ez a veszély már nem fenyegethet.

[38] Más kérdés persze, hogy a magyar és a német, ill. indoeurópai esetrendszer között lényeges szemantikai különbség van. Míg ugyanis a németben a négy eset közül három (Nominativus, Akkusativus és Dativus) alapvető szintaktikai kategóriákat (alany, tárgy, részeshatározó), ill. tematikus szerepeket (Ágens, Patiens, Címzett /Adressat/) jelöl, (az alany persze lehet pl. Experiens vagy Természeti erő (Nature Force), sőt egyes vélemények (pl. Fillmore) szerint Instrumentum is, pl. *Az olló könnyen vágja a papírt; Ez a kulcs nyitja az*

választani a vonzatokat és a szabad határozókat. Igaz ugyan, hogy Greule sem éri (a problémák miatt nem is érheti) be ennyivel, ezért alkalmaz a morfológiai mellett egy szemantikai szempontot is az osztályozásban, ismét csak a negatív elhatárolás alapján állva. Ebben – egy-két apró módosítástól eltekintve – Renate Bartsch logikai-szemantikai alapon történő határozófelosztását veszi át (Bartsch 1972).

Ezek a határozóosztályok csak részben feleltethetők meg a határozók magyar rendszerének, de a két osztályozás között számos érintkezési pont található. A különbségek főként három síkon jelentkeznek. Ebből az egyik a terminológia bizonyos fokú eltérése. Így például nem mód-, hanem kvalitatív határozóról beszélnek, mert a **modális határozó** elnevezést a módosítószó, ill. módosító mondatrészlet kategóriájára foglalják le, ezeket a magyar szakirodalom nem tartja határozónak. A másik eltérés abban mutatkozik, hogy Greule és Bartsch bizonyos, a magyarban többnyire nem külön kategóriaként felfogott *határozókat önálló típusokká léptetnek elő* (koncesszív, adverzatív, kondicionális és konzekutív határozók). Ez azonban nem csupán az ő kettejük újítása, német szakmunkák már korábban is viszonylagos önállóságot "szavaztak" ezeknek az oksági viszonyokat kifejező kategóriáknak (vö. Duden 4: 539). Ennek az "előléptetésnek" az értelméről lehet vitatkozni, mindazonáltal – talán az ún. adverzatív határozó kivételével, melyet én a megengedő határozókhoz sorolnék – el lehet fogadni önálló határozóként való szerepeltetésüket is. Ennek ugyanis legalább annyira van létjogosultsága, mint megengedő értelmű ok- vagy állapothatározóról beszélni. Sőt, ha olyan példákra gondolunk, mint *A tilalom dacára* elvitték a csónakot vagy *Öreg kora ellenére* fiatalosan jár-kel, melyeket Rácz – Szemere 1989: 110, ill. 112 megengedő értelmű állapothatározóként fog fel, (vö. még Tompa 1962: 236 és Rácz 1985: 308), akkor azt kell mondanunk, hogy talán még szerencsésebb is az önálló határozóként való felfogás, hiszen kicsit erőltetettnek tűnik a kurzivált mondatrészek állapothatározói besorolása. Ez egyébként a magyar szakirodalomban sem teljesen új elgondolás, mert bár a nyelvészeti (köz)felfogást irányító munkák (pl. MMNyR. vagy MMNy.) csak sajátos jelentésárnyalatot látnak e határozókban, már Kalmár Elek is (Kalmár 1915:450) viszonylag önálló határozófajtaként kezeli a megengedő határozót, fokozottabb önállóságot biztosít neki B. Lőrinczy 1955: 277-81 is, Berrár 1977: 171-187 pedig kifejezetten amellett érvel, hogy a megengedő és a feltételes határozó külön határozófajta.

A harmadik különbség nagyjából az előző eset fordítottja: bizonyos határozótípusok, melyek a magyar osztályozásban helyet kapnak, hiányoznak Greule és Bartsch

---

ajtót), addig a magyarban ezek egész egyszerűen beleolvadnak a ragok formája alapján felállított esetrendszerbe. Ez persze nem jelenti azt, hogy – éppen fontosságuknál, centrális szerepüknél fogva – ne lehetne őket abból kiemelni, mint ezt pl. a vonzatok körének meghatározásakor H. Molnár 1969 is teszi.

rendszerébél.[39] Ezek közül egy kategória hiánya érthető: a részeshatározóé. Ezt ugyanis a német nyelv esetalakkal fejezi ki, tehát már morfológiai alapon is vonzatnak minősül, ennélfogva pedig a fönti osztályozásba nem is kerülhetett bele. Kevésbé érthető már az eredet- és az eredményhatározó hiánya, hiszen fontos, gyakran vonzatnak minősülő típusokról van szó, pl. *Kati szőkére festi a haját; Vér nem válik vízzé; Kutyából nem lesz szalonna; János golyót formál az agyagból – golyóvá formálja az agyagot.*[40] Végül, de nem utolsósorban hiányzik a fönti rendszerből az állandó határozó is. Ez persze voltaképpen megint érthető, hiszen itt egy logikai-szemantikai alapú osztályozással állunk szemben, s ennek a magyar rendszer szemantikai csoportjai feleltethetők meg igazán (hely-, idő-, mód- és állapotféle határozók). Az állandó határozó viszont a magyar rendszerezésben is részben ezeken kívül álló, részben ezeket keresztező kategóriaként viselkedik. Ez abból fakad, hogy az állandó határozó definíciója nem egységes. Elsősorban a régensükhöz "hagyományos módon mindig azonos, mintegy szótárilag meghatározható – vonzatszerű – raggal vagy névutóval" (Rácz 1985: 330) kapcsolódó bővítményeket minősítik állandó határozónak (innen az elnevezés is), ugyanakkor ide sorolják az előbbi szemantikai kategóriákba be nem sorolható bővítményeket is (mintegy a jelentésen alapuló felosztás rostáján fennakadt, de formailag határozónak minősülő mondatrészek gyűjtőhelyének tartva ezt a kategóriát). Ebből fakad, hogy vannak olyan állandó határozók is, amelyek szemantikai oldalról is értelmezhetők (pl. *meghal vmiben, beleesik vmibe* stb. – ezek egyaránt minősülhetnek állandó, de ok-, ill. helyhatározónak is). Vannak azonban olyanok is, amelyek a jelentés oldaláról egyik említett kategóriába sem sorolhatók bele (pl. *töpreng, gondolkozik vmin, kérdezősködik, érdeklődik vmiről* stb.). Az előbbiek Greule rendszerében is helyet kapnának a határozók között, s ha előfordulási gyakoriságuk meghaladja az 50 %-ot, akkor még mint affinitatív határozók a vonzatok sorába is előrelépnek. (Más kérdés persze, hogy ha szövegbeli előfordulásuk 50 % alatti, akkor Greule csak a szabad határozók körébe sorolná be őket, holott pl. a *meghal* mellől viszonylag könnyen elmaradhat a bővítmény, azaz egyáltalán nem biztos az 50 % fölötti előfordulási arány, viszont bizonyára nem szabad határozóról van szó: a halál okát nagyjából a Természeti erő elnevezésű tematikus szereppel azonosíthatjuk, s a szintaktikai struktúrában való súlyát a mediális – aktív tranzitív transzformációk is bizonyítják: *Péter rákban halt meg – A rák megölte Pétert.*) A második, azaz a szemantikailag nem értelmezhető típus viszont helyet sem kap a határozók greulei rendszerében. Ez azt is je-

[39] Azért csak nagyjából, mert az előző típusokról a magyar nyelvleírás is tudomást vesz, csak többnyire nem önálló kategóriaként szerepelteti őket.

[40] Az utóbbi példában különösen jól látszik az azonos tematikai szerep különböző morfológiai megvalósulása. Komlósy 1992a: 57 még – feltehetően az angol Source és Goal terminusok mintájára – kezdőpontnak (KP) és végpontnak (VégP) nevezi el ezeket a szerepeket, Komlósy 1992: 360 azonban módosítja ezt, s kezdőpontról, ill. eredményről (RES) beszél, mert a VégP kategóriát az itt újonnan bevezetett eredmény és direkcionális (pl. *Péter veri az asztalt*) "közös fölöttes szereptípusa"-ként definiálja.

lenthetné, hogy ezek előtt a bővítmények előtt meg sem nyílik az út arra, hogy a vonzatok körébe kerüljenek. Ugyanakkor viszont nyilvánvaló, hogy itt is vonzatokról van szó, ezt mutatják az olyan transzformációk is, mint *kérdez, gondol vmit – kérdezősködik, gondolkodik vmiről*. Itt azonban feltehetően csak látszólag van szó ellentmondásról, Greule ugyanis a negatív elhatárolás módszerével dolgozik, ami ha visszaemlékszünk, azt jelenti, hogy megvizsgálja: formai **és/vagy** szemantikai oldalról mi minősül határozónak a szövegben. Ez azt is jelentheti, – jóllehet Greule nem mondja ki ennyire explicit formában – hogy ha egy mondatrész formailag határozónak minősül, de nem sorolható be a fenti kategóriák egyikébe sem, akkor a vonzat kategóriájába kell sorolni, s attól függően, hogy mindig vagy csak néha fordul-e elő, lesz belőle kötelező vagy fakultatív vonzat.

Mivel Greule és Bartsch rendszere csak részben feleltethető meg a határozók magyar rendszerének, ugyanakkor kétségtelenül vannak bizonyos pozitívumai is azzal szemben, a két rendszer "egybegyúrásával" kialakítottam egy a magyarra talán jobban alkalmazható osztályozást, amelyet a következőkben mutatok be. Ennek során megtartottam bizonyos fokig a magyar felosztás főkategóriáit (hely-, idő-, mód- és állapotféle határozók), azonban csak a valóban, konkrétabban ilyen értelműeket soroltam be ezekbe az osztályokba, a speciálisabb határozófajtákat nem kényszerítettem erőszakkal beléjük, hanem külön típusként kezeltem őket.

A/ Helyféle határozók

Ezek között Greulétól eltérően nem két, hanem három típust vettem fel (irányhármasság), s a jelölésben megtartottam a három irány szokásos latin elnevezéseit.[41]

$C_{(lat)}$, azaz *hová?* kérdésre felelő direkcionális helyhatározó (Greulénál $C_{(dir)}$). Kiefejezőeszközei lehetnek ragos (*-BE, -RA, -HOZ, -NAK, -IG* stb.), ill. névutós névszók (*a ház mögé* stb.) vagy ilyen ragokkal, ill. névutókkal alakult határozószók (*oda, fölfelé* stb.).

$C_{(loc)}$, azaz *hol?* kérdésre felelő statikus helyhatározó (megegyezik Greule $C_{(loc)}$ kategórijával). Kifejezőeszközei hasonlók, mint az előbbi típuséi, csak a ragok, névutók ill. határozószók locativusi értelműek (pl. *-BEN, -N, -NÁL; mögött, fölött; ott, fönn* stb.).

$C_{(abl)}$, azaz *honnan?* kérdésre felelő direkcionális helyhatározó (másokkal ellentétben Greule felveszi határozórendszerébe, ugyanezzel a jelöléssel). Kifejezőeszközei

[41] A határozótípusok szimbólumában alkalmazott C rövidítés értelme: cirkumstanciális elem.

az előző típusoktól ismét csak a ragok, ill. névutók ablativusi értelmében térnek el (*-BŐL, -RÓL, -TŐL; mögül, fölül; onnan, lefelé* stb.).

A képes helyhatározót nem tekintettem külön típusnak, véleményem szerint az előbbi három kategória valamelyikébe mindig besorolható, szemantikai különbsége ezektől pedig egy kiegészítő jelöléssel érzékeltethető, pl. $C_{(lat/k)}$. A distributivusi értelmű helyhatározókat (pl. *házanként, városonként*) viszont nem veszem be a helyféle határozók közé, ugyanis – mivel ilyen értelmű határozók más főkategóriákban is előfordulnak (időféle: *nyaranta, hetente* ; módféle: *levelenként, szálanként* stb.) – külön típust ($C_{(distr)}$) nyitok számukra, l. ott.

B/ Időféle határozók

$C_{(temp)}$, azaz időhatározó. Eltérően Greulétól én nemcsak a *mikor?*, hanem a *mióta?* és a *meddig?* kérdésre felelő időhatározókat is idesorolom, sőt mivel a greulei kvantifikáló határozót meglehetősen eklektikus típusnak érzem, ide sorolom a terminativusi értelmű *meddig?* kérdésre felelő határozókat is, valamint a *mennyi ideig?, milyen hosszan?* kérdésre válaszoló típusokat is. Némileg talán következetlenségnek tűnhet, hogy a helyféle határozók között az irányhármasság értelmében külön csoportokat vettem fel, itt pedig nem, de úgy érzem, a direkcionális helyhatározói bővítmények gyakori vonzatszerepe miatt ez a különbségtétel ott jogos, míg az időhatározói bővítmények leggyakrabban szabad határozók, s csak a legritkább esetekben, bizonyos igék lexikailag meghatározott bővítményeiként állnak vonzatként, tehát az egyszerűség kedvéért és a kategóriák számának fölösleges felduzzasztását elkerülendő nyugodtan tekinthetjük ezeket egy típusnak. Az időhatározó kifejezőeszközei között szerepelnek eredetüket tekintve helyhatározói értelmű ragok, speciális időhatározórag (*-KOR*), valamint névutós névszók és határozószók.

$C_{(cond)}$, azaz feltételes határozó. Bár a hagyományos magyar nyelvtanírás csak feltételes értelmű időhatározóról beszél, ezt a csoportot – gyakorisága és pregnáns kifejezőeszközei (*ha* kötőszós mellékmondat, ill. *esetén* névutóval alkotott szerkezet) miatt – kivettem az időhatározók csoportjából, s Greuléhoz és Berrár 1977-hez hasonlóan önálló típusként kezelem, mindazonáltal az időféle határozók között.

$C_{(mult)}$, azaz multiplikatív határozó. Ezt a magyar nyelvtanírás által is külön csoportként kezelt határozót Greule az ún. kvantitatív határozó egyik alfajaként kezeli. Úgy vélem azonban, hogy a magyar nyelvtani hagyománynak jobban megfelel, ha ezt a csoportot, amelynek külön ragja (*-SZÖR*) is kifejlődött, az időféle határozók altípusaként tárgyaljuk. A ragos alakokon túl újabban alakult névutók is képesek kifejezni (*alkalommal, ízben*), de megjelenhet határozószóként is (*néha, gyakran* stb.).

C/ Módféle határozók

$C_{(mod)}$, azaz módhatározó. Leggyakoribb kifejezőeszköze a határozóragos (*-AN, -UL*, ritkábban *-LAG*) névszó (főként melléknév), de lehet határozószó, sőt egy-egy névutós forma is (pl. *szó nélkül*).

Ellentétben Greuléval, aki külön csoportként kezeli a következményes határozót (*konzekutív határozó*: C_{cons}), – a magyar nyelvtani hagyománynak megfelelően - inkább következményes árnyalatú módhatározóról beszélek. Leggyakoribb kifejezőeszköze a következményes mellékmondat, de előfordul ragos névszó alakjában is (pl. *butítólag, megnyugtatóan hatnak szavai; körömszakadtig tagad* stb.)[42]

Ugyancsak külön típusként kezeli Greule a hasonlító értelmű módhatározót is, amelyet a hasonlító értelmű állapothatározóval (essivus) együtt *komparatív határozó* néven (C_{comp}) tárgyal. Ezeket sokszor meglehtősen nehéz elkülöníteni egymástól (vö. pl. Tompa 1962: 206), tehát komolyan lehet érvelni az együtt tárgyalás mellett is, ám léteznek különböző transzformációs tesztek szétválasztásukra (vö. pl. Rácz 1974: 391-4), így – ismét csak a magyar hagyományokat követve – megtarthatjuk őket a megfelelő főcsoportokban is, mint hasonlító értelmű mód-, ill. állapothatározót. Leggyakoribb kifejezőeszközei a *-ként* (*-képpen*) ragos, *módra, módjára* névutós névszók (*szavai vigasztalásként hatnak, Hübele Balázs módjára cselekszik*), illetve a hasonlító mellékmondatok.

$C_{(ins/orn)}$, azaz eszközhatározó. Bár az eszközhatározó az első esetgrammatikák megjelenése óta kitüntetett kategóriává vált, az egyszerűség kedvéért ezt a cselekvés eszközét kifejező határozót – a magyar nyelvtani hagyománnyal egyezően - a módféle határozók körébe soroltam be, mert tkp. a cselekvés eszközének megadásával annak speciális módját nevezi meg.[43] Greuléval egyetértésben azonban ennek alcsoportjaként kezelem az – egyébként ritka – ún. ornatív határozót ($C_{(orn)}$ – pl. *fátyollal táncol*). Az eszközhatározó kifejezőeszközei változatosak lehetnek, a leggyakoribb a *-VEL* ragos főnév, de más ragokkal, ill. névutókkal is kifejezhető.

A magyar nyelvtani hagyomány által még a módféle határozók közé sorolt fok- és mértékhatározót, tekintethatározót, ok- valamint célhatározót – speciális, nem igazán 'mód' jelentésük miatt – külön típusokként kezelem, l. ott.

---

[42] Meg kell egyébként jegyezni, hogy van azért bizonyos létjogosultsága a külön típusként való felfogásnak is, gondoljunk csak arra, hogy a nem mondatrészkifejtő sajátos jelentéstartalmú mellékmondatok között vannak következményes típusok is (vö. pl. Berrár 1977: 185-7; Benkő 1995: 699-703).

[43] A társhatározónak az állapotféle határozók körébe való sorolását viszont már végképp erőltetettnek érzem, ezért azt az egyéb határozók között tárgyalom.

D/ Állapotféle határozók

$C_{(stat)}$, azaz állapothatározó (stat = status). Legfőbb kifejezőeszközei az *-N* (*betegen fekszik*), ill. *-UL* (*ne maradjanak a holtak temetetlenül*) ragos névszók, de sok egyéb rag, ill. névutó is kifejezheti.

A hasonlító értelmű módhatározó kapcsán már jeleztem, hogy a hasonlító értelmű állapothatározót – Greuléval ellentétben – megtartottam az állapothatározók között mint sajátos jelentésárnyalatú határozót. Leggyakoribb kifejezőeszközei a *-KÉNT* (*-KÉPPEN*), *-UL*, *-NEK* ragos, *gyanánt*, *számba* névutós vagy mint kötőszóval kapcsolt névszók (*jogtanácsosként/-nak alkalmazták, ajándékul pénzt kapott, orvosság gyanánt mérget adtak be neki; mint portás kereste kenyerét* stb.), illetve a hasonlító mellékmondatok.

Eltérően a hasonlító értelmű állapothatározótól önálló típusba, a megengedő, ill. a feltételes határozók közé sorolom be a hagyományos nyelvtanaink szerint megengedő, illetve feltételes értelmű állapothatározóként számon tartott eseteket, l. ott.

$C_{stat/ext}$, azaz külső állapothatározó (más néven: körülményhatározó). Ez a cselekvés, történés külső, a szereplőktől független körülményeit megnevező, határozófajta hiányzik Greule rendszeréből, de a magyar nyelvtani hagyománynak megfelelően felvettem az állapotféle határozók közé. Megjelenhet különféle ragos formákban (*Sietni kellett a melegben; Lámpavilágnál szépet, harmaton füvet nem kell nézni* stb.), de kifejezhetik névutók (*mellett, nélkül* stb.) is.

$C_{stat/num}$, azaz számállapot-határozó Fő kifejezőeszköze az *-N* ragos számnév (*Ők ketten*), ritkábban *-s* képzős számnév - *BEN* raggal (*hármasban beszélgettek*).[44]

A hagyományos grammatikai felfogás még a társ- valamint az eredet- és az eredményhatározót is az állapotféle határozók közé sorolja be, véleményem szerint azonban ezek inkább csak némi "kényszerítéssel" férnek bele ebbe a kategóriába, mint ahogy már a külső állapothatározó sem mindig egyértelműen állapotot fejez ki, gyakran érintkezik az időhatározóval is. Az állapothatározó megjelenési formái közül tehát csak a "tisztább" eseteket sorolom ide, az ún. distributivusi értelmű (*hármasával sorakoztak*), vagy feltételes (*hasonló feltételek esetén beleegyezem*), ill. megengedő (*a hideg ellenére kirándulunk*) jelentésárnyalatú állapothatározót nem itt, hanem a külön típusként felfogott feltételes, distributivusi stb. határozók között tárgyalom.

---

[44] A határozatlan alanyú mondatokban álló számállapothatározót – a szakirodalom zömével összhangban (vö. pl. Rácz 1985: 233-4; Rácz - Szemere 1989: 80; Benkő 1995: 220) – inkább alanynak fogom fel, pl. *Sokan látták a balesetet, néhányan rosszul is lettek a vér látványától.*

E/ Egyéb határozók

Ide azok a határozók tartoznak, amelyek az előbbi főkategóriákba nem vagy – véleményem szerint – csak komoly "erőszak árán" férnek bele. A következő típusokat sorolom ide:

$C_{(soc)}$, azaz társhatározó. Részben megfelel Greule és Bartsch $C_{(coop/com)}$ kategóriájának. Hogy az általuk használt indexelnevezés helyett (final-kooperational és begleitend-kooperational – vö. Greule 1982: 120) én inkább a latin *socius* szóból rövidített indexet használom, annak oka elsősorban az, hogy ez – véleményem szerint – vissza tudja adni annak a társhatározói bővítménynek a jelentését is, amely annak a viszonylag nagyszámú igéből álló csoportnak a vonzáskörében található, amelyet Komlósy 1992: 434-39 nyomán a "társas tevékenység igéi"-nek nevezhetünk (pl. *sakkozik, teniszezik, szambázik vkivel*), s amelyről Greule osztályozása – úgy tűnik – nemigen vesz tudomást. Ezek az előfordulási gyakoriságuk alapján többnyire kötelező vonzatok abban térnek el Greule két kategóriájától, hogy míg azok gyakorlatilag mindig olyan szereplőt jelölnek, aki az alany vagy a tárgy társaságában azzal azonos szerepet tölt be a szituációban, s gyakorlatilag mindig szabad határozónak tekinthetők, addig ez a bővítmény nem annyira együttműködő vagy kísérő társat, hanem inkább "ellenfelet" vagy "(játék)partnert" fejez ki. (Főként e miatt az estgrammatikai szempontból a többi társhatározótól lényegesen eltérő bővítménytípus miatt vettem ki egyébként a társhatározókat az állapotféle határozók köréből.) A társhatározó fő kifejezőeszközei: elsősorban a *-val/-vel* ragos névszó (a társas cselekvés igéi melletti partner szerepű vonzat csak ebben a formában jelenhet meg – l. fentebb), esetleg a *-val/-vel* ragos névszóhoz járuló *együtt* névutó (csak a társat jelölő szabad határozó esetén, pl. *Katival /együtt/ voltam a moziban*).

$C_{(caus)}$, azaz okhatározó. Ezt a hagyományos grammatikai leírás által a módféle határozók körébe utalt határozófajtát speciális jelentése és – gyakran esetgrammatikai szempontból is kitüntetett – szerepe miatt külön típusnak tekintem, akárcsak a vele bizonyos fokig rokon célhatározót is. Kifejezőeszközei változatosak, ragos névszók (főleg *-BŐL* és *-TŐL* raggal: *nyereségvágyból öl; elalszik a fáradtságtól*), névutós névszók (főleg a *miatt* névutóval: *betegsége miatt nem dolgozhat*), ritkábban határozószók (*Miért sírsz?*).

$C_{(fin)}$, azaz célhatározó. Bizonyos fokig rokon az okhatározóval, viszonyukat a hagyományos nyelvleírás előzmény- és véghatározó-kategóriái szemléletesen ábrázolják. Fő kifejezőeszközei: *-ért* (ritkábban *-HOZ, -BE, -RA*) ragos névszók (*az életéért küzd; kezet mos az ebédhez; látogatóba, vacsorára jön*), a főnévi igenév (*bevásárolni megy*) a *végett* névutóval alkotott szerkezetek (*a munka gyorsítása végett gépeket vásároltak*).

$C_{(orig)}$, azaz eredethatározó (a latin *origo* szóból). Ez a leggyakrabban *-BŐL* ragos névszóval (*sípot farag a fából*; *kutyából nem lesz szalonna*) kifejezett határozótípus a greulei osztályozásban nem szerepel. Mint azonban már korábban is

jeleztem, esetgrammatikai fontossága, gyakori vonzat szerepe miatt feltétlenül helyet kér a határozók rendszerében, akárcsak rokona, az eredményhatározó.

$C_{(event)}$, azaz eredményhatározó (a latin *eventus* szóból). Az előző típus rokona, viszonyuk ismét az előzmény-, ill. véghatározói kategóriák síkján ábrázolható. Fő kifejezőeszközei a *-VÁ* (*pozdorjává zúz*), ill. a *-RA* (*szilánkokra tör*) ragos névszók. Eredményhatározóval csak állapotváltozásnak alávetett Patienst tartalmazó vonzatstruktúrák egészülhetnek ki – vö. Komlósy 1992: 423.

$C_{(asp)}$, azaz tekintethatározó (a latin *aspectus* szóból). Ennek a speciális határozófajtának a mód-, illetve az állapotféle határozók körébe való utalását is meglehetősen erőltetettnek érzem, ezért soroltam itt az egyéb határozók közé[45]. Azt fejezi ki, hogy az alaptagban foglalt állítás milyen szempontból érvényes. Fő kifejezőeszközei: *-RA* (ritkábban *-LAG, -BEN*) ragos névszók (*termetre apró; anyagilag előnyös; humorban gazdag*, ill. *nézve, tekintetében, vonatkozólag* stb. névutókkal alakult szerkezetek (*a megoldásra nézve / vonatkozólag nem született döntés*).

$C_{(distr)}$, azaz disztributív határozó. Ezt a hagyományos leírásokban több helyen is felbukkanó határozótípust éppen speciális, megosztó jelentésénél fogva szerencsésebbnek tartom külön típusként tárgyalni. Előfordulhat helyféle (*Házanként mások a szokások*), időféle (*Hetente ellátogat szüleihez*), módféle (*Szálanként csomagolja be a virágokat*, állapotféle (*Egyenként / kettesével érkeztek a lányok*) határozóként is.

$C_{(grad)}$, azaz fok- és mértékhatározó. Ez nagyjából megfelel Greule és Bartsch "graduierendes Adverb" kategóriájának (ezért is tartottam meg az indexelnevezést), annyi különbséggel, hogy a negációt én egyértelműen kizárom e körből, s nem tartom a propozíció részének. Kifejezőeszközei nagyon változatosak lehetnek (*-N, -UL, -IG, -SZËR* ragos névszók, határozószók */kissé, majdnem, nagyrészt* stb./).

$C_{(conc)}$, azaz koncesszív, megengedő határozó. Ezt a magyar nyelvtani hagyományban nem külön típusként kezelt határozót Greuléhoz és Berrár 1977-hez hasonlóan különálló csoportnak fogom fel, mert ezt a megoldást szerencsésebbnek tartom, mint a megengedő értelmű állapothatározóként, ill. sajátos jelentéstartalmú mellékmondatként való számbavételt. Fő kifejezőeszközei: *ellenére* névutós névszók, ill. alárendelő viszonyú megengedő mellékmondatok.

$C_{(dat)}$, azaz részeshatározó. Utoljára hagytam ezt a határozófajtát, bár fontossága messze meghaladja az előző típusokét. Hasonló kategória Greule határozóosztályai között is előfordul, de csak sejteni lehet, hogy az általa $C_{(commod)}$, ill. $C_{(-commod)}$ szimbólummal jelölt típusba a tematikus szerepük alapján vonzatnak nem minősíthető részeshatározók tartozhatnak. Bár példát nem mutat rájuk,

[45]Talán éppen az tény szól leginkább a külön csoportba való besorolás mellett, hogy a Rácz 1985 a módféle, a Tompa 1962 az állapotféle határozók között tartja számon ezt a típust.

idézi O. Erdmannt, aki szerint az ilyenféle részeshatározó "eine Person (bezeichnet), die an der Handlung des Satzes als wahrnehmend, empfangend oder sonst irgendwie interessiert beteiligt ist, bzw. gegen die sich eine Handlung zu ihrem Nachteil richtet" (Greule 1982:201). Nem lehet azonban pontosan tudni, milyen alapon sorolja az egyéb részeshatározói bővítményeket a vonzatok közé. Mivel azonban nála a szemantikai osztályozás mellett a "kasusmorphologische Subklassifizierung"-nak is fontos szerep jut, feltehetően ez az a kritérium, amely bizonyos "Dativobjekt"-eket eleve a vonzatok közé sorol. A magyar nyelvet illetően azonban jobbnak látom, hogy – bár a részeshatározó megkülönböztetett mondatrészi és tematikai szerepe kétségtelen – első lépésben minden olyan dativusi bővítményt ide soroljunk, amely nem illeszthető be az eddigi határozóosztályok egyikébe sem. (Ezzel a *falnak megy / levesnek veszi a húst*-típusú esetek a helyükre kerülnek, hiszen azok a megfelelő határozók (hely, cél stb.) között fognak helyet kapni.) A továbbiakban a valódi részeshatározók az alosztályspecifikusság (tematikai szerepek), ill. az affinitativitás[46] szempontjai alapján sorolódnak át a vonzatok kategóriájába. Ez biztosítja, hogy a részeshatározói funkciót betöltő, de nem vonzat értékű bővítmények (pl. *Csináltatok egy tortát a fiamnak*; *Olvasok egy mesét a gyerekeknek*) csak a szabad bővítmények között kaphassanak helyet. A sem az helyhatározókhoz, sem a részeshatározóhoz be nem sorolható dativusi formák – éppen állandó határozói, praedicativusi jellegük miatt – úgyis affinitatívak, ezért eleve vonzatnak fognak minősülni (*okosnak tart, barátjának nevez* stb.).

Ezek voltak azok a határozótípusok, amelyeket a vizsgálat során a mondatrészek besorolásakor alkalmaztam. Ugyanakkor megjegyzem, hogy a negatív elhatárolás mint domináns módszer ellenére nem kell azért a H. Molnár-féle osztályozást úgy kezelnünk, mintha nem is volna, a két módszer ugyanis voltaképpen bizonyos fokig kiegészíti egymást. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a negatív elhatárolás során, mikor megpróbáljuk az egyes mondatrészeket besorolni az adott határozói kategóriákba, nemcsak kizárásos alapon tudjuk meghatározni egyes bővítmények vonzat jellegét. Nem kell ugyanis úgy tennünk, mintha valamilyen teljesen ismeretlen nyelvvel lenne dolgunk, a pótkompetencia kialakítása során emlegetett genetikai rokonság a vizsgált korpusz nyelve és a mai magyar nyelv között a legtöbb esetben minden nehézség nélkül lehetővé teszi számunkra az alany vagy a tárgy kiválasztását, anélkül, hogy végig kellene próbálgatnunk, nem lehet-e őket besorolni valamelyik említett határozói típusba. Természetesen nem szabad, hogy pusztán formális szempontok vezessenek bennünket, azaz nem morfológiai alapon (a ø ill. *-t* rag), hanem a mondatban betöltött szerep alapján kell őket besorolni. (Tulajdonképpen ugyanígy járhatnánk el véleményem szerint a valódi részeshatározót illetően is az olyan esetekben, amikor a részesha-

[46] Szándékosan használom az **affinitativitás** terminust az **affinitás** helyett. Az utóbbi jelentése ugyanis 'egyesülési képesség', ill. 'rokonság', itt viszont arról van szó, hogy egy bővítmény előfordulási gyakorisága meghaladja az 50 %-ot.

tározóhoz valamilyen alosztályspecifikus tematikai szerep rendelhető hozzá, mint pl. az ajándékozást, adást kifejező igék esetében, mint azonban fentebb jeleztem, az óvatosság kedvéért ezt a lépcsőt csak a C-osztályból a vonzatok közé való átsoroláskor iktattam be, ott ugyanis – párhuzamosan alkalmazva az előfordulási gyakoriság szempontjával – megbízhatóbb eredményt ad.)

H. Molnár vonzatklasszifikációjából átvehetjük még a tárggyal váltakozni képes és a tárgyszerű határozói vonzatokat is. Ezek ugyan – éppen jelentésviszonyaik folytán – többnyire a negatív elhatárolás során is a – legalábbis fakultatív – vonzatok közé sorolódnak be, mivel nem férnek bele egyik szemantikai határozóosztályba sem. Szükség lehet azonban a fenti kritériumra akkor, ha olyan határozókról van szó, amelyek besorolhatók valamelyik osztályba. Ilyenkor az előfordulási gyakoriság döntené el, hogy vonzatról vagy szabad határozóról van-e szó. Ez azonban csak meglehetősen gyakori VH-k esetében volna releváns. Gyakran azonban vagy csak egy-két adat van a szövegben, vagy teljesen megoszlik a használati gyakoriság (esetleg többször hiányzik a bővítmény, mint ahányszor előfordul). Ha azonban az adott bővítmény képes tárggyal váltakozni, úgy gondolom, kevesebb számú adat esetén is kijelenthetjük, hogy – legalábbis fakultatív – vonzatokkal van dolgunk. Ezt azonban csak megfelelő körültekintéssel tehetjük meg, azaz ismét nagyon kell figyelnünk, nehogy mai kompetenciánk vezessen bennünket. Ez annyit jelent, hogy csak azokat a VH-kat szabad ide sorolni, amelyek esetében van példa a tárggyal előforduló variánsra a vizsgált korpuszban. Nem elég tehát, ha a mai magyarban így váltakoznak, az sem elég, ha pl. a NySz.-ból tudunk a másik előfordulási módra példát hozni. Ezekben az esetekben legfeljebb feltételezhetjük, hogy egy kis frekvenciájú vagy adatainkban esetleg elő sem forduló határozói bővítmény mint vonzat tartozhat a VH-hoz. Ennél erősebb bizonyító értéke van annak, ha legalább a Bécsi Kódexből tudunk olyan adatot hozni, amelyben az adott bővítmény szerepel, mivel azonban ez sem ugyanaz a korpusz, – az egzaktság érdekében – ezt is csak olyan érvként kell kezelnünk, amely nagyon valószínűsíti, de nem bizonyítja teljesen a bővítmény vonzat voltát. Ilyen jellegű példánk Máté evangéliumában az igék között alig van, mivel azonban itt egy módszertani kérdésről van szó, szeretném ezt mégis – igeneves, ill. a kódex más részeiből vett – adatokkal kissé részletesebben demonstrálni. Lássunk tehát néhány ilyen példát!

A *reménykedik* igére korpuszunkban összesen négy adat van:

Mt 9:2: **Rèmenkeggèl** fiam megboʟattatnac tenèked t*e* bu̇nid

Mt 9:22: **Rèmenkeggèl** l'aṅom tè hu̇tǫd teg*e*d meguigaʒtot

Mt 12:21: ꝛ ǫ nèuebe poganoc **ꝛèmēkedn**^{c}

Mt 27:43: **Remenkedet** iſtènbè ʒabadeha m̄g ǫtèt ma ha akaꝛia.

Mint látjuk, az első két példában nincs határozói bővítmény (ha az elsőben a második mondategységet alárendelésnek fogjuk fel, akkor igen, de felfogható aszindetikus magyarázó mellérendelésnek is), a másik kettőben viszont szerepel (hogy az illativusi rag nem pusztán íráshiba azt bizonyítja a következő adat a Bécsi Kódexből (38:17): ... *ki nē hattamg ǫbèlè rèmēkédǫkèt*). A negatív elhatárolás alapján a bővítmény besorolható volna a határozók közé (okhatározóként), s minthogy az előfordulási gyakoriság (50-50 %) az adatok viszonylag csekély száma (s az első mondat kétféle értékelhetősége) miatt nem tudja eldönteni a bővítmény jellegének (szabad határozó vagy fakultatív vonzat) kérdését, szócikkünket mint értékelhetetlent félre kellene tennünk. Mai nyelvi kompetenciánk ugyan azt súgja, hogy itt fakultatív vonzattal van dolgunk, de tudjuk, hogy az egzaktság érdekében nem szabad magunkat csak erre rábízni. Itt lép viszont be igazoló érvként a H. Molnártól vett csoport bizonyító értéke, azaz, ha található a korpuszban olyan adat, ahol ugyanaz az ige tárgyi bővítménnyel is előfordul ebben a jelentésben, vagy legalábbis található a kódexben ugyanennek az igének olyan képzős változata, amelyben ez a váltakozás megfigyelhető, akkor – e változatnak a korpuszból való igazolhatósága esetén – kiindulhatunk abból, hogy a kérdéses bővítmény fakultatív vonzat, például

Mt 24:50: iǫ a· ʒolganac vza a· napon mel'l'en nē **rèmenli** – *veniet dominus servi illius in die qua non sperat.*

Máté evangéliumából ugyan csak egy adat van erre az igére, de máshol is megtalálható, pl. Lk 24:21: *Mù ke· rèmenl'ùcuala hog megʒabadeitando volna iſzlt* (vö. még Nyíri 1993: 297).

Hasonlóan járhatunk el a *bánkódik* ige esetében, amelyre Máté evangéliumában csak egy főnévi igeneves adat van (Mt 26:37: ... *kèʒdè ʒomozodni z bankodni*,) s az egész kódexben is csak két határozói igeneves forma fordul még elő. Ezekben az igének az alanyon kívül soha sincs más bővítménye, tehát ezek alapján nem lehetne megadni a *bánkódik* ige vonzatkörét (ezért is nem szerepel a csatolt valenciaszótárban). A Bécsi Kódexben azonban vannak igei előfordulások is, pl.:

BK 310:5: ...kit kic birnac vala megǫlicvala z nē **bankodnacvala**
BK 239: Qrǫl z a· zǫld boroſtannac arnekan z **bankodic** hirtèlèn megazaſan
BK 313:10: z **bankodnac** ǫ raita ment zoctac **bankodni** èlǫ zùlǫtnèc halalan.

Mint látjuk, a Bécsi Kódexben a vizsgált ige mind határozói bővítménnyel, mind anélkül előfordul. A negatív elhatárolás során ezt a bővítményt is be tudjuk sorolni okhatározóként a határozók közé, kérdés, hogy szabad határozóval vagy

fakultatív vonzattal van-e dolgunk. Mai nyelvi kompetenciánk ismét azt sugallja, hogy az utóbbival, ehhez azonban ismét bizonyítékokra van szükségünk a korpuszból. Ez esetben a Bécsi Kódex összes előfordulásának statisztikai számbavétele eldönti a kérdést: ötször szerepel az *-n* ragos vonzat, háromszor nem, tehát a bővítményt mint affinitatív határozót a vonzatok közé kell sorolni. Ugyanakkor ezt meg tudjuk még támogatni a *bán*, ill. *megbán* igék példájával is, amelyeknek van tárgyi bővítményük: Lk 17:4: ... ***banom tètemet*** és BK 19:19: *Valamènezer ke*[d] ***megbātac èlfozdoltokat*** *ρ iſtènèkn*[c] *zolgalatiatol* (csak ez az egy-egy adat van a két kódexben).

Ezzel szemben a *gondolkodik* ige esetében, amelyre Máténál két adat van, de csak szabad határozó fordul elő bennük (Mt 16:7: *Es azoc* ***gondolkodnac uala*** *p̄ bènn*[c] *monduā* /mai: Azok így tanakodtak egymás közt/ – l. még Mt 21:25)[47], annak ellenére vagyunk kénytelenek azt mondani, hogy itt csak feltételezhető egy fakultatív vonzat megjelenése, hogy a *gondol* igének vannak tárggyal bővülő példái a korpuszban (Mt 9:4, 16:8 stb.). Sem a többi evangéliumban, sem a Bécsi Kódexben nem találunk ugyanis olyan példákat, ahol a *gondolkodik* mellett a mai nyelvérzékünkkel várható *vmin* bővítmény előfordulna.

H. Molnár másik három vonzattípusát (igekötő által előírt, ill. ennek hiánya folytán szükségessé váló vonzatok) már nem tudjuk történeti szövegeken megbízhatóan alkalmazni. Néha ugyanis nem lehet egyértelműen eldönteni, hogy még határozói bővítménnyel vagy már kifejlődött igekötővel állunk-e szemben (vö. pl. az alábbi két mondatot Mt 10:1: *Es egbè* ***hiuan*** *ρ tizenkèt taneituanit* és Mt 15:10: *Es egbè ρ hozia* ***hiuan*** *a· golèkezètekèt mōda nèkic*). Ugyanakkor viszont az ilyen bővítmények többnyire affinitatívak, tehát az előfordulási százalékok miatt úgyis a vonzatok közé sorolódnak.

Elemző munkám során tehát a bővítmények klasszifikálásakor a negatív elhatárolásé volt a fő szerep, ezt keresztező szempontként még kiegészítették H. Molnár egyes vonzatkritériumai. Ezek mellett felhasználtam még egy új, morfológiai alapozású osztályozási elvet is. Ennek lényege a következő: ismeretes, hogy bizonyos típusú képzések az ige jelentésén túl az igenem (genus verbi), ezáltal pedig a bővítmények számának megváltozását is előidézik[48]. Így pl. a kauzatív képzések a kiindulást jelentő cselekvő vagy mediális jelentésű igék vonzatstruktúrájával szemben vonzatszámnövekedést eredményeznek (vö. Károly 1967; E. Abaffy 1972, 1977, 1978 is). Pl.

---

[47] A mai nyelvi megfelelőket a következő kiadásból közlöm: Újszövetségi Szentírás. Görög eredetiből fordította és magyarázta P. Békés Gellért és P. Dalos Patrik. Kilencedik kiadás. Róma 1982.

[48] Komlósy 1992 egy egész fejezetet (419-444) szentel a vonzatstruktúrát változtató képzésnek, az ebben tárgyalt típusok közül azonban én itt csak azokkal foglalkozom, amelyek az igenem megváltozásával is járnak.

cselekvő:	*A kutya sétál.*
kauzatív:	*Péter sétáltatja a kutyát.*
mediális:	*A ruha szárad.*
kauzatív:	*Kati / A szél szárítja a ruhát.*

Mint látjuk, példáinkban a cselekvő, ill. mediális igék mellett alanyként megjelenő Ágens, ill. Patiens tematikus szerepű vonzatból a képzés során tárgyi vonzat lesz, a vonzatstruktúra pedig kibővül egy újonnan megjelenő, alany pozíciójú vonzattal. Ennek tematikus szerepe többnyire Ágens (esetleg Természeti erő), de az ilyen típusú képzések esetében az egyszerűség kedvéért talán nevezhetjük Kauzátornak is (vö. Lötsch/Fiedler/Kostov 1976 és Forgács 1991).

Ugyancsak bővül a vonzatstruktúra a műveltető (faktitív) képzés során is. Ezek a képzések a fönti típustól annyiban térnek el, hogy az alapige nem tárgyatlan, hanem tárgyas; az újonnan belépő vonzat itt is Kauzátor szerepű és alany funkciójú, de míg a kauzatív képzés során a kiinduló mondat alanyából tárgy lett, addig itt egy *-val/-vel* ragos fakultatív bővítmény (a régibb grammatikai terminológia szerint: eszközlő alany) áll helyette, míg a tárgy megtartja korábbi szintaktikai funkcióját, pl.:

cselekvő tranzitív:	*A szomszéd felássa a kertet.*
műveltető:	*Péter a szomszéddal ásatja fel a kertet.*[49]

Ugyanígy megjelenhet passzív képzések esetén a cselekvő tranzitív ige alanya *-tól/-től* ragos, ill. *által* (a kódexek korában gyakran *miatt*) névutós fakultatív vonzat formájában[50], tárgya pedig a passzív ige alanyává lesz, pl.:

cselekvő tranzitív:	*Az elnök berekeszti a gyűlést.*
passzív:	*A gyűlés berekesztetik (az elnöktől v. az elnök által).*

Ugyanez a *-tól/-től* ragos ill. *által/miatt* névutós (pl. Mt 26:52: *mezt mēndʒ ki tǫzt vènd tǫzmiat vèʒ*) fakultatív vonzat a passzív igékkel rokon mediális igék esetében is megjelenhet a Kauzátor tematikus szerep kifejezésére, azzal a különbséggel, hogy míg a passzív igék esetében Ágens szerepű, +Hum szemantikai jegyű bővítmények is

[49] Terminológiámban itt eltérek a hagyományos grammatikáktól, amelyek a kauzatív képzést is többnyire a **műveltetés** terminus körébe utalják. Hozzájuk hasonlóan jár el egyébként Komlósy 1992: 442 kk. is, aki ugyan különbséget tesz tárgyatlan és tárgyas alapigéből való képzés között, mégis csak műveltető képzésről beszél.

[50] Többnyire mint Ágens, de lehet más tematikai szerepe is, pl. Experiens, vö. pl. Mt 28:14: z ha èʒ **m̄ghallattatic** a fedelmtǫl mú kǫṅǫzgǭc nèki – *Et si hoc auditum fuerit a praeside, nos suadebimus ei*, vagy Mt 6:5: ... hog **lattaffanac** èmbezectǫl – *ut videantur ab hominibus.*

megjelenhetnek ebben a formában, addig a mediális igéknél Kauzátorként csak -Anim szemantikai jegyű, többnyire Természeti erő szerepű vonzatok fordulhatnak elő, pl.

Kati / A szél szárítja a ruhát.
—› *A ruha szárad a széltől*, de
—› **A ruha szárad Katitól.*[51]

Ezek a cselekvő személyére vagy a folyamat okára utaló bővítmények többnyire már a negatív elhatárolás során is a – legalábbis fakultatív – vonzatok között kellene hogy helyet kapjanak, ugyanis nehezen sorolhatók be a fenti határozókategóriákba. Ugyanakkor azonban pl. a mediális igék Kauzátor szerepű bővítménye okhatározónak is felfogható volna. Ilyen esetekben viszont kevés számú (esetleg csak egyetlen) adat esetén az affinitativitás elve nem tud releváns információval szolgálni.[52] A fentiek alapján azonban úgy érzem: korrekt módon járunk el, ha ilyenkor a tematikai szerep alapján vonzatnak fogjuk fel ezeket a bővítményeket, különösen akkor, ha a korpuszban van példa ugyanazon igének az ellentett igenemhez tartozó egyedére is, például:

tisztel – tiszteltetik:

Mt 15:8: E nepec aiakockal **tiʒtèln**[c] èngemèt – *Populus hic labiis me honorat*

Mt 6:2: (... neakaʒiad te èlǫttèd trombitaual trombitaltatnod / mikeppèn a· kepmutaloc teʒnèc ǫ ſinagogaiocban / vćaiocban) hog **tiʒteltèſſèn**[c] èmbeʒèctǫl – ... *ut honorificentur ab hominibus*

vesz(ik) – veszt:

Mt 26:52: meʒt mēndʒ ki tǫʒt vènd tǫʒmiat **vèʒ** – *omnes enim qui acceperint gladium gladio peribunt*

Mt 10:28: dè inkab fel'lètec attol ki mēd lélketekèt / ʒ tèſteteket pokolba **vèʒthèti** – *sed potius timete eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam*

---

[51] Bizonyos kauzatív igék esetében két Kauzátor is megjelenhet, ezek közül a "közvetlen okozó" (-Hum) a kauzatív ige vonzatstruktúrájában INS-vonzatként (Instrumentum) szerepel, például: *Péter kukoricával hízlalja a disznókat.* (Az Instrumentum terminust a Fillmore-i mélyesetek értelmében használom, hasonlóan Komlósy 1992:360-hoz.)

[52] Ezeknek az igéknek az esetében feltehetőleg még nagyobb számú adat esetén sem, hiszen mind a mediális, mind a passzív igenem – lényegénél fogva – a történést helyezi előtérbe, s a Kauzátor vagy az Ágens csak viszonylag ritkán jelenik meg az igék mellett.

Mind a *tiszteltetik*, mind a *vesz(ik)* igére csak egy-egy adat van a korpuszban, sőt az egész kódexben is (az *el/veszik* 'elpusztul' igére több), de úgy érzem, a föntebbi fejtegetések és a *tisztel*, ill. *veszt* igék adataival való szembeállítás alapján jogos az *emberektől*, ill. a *tőr miatt* bővítményeket mint vonzatokat besorolni.[53]

Ugyanakkor hozzá kell tennem, hogy ennél az eljárásnál is meglehetős körültekintésre van szükség. Pl. a *világosejt* ige (akárcsak mai nyelvi megfelelője, a *világít*) kauzatív képzése ellenére tisztán intranzitív vonzatstruktúrát mutat, s komoly hiba volna a képzés alapján valamilyen fakultatív tárgyra gyanakodnunk:

Mt 5:15,16: Es nē goitnac ʒ́ǫuetnèkét / ꝛ vètic ǫtèt a· ʒ́apu ala / de a· geꝛt'a taꝛtora / hog **vilagoſehon** mendenècn^{c} kic a· haʒban vadnac / Ig **vilagoſehon** tù vilagtoc èmbeꝛec èlǫt ... – ... *ut luceat omnibus, qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus.*[54]

Ugyancsak hiba volna a mindössze egyszer előforduló *megvetetik* ige melletti *tü tölletek* határozót a cselekvés végrehajtójaként interpretálni:

Mt 21:43: Aʒeꝛt mōdom tùnèctec **meguetètic** tù tǫllètec iſtènnèc oꝛʒ́aga – ... *quia auferetur a vobis regnum Dei*

Mivel előfordul a korpuszban a *megvesz* igének 'elnyer, megkap' jelentése is,[55] értelmezhetnénk a fenti adatot úgy is, hogy 'elnyeretik általatok a mennyek országa'. Azonban ha jobban odafigyelünk, láthatjuk, hogy itt az igekötő eredetibb 'vissza [hátra]' jelentését mutató, 'elvesz, visszavesz; wegnehmen, zurücknehmen' jelentésű *megvesz* igével és annak – amolyan "Maleficiens" tematikus szerepű – *-től* ragos alosztályspecifikus (fakultatív) vonzatával van dolgunk, vö. Mt 25:27,28: ꝛ èn iǫuen valobiʒon vſoꝛaual **vǫttèm volna meg** aʒt a meľ ènem Aʒeꝛt **vegetecmeg** ǫ tǫllǫ a giꝛat – *et veniens ego recepissem utique quod meum est cum usura. Tollite itaque ab eo talentum.*[56]

---

[53] Előfordul, hogy az ellentett párra Máténál nincs adat, de másik evangéliumban igen, pl.: Mt 28:4: ǫ felèmetǫl ke· **megẏèttèc** aʒ ǫꝛiʒǫc -- *Prae timore autem eius exterriti sunt custodes;*
Lk 24:22: dè es nemeľ nèmberièc mù kǫʒʒǫllǫnc valoc **m̄gẏèʒ́tettèc** ma mùnket – *Sed et mulieres quaedam ex nostris terruerunt nos*

[54] A kauzativitás itt annak ellenére csak látszat, hogy létezik az igének egy ugyanabból a tőből (*világ* 'világosság') alakult, mediális képzést mutató változata is: *világol*. A jelentése azonban ennek sem mediális, hanem bennható, egyezik *világít*éval: 'leuchten'. Szemantikailag persze tetten érhető ezekben a kauzativitás: 'okozza, hogy világ (= világosság) legyen; világosságot ad', kb. úgy, mint korpuszunk ezen adatában: Mt 24:29: ... a· nap megſètètǫltètic ꝛ hod nē **agga ǫ vilagat** – *non dabit lumen suum.*

[55] Például Mt 6:5: biʒoṅ mondom tùnèktec **meguǫttec** ǫ eꝛdemèkèt -- *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam* – l. még Mt 6:2, 16.

[56] Ez a vonzat egy birtokos szerkezeten keresztül is kifejeződhet, pl.: Mt 15:26: Nem io a· fiac kenèꝛet **meguènni** – *Non est bonum sumere panem filiorum* (elveszi a fiak kenyerét – elveszi a fiaktól a kenyeret).

Még egy jelenségre szeretnék rámutatni az ilyen jellegű átalakítások kapcsán. Az Ágens, Patiens és Kauzátor szerepek változásán és különféle megjelenítésén kívül bizonyos igék mellett előfordul az ilyen képzések során olyan kvalitatív vonzatváltozás is, amelynek során az intranzitív igei struktúrában megjelenő, *hol?* kérdésre felelő statikus vonzat a tranzitív (kauzatív) struktúrában *hová?* kérdésre válaszoló direkcionális vonzattá alakul át, pl.:

Cselekvő: *A gyerek az anya térdén / ölében ül.*
A kisfiú a sarokban / az asztal mellett áll.

Kauzatív: *Az anya a térdére / az ölébe ülteti a gyereket.*
Péter a sarokba / az asztal mellé állítja a kisfiút.

Ezekben az esetekben a tranzitív (kauzatív) ige mellől nem maradhat el a határozói bővítmény, az intranzitív (cselekvő, jellegét tekintve valójában inkább történést kifejező) ige mellől igen.[57] Ez azonban véleményem szerint csak látszat, mert létezik ezeknek az igéknek egy valóban cselekvést kifejező intranzitív párja is, amely mellől – a direkcionális jelentés megtartása mellett – éppúgy nem hagyható el a bővítmény, mint a kauzatív formák mellől, s feltehetően ennek vonzatstruktúrája "sugárzik át" a kauzatív struktúrába:

A gyerek az anya térdére / ölébe ül.
—› *Az anya a térdére / az ölébe ülteti a gyereket.*

A kisfiú a sarokba / az asztal mellé áll.
—› *Péter a sarokba / az asztal mellé állítja a kisfiút.*

Ezeket a kvalitatív vonzatváltozásokat tehát nem használhatjuk fel az elemzés során, csak a kvantitatív, tehát a cselekvéshordozók számának megváltozásából fakadó változásokat.[58]

---

[57] Érdekes ugyanakkor, hogy ha az *áll* esetében az alanyt -Anim szemantikai jegyű élettelen dologra cseréljük */A szék a sarokban áll/*, már nem hajtható végre ez a redukció, az *ül* esetében pedig eleve csak +Anim jegyű élőlény /tehát állat is/ jelenhet meg alanyként, tárgyak esetében már legföljebb különböző igék felhasználásával tudjuk ezt a szemantikai relációt kifejezni, pl. *A könyv Kati ölében van – Kati az ölébe teszi a könyvet.* (Indoeurópai nyelvek esetében ez megvalósítható ugyanazon igető bevonásával is, pl. német *liegen -legen.*)

[58] Szerintem itt a képző nélküli formáknak (*áll, ül, fekszik* stb.) két ill. három vonzatstruktúrájuk van:

1. Péter áll / ül / fekszik.
2. Péter valahol áll / ül / fekszik.
3. Péter valahová áll / ül / fekszik.

Ezek közül az első kettő statikus konstrukció, s egy struktúrának is felfogható volna, fakultatív bővítménnyel. Komlósy 1992: 419 szerint ugyanakkor a fakultativitás csak látszat, "amely abból adódik, hogy az egymásból alakváltozás nélkül és minimális jelentésváltozással képzett alakok egyike kötelezően az adott vonzattal, a másik pedig kötelezően a nélkül áll". Ezt ugyan ő is inkább csak a szótár számára szükséges technikai megoldásnak tartja, ebben az esetben azonban magam is komoly létjogosultságát érzem ennek a felfogásnak, hiszen az első struktúra inkább a cselekvést magát hangsúlyozza (Péter áll = nem ül, fekszik, megy stb.), míg a

A különböző igenemekhez tartozó igepárok figyelembevétele azonban nemcsak a cselekvéshordozókat kifejező vonzatok esetében lehet segítségünkre. Előfordulhat, hogy egy-egy igére vagy csak egy, vagy nagyon kevés példánk van, s egy adott határozói bővítmény szerepét nem tudjuk kellőképpen megítélni, ill. hajlanánk a vonzatként való felfogásra, de a további adatok hiánya (esetleg a frekvencia megoszlása) miatt nem tudunk biztosabbat mondani. Ezekben az esetekben úgy jártam el, hogy ha az adott igető passzív, vagy más származéka is előfordult a korpuszban, s amellett is mindig (vagy kifejezetten nagy frekvenciával) szerepelt a más szempontok (tematikus szerep, alosztályspecifikusság stb.) szerint vonzatnak tartott bővítmény, akkor ezeket a manifesztációkat kölcsönös bizonyítékként kezeltem a különböző származékok vonzatstruktúráinak megállapítása során. Pl. a tranzitív *hasonl* 'hasonlít vkit/vmit vmihez' ige csak egyszer szerepel a korpuszban:

Mt 11:16: Kiheʒ **haſonl'am** ke· enēnēʒètet (helyesen: e nēʒètet) – *Cui autem similem aestimabo generationem istam.*

További példák híján ezt az igét gyakorlatilag nem tudnánk releváns módon felhasználni valenciaszótárunk számára. Mai nyelvérzékünk ugyan azt diktálja, hogy a *-HOZ* ragos bővítmény vonzat, mégpedig kötelező vonzat, de ezt nem tudjuk a korpuszból alátámasztani. Van azonban szövegünkben két példa is a vizsgált ige passzív képzést mutató változatára, s mindkettő tartalmazza a kérdéses bővítményt (bár az egyik esetben igenév mellett áll):

Mt 13:44: Meṅṅècn^{c} oʒʒaga **hasonlatic** ʒantaſba ʒeitet kenʟhèʒ – *Simile est regnum caelorum thesauro abscondito in agro*

Mt 6:8: nė akaʒiatoc aʒeʒt aʒochoʒ **haſonlatnotoc** – *Nolite ergo assimilari eis.*

Ezek a formák valójában csak formailag passzívak, inkább amolyan "álszenvedő", mediális jelentésről van itt szó. Mindez azonban nem változtat azon, hogy az igető mindhárom előfordulása mellett megtaláljuk ezt a bővítményt, s ez annak speciális jelentéstani (tematikus) szerepével valamint a mai nyelvi meglétével együtt feljogosíthat bennünket arra, hogy mind a *hasonl*, mind a *hasonlatik* igék mellett mint vonzatot fogjuk fel.

Ugyanígy járhatunk el a 'hív, nevez; heißen, nennen' jelentésű *mond*^{2} ige esetében is. Ez is csak kétszer fordul elő a korpuszban, igaz, hat azonos típusú (*-NAK* ragos) bővítménnyel:

---

második szerkezetben nincs ekkora hangsúlya a cselekvésnek, helyet kap viszont benne annak helye. A harmadik, dinamikus konstrukció már egyértelműen külön vonzatstruktúrát képvisel.

Mt 16:13,14,15: Kinèc **mongac** èmbezec èmbezn^{c} fiat Es azoc mōdanac Egebèc Ianos baptiſtanac / Egebèc ke· Ilſeſn^{c} / de egebèc Ieremiaſnac ag a pphetac kozzol egn^{c} [...] Tù ke· kin^{c} **mondotoc** èngemèt hog vagoc – *Quem dicunt homines esse filium hominis? At illi dixerunt: Alii Iohannem Baptistam, alii autem Heliam, alii vero Hieremiam, aut unum ex prophetis. [...] Vos autem quem me esse dicitis?*

Már ezek alapján is nagy valószínűséggel állíthatnánk, hogy vonzatról, mégpedig feltehetően kötelező vonzatról van szó ebben az esetben is. (A dativusi bővítmény itt is praedicativusi értelmű, amolyan "Bezugsgröße", akárcsak előbb a *hasonl* és *hasonlatik* igék esetében.) Még inkább bizonyítja azonban ezt a feltevésünket a *mondatik*[2] ige, amely tízszer található meg korpuszunkban, s mind a tíz estben ott áll mellette a dativusi bővítmény, pl.

Mt 27:33: Es iouenèc a· hèſzè ki **mōdatic** golgatanac az az koppattac hèſen^{c} – ... *qui dicitur Golgotha, quod est Calvariae locus*

Ugyanígy használhatjuk fel kevés adat esetén közvetett bizonyítékként egyes igék – láthatóan csaknem azonos jelentésű – igekötős alakjait vagy olyan képzett változatokat, melyek esetében a képzés során nem lép fel vonzatszámváltozás (pl. a -*HAT* képzős igéket):

Mt 20:13: Nèmdè eg èſti penzbè **zègottèl** vèlèm é – *nonne ex denario convenisti mecum.*

Ez az ige csak egyszer szerepel a kódexben, de – bár igeneves formában – megtalálható még egyszer a *meg/szegődik* alak is, s ott is ugyanezt a vonzatstuktúrát (S - A_{dir} - A_{adir} - V_{itr}) találjuk:

Mt 20:2: **Meg zègoduen** ke· a· mùùèſeckèl eg èſti penzbè ... – *Conventione autem facta cum operariis ex denario.*[59]

Hasonló a helyzet az *el/távoztatik* ige esetében is. Ez is csak egyszer fordul elő a korpuszban, ezért a mellette álló ablativusi bővítményről nem mondhatjuk teljes bizonyossággal, hogy vonzat:

Mt 16:22: Az (ti. a halál és az üldöztetés – F.T.) **èltauoztaſſec** vram tètolled – *Absit a te, Domine.*

---

[59] A NySz. III, 111 példái alapján is nagyon valószínűnek látszik ez a struktúra.

Előfordul ugyan az ige Lk 16:4 alatt is, igaz, némiképp módosult jelentéssel (kb. 'eltávolít; entfernen'), de ott is szerepel az ablativusi bővítmény. További bizonyítékul szolgálhat azonban, hogy megtalálható a korpuszban az *el/távoztathatik* ige is:

Mt 26:42: En aťam ha nē **tauoʒtathatic èl** è kèľeh èn tǫllèm hanēʟac hog m̄g igam aʒt legèn te akaʒatod – *Pater mi, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua.*

Bár ez a forma is csak egyszer fordul elő az egész kódexben, együtt már bírnak akkora bizonyító érvénnyel, hogy feltételezhessük: valóban vonzatról van szó az ablativusi bővítmény esetében. Ha pedig hozzávesszük még az *el/távoztat* és az *el/távozik* igék előfordulásainak bizonyító erejét, akkor azt mondhatjuk, hogy valóban vonzatról, de feltehetően fakultatív vonzatról van szó ebben az esetben. E mellett a két ige mellett ugyanis nem minden esetben található meg a határozói bővítmény, de affinitatív, s ha előfordul, mindig ablativusi formájú.

2.3.3. A vonzatstruktúrák megállapításával kapcsolatos nehézségek: az affinitativitás elvének gyengéi

A feldolgozás során – a tüzetes elméleti alapozás ellenére – számos problémával kellett szembenézni. Ezek zöme a bővítmények elhatárolásából, mégpedig elsősorban a szabad bővítményként és a fakultatív vonzatként fellépő határozói formák elkülönítéséből fakadt. Mint az 1.2. alfejezetben láttuk, ez a különbségtétel okozza a legtöbb nehézséget a szinkrón valencialeírásokban is, várható volt tehát, hogy a valenciaelmélet történeti szövegeken való alkalmazása során is ez okozza a legtöbb fejtörést, annál is inkább, mert a nehézségek itt még fokozódnak a zárt korpuszok problematikája folytán. A hiányzó kompetenciát, ill. az el nem érhető informátorokat bizonyos fokig lehet az előfordulási gyakoriság greulei elvével pótolni (affinitatív határozók mint fakultatív vagy kötelező vonzatok). Ez azonban tapasztalatom szerint korántsem képes megoldani minden problémát, ugyanis – bár esetünkben a vizsgált szöveg mintegy 110 000 n-nyi hosszúságú és közel 4000 szóelőfordulást vizsgáltunk – az egyes VH-k előfordulási aránya nagyon különböző. Viszonylag kevés az olyan VH, amely nagy számban fordul elő, s valóban egyértelmű, releváns vizsgálati eredményeket ad. A legtöbb VH csak egyszer-kétszer, nagyon sok csak egyszer fordul elő (az előfordulások számát egyébként a szócikkben mindig közlöm). Ilyenkor Nyíri 1993 és Szabó T. 1977, sőt gyakran Károly 1965 segítségével igyekeztem további adatokat gyűjteni, de így sem ritka az olyan VH, amelyre csak egy-két példa van. Ilyen esetekben a mondatformában az alanyon és a tárgyon (melyek H. Molnár 1969 szerint mindenképpen vonzatnak minősíthetők), valamint a passzív igék mellett fakultatív

vonzatként fellépő *-TŐL* ragos, ill. *miatt* névutós ágensobjekten kívül található egyéb "vonzatgyanús" bővítményeket a mondatformában akkor is kérdőjellel láttam el, ha mai nyelvérzékünk alapján vagy szemantikai alapon vonzatnak tartanánk őket, bár meg kell jegyeznem, hogy meglehetősen jól funkcionált az az általam bevezetett, s épp az imént ismertetett vizsgálati elv, hogy figyelembe vettem az ugyanabba az igecsaládba tartozó igék disztribúciós környezetében megtalálható bővítményeket is az elhatárolás során.

Viszonylag nagy frekvenciájú igék esetében az affinitativitás elve számos dilemmát el tud dönteni. Vannak ugyanis VH-k, amelyek mai nyelvérzékünk szerint inkább szabad határozónak látszanak, a statisztika alapján azonban egyértelműen affinitatív határozók, tehát vonzatok. Így pl. a *jelenik* ige négyszer szerepel a korpuszban, s mellette mind a négy esetben megtalálható egy dativusi bővítmény. Elvileg tehát 100 %-os affinitású, azaz kötelező vonzatról van szó, pl. Mt 2:13: ... *ime vznac angala ièlenec iosephnec almabā mōduā* – ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph dicens. Négy előfordulás természetesen nem túl sok, ezért a következő lépés ilyenkor az, hogy a kódex egyéb részeiből kell példákat keresni. Nyíri 1993: 163 szerint az ige még ötször található meg a kódexben. Ha ezeket a lelőhelyeket megvizsgáljuk, azt látjuk, hogy ezekben is kivétel nélkül ott található a dativusi bővítmény. Kilenc adat és 100 %-os affinitás mellett most már azt kell mondanunk, hogy a részeshatározói bővítmény itt vonzat, mégpedig feltehetően kötelező vonzat. Mai nyelvünkben az ige ebben az igekötő nélküli formában nem található meg, csak az igekötős *meg/jelenik* változat. E mellett viszont ma inkább szabad bővítménynek érezzük a dativust. Ez az ige is előfordul egyébként korpuszunkban, de mivel csak kétszer található meg (Mt 13:26 és 27:53), s az előfordulások közül az egyikben van dativusi bővítmény, a másikban nincs, nem kapunk választ a bővítmény típusát illetően, jóllehet gyakorta az azonos tőről fakadó igék vonzásköréből vett példák dönteni tudnak ebben a kérdésben. Az igekötős változat azonban még egyszer, Lk 24:34 alatt is előfordul, a dativusi bővítmény ott is megvan, az affinitativitás elve alapján tehát fakultatív bővítménynek minősül, jóllehet három példa nem igazán ad releváns eredményt. Ezt figyelembe véve viszont könnyen elképzelhető, hogy az igekötő nélküli változat mellett valóban kötelező a dativusi vonzat megjelenése.

Ugyanakkor azonban az affinitás kérdését nem szabad a vizsgálat egyetlen és abszolút érvényű próbakövévé sem tenni. Vannak ugyanis olyan igék, melyek mellett bizonyos bővítmények 50% feletti arányban, azaz affinitatívan fordulnak elő, mai nyelvérzékünk szerint mégis inkább szabad bővítménynek tartanánk őket. Az *énekel* ige pl. kétszer szerepel a korpuszban, mindkétszer áll mellette dativusi bővítmény:

Mt 11:17: Mu̇ vigaſagos enèket **enèklēc** tu̇ nèctec / nē ʒǫketec mu̇ ke· ʒomoʒo enèket **eneclēc** tu̇nèktec ꝛ nē ſiʒatoc – *Cecinimus vobis, et non saltastis; lamentavimus, et non planxistis.*

Mint látjuk, a fordítás itt – a szokásostól eltérően – nem is követi szorosan a latint, mégis mindkétszer megtaláljuk a szövegben mind a tárgyi bővítményt, mind a részeshatározót. Mivel két adatból messzemenő következtetéseket levonni nem lehet,ismét meg kellett vizsgálni, az egyéb előfordulásokat is. Ezek a következők: Lk 7:32 (2x); Jo 13:38; BK 44:1 (3x). Lukácsnál és a BK egyik példájában nincs tárgyi bővítmény, intranzitív használatú az ige. Az összes adatot figyelembe véve a dativusi bővítmény affinitatív, tehát fakultatív bővítménynek kell tekintenünk, ezzel együtt mai nyelvérzékünk alapján mégis inkább szabad bővítménynek minősítenénk. Ilyenkor az adverbiális bővítmény elé kérdőjelet tettem a mondatformában, annak ellenére, hogy ezzel tkp. megsértem a Greule 1982 által az elemzés alapjává tett, s egyébként általam is nagyrészt követett gyakoriság szerinti vonzatklasszifikációs elvet. Úgy éreztem azonban, hogy az affinitás elvének abszolutizálása legalább ugyanekkora vétek volna a tudományos igazság ellen.

Némiképp hasonló a helyzet az *alkot* ige esetében is. Ez egyébként is problémát jelent az elemzés során, ugyanis előfordulásai némiképp különböző jelentéseket tükröznek, bár nem állnak nagyon távol egymástól. Végül is két szócikkbe rendeztem az adatokat: a 'létrehoz, épít' jelentésű *alkot*[1] és az '(elő)készít' jelentésű *alkot*[2] címszókba. Az utóbbi mellett a korpuszban mindig megjelenik egy dativusi bővítmény, ami eszerint akár kötelező vonzat is lehetne, pl:

Mt 26:17: Hol akaʒod hog **alkoſſuc** tenèked megenned a· barant – *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha.*

Mivel azonban ez is csak kétszer szerepel a korpuszban (ill. még háromszor a passzív *alkottatik* formában, de némileg módosult jelentéssel, l. a szótári részt), további példákat kellett keresni a kódexből. Ezek azt mutatják, hogy ahol valóban 'előkészít' az ige jelentése, ott gyakorlatilag mindig megjelenik a dativusi bővítmény, ha mégsem, annak oka feltehetően a kontextusból való odaérthetőség, pl. Lk 22:8,9: *Meṅṅètec kėʒèhetecm̄g mu̇nèkǭc a· baʒant hog ėgǫnc / ꝛ ǫk mōdanac / Hol akaʒod alkotnonc* [ti. tünéktek az bárányt – F.T.].[60] Mivel azonban a példák száma nem túl nagy, s mai nyelvérzékünk alapján nem érezzük kötelező vonzatnak a dativusi

[60] A latinban ezekben az esetekben mindig a *paro* igét találjuk. Előfordul ugyan, hogy a *paro* magyar megfelelűje mellett nem találunk részeshatározót, ilyenkor azonban nem is 'előkészít' az ige jelentése, hanem csak 'készít' (pl.Lk 4:1: ... *hozuā aʒomatacat mel'l'eket* ***alkottacuala***) vagy 'szerez' (pl. Lk 12:20: *èʒ eẏèl tė lėlkedèt mėgkėʒic / ꝛ a kiket* ***alkottal*** *kiei lėʒn*^{c}). Mivel azonban ezek a jelentések Máténál nem fordulnak elő, a szótárba csak a már említett két jelentés került bele.

bővítményt, itt is jeleztem ezt a tényt a mondatformában a dativusi vonzat elé tett kérdőjellel.[61]

Eddig olyan példákat láttunk, ahol affinitatív bővítmények esetében merült fel, hogy gyakoriságuk ellenére szabad bővítmények, ill. fakultatív vonzatok lehetnek inkább. Találkozunk azonban ennek a helyzetnek a fordítottjával is, azaz olyan esetekkel, amikor a korpuszbeli előfordulási gyakoriság alapján egyértelműen csak szabad határozónak tarthatnánk az adott bővítményt, ugyanakor részben mai nyelvérzékünk alapján, de még inkább szemantikai alapon mégis inkább fakultatív vonzatnak kellene minősítenünk. Ilyenek pl. a *megy* ige egyes igekötős változatai melletti lativusi bővítmények.

Pl. **el/megy**:

Mt 28:16: A· tizèn eg taneituaňoc ke· **èlmenen**[c] galileaba a· hegrè ... – *Undecim autem discipuli abierunt in Galileam in montem ...*

Mt 26:14: Tahat a· tizènkèttǫ kǫzzǫl eg [...] **èlmenè** a· papoc fèdèlmihèz – *Tunc abiit unus de duodecim [...] ad principes sacerdotum*

ki/megy:

Mt 11:7: Mit **mentètecki** a· kietlēbè latnotoc – *Quid existis in desertum videre*

Mt 26:30: Es diLèzèt mōduan **ki menen**[c] oliuetnac hègezè – *Et hymno dicto, exierunt in montem Oliveti*

Mt 3:5: Tahat **ki megenuala** ǫ hozia mend ihrlm̄ ... – *Tunc exibat ad eum Hierosolyma*

Az affinitativitás alapján az összes előfordulást tekintve tkp. S - V_{itr} struktúrájúnak kellene tekintenünk mindkét igét, de mivel a *megy* mellett affinitatív a lativusi bővítmény (58 előfordulásból 35-ben megtalálható), s mai nyelvérzékünk is valószínűsíti, hogy fakultatív bővítményekről lehet szó, kérdőjellel felvettem őket a mondatformába, annál is inkább, mert pl. a *ki/megy* esetében az igekötő is arra mutat, hogy nem egyszerűen szabad bővítmény a lativusi határozó.

Némiképp hasonló a helyzet a következő igék esetében is, de itt már nem lokális bővítményekről van szó. Az *örül* ige *-NAK* ragos okhatározói bővítményét mai

[61] Az ilyen problémákra egyébként – ha szükséges – mindig kitérek a szótárban, a példák bemutatása után, a szócikkek harmadik részében.

nyelvi intuíciónk alapján az ige fakultatív vonzatának tartjuk, korpuszunkban azonban a VH ötszöri előfordulásából csak egyszer található mellette kauzatív határozó:

Mt 18:13: ... bizoṅ mondom hog inkab ǫzǫl raita / hog nē a kilenć ʒaʒ kilènćen (!) – ...
amen dico vobis, quia gaudet super eam magis quam super nonagintanovem

Mint látjuk, más formájú itt a vonzat, mint ma, (ez feltehetően a latin hatása, de a NySz. II, 1194-5. hoz ilyen raggal bővítményt máshonnan is). Nem igazán dönthető azonban el, hogy A- vagy C-elemről van-e szó, példáinkban ugyanis nem affinitatív az okhatározó. Ha további példákat keresünk a kódexből, azt látjuk, hogy formájukra nézve a kódexben találunk az okhatározó helyzetében FCs_{iness} (pl. Lk 1:14) és FCs_{caus} (-*ÉRT* ragos, pl. Jo 11:15) bővítményeket is, a kódex adatainak összességét tekintve azonban többnyire az S - V_{itr} szerkezet fordul elő, vagyis az affinitativitás elve alapján csak szabad határozónak tarthatnánk őket. Ennek ellenére – szemantikai szerepe alapján – kérdőjellel ezt is felvettem a mondatformába, annál is inkább mert a tematikus szerepek alapján afféle Kauzátorról van itt szó, vö. *vki örül vminek – vmi megörvendeztet vkit.*

A *felel* ige esetében megint egy kicsit más a helyzet. Itt 54 előfordulásból 49 esetben S - O - $V_{(i)tr}$ struktúrát találunk, s csak ötször fordul elő egy dativusi bővítmény, pl.

Mt 25:37: Tahat **fèlèln**^{c} nèki aʒ igaʒac mōduan – *Tunc respondebunt ei iusti dicentes*

Mt 15:23: ki ʟac eg igėt ſem **fèlèle** nèki – *Qui non respondit ei verbum.*

Ezekben a példákban a dativusi bővítmény az előfordulási gyakoriság alapján csak szabad határozónak minősíthető, ugyanakkor a tematikus szerepek alapján véleményem szerint a mondást jelentő igék melletti alosztályspecifikus bővítményről, tehát fakultatív vonzatról van inkább szó, ezért kérdőjellel ezt is felvettem a mondatformába.

3. A valenciaviszonyok leírásából nyert eredmények kiértékelése

Vegyük most már szemügyre, hogy a felvázolt elméleti háttérrel milyen eredményeket hozott vizsgálatunk!

Az elemzés kézzelfogható gyümölcse a II. részben helyet foglaló valenciaszótár. Ebben – mint már korábban is jeleztem – 608 szócikk kapott helyet (ezek felépítéséről l. a szótári rész bevezetőjét). Ez a hatszáz szócikk 3844 szóelőfordulást

jelent, ebben gyakorlatilag a korpusz összes mondategysége benne foglaltatik, hiszen a *van* és a *lesz* igék lexikai tételében azok az esetek is benne vannak, amelyekben a két ige kopulaként szerepel, sőt azok is, amelyekben a *van* ø fokon van jelen. (Hogy ilyenkor miért nem a predikatív funkciójú fő- ill. melléknevet tekintettem VH-nak, azt az 1.1. fejezetben részletesen indokoltam.) Meg kell jegyeznem még, hogy bár a 608 szócikk mindegyikének alapjául – a VH definíciójából következően – csak ige vagy igei frazeologizmus szolgál, a 3844 szóelőfordulásban – a 36. oldalon írtak értelmében – benne vannak azok az igeneves formák is, amelyeknek alapigéje verbum finitumként is szerepel a korpuszban.

A valenciaszótár két kutatási aspektus számára szolgáltat elsősorban adatokat: a történeti szintaxis és a történeti lexikográfia számára. Ebből következik, hogy kiértékelését is e két szempont alapján fogom elvégezni.

3.1. A korpuszban előforduló mondatformák és megoszlásuk

A valenciák kutatása során a bővítmények számának és fajtájának – lehetőség szerint minél egzaktabb – meghatározása egyben az egy-egy valenciahordozóhoz tartozó mondatformák megállapítását is eredményezi. Ezeket a struktúrákat a szótárban az egyes címszók mellett, velük egy sorban, a bővítmények fajtájára vonatkozó rövidítéseket alkalmazva adom meg. A rövidítések feloldását a rövidítések jegyzékében a dolgozat elején közlöm, itt azonban, mivel a további fejtegetésekben szerepelni fognak ezek a szimbólumok, külön is kitérek rájuk, méghozzá valamivel részletesebben, mint ott.

A mondatformák leírása során elsősorban az egyes mondatrészek jelölésére a magyar nyelvészeti hagyományban használatos latin elnevezések rövidítéseit alkalmaztam, tehát az S = subjectum (alany), O = objectum (tárgy) és A = adverbium (határozói bővítmény).[62] A valenciahordozók, tehát az igék esetében – mivel ez a mondatforma szempontjából többnyire bizonyos fokig releváns – alsó indexben megadtam, hogy tranzitív, intranzitív vagy passzív (V_{tr}, V_{itr}, V_{pass}) igéről van-e szó.[63] Az adverbiális bővítmények esetében Gulya 1975, ill. 1994 jelölésrendszeréhez

---

[62] Ebben eltérek az ilyen jellegű német munkáktól, melyek – mindenféle konszenzus nélkül – hol E_1, E_2, E_3, E_4 stb. szimbólumokat használnak, melyek feloldása azután a következő: E_1 = Ergänzung im Nominativ (tkp. alanyi vonzat), E_2 = Ergänzung im Akkusativ (tárgyi vonzat) stb., hol eleve a bővítmény morfológiai jellegére utaló rövidítéseket alkalmaznak, pl. Sn = Substantiv im Nominativ, Sd = Substantiv im Dativ, pS = präpositionales Substantiv stb. Ezekkel a jelölésekkel szemben sokkal szerencsésebbnek érzem az általam használt szimbólumrendszert, az ugyanis a bővítmények szintaktikai pozíciójára utal, ezáltal valóban a mondat strukturális vázát, azaz a mondatformát képes szimbolizálni, a bővítmények morfológiai, esetleg szemantikai specifikációja pedig – ahol szükség van rá – csak ezt követően, de még mindig a szócikk fejrészében kap helyet.

[63] A tranzitivitás és intranzitivitás fajtáit, fokozatait (pl. mediális, bennható, intranzitív kiható stb. igék) a passzív igéket kivéve a mondatformán nem jelölöm, de a mondatformák osztályozása során erre is tekintettel leszek, l. ott.

hasonlóan alsó indexben (A_{adir} és A_{dir}) utalok arra, hogy statikus (adirekt), vagy direkcionális, azaz irányultságot kifejező bővítményről van-e szó, jóllehet itt a megkülönböztetés pusztán formai alapokon nyugszik, tehát ugyanabba az A_{adir} kategóriába kerül pl. a 'törődik' jelentésű *gondol* (vkivel) ige, mint pl. a *lakozik* (vhol). A szócikkek első felében a jelentések megadása után következő morfológiai, ill. szemantikai specifikáció azonban már minden esetben pontosan informál a VH disztribucionális viszonyairól. Megjegyzendő még, hogy a fenti három mondatrészen kívül külön szimbólumot alkalmazok még a passzív igék mellett *-TŐL* ragos formában megjelenő cselekvéshordozóra (O_a = ágensobjekt). (A további szimbólumokat illetően l. még a rövidítések jegyzékét.)

Lássuk most már, milyen eredményeket hozott vizsgálatunk a mondatformák tekintetében!

A korpuszunkban előforduló mondatformák a cselekvés irányultsága (tehát aszerint, hogy az igének lehet-e a mondatban tárgya) tekintetében a következő számszerű, ill. százalékos megoszlást mutatják:[64]

Intranzitív szerkezetek			294	48,6 %
Passzív szerkezetek	89	14,7 %		
Aktív szerkezetek	205	33,9 %		
Tranzitív szerkezetek			311	51,4 %
Összesen			605	100,0 %

Ez a felosztás a tranzitivitás fogalmának hagyományosabb felfogásán alapul, amely abból indul ki, hogy tranzitív az az ige, amely vehet maga mellé tárgyat.[65] Ennek a felfogásnak kétségkívül megvan az az előnye, hogy egyértelműbbé teszi az igék besorolását, hiszen az viszonylag könnyen megállapítható, hogy lehet-e egy igének tárgyi bővítménye. Ugyanakkor azonban ezáltal – bár az intranzitív igéken

[64] A számok csak a korpuszban való **tényleges** előfordulást veszik figyelembe, a kérdéses eseteket, ill. átmeneti formákat nem tüntettem fel, hiszen az itt csak zavarólag hatott volna. Az egyes mondatformákhoz tartozó VH-k bemutatása során, ill. magában a szótárban azonban természetesen ezekre is kitérek. Megjegyzendő még, hogy a *lesz, nincs* és a *van* igék kitüntetett szerepük, speciális jelentéseik és a hozzájuk tartozó meglehetősen eltérő mondatformák folytán a soron következő összeállítások egyikében sem kaptak helyet, ezért van az, hogy mindig 605 VH-val számolok, 608 helyett. A szótárban azonban természetesen ez a három ige is megtalálható.

[65] Ezt a felfogást tükrözik pl. A magyar nyelv történeti nyelvtana című munkának az igeképzéssel foglalkozó fejezetei is (Benkő 1991: 94-102 és Benkő 1992: 107-113).

belül különválasztjuk a passzív igéket az aktívaktól – az utóbbiak között lényeges különbségeket mosunk el.

Így ugyanis egy csoportba kerül pl. a történést kifejező *meg/asz(ik)* 'kiszárad' és *meg/hidegül* 'kihűl' ige a cselekvést kifejező *sír* vagy *vesztegel* 'hallgat' igével, sőt a szintén cselekvő, de már kiható jellegű *figyelmez vmire* vagy *hagyap vkire* 'köp' igékkel, holott nyilvánvaló, hogy az első két ige több rokonságot mutat a passzív igék csoportjával, mint a kiható jellegő igékkel, amelyek viszont a ténylegesen tranzitív igék csoportjához állnak közelebb.

Léteznek azonban a tranzitivitást illetően más elképzelések is. Korábban már hivatkoztam egy helyen Károly Sándornak A magyar intranzitív - tranzitív igeképzőkről szóló – fontos és előremutató – tanulmányára (Károly 1967). Ebben a szerző a magyar igenemeket (genus verbi) a tranzitívság fokozatai szerint csoportosítja. E tekintetben meg is jegyzi (194), hogy "a »tranzitívság fokozatai« kifejezésben a tranzitívság természetesen nem az accusativusi tárgyi bővítmény felvételére való képességet jelenti. Ilyen szempontból a tranzitívságnak nem lehetnek fokozatai. Olyan fogalomról van itt szó, amelyet a dolgozatom eljén említett centrifugális és centripetális kifejezések talán jobban éreztetnek. A fokozatokat a tranzitív, objektális és kiható kifejezésekkel mint a tranzitívságot, centrifugális voltot egyre szélesebb, tágabb értelemben képviselő elnevezésekkel jelölöm".[66]

Mivel Károly felfogása a hagyományos elképzeléseknél jobban tükrözi a nyelvi valóságot, megpróbálom a továbbiakban a korpuszban előforduló VH-kat eszerint rendezve bemutatni, bár előre kell bocsátanom, hogy egyes igék besorolása, tipizálása komoly problémát jelent, nem is oldható meg mindig egyértelműen.

Így pl. gyakorlatilag azonos (S - A_{dir} - V_{itr}) struktúrát mutat a *megemlékezik vmiről* és az *elfeledkezik vmiről* ige, ugyanakkor az első esetében kétségkívül az intranzitív kiható igék csoportjába sorolható cselekvő igéről van szó (kb. 'emlékezetébe idéz vmit'), a második viszont – bár itt is érezhető némi kiható jelleg (vö. *elfelejt vmit*) – inkább a mediális igék csoportjához áll közel, hiszen történést fejez ki. E. Abaffy Erzsébetnek a mediális igékről írott tanulmánya a cselekvő igékkel rokonságot tartó mediálisok esetében a *szándéktalanság* kritériumát tartja döntőnek, azaz: a mediális igék alanya "nem szándékosan cselekszik, hanem akaratától függetlenül történik vele valami" (1978: 291). E tekintetben itt kétségkívül mediális igéről van szó. Ezt támasztja alá talán az is, hogy az ige tranzitív változata esetében végrehajtható "imperatív teszt" (i. m. 290) csak szándékosságot feltételezve működik: *Felejtsd el a történteket!* 'Verd ki a fejedből őket!'; de nem igazán mondhatjuk, hogy *Felejts el*

---

[66] Ugyanígy tranzitív igéknek tartja pl. H. Molnár 1969: 236-242 azokat az igéket, amelyek mellett mellett ún. tárgyszerű határozók állhatnak (pl. *vágyik vmire, gondol vmire* stb.).

bevásárolni!, vagy ha ez mégis bekövetkezik, akkor az mégsem igazán cselekvés, hanem történés.

Ugyanakkor például kétségtelen, hogy a *meg/ijed* esetében történést kifejező mediális igével van dolgunk, a mellette fakultatívan álló *-TŐL* ragos bővítmény pedig az ilyen igék mellett megszokott, Kauzátor tematikus szerepű vonzat. A *fél* és *félemik* igék esetében is hasonló a helyzet, mégis ezek már egy lépéssel közelebb állnak a cselekvőkhöz. Ennek illusztrálására álljon itt a korpuszból két példa:

Mt 14:30: Latuā ke· a· nag ʒèlèt **felemec** – *Videns vero ventum validum timuit*

Mt 21:26: **fèlǫnc** a· gǫlekeʒèttǫl meʒt mēd val'l'ac uala Ianoſt mēt ꝑphetat – *timemus turbam; omnes enim habebant Iohannem sicut prophetam*

Ezek a példák is mutatják, mennyire igaza van E. Abaffy Erzsébetnek, amikor azt írja (1972: 190), hogy "az igék megfelelő igenembe való sorolása nem történhetik meg anélkül, hogy az ige pontos jelentését, illetőleg aktuális használatát előbb a szövegösszefüggés alapján meg ne állapítanók". Az első esetben ugyanis inkább mediális, a másodikban inkább cselekvő (intranzitív kiható) igéről van szó. Hogy a *fél* valóban kifejezhet bizonyos fokig cselekvést is, azt talán – a latinhoz való erős kötődése ellenére is – bizonyítja a következő adat:

Mt 1:20: Ioſeph dauidnac fia ne akãih **felned** mariat te fèleſegedèt hoʒiad vènnèd – *Ioseph fili David, noli timere accipere Mariam coniugem tuam.*

Itt az *akar* segédige véleményem szerint erősíti az igében a 'cselekvés' értelmet, hiszen amit akarunk, azt cselekedjük, nem pedig megtörténik velünk. A segédige ugyan ebben a példában egyértelműen a latin szolgai követése miatt jelentkezik (*nolo* < *non* v. *ne volo*), ám a mai fordítás is amellett szól, hogy a *fél* itt cselekvő (kiható) értelmű: *József, Dávid fia, ne félj attól, hogy feleségül vedd Máriát.* Éppen a fentebb említett "imperatív teszt" alapján állíthatjuk, hogy nem mediális értelmű itt az ige. Ha pedig ez így van, akkor el kell gondolkodnunk azon is, valóban csak latin nyelvi hatásról lehet-e szó a *fél* tranzitív használata esetén, nem lehet-e, hogy esetleg az intranzitív kiható használat analógiás hatásával is számolhatunk:

Mt 21:46: **felec** a· gǫlèkeʒèteket meʒt mikent ꝑphetat val'l'acuala ǫtèt – *timuerunt turbas, quoniam sicut prophetam eum habebant.*

Ha ehhez még hozzávesszük az *őrizkedik* igét is, még jobban láthatjuk, hogy a tranzitívságnak valóban vannak fokozatai. Míg ugyanis a *meg/ijed* egyértelműen történést, a *fél* és a *félemik* – kontextustól függően – részben történést, részben

cselekvést fejez ki, ez már – bár szemantikai tartalma közel áll a *fél* jelentéséhez egyértelműen cselekvő ige, hiszen szándékosságot fejez ki, s erősebb benne a kiható jelleg is, például:

Mt 16:11: **ǫziʒkeggètec** a· leualtacnac ꝛ a· ſaduceoſocnac kouaʒitol.

Azt hiszem, ez a néhány példa is elegendő volt annak bizonyítására, hogy Károly rendszerezése valóban jobban tükrözi a valóság viszonyait, ugyanakkor arra is jól rávilágított, mennyire nehéz egyértelműen besorolni az egyes igéket a megfelelő kategóriába. Ez ugyanakkor a nyelv sokszínűségét is mutatja: bár Károly a korábbi három kategória helyett kilencet alkalmaz, számos olyan ige van amelyik bizonyos szempontból az egyik, bizonyos szempontból a másik osztályba tartozik inkább, nem is szólva arról, hogy sokszor ugyanaz az ige a szövegkörnyezet függvényében más-más vonásokat mutat. Ráadásul azt is nehéz eldönteni, hogy pl. egy olyan ige esetében, mint a *meg/fojt*, mennyire erős a kauzatív jelleg. A *meg/fullad*dal való összevetés ugyan mind szemantikai, mind morfológiai (kauzatív képző) alapon mutatja, hogy eredendően kauzatív igéről van szó, ugyanakkor tagadhatatlan, hogy az átlagos nyelvhasználó már valószínűleg tiszta tranzitív igének tartaná, hiszen számára a képzés már eléggé elhomályosult.

Az eddigekből következik: előfordulhat, hogy a korpuszban szereplő igék klaszszifikálása során egyik-másik példát valaki másként sorolta volna be, mint én, ez azonban nem érinti alapjaiban a besorolás helyességét. Meg kell jegyeznem azt is, hogy az áttekinthetőség érdekében a fakultatív vonzatokat tartalmazó VH-k is csak egy csoportban kerülnek elő, de természetesen minden hozzájuk tartozó struktúra feltüntetésével. De lássuk most már az egyes csoportokat!

3.2. A korpuszban előforduló mondatszerkezetek az igenemek (genus verbi) szerint

Károly 1967: 194 szerint az igék a tranzitívság fokozatai szerint sorrendbe állíthatók. E tekintetben a sort a tranzitívság abszolút hiányát képviselő passzív igék nyitják, s a tiszta tranzitív igék zárják, közöttük sorrendben a mediális, bennható, reflexív, reciprok, intranzitív kiható, faktitív, kauzatív típusok helyezkednek el (l. Károly táblázatát, i. m. 213).[67] A továbbiakban ezt a sorrendet követve igenemenként bemuta-

[67] Egy korábbi dolgozatomban (Forgács 1991) némileg modifikáltam Károly 1967 típusait. Úgy érzem ugyanis, hogy mivel passzív igék csak a tranzitív igék valamelyik típusából képezhetők, talán több közük van ezekhez, mint az aktív bennható igékhez, holott Károly rendszerében éppen ezekhez állnak közelebb. Ezért ott objektális és nem objektális igékről beszélek, s a passzív igéket az előbbiek közé sorolom be mint tranzitív-objektális igéket (szemben az intranzitív-objektális típussal, pl. *gondol vmire*). Szembenállásukat a hagyományos tranzitív igékkel úgy jelzem, hogy míg azokat *pozitívan tranzitív*nak nevezem, addig a passzív igék esetében *negatív tranzitivitás*ról beszélek. Így a rendszerben a két típus egymás mellé kerül, nem pedig a rend-

tom a korpuszban előforduló mondatformákat és a hozzájuk tartozó valenciahordozókat.[68]

3.2.1. A passzív igék mondatszerkezetei

3.2.1.1. Az egy vegyértékű passzív igék mondatszerkezetei

Ebben a típusban csak alany jelenik meg a passzív ige mellett, ill. néhol az ágensobjektet kifejező *-TŐL* ragos vagy *miatt* névutós bővítmény, mivel azonban ez passzív szerkezetekben elvileg mindig megjelenhet, az ilyen eseteket nem külön mondatformaként tüntetem fel, hanem csak jelzem az adott ige mellett az ágensobjekt (O_a) jelenlétét.

S - V_{pass}

el/adatik[1] 'ellenértékért másnak adják' (dativusi ?A_{dir}-re nincs példa, de az *el/ad* esetében sincs)
el/adatik[2] 'elárulják'
meg/adatik 'visszaadják, kiadják' (csak egy példa van, ?A_{dat})
aláztatik 'alulra, ill. megszégyenítő helyzetbe kerül'
el/árultatik[1] 'ellenértékért másnak adják'
el/árultatik[2] 'feljelentik' (O_a is)
meg/csalattatik (O_a)
evangelizáltatik 'az evangéliumot hirdetik neki'
fedeztetik 'betakarják, ruházzák' (?A_{dir}, vö. *fedez*, l. a szócikket)
be/fedeztetik 'betakarják, beborítják' (O_a = ins!, l. a szócikket)
meg/feszíttetik 'keresztre feszítik'
gyötretik 'tartósan bántják, kínozzák' (O_a)
meg/hagyatik 'otthagyják' (esetleg a kontextusból odaértődő A_{adir}?; l. a szócikket, vö. *ott/hagy)*
hajigáltatik 'dobálják, ide-oda hányják' (O_a)
hallatik 'hallatszik, lehet hallani' (némiképp mediális színezetű)
meg/hallattatik (sic!) 'meghallják' (O_a; némiképp mediális színezetű)

---

szer két végpontját képezi. Ezt azonban csak mintegy alternatívát kínálom Károly rendszere mellé, mert annak is kétségkívül megvan a maga logikája, így például nála a passzív igéket közvetlenül a mediálisak követik, ami a két igenem szoros rokonságát tekintve szintén szerencsés megoldás. Mivel Károly rendszere lépcsőzetesen halad előre, az enyém viszont néhol elágazik, itt most a mondatformák rendszerezése során – az egyszerűség kedvéért – megtartom Károly felosztását.

[68] A VH-kat – akárcsak a második részben helyet kapott szótárban – **alapigéik** alfabetikus előfordulási sorrendjében sorolom fel. Ez azt jelenti, hogy ha vannak igekötős változatai egy igének, azok rögtön a bázisige után (vagy annak helyén) állnak, ezt követik a képzett alakok és ezek esetleges igekötős változatai. Többnyire – saját definíciómban – megadom mellettük a jelentést is, ezt csak olyankor nem teszem meg, ha az ige mai nyelvünkben is viszonylag közkeletű, s értelme teljesen egyezik a maival. A hellyel való takarékoskodás végett azonban itt – eltérően a szótári szócikkektől és a dolgozat egyéb részeitől is, csak magyarul tüntetem fel az igék jelentését. A VH-kat mindig a **korpuszbeli előfordulásaik alapján** sorolom az egyes típusokba, de utalok arra, ha fölmerülhet, hogy mégsem csak az adott típusba tartozhatnak, vagy bizonyos – az affinitativitás mértékét ugyan el nem érő – előfordulások vagy valamilyen egyéb szempont alapján valószínűnek látszik, hogy a meglévőn kívül esetleg más – fakultatív – vonzatuk is lehet. Ilyen esetekben további információk végett l. az adott szócikkhez tartozó megjegyzéseket is.

meg/hallgattatik 'odafigyelnek szavaira'
el/hitettetik 'félrevezetik, becsapják'
el/hozatik 'vkinek a közelébe juttatják'
meg/igazoltatik 'vminek az igazságértékét bizonyítják' (O_a; ez is némiképp mediális értelmű, mint az *igazoltatik*, de az ágensobjekt jelenléte folytán erősebb benne a passzív értelem)
írattatik 'egyezményes jelekkel rögzítik' (O_a)
ki/irtatik 'kipusztítják, elpusztítják'
ítéltetik 'értékelő véleményt alkotnak vkiről, megítélik'
meg/jelentetik 'kitudódik' (némiképp mediális értelmű)
kísértetik 'bűnre csábítják' (O_a)
láttatik (O_a is)
fel/magasztatik 'nagyon dicsérik'
meg/mértetik 'megmérik'
ki/mettetik 'kivágják'
meg/metéltetik itt: 'széthasítják'
mondat(ta)ik[1] 'mondják, kijelentik' (O_a)
meg/mondat(tat)ik (O_a is, de nincs példa dativusi bővítményre, jóllehet a *mond*, *meg/mond* példái alapján fakultatív vonzat lehet)
meg/nyomodtatik 'letapossák, széttapossák'
meg/öletik
prédikáltatik 'hirdetik'
be/rekesztetik 'becsukják, bezárják'
meg/számláltatik
meg/szegetik 'összetörik' (némiképp mediális értelmű)
szenteltetik
meg/tartatik 'megőrzik, megmarad' (ez is némiképp mediális értelmű)
tiszteltetik 'nagyra becsülik' (O_a)
meg/törettetik 'összetörik'
vádoltatik (O_a)
meg/vigasztaltatik 'szomorúságát eloszlatják'

Két példánk nagyon érdekes, ezekben ugyanis nem jelenik meg, hanem csak odaértődik – pragmatikai előfeltevésként – egy alany:

leletik 'találtatik' (ti. gyermek Mária méhében, latinizmus, l. a szócikket is)
meg/nyittatik 'kinyitják' (ti. az ajtót)

Ha ezeket összevetjük a megfelelő tárgyas struktúrákkal, ott is találunk olyan mondatformákat, amelyekből hiányzik a tárgy. Intranzitív struktúráknak ugyan elvileg nem lehetne passzív transzformációja, itt tkp. mégis ezzel van dolgunk, még ha ez esetleg a latin hatására vezethető is vissza (l. a szócikkekben a latin megfelelőket és az **adatik** szócikkét is).

3.2.1.2. A két vegyértékű passzív igék mondatszerkezetei[69]

S - A - V_{pass}

adatik 'juttatnak neki' (dat, van O_a-s struktúra is, sőt háromszor az S csak odaérthető, l. a szócikket)
adattatik 'ua.'
meg/bocsáttatik 'bűnt, sérelmet nem rónak fel többé' (dat; van [S] - A_{dir} - V_{pass} is, ahol az S háttérbe szorul, l. a szócikket, vö. még *bocsát*)
eresztetik[1] 'beleengedik, -dobják vmibe' (illat)
eresztetik[2] '(el)küldik, bocsátják vhová' (allat, van O_a-s struktúra is)
hagyatik 'nem változtatják meg az állapotát' (mivel az egész kódexben csak két adat van, ?A_{adir}, l. a szócikket is)
helyheztetik 'vhová leteszik, helyezik' (?A_{adir}, talán A_{dir} is lehet, l. a szócikket)
hívatik 'vminek nevezik' (dat)
hívattatik 'ua.' (van O_a-s struktúra is)
hozatik 'vkinek a közelébe juttatják, szállítják' (dat)
meg/ismertetik '(vmi alapján) felismerik' (delat)
köttetik (lat, de ?A_{dir}, mert csak két adat van az egész kódexben)
magyaráztatik 'vminek értelmezik' (dat, ill. egyszer talán modalis, l. a szócikket)
mondatik[2] 'hívják, nevezik, vminek tartják' (dat)
rakatik 'építik' (loc, de talán csak fakultatív A_{adir})
ruháztatik 'ruhákat adnak rá, öltöztetik' (instrum, a *fedez, öltözik* adatai alapján feltehetően fakultatív ?A_{adir})
el/távoztatik 'távol tartják, eltávolítják' (ablat)
el/távoztathatik 'eltávolíthatják' (ablat)
meg/vetetik 'elveszik tőle' (ablat, de csak egy adat van, ezért ?A_{dir})
vettetik[1] 'hajítják' (sublat)
vettetik[2] 'növényi magot földbe juttatnak' (lat, kétszer formailag loc, l. a szócikket)
vitetik 'vhova vezetik, kísérik'(van O_a-s struktúra is)

Érdekes, hogy ezekben a mondatformákban ritkábban jelenik meg az O_a, mint a határozói bővítmény nélküli passzív mondatszerkezetekben.

3.2.1.3. A fakultatív vonzatot kívánó passzív igék mondatszerkezetei

S - V_{pass}
S - A_{dir} - V_{pass}

---

[69] A határozói vonzatot tartalmazó struktúrák esetében a megfelelő esetkategória latin nevének rövidítésével utalok a határozó fajtájára is; ahol többféle megvalósulása is lehetséges, ott a fölöttes kategóriára, pl. lativusi határozó (részletezve l. az adott szócikkben). Némelyik határozó elnevezése azonban – jobb híján – pusztán formai alapokon nyugszik, hiszen pl. a *vki tartozik vmivel* kifejezés esetében sem valamiféle eszközről van szó, hanem arról a pénzösszegről, amit vissza kell fizetni (alosztályspecifikus bővítmény, tematikus szerepe nehezen meghatározható, esetleg megfeleltethető Komlósy **Jellemzett** kategóriájának).

ki/küldetik 'felszólítják, h. menjen ki' (elat)
sózatik 'fűszerezik, ízesítik' (iness, de a kódexben van A_{adir} = instrum is a struktúrában)
ki/vettetik 'kidobják, -hajítják' (lat, feltehetően fakultatív az ige mellett a vonzat, de ez a kevés adat miatt csak valószínűsíthető:

S - V_{pass}
S - A_{adir} - V_{pass}
taníttatik 'tudást átadnak neki' (?A_{adir} = O értékű modális határozó, mivel mindössze egy adat van, csak a *tanít* adatai alapján tartható – fakultatív – vonzatnak

Utoljára hagytam egy olyan példát, amelyben a két struktúrához különböző jelentések tartoznak:

el/vetetik 1. 'vmit vkitől eltulajdonítanak': S - A_{dir} - V_{pass} (A_{dir} = ablat)
2. 'elpusztítják' S - V_{pass}

3.2.1.4. A mediális értelmű passzív igék mondatszerkezetei

S - V_{pass}
bővöltetik 'vkit gazdagítanak'
meg/elégedtetik 'jóllakik, kielégítik'
el/himletik 'szétszóródik, szétszórják'
igazoltatik 'vminek az igazságértékt bizonyítják'
meg/indultatik 'nagy tömegű anyag mozgásba jön', vö. *meg/indul*
kárhoztatik 'kárhozatba jut(tatják)'
meg/kurtábbíttatik 'rövidebbé teszik, megrövidítik', vö. *megkurtábbodik*
művelkedtetik 'történik', l. a szócikket
el/ötletik 'elöntik, elfolyik, ill. kiontják'
meg/pusztoltatik 'elpusztul'
meg/sötétültetik 'elsötétül, sötét lesz'
meg/szomorodtatik 'megijed, megriad'
meg/tisztultatik '(betegségtől) megtisztul, megszabadul'
meg/tudatik 'kitudódik' (erősebb benne a mediális értelem, mint a passzív)
meg/vigasztaltatik 'szomorúságát eloszlatják'

S - A - V_{pass}
meg/gonoszboltatik 'megbotránkoztatják' (A_{adir} = iness)
merültetik 'folyadékban elmerítik' (A_{dir} = illat)

Láthatjuk, hogy a formailag passzív struktúrák között találunk nem egy olyat, amely már átvezet a következő típushoz, mert inkább mediális jellegű. Ebbe a cso-

portba csak azokat soroltam be, amelyekben erősebb a mediális jelleg a passzívnál, de – mint láttuk – a többi passzív ige között is találni még olyanokat, amelyek jelentésében érezhető némi mediális jelleg (pl. *meg/igazoltatik, meg/jelentetik* stb.). Legnagyobb részük mediális igéből is van képezve, de véleményem szerint még a tranzitív alapigéből képzettek között is találunk olyat, amelynek – a szövegkörnyezet alapján – inkább mediális értelmet tulajdoníthatunk: Mt 24:22: *Es hanēha a· napoc megkuztabottacuolna nē vduǫʒǫlnǫ mēdèn teſt / Dè a· valaʒtottakezt* ***megkuztabeitattac*** *a· napoc – Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro; sed propter electos breviabuntur dies illi.* Hogy ezt nemcsak én érzem így, arra nézve álljon itt a mai fordításból ugyanez a mondat: *De a választottakért* ***megrövidülnek*** *azok a napok.*[70]

3.2.2. A mediális igék mondatszerkezetei

3.2.2.1. Az egy vegyértékű mediális igék mondatszerkezetei

S - V_{itr}

áll[2] 'létezik'
meg/áll 'abbamarad' (az 'állva marad' jelentésben van ?A_{adir} is)
állapik[2] 'létezik'
el/alszik (inkább mediális, az *alszik* már inkább bennható, l. ott)
meg/al(o)szik 'kialszik, kihuny'
meg/asz(ik) 'elszárad'
bővelkedik 'megnövekszik, szaporodik'
meg/bővödik 'megszaporodik, meggyarapodik'
éhezik[1] (előfordul tiszta tárgyas igeként is, l. ott)
meg/éhezik
meg/éhül 'éhes lesz'
meg/elevenedik 'életre kel, feltámad'
meg/elégedik 'jóllakik' (a korpuszban nem található mellette A, l. a szócikkhez fűzött megjegyzéseket is)
el/enyészik 'tönkremegy, ízét veszti (a só)'
le/esik 'összeomlik, -dől'
meg/félemik 'megijed' (a kódexben egyszer sincs mellette A_{dir})
fénylik 'csillog, ragyog'
meg/fénylik 'fényessé lesz'
meg/fogyatkozik 'megritkul, kevesebb lesz'
meg/fordul[2] 'megtér, megváltozik'
meg/gonoszbodik[2] 'eltántorodik' (korpuszunkban nincs A_{dir})

---

[70] Mediális igék passzív képzővel való használata egyébként nem ritkaság a régi magyar nyelvben, a jelenségnek többféle magyarázata létezik, melyek közül E. Abaffy Erzsébet feltevése a legvalószínűbb. Eszerint "a történést kifejező igék jelentésének alaki kitevővel való megtámogatása volt az intranzitív igék szenvedő képzőjének legfontosabb funkciója" (1975: 414).

meg/gyermekdedöl '(növény) kihajt, kisarjad'
hal
meg/hal
vérrel hasal 'vérfolyásban szenved'; igei frazeologizmus
meg/hevül 'megforrósodik'
meg/hidegül 'kihűl, hideg lesz'
meg/hírheszik 'híre megy, elterjed'
meg/indul '(nagy tömegű anyag) megmozdul'
el/jön[2] '(vminek az ideje) bekövetkezik'
kárhozik 'kárhozatra, pusztulásra jut'
fel/kel[2] 'feltámad'
ki/kel '(mag) kibújik'
meg/kel 'tészta megdagad'
meg/keresztelkedik (igazából S - O_a - V_{itr} struktúrájú, passzív színezetű mediális ige az ágensobjekt megadásával, l. a szócikket)
késik 'később érkezik a kelleténél' (lehet bennható jellege is, a korpuszbeli kontextusban inkább mediális értelmű, mert szándéktalanságot fejez ki)
meg/kövéredik 'megvastagszik, ill. átv.: (szív) érzéketlenné lesz'
el/közelít (a kódexben sosem fordul elő A_{dir}, de vö. *közelít*; csak időbeli jelentésében mediális, lokális jelentésben inkább bennható ige)
meg/kurtábbodik 'megrövidül'
látszik
meg/levelezik '(növény) kizöldül'
meg/marad 'nem fogy el'
el/múlik[2] '(idő) eltelik'
el/múlik[3] 'elpusztul'
meg/nehezedik 'nehézzé lesz' (Lk-nál van példa egy egy Kauzátor tematikus szerepű -*VAL* ragos vonzatra is, ez esetleg fakultatív vonzat is lehet)
meg/némul
nő
fel/nő
meg/nyílik 'nyílás lesz rajta, kinyílik'
meg/rendül 'izgalomba jön'
meg/szakadozik
szomjúhozik[1] (előfordul tiszta tárgyas igeként is, l. ott)
meg/szomorodik[1] 'szomorú lesz'
meg/szomorodik[2] 'megijed'
el/szunnyad(ozik) 'elalszik, az alvás állapotába jut'
születik (egyszer előfordul egyértelműen passzív értelemben is: S - O_a - V_{pass}, l. a szócikket)
támad[1] 'keletkezik, felbukkan, születik'
be/telik 'tele lesz' (a többi evangélium példái alapján fakultatív bővítményként előfordulhat mellette egy -*VAL* ragos vonzat is)
be/teljesedik 'végleg bekövetkezik'
meg/terhesül 'megfárad, elfárad'
meg/tetszik 'látszik, láthatóvá lesz'

el/tévehedik 'eltéved'
tévelyeg 'cél nélkül ide-oda bolyong' (részben bennható értelmű, ugyanakkor szándéktalan cselekvés)
történik
üdvözül 'üdvösségben részesül'
meg/változik 'vmilyenné válik, átalakul'
vesz(ik) 'életét veszti, elpusztul' (tőr miatt = O_a?)
el/vesz(ik) 'elpusztul, tönkremegy'
meg/vigaszik 'meggyógyul' (a korpuszban nincs, de várható volna egy Kauzátor szerepű *-TŐL* ragos vonzat

3.2.2.2. A két vegyértékű mediális igék mondatszerkezetei

S - A_{dir} - V_{itr}

enged[2] 'ellenállása gyengül, engedelmeskedik' (dat)
le/hull (delat)
meg/ijed (ablat)
jelenik (dat, mai nyelvérzékünk szerint inkább C-elem, de egyértelműen affinitatív)
kell (dat = a cselekvéshordozót fejezi ki, affinitatív)
kelletik[1] 'tetszik' (dat, de van A_{adir} = *előtt* névutós forma is)
kelletik[2] 'kell' (dat = a cselekvéshordozót fejezi ki, affinitatív)
szakad 'több darabra válik' (lat, de lehet, hogy a *ketté* itt már igekötő)
származik 'vmely kiindulási pontra visszavezethető' (elat)
visz[2] '(út) vezet vhova' (sublat)

S - A_{adir} - V_{itr}

marad 1.'helyzetében, tulajdonságában nem történik változás'(mod) 2.'továbbra is ott van, nem megy el' (loc, ebben a jelentésében inkább bennható ige, az előbbiben inkább mediális)
szűköslik[1] 'szűkösködik, szükséget szenved vmiben (ebben a jelentésben inkább mediális értelmű az ige, *nélkül* névutós forma a vonzat, vö. *szűköslik*[2])

3.2.2.3. A fakultatív vonzatot kívánó mediális igék mondatszerkezetei

S - V_{itr}
S - A_{dir} - V_{itr}

esik 'súlyánál fogva a levegőben lefelé mozog' (lat, csak egyszer marad el)
fél (ablat; kontextustól függően van az igének némi kiható jellege is /l. 63. o./; egyszer van 3. struktúra is: S - O - V_{tr}, ez feltehetőleg a latin hatására alakult, de a kiható jelleg is szerepet játszhat a létrejöttében)
félemik 'félelmet érez, tart vmitől' (?A_{dir} = Inf, csak egyszer van bővítmény az egész kódexben, lehet tehát, hogy inkább S - V_{itr} struktúrájú az ige, de vö. *fél*)

illik 'szabad, lehet, illendő' (dat, a cselekvéshordozót fejezi ki, az S mindig Inf, voltaképp segédigéről van szó)
meg/jelenik 'láthatóvá, észlelhetővé válik' (dat, de mivel csak két adat van a kódexben ?A_{dir}, viszont vö. *jelenik*)
jön[2] 'elkövetkezik reá' (sublat), vö. *el/jön*[2], ott az igekötő "kiváltja" a bővítményt
jut 'útja során vhova érkezik' (lat, csak igenév mellett S - V_{itr})
tetszik[2] (a két struktúra két jelentéshez tartozik:
1.'látszik, látható' = S - V_{itr}
2.'vmilyennek látszik, mutatkozik'= S - A_{dir} - V_{itr} (dat))

S - V_{itr}
S - A_{adir} - V_{itr}
meg/gonoszbodik[1] 'megbotránkozik, felháborodik vmin' (iness)

3.2.3. A bennható igék mondatszerkezetei
3.2.3.1. Az egy vegyértékű bennható igék mondatszerkezetei

S - V_{itr}

alszik
beléndezkedik 'paráználkodik, házasságot tör'
böjtöl
el/ered 'elindul' (talán S - ?A_{dir} - V_{itr} is)
el/fut (korpuszunkban nincs A_{dir})
fúj (mivel alanya Természeti erő */szél/*, bennható értelmű)
egybe/gyülekezik (nincs A_{dir}, de l. *gyülekezik, egybe/gyűlik*)
el/jön[1] (a korpuszban sosem fordul elő A_{dir})
károm(o)l[1] 'káromkodik, istenkáromlást követ el' (vö. *károm(o)l*[2])
kel 'felkel, felébred'
fel/kel[1] '
oda/megy (csak két adat van a kódexben, A_{dir} sosincs, de az is eldönthetetlen, hogy az *oda* már igekötő-e vagy még A)
méltatlankodik
munkálkodik 'dolgozik'
művel 'dolgozik', egyik ige esetében sincs O a kódexben
nyugszik 'a nyugalom állapotában van, pihen'
öldököl (a kódex összes példája S - V_{itr} szerkezető, de szintagmaként van *ember öldökő* forma is)
paráználkodik 'kicsapongó nemi életet él; házasságot tör'
meg/paráználkodik 'ua.' (befejezett aspektus)
el/rejtőzik (a kódexben nem fordul elő A_{dir})
sír
meg/szólal
szökik 'ugrik, táncol'

szökdös 'ua.'
szűnik 'elhagy, abbahagy vmit' (valójában kiható értelmű, de nincs mellette bővítmény)
üvölt
hozzá/vép 'vkihez odalép'
vesztegel 'hallgat'
vigad 'örül, ujjong'
világosít 'fényt bocsát ki, világít'

3.2.3.2. A két vegyértékű bennható igék mondatszerkezetei

S - A_{dir} - V_{itr}

gyülekezik (lat)
hisz[2] 'megbízik vkiben' (dat)
be/jön (lat)
közelít (allat)
el ki/megy (illat)
meg/megy 'visszatér' (allat)

S - A_{adir} - V_{itr}

áll[1] 'tartózkodik, van vhol' (loc)
állapik[1] 'tartózkodik, van vhol' (loc)
fedez 'ruházkodik' (instrum, de mivel csak egy adat van a két kódexben ?A_{dir})
lakozik 'lakik' (loc)
által/megy (superess, az *által* némiképp még az igekötővé válás útján található)
nyájaskodik 'tartózkodik, (össze)gyülekezik vhol' (iness, de mivel csak egy adat van a kódexben ?A_{adir})
meg/nyugoszik (iness, Máténál szerepel, de a kódex további adatai közül egyben hiányzik, tehát inkább fakultatív bővítményről lehet szó)
öltözik 'ruházkodik, ruhát visel' (instrum, a kevés adat miatt ?A_{dir}, de vö. *fedez* is)
országol 'uralkodik' (iness, de mivel csak két adat van az egész kódexben ?A_{adir}; némileg kiható jellegű, vö. *uralkodik vhol – ural vmit*)

3.2.3.3. A fakultatív vonzatot kívánó bennható igék mondatszerkezetei

a/ S - V_{itr}
S - A_{dir} - V_{itr}

ered '(el)indul, megy' (az A_{dir} = Inf, esetleg finális C-elem?)
megfordul[1] 'visszafordul, visszatér' (lat, az A_{dir} nem teljesen affinitatív, viszont az S - V_{itr} struktúra inkább csak igenevek mellett áll)
fut (lat)
egybe/gyűlik (allat, de mivel csak két adat van a kódexben ?A_{dir})
jön[1] 'a beszélővel azonos helyre megy' (lat, nem affinitatív, de meglehetősen gyakori)

ki/jön (ablat)
eleibe kel 'szembemegy vele, elébe megy' (dat)
megy (lat)
be/megy (illat)
el/megy (az A-k aránya nem éri el az 50%-ot)
fel/megy (lat)
ki/megy (az A-k aránya nem éri el az 50%-ot)
el/távozik 'eltávolodik, elmegy' (ablat)
vép 'lép' (allat)

b/ $S - V_{itr}$
$S - A_{adir} - V_{itr}$

fekszik (loc)
jár (loc)
ül (loc, egyértelműen affinitatív a bővítmény)
le/ül 'álltából ülő helyzetbe ereszkedik' (formailag superessivus, értelmileg lativus, ezért valójában a direkt vonzatos csoportba tartoznék)

3.2.4. A reflexív igék mondatszerkezetei

Korpuszunkban nincs példa visszaható igére.

3.2.5. A reciprok igék mondatszerkezetei

A korpuszunkban található kölcsönös igék inkább csak szemantikai alapon minősülnek reciprok igének, nem mindig egészíthetők ki az *egymást* névmással, jóllehet ez mai nyelvünkben ennél az igetípusnál lehetséges. Jelentésük alapján azonban mégis kölcsönös igének minősíteném őket, s nem egyszerűen bennhatónak, de nem is a Komlósytól (1992:434-439) ebben az összefüggésben emlegetett "társas cselekvés igéi"-nek. Összesen öt példánk van, ebből három csak bővítmény nélkül fordul elő a korpuszban, de feltehetően ezek is vehetnek maguk mellé fakultatívan *-VAL* ragos bővítményt, sőt a *házaskodik* esetében erre más evangéliumból példánk is van:

a/ $S - V_{itr}$

házaskodik 'házasságot köt' (Mk-nál van példa egy *-VAL* ragos bővítményre is)
egybe/jön 'egybekel, összeházasodik'
?*vetekedik* 'vitatkozik' (kevés az adat, nincs *-VAL* ragos vonzat, Mk-nál és a BK egy adatában talán egy a vita tárgyát kifejező superessivusi bővítmény alosztályspecifikus fakultatív vonzat lehet

b/ S - A_{dir} - V_{itr}

egyesül 'csatlakozik vkihez' (com)
meg/eggyesül 'kibékül, egyezséget köt' (com)

3.2.6.. Az intranzitív kiható igék mondatszerkezetei

Ezek a mondatszerkezetek tulajdonképpen eredendően legalább két vegyértékűek, azaz a VH mellett az alanyi vonzaton kívül – legalábbis fakultatív vonzatként – még egy – tárgy értékű – határozói bővítményt tartalmaznak. Mivel azonban ez a bővítmény el is maradhat, vannak olyan igék is korpuszunkban, amelyek esetében csak valószínűsíthetjük egy határozói vonzat jelenlétét, példánk azonban nincs rá, tehát formálisan egy vegyértékű struktúrának minősülnek.

3.2.6.1. Az egy vegyértékű intranzitív kiható igék mondatszerkezetei

S - V_{itr}

gondolkodik (korpuszunkban nincs A_{dir})
meg/haragszik (nincs A_{dir}, de l. *haragoszik*)
kételkedik (a kódexben nem fordul elő A_{adir})
koltag 'kopog, zörget (az ajtón)' Lk egy példájában előfordul egy superessivusi bővítmény, tehát talán S - ?A_{dir} - V_{itr} struktúrája is van
morog (esetleg S - ?A_{dir} - V_{itr} is, l. a szócikket)
tartozik[2] 'vmi kötelez vkit' – latinizmus lehet, vö. tartozik[1]
vigyáz 'őrködik, figyel' (egy esetleges ?A_{dir} egyik példában sem jelenik meg'

3.2.6.2. A két vegyértékű intranzitív kiható igék mondatszerkezetei

a/ S - A_{dir} - V_{itr}

meg/emlékezik 'vmit emlékezetébe idéz' (delat)
el/feledkezik (delat, némileg mediális színezetű, de vö. *el/felejt*)
figyelmez 'figyel, vigyáz' (sublat)
fog[3] 'hozzáfog' (allat, de mivel csak egy adat van a kódexben ?A_{dir})
hagyap 'köp' (sublat)
haragszik (dat, de mivel csak egy adat van a kódexben ?A_{dir})
hatalmazhat(ik) 'diadalmaskodhat, győzhet' (?A_{dir} = vki ellen)
hisz[3] 'vki létét meggyőződéssel vallja' (illat)
nehezel 'bánt vkit, zaklat' (sublat)

omlik 'rázúdul' (sublat; lehet mediális értelmű is, de ezzel a vonzattal kiható jelentésű)
őrizkedik (ablat)
pök 'köp' (sublat)
szorgalmaz(ik) 'aggódik vmi miatt' (delat)
támad[2] 'rátámad' (sublat)
tet(sz)ik[1] 'vki vmit gondol vmiről' (dat, de talán van még egy fakultatív delativusi bővítménye is, ez azonban nem affinitatív)
vall[4] 'dicsőít, magasztal' (dat)

b/ S - A_{adir} - V_{itr}

él 'vmivel táplálkozik' (instrum)
gondol[2] 'törődik' (instrum)
szűköslik[2] 'szüksége van vmire' (*nélkül* névutós forma a vonzat, vö. *szűköslik*[1]
uralkodik '(politikai) hatalmat gyakorol' (superess)

3.2.6.3. A három vegyértékű intranzitív kiható igék mondatszerkezetei

Három vegyértékű intranzitív mondatszerkezet mindössze négy van korpuszunkban, s bár csak a *tudakozik* és a *prófétizál* egyértelműen kiható, az egyszerűség kedvéért a másik kettőt is itt tüntetem fel, annál is inkább, mert azokban is érezhető némi kiható jelleg, s a többi intranzitív csoport közül még mindig leginkább ide sorolhatók.

S - A - A - V_{itr}

prófétizál 'jövendöl' (a korpuszban inkább: 'kitalál' – dat + sublat? /MM fejezi ki/)
szegődik 'megegyezik, megállapodik vkivel vmiben' (com + iness)
tartozik[1] 'adósa (pénzzel) vkinek' (dat + instrum)
tudakozik 'tudakol vmit vkitől = tudakozódik vkitől vmiről' (ablat + delat – mivel az utóbbit utalószó nélküli MM fejti ki, csak sejthető a delativusi viszony, de l. BK 119:20

A kevés példa miatt nem igen tudunk nyilatkozni a bővítmények kötelező vagy fakultatív jellegéről, de mai nyelvérzékünk alapján pl. a *tartozik* instrumentalisi vonzata feltétlenül elhagyható, vö. még *tartozik*[2].

3.2.6.4. A fakultatív vonzatot kívánó intranzitív kiható igék mondatszerkezetei

a/ S - V_{itr}
S - A_{dir} - V_{itr}

esküszik (sublat, csak igenév mellett és kifejezésszerű kapcsolatban (*hamisan esküszik*) marad el, lehet tehát, hogy inkább kötelező bővítmény)
használ 'vmi hasznára, javára van vkinek' (dat)
kérdezkedik (delat, a kódex összes adatát tekintve az A_{dir} nem affinitatív, ugyanakkor tárggyal váltakozni képes határozó)
örül (superess, az A-k az összes előfordulást tekintve nem affinitatívak)
reménykedik (formailag A_{dir} = illat, ma: A_{adir} = iness)

b/ S - V_{itr}
S - A_{adir} - V_{itr}

bűnhöszik 'vétkezik vki ellen' (iness – ez feltehetően latin hatás, emellett ?A_{adir}, mert csak kevés adat van
csodálkodik (superess, ?A_{adir}, mert nem affinitatív, de vélhetően tárggyal váltakozni képes vonzat)
nyilat ereszt 'kisorsol vmit' (superess)

3.2.6.5. A gyengébben kiható intranzitív igék mondatszerkezetei

el/fordul (ablat)
irgalmaz (dat)
kegyelmez 'itt: kegyet gyakorol, megszán' (dat)
könyörög (dat)
könyörül (superess, egyszer S - V_{itr} struktúrájú, de mivel ott igenév mellett áll, nem a fakultatív bővítmények közé soroltam be)
köszön (dat)
szól 'beszél' (dat, bár nem affinitatív, alosztályspecifikus')
szólal (dat, de mivel csak egy adat van a kódexben ?A_{dir}, a bővítmény ugyanakkor alosztályspecifikus)

Ezt a nyolc példát talán a bennhatók között is feltüntethettem volna, hiszen kétségkívül gyengébb a kifelé ható értelmük, mint az eddig bemutatott igéknek. Ugyanakkor azonban nem is tisztán bennhatóak, hiszen pl. az *irgalmaz*, a *kegyelmez* vagy a *könyörül* jelentése úgy is visszaadható, hogy 'vkit életben hagy, ill. nem büntet meg', vö. még pl. *köszön vkinek – köszönt vkit*; *szól vkinek – megszólít vkit*; *elfordul vkitől – cserbenhagy vkit, nem segíti* stb.

3.2.7. A faktitív igék mondatszerkezetei

Műveltető ige csak egy van a kódexben, ez viszont háromvegyértékű, az alany és a tárgy mellett egy – feltehetően fakultatív – határozói bővítmény is áll mellette:

S - O - A_{dir} - V_{tr}

ki/faragtat (elat, de ?A_{dir}, mert csak egy adat van, ugyanakkor tárggyal váltakozni képes bővítményről van szó, l. a szócikket is)

3.2.8. A kauzatív igék mondatszerkezetei

Ezek – tranzitív mondatszerkezetekről lévén szó – mindig legalább két vegyértékűek, azaz alanyt és – legalábbis fakultatív – tárgyat is tartalmaznak, de vannak három vegyértékű struktúrák is, amelyekben még egy határozói bővítményt is találunk.

3.2.8.1. A két vegyértékű kauzatív igék mondatszerkezetei

fel/akaszt (a BK-ben van S - O - A_{dir} - V_{tr} struktúrája is)
meg/csendesít 'elhallgattat, lecsendesít'
dicsőít
el/dönt
éget
meg/éget 'tűzzel elemészt' (instrum bővítmény = ?A_{adir})
meg/ékesít (?A_{adir} – a BK adatai alapján)
éltet 'táplál, nevel' (míg az *él* ige mellett megtalálható egy instrumentalisi bővítmény, itt mindig hiányzik
meg/elégíthet 'jóllakathat' (Mk-nál instrumentalisi bővítmény is)
alá/ereszt (?A_{dir} is – BK)
el/ereszt 1. 'elenged, ill. szabadon enged'
2. '(lelket) kilehel'
ki/ereszt (?A_{dir} is – BK)
etet (a kódexben nincs adat az ételt kifejező instrumentalisi vonzatra; már tisztán tranzitívnak is felfogható)
fejt 'eltöröl, megszüntet'
meg/fejt 'ua.'
meg/fertőztet 'bemocskol, tisztátalanná tesz'
meg/feszít 'keresztre feszít'
meg/fojt
meg/gonoszbít 'megbotránkoztat'
gyújt
meg/gyújt
el/hengerít (?A_{dir} – más evangéliumbeli példák alapján)
el/hitet 'becsap, félrevezet'
meg/hízlal 'átv.: felfrissít, felerősít'
meg/jelent[2] 'vki v.vmi elárul vkit', vö. *meg/jelent*[1]
kárhoztat 'kárhozatba juttat'
meg/kárhoztat 'ua.'
fel/kelt[1] 'felébreszt'
fel/kelt[2] 'feltámaszt'

meg/készít 'előkészít'
fel/magasztat 1. konkr.: 'felmagasít'
2. átv.: 'nagyon feldicsér'
meg/ment
meg/nyit 1.'vmit kinyit' (van 'ajtót kinyit' jelentése is, itt az O felszívódik, S - V_{itr} struktúrájú)
ki/nyújt
meg/olt 'elolt, égést megszüntet'
meg/oszt 'szétoszt'
paráználkodtat 'okozza, hogy vki paráználkodjon'
be/rekeszt 'becsuk, bezár'
meg/semmít 1. 'elpusztít'
2. 'érvénytelenít'
meg/szabadít 'kiszabadít'
meg/szakaszt 'szétszakít, -szab'
meg/szélesít 'szélesebbé tesz'
egybe/szerket 'összeköt, összeilleszt'
el/távoztat 'távol tart'
be/tölt[1] 'beteljesít'
ki/tettet 'elváltoztat'
tisztít
meg/tisztít (mindkettő átv. értelemben is: '*betegségtől megszabadít*')
üdvözít 'az üdvösségbe juttat, megment, megszabadít'
választ 1. 'kiválaszt'
2. 'kiválogat, szétválaszt'
veszt 'elpusztít, pusztulásba, dönt'
el/vesz(í)t[1] 'elpusztít, megöl'
el/vesz(í)t[2] 'szándéktalanul elhagy' (ebben a szándéktalanság miatt van némi mediális színezet ugyanakkor egyértelműen tranzitív ige)
levetkőztet
meg/vigaszt 'meggyógyít'

3.2.8.2. A három vegyértékű kauzatív igék mondatszerkezetei

S - O - A_{dir} - V_{tr}

állat 'állít' (lat)
állaptat 'ua.' (lat)
fel/fénylet 'felragyogtat' (sublat, de ?A_{dir}, mert csak egy adat van)
fordít 'úgy mozdít el vmit, hogy az ellenkező oldala kerüljön a megfelelő irányba' (sublat, az A Lk-nál egyszer hiányzik)
helyhet 'helyez' (lat), de l. a szócikket is
hengerít 'vhová gördít' (sublat)
meg/jelent[1] 'ismeretet vki tudomására hoz, felfed' (dat)
kényszerít (sublat)

készlel (?A_{dir} = utalószó nélküli MM fejezi ki, nincs több adat, feltehetően sublativusi bővítmény)
nyújt 'tárgyat vki felé közelít, h. az átvegye' (dat)
öltöztet (illat, Mk-nál egyszer *vmivel öltöztet*)
meg/sért 'kicsit megsebez' (allat, de feltehetően csak fakultatív vonzat, kevés adat)
szabadít 'megszabadít'(ablat; csak ez az egy adat van a kódexben, ezért felmerülhet, hogy csak fakultatív az A_{dir}, vö. *meg/szabadít*)
ki/szakaszt (elat, de mivel csak egy adat van, kérdés, valóban vonzat-e)
el/választ 'szétválaszt, kiválogat' (ablat, csak egy példa van, *közül* névutóval)

S - O - A_{adir} - V_{tr}

be/tölt[2] (ins, példáinkban mindig szerepel)
terít (az A_{adir} formailag többnyire iness, Lk-nál egyszer illat)

3.2.8.3. A fakultatív vonzatot kívánó kauzatív igék mondatszerkezetei

a/ S - O - V_{tr}
S - V_{itr}

vigaszt 'gyógyít' (vö. *meg/vigaszt*)

b/ S - O - A - V_{tr}
S - O - V_{tr}

egybe/gyűjt 1.'összeszed, -gyűjt'
2.'vkiket egy helyre hív' (lat, de csak ?A_{dir}, mert nem affinitatív, l. a szócikket is)
meg/hirdet 'hírül ad, megmond' (dat)
el/rejt (illat, de mert nem affinitatív, ?A_{dir})
meg/választ[1] 'elválaszt, elkülönít' (ablat)

3.2.9. A tiszta tranzitív igék mondatszerkezetei

3.2.9.1. A két vegyértékű tiszta tranzitív igék mondatszerkezetei

S - O - V_{tr}

el/ad (a kódexben sosem jelenik meg dativusi A_{dir})
ajándékoz (a kódexben sosem jelenik meg dativusi A_{dir})
akar
aláz 'kicsivé lesz | eltelik alázattal' (mivel az ige mellett a korpuszban mindig a *magát* névmás áll tárgyként, némi reflexív színezete van)
meg/áld 'Isten áldását kéri vkire v.vmire'
alít[1] 'gondol, vél'
alkot[1] 'létrehoz, épít' (vö. *alkot*[2])

áll[3] 'kiáll, kibír vmit' (az ugyanilyen jelentésű *állapik*[3] S - V_{itr} struktúrával jelentkezik)
meg/apol 'megcsókol'
árul 'feljelent, elárul' (talán kifejezés: *halálra árul*)
el/árul[1] 'elad' (a kódexben sosem jelenik meg dativusi A_{dir})
el/árul[2] 'felad, feljelent'
ás[1] 'a talajt ásóval feltörve, üreget hoz létre', vö. *ás*[2]
ki/ás (egyik kódexben sem jelenik meg ablativusi A_{dir})
becsül 'értékel, tisztel vkit'
bír 'birtokol vmit'
meg/dézsmál
dicsér
éhez(ik)[2] 'vágyik vmire', vö. *szomjúhozik*[2]
ki/emel (a NySz. adatai alaján S - O - A_{dir} - V_{tr} struktúrájú is lehet, de a kódexben nincs több adat)
enged[1] 'nem akadályoz meg vmit', O = Inf, MM
meg/ért
meg/esz(ik)
meg/fedd
be/fedez (?A_{adir} – a BK és a *fedez* adatai alapján)
fenyít 'int, figyelmeztet'
meg/fizet 'pénzbeli járandóságot megad'
fog[1] 'megragad'
fog[2] 'fölfog, megért'
meg/fog 1.'foglyul ejt'
2.'ellentmondó állításon rajtakap' (itt esetleg egy inessivusi vonzat is van, de csupán három adat van, ezenkívül C-elemnek is minősítheto)
fogad[1] 'vendégül lát, befogad'
fogad[2] ('fölfogad' – ?A_{dir}, de nincs több adat a kódexben)
fogad[3] 'megígér' (esetleg dativusi ?A_{dir}, de nincs rá adat)
be/fogad (esetleg ?A_{dir}, de nincs rá példa)
meg/fogad 'fölfogad', vö. fogad[2]
gondol[1] 'vmi fölbukkan a tudatában', vö. *gondol*[2] 'törődik vmivel'
gyötör
gyűlöl
el/hagy 'hosszabb időre eltávozik vkitől'
meg/hagy[1] 'ua.'
hallgat
meg/herél 'ivartalanít'
hisz[1] 'igaznak tart'
hív[1] 'odaszólít' (előfordul egy lativusi bővítmény is, de nem affinitatív)
oda/hoz (?A_{dir} – nincs rá adat, az *oda* bizonyos fokig átmeneti forma az igekötő és a határozó között)
illet '(meg)érint'
imád 'istenként tisztel'
ki/irt (eredetileg kauzatív, ma már inkább tiszta tranzitív)

ismer
meg/ismer[1] 'ismeretet szerez'
meg/ismer[3] 'gondolkodva rájön vmire, megért', vö. *meg/ismer*[2]
meg/ismer[4] 'házaséletet él vkivel' (latinizmus, a *cognosco* szolgai fordítása)
meg/iszik
meg/káromol 'vkit káromol, csúfol, kigúnyol'
elöl/kel 'megelőz'
meg/ken (?A_{dir} – nincs adat instrumentalisi bővítményre)
meg/kér 'kikér vmit'
keresztel 'keresztségben részesít' (előfordul mellette INS tematikus szerepű inessivusi bővítmény, de ez az összes adat figyelembevételével affinitását tekintve inkább C-elemnek minősül)
meg/kerül '(keresztül-kasul) bejár'
meg/kereng 'ua.'
kezd
el/kezd
kincsez 'kincset felhalmoz' (megjelenik mellette egy komplementív tárgy)
kísért[1] 'bűnre csábít'
kísért[2] 'vakmerőségével próbára teszi Isten türelmét'
kíván
kóstol
meg/kötöz 1.'kötelékkel vmihez rögzít'
2.'végtagjait összekötve mozgásában akadályoz'
meg/kötelez 'megkötöz, -bilincsel'
követ[1] 'nyomában jár vkinek'
követ[2] 'kér, sürget, követel'
követ[3] 'osztályrészül kap' (tárgyas struktúra, de mediális értelmű)
meg/kövez 'kővel dobálva megöl'
lát[2] 'meglátogat'
meg/lát[1] 'viszontlát'
meg/lát[2] 'meglátogat'
meg/lát[3] 'hozzálát vmihez'
meg/lel
merészik 'van bátorsága vmit tenni', O = Inf
el/metsz 'levág'
meg/mos
meg/nevet 'kinevet'
meg/nyakaz 'lefejez'
el/nyel 'lenyel'
meg/nyer '(magatartásával) fölkelti vkinek a rokonszenvét'
meg/nyomod 'letapos, széttapos'
meg/old 'köteléktől szabaddá tesz, elold'
meg/oldoz átv.: 'feloldoz, bűntől megszabadít'
olvas
el/oroz 'eltulajdonít, -lop, -rabol'
meg/ostoroz 'ostorral verve kínoz'

meg/öl
őriz 1. 'vkit szemmel tart, hogy meg ne szökjön'
2. 'hosszabb időn át megőv'
meg/pirít 'lepirít, megdorgál' (érződik még benne a kauzatív jelleg is: 'okozza, hogy elpiruljon'
plántál 'elültet'
ragad 'elragad, nagy erővel magával visz'
el/ragad 'ua.'
meg/ragad 'megfog, megmarkol'
el/ragadoz 'elrabol'
meg/rak 'felépít, újjáépít'
le/ráz 'vmit rázással a földre juttat'
ruház 'öltöztet' (esetleg egy fakultatív ?A_{adir} – *vmivel ruház*)
meg/ruház 'felöltöztet'
segít (dativusi vonzattal sosem fordul elő az ige a kódexben)
szaggat 'tépdes'
meg/szaggat 'széttép'
egybe/szed 'összegyűjt'
meg/szeg 'kettétör, széttör'
meg/szentel
szenved 'vmit elszenved, elvisel'
szeret[1] 'szeretetet érez vki iránt'
szeret[2] 'örömét, kedvét leli vmiben'
meg/szerez '(hálót) megjavít'
szokik
szomjúhozik[2] 'kíván vmit, vágyik vmire' (vö. *szomjúhozik*[1])
szül[1] 'nemz'
szül[2] 'világra hoz'
ki/szűr 'folyadékból szűrve kiválaszt'
meg/tagad
tanul[3] 'tanúz, tanúsít' (?A_{dir} – vki ellen, inkább C)
tart[2] 'megtart, betart'
el/temet (eredendően ez is kauzatív)
tesz[1] 'vmit csinál' (az O néhány példában A_{adir}-rel (*így, úgy* stb. váltakozik)
el/tévehed 'eltéveszt'
meg/tilt 'távoltart, visszatart' (eredendően ez is kauzatív)
tisztel
tör itt: 'törvényt megszeg'
meg/tör[1] 'előírást megszeg'
meg/tör[2] 'széttör, összetör' (különbségüket l. a szócikkben is)
tud[1] 'ismerete van vmiről'
tud[2] 'ismeretet képes alkalmazni'
meg/tud 'tudomást szerez vmiről'
tűr 'vkit v. vmit elszenved'
utál

meg/utál 1.'erős ellenszenvet érez vki v. vmi iránt'
2.'utálattal elvet vmit'
3.'nem törődik vmivel', O = vmilyen kijelentés
üdvözöl 'köszönt'
üldöz
meg/vádol (nincs adat esetleges ?A_{adir}-re: *vmivel vádol*)
el/vág 'vágással eltávolít, lemetsz'
meg/választ[2] 'megver, megbüntet', vö. *meg/választ*[1]
vall[1] 'birtokol'
vár
meg/végez 'befejez'
meg/ver
vesz (számos, nehezen elválasztható jelentés, l. a szócikknél)
el/vesz (példáinkban nincs ?A_{dir}, ezekhez a jelentésekhez nem is illik)
fel/vesz 1. 'megfogva felemel'
2. 'magára vesz' (ebben a jelentésben esetleg egy fakultativ A_{dir} (sublat) is járulhat hozzá, de csak egy példa van, l. a szócikket is)
ki/vesz (nem jelenik meg ?A_{dir})
meg/vesz[2] 'megvásárol' (nem jelenik meg ?A_{dir})
meg/vet '(horgot) kivet'
visel 1.'ruhadarabot magán hord'
2.'szenvedést, lelki terhet tűr'
el/visz 'vhova vezet, kísér'

3.2.9.2. A három vegyértékű tiszta tranzitív igék mondatszerkezetei

S - O - A_{dir} - V_{tr}

ajánl '(fel)kínál', (dat, más evangéliumok tanúsága szerint el is maradhat, tehát inkább fakultatív, sőt Lk-nál egyszer van S - V_{itr} struktúra is)
alít[2] 'vm(ilyen)nek gondol' (dat)
alkot[2] (dat, de ?A_{dir} – más adatok fakultatívnak mutatják, mai nyelvérzékünk szerint inkább C-elemnek tartanánk)
ás[2] 'vhová beás'
bérel (ablat, bizonytalan a jelentése, az ablativusi bővítmény szerepe is, l. a szócikk megjegyzéseit)
énekel (dat, de ?A_{dir},mert bár affinitatív, mai nyelvérzékünkkel inkább C-elem; Lk-nál intranzitív használata is előfordul)
ereszt[1] 'beleenged, belebocsát' (eredendően kauzatív ige)
hagy[1] 'enged, tűr, nem akadályoz meg' (A_{adir} = O_2, kettős tárgy)
hagy[2] 'meghagy, ráhagy' (dat)
meg/hagy[3] '(tartozást) elenged' (dat)
ki/hány 'kidob, kiszór' (elat)
hasonl 'vmihez hasonlít vkit v. vmit' (allat)
hirdet 'megmond, hírül ad' (dat) (eredendően ez is kauzatív)
hív[2] 'vminek nevez' (dat)

ide/hoz (lat, de a többi példa alapján inkább fakultatív A_{dir}, ill. az igekötő még átmeneti forma, l. a szócikket is)
meg/magyaráz (dat)
márt 'belemerít' (iness) (eredendően ez is kauzatív)
metél 'levagdos' (delat, de ?A_{dir}, mert csak két adat van az egész kódexben)
mond[2] 'nevez, tart vminek' (dat), vö. *mond*[1]
meg/mond 'elmond, elmesél' (dat)
mutat (dat, minden adatban megjelenik)
önt 'vhova ömölni késztet vmit' (sublat, eredendően kauzatív ige)
szerez[1] 'előír' (dat, de csak két adat van, ezért ?A_{dir})
be/takar (illat, Lk-nál instrumentalisi formában is, l. a szócikket)
tanul[2] 'tudakozik, kérdezősködik' (ablat)
tart[1] 'odafordít' (itt: lativusi értelmű dativus)
tesz[3] 'vmit vhová helyez' (sublat)
told 'hozzátold' (allat)
vall[3] 'vallomást tesz' (dat)
vet[1] 'dob, hajít ő helyez' (lat) – 4 esetben az A_{dir} hiányzik, ezek azonban mind igei frazeologizmusok, kiegészülve más bővítménnyel, pl. *számot vet vkivel*
el/vet 'eldob, elhajít' (ablat)
visz[1] 1.'vmit vhová eljuttat'
2.'vkit, vhová vezet, kísér' (lat)

Mint látjuk a határozói vonzat nagyon gyakran valamilyen dativusi bővítmény, ebből tizenegy esetben szemantikailag is értelmezhető, három esetben (*alít, hív, mond*) nem. Az összes példából mindössze háromban található adirekt határozó (*meg/hagy*[2], *szerez*[2], *be/tölt*[2]).

S - O - A_{adir} - V_{tr}

meg/hagy[2] 'otthagy, nem visz el' (A_{adir} = loc)
szerez[2] 'föléje rendel, birtokosává, parancsolójává tesz' (A_{adir} = superess)

3.2.9.3. A fakultatív vonzatot kívánó tiszta tranzitív igék mondatszerkezetei

a/ S - O - V_{tr}
S - V_{itr}

Ebben az esetben a tárgy maradhat el az ige mellől. Ez egyben azt jelenti, hogy az igének van egy intranzitív variánsa is, az egyszerűség kedvéért azonban ezeket is itt tüntettem fel, nem a bennható igék csoportjában

ért (vö. *meg/ért* – csak S - O - V_{tr})
eszik (vö. *meg/eszik, etet*)

gyümölcsöz 'gyümölcsöt hoz, terem'
hall 1. '(hangot) fülével érzékel'
2. 'tud hallani', vö. *hallgat*
imádkozik (spec. eset, van *így imádkozik* is, formailag S - A_{adir} - V_{itr}, de az A itt O értékű)
iszik (vö. *meg/iszik*)
ítél[1] 'megítél, véleményt alkot'
károm(o)l[2] 'vkit kigúnyol, kicsúfol' (vö. *károm(o)l*[1])
keres 'megtalálni igyekszik vkit v.vmit'
lát[1] 1. 'szemmel érzékel'
2. 'tud látni' (a 'figyel, vigyáz' jelentésben csak SOV_{tr})
lel 'talál' (vö. *meg/lel*)
művelkedik 1. 'vmit cselekszik'
2. 'dolgozik'
prédikál (speciális O, pl. evangélium)
prófétál (O = MM)
tanul[1] 'ismeretet, tudást, készséget elsajátít' (vö. *tanul*[2], *tanul*[3])

Ez a váltakozás két forrásból ered: az igék többségénél jelentéstani tapadásról van szó, kisebb részüknél tautologikus kiegészülésről, bővebben erről a 3.4. fejezetben.

Bizonyos fokig ebbe a típusba sorolható a következő két ige is, de ezeknél előfordul még egy harmadik struktúra is:

tanít (3. struktúra: 'vkit vmire oktat' – S - O - A_{dir} - V_{tr}, eredendően ez is kauzatív)
vet[2] 'magot a földbe juttat' (a 3. struktúra /S - O - ?A_{dir} - V_{tr}/ kérdéses, nem affinitatív, de vö. *vet*[1], valamint Nyíri 1993 *felül reá-vet* szócikkével)

Ezt a váltakozást mutatja még a következő két ige is, de esetükben a jelentéskülönbség akkora, hogy külön szócikknek vettem őket, ezért intranzitív párjuk a mediális igék csoportjában kapott helyet:

éhezik[2] 'nagyon vágyakozik vmire'
szomjúhozik[2] 'nagyon vágyakozik vmire'

b/ S - O - A - V_{tr}
S - O - V_{tr}

Ebben az esetben a határozói bővítmény hagyható el.

felel (dat, de ?A_{dir}, mert nem affinitatív, bár alosztályspecifikus; van *így felel* forma is, itt tárgy értékű határozóval van dolgunk)
hoz (az A_{dir} a korpuszban mindig dat)

meg/ismer[2] '(vmi alapján) felismer' (delat)
kérdez (A_{dir} és A_{adir} váltakozhatnak: 'kérdez vkitől vmit', ill. 'kérdez vkit vmin' A_{adir} = tkp. O_2, l. a szócikket)
meg/környékez 'vmivel körbevesz' (A_{adir} = instrum)
mond[1] (dat; az O váltakozhat A_{adir}-rel */úgy mond/*)
rak 'épít' (superess, de ?A_{dir}, mert csak egy adat van)
szed (delat, affinitatív, de kevés adat van)
vall[2] 'vkit vminek tart' (A_{dir} /dat/ és A_{adir} */mint* kötőszós forma/ váltakozhatnak, némi jelentéskülönbséggel, l. a szócikket)
ki/vet 'kidob, kiszór' (elat, ablat)

A következő két ige esetében a határozóval bővített és a csak tárgyat tartalmazó struktúra között bizonyos jelentéskülönbség mutatkozik:

kötöz 1. 'vmit vmivé összeköt'
2. 'megkötve odaerősít' (kevés adat, ezért csak ?A_{dir})
ver 1. 'vmit vmihez hozzáütöget' (allat)
2. 'vkit ütlegel'

A *meg/vesz*[1] igének szintén két jelentése van ('elvesz, visszavesz' és 'megkap' (itt némi mediális színezetet nyer az ige, l. a szócikket), de a két struktúra nem oszlik meg a két jelentés között. Az ?A_{dir} nem affinitatív, a tematikus szerepek alapján mégis nagy valószínűséggel vonzatnak minősíthető.

c/ S - O - A_{dir} - V_{tr}
S - O - V_{tr}
S - A_{dir} - V_{itr}

Az előbbi váltakozást mutatják, de megtoldva egy 3., intranzitív struktúrával a következő igék:

ad (dat)
meg/ad[1] 'vkinek juttat vmit, ami méltányos' (dat)
meg/ad[2] 'tartozást visszaad' (a 3. struktúra létezése inkább csak szemantikailag bizonyítható, l. a szócikket)
bocsát 'bűnt, sérelmet nem ró fel többé' (dat)
csap (biztosan csak 'vkit üt' és 'vkire üt' jelentésű struktúrák, a 3. mondatformában a határozó /sublat/ C-elemnek is felfogható)
ereszt[2] 'küld, bocsát' (lat, de a példák száma nem éri el az affinitativitás mértékét, ezért csak ?A_{dir})
gyűjt 'vmit egy helyre hord' (illat, a 3. struktúra SOV helyett S - V_{itr})
vet[2] 'magot földbe juttat' (illat, a 3. struktúra SAV helyett S - V_{itr})

Ide sorolható még a *kér* ige is, amely 'kér vmit vkitől' jelentésében ugyanezt a hármas struktúrát mutatja, de előfordul 'kér vkit vmire' jelentésben is, ebben azonban mindig S - O - A_{dir} - V_{tr} struktúrával áll, l. a szócikket is.

Voltaképpen ide tartozik még a *beszél* és a *parancsol* ige is, ezeknek azonban a fönti három struktúrán kívül vannak még egyéb mondatformáik is. A *beszél* esetében azonban némelyik bővítményt illetően bizonytalan, hogy vonzatról van-e szó vagy szabad határozóról (l. a szócikket).

3.2.9.4. Tiszta tranzitív igék kizárólag intranzitív struktúrával

arat
állapik[3] 'kiáll kibír' (ugyanebben a jelentésben az *áll*[3]: S - O - V_{tr})
himt 'szór'
mér

3.3. A mondatformák megoszlása a valenciahordozók vonzatmegkötő képessége szerint

Az igenemek szerinti vizsgálat után vegyük most szemügyre azt, milyen megoszlást mutatnak a mondatformák a bővítmények száma tekintetében.[71]

Egy bővítményt tartalmazó struktúrák					173	28,6%
S - V_{pass}	60	9,9%				
S - V_{itr}	109	18,0%				
S - $V_{mediális}$			69	11,4%		
S - $V_{bennható}$			30	4,9%		
S - $V_{reciprok}$			3	0,5%		
S - $V_{kiható}$			7	1,2%		
S - V_{tr}	4	0,7%				
Két bővítményt tartalmazó struktúrák					346	57,2%
S - A - V_{pass}	29	4,8%				
S - A - V_{itr}	92	15,3%				
S - A - $V_{mediális}$			21	3,5%		
S - A - $V_{bennható}$			33	5,5%		
S - A - $V_{reciprok}$			2	0,3%		
S - A - $V_{kiható}$			36	6,0%		
S - O - V_{tr}	225	37,3%				
S - O - $V_{kauzatív}$			56	9,3%		
S - O - $V_{tiszta\ tr.}$			169	28,0%		
Három bővítményt tartalmazó struktúrák[72]					86	14,2%
S - A - A - V_{itr}	4	0,7 %				
S - A - A - $V_{kiható}$			4	0,7 %		
S - O - A - V_{tr}	82	13,6%				
S - O - A - $V_{faktitív}$			1	0,2 %		
S - O - A - $V_{kauzatív}$			21	3,5 %		
S - O - A - $V_{tiszta\ tr.}$			60	9,9 %		
Összesen:					605	100 %

[71] Ebben a táblázatban figyelembe veszem az igenemek szerinti megoszlást is, mert ez a további vizsgálat szempontjából informatív. Ugyanakkor viszont – hogy ne legyen még több alkategóriánk – a fakultatív bővítményeket tartalmazó VH-kat csak bővebb, tehát a vonzatot tartalmazó struktúrájuk szerint tüntetem fel.

[72] Mint korábban már jeleztem, a passzív igék is lehetnek három vegyértékűek az ágensobjekt (O_a) megjelenése esetén. Mivel azonban ez egyrészt ritka, másrészt mindig ugyanaz a vonzat jelenik meg, ezt nem vettem külön figyelembe.

A táblázatból jól látható, hogy a bővítmények száma szerint mindössze három fő típus különböztethető meg a mondatformák között: az egy, két és három vegyértékű igék csoportjai.

Ezek közül gyakoriság tekintetében első helyen állnak a kétvegyértékű igék, hiszen csaknem 60 %-át teszik ki az összes előfordulásnak, ezeket követik az egy vegyértékűek csaknem 30 %-kal, míg a három vegyértékűekre csak alig több mint 10 % jut. Ezek túlnyomó része is határozóval bővülő tranzitív ige, s mindössze három olyan igénk van, amely intranzitív ugyan, de az alanyon kívül két határozóval is bővül, viszont ezek is intranzitív kihatónak minősíthetők az igenem szerint, tehát közel állnak a tranzitív igékhez.

Már ez is mutatja, de egyéb csoportokkal kapcsolatban is kiolvasható a táblázatból, hogy – bár az igenemek nem szabják meg teljesen egy ige valenciáját – azért jól kitapintható összefüggés van az igenem és az ige vegyértéke között. Így pl. a passzív igék – ha az ágensobjekttől eltekintünk – csak egy vagy két vegyértékűek lehetnek, ezek közül is az egy vegyértékűek száma pont kétszerese a két bővítményt vonzókénak. Ha meggondoljuk, hogy a passzív struktúrák tranzitív struktúrákból vezethetők le, s alanyuk a tranzitív struktúra tárgya, a cselekvő alanyt pedig csak nagyon ritkán nevezik meg, akkor teljesen érthető ez az arány, hiszen a tranzitív struktúrák között is vezetnek a határozói bővítményt nem tartalmazó mondatformák (SOV) a három vegyértékű (SOAV) struktúrák előtt.

A mediális igék – hasonlóan a passzívakhoz – nem valamire való irányulást fejeznek ki, mint a tranzitív és az intranzitív kiható igék, hanem főként azt, mi történik a mondat alanyával. Nem véletlen tehát, hogy zömük az egy vegyértékű igék között foglal helyet, s csak kisebb hányaduk található a két vegyértékűek között, valamilyen határozói vonzattal kiegészülve.

Ugyanakkor a tranzitív igéknek – éppen kifelé való irányultságuk miatt – legalább két vegyértékűeknek kell lenniük, nem véletlen tehát, hogy mindössze négy tranzitív igét találunk az egy vegyértékűek között, s hogy ott vannak, annak is csak az az oka, hogy a korpuszban nincs adat tárggyal való előfordulásra. Valójában ugyanis arról van szó, hogy tapadással a tárgyukat magukba szívhatják, ezért az fakultatív bővítménnyé válik, s elmaradhat igéje mellől. Ugyanez vonatkozik az egy vegyértékű igék között szereplő hét intranzitív kiható igére is.

3.4. A vonzatok fakultativitásának kérdése

Az igenemek és a vonzatszám közötti összefüggések után vizsgáljunk most meg egy másik érdekes aspektust: mi teszi lehetővé bizonyos vonzatok elmaradását egy ige mellől, azaz mitől lehet egy vonzat fakultatív.

Fakultatív vonzatokat mind a tranzitív, mind az intranztitív igék mellett találunk.[73] Az intranzitív igék mellett – értelemszerűen – mindig valamilyen határozói vonzat hiányozhat, a tranzitív igék esetében vagy a tárgyi, vagy – háromvegyértékű ige esetén – a határozói bővítmény. A tárgyi bővítmény hiánya egyben azt is eredményezi, hogy a másik mondatformában az ige a cselekvés irányultságát tekintve intranzitív. Ha közelebbről megvizsgáljuk azokat az igéket, amelyek mellett fakultatív tárgyi vonzat áll, azt látjuk, hogy ennek a fakultativitásnak különböző típusai vannak.

Az igék egy részében az ige mellett a tárgyaknak csak valamilyen szűk köre állhat. Ez a helyzet pl. az *eszik, iszik* vagy a *vigaszt* ige esetében. Az előbbiek mellett – néhány kifejezésszerű példától (*eszi magát, vki szavait issza* stb.) eltekintve – csak valamilyen étel vagy ital neve állhat tárgyként, a *vigaszt* mellett pedig valamilyen betegségben szenvedő ember esetleg maga a betegség neve. Érthető tehát, hogy jelentéstani tapadással ezek könnyen "magukba szívhatják" tárgyukat, s önállóan is állhatnak. Érdekes ugyanakkor, hogy mindhárom esetben csak az igekötő nélküli változat mellől marad el a bővítmény, a *meg* igekötővel álló, befejezettséget kifejező formák mindig megkívánják a tárgyi vonzatot. Az egész csoportra igaz, hogy a tárgy nélküli struktúrának általánosabb a jelentése, s az igenem tekintetében is érezhető a bennható jelleg erősödése a kiható, tranzitív jelleg rovására. Talán ebbe a csoportba sorolhatjuk még a *keres* és a *lel* igét is. Ezeknek ugyan sokkal szélesebb körből származhat a tárgyuk, mégis elmaradhat mellőlük.

Utóbbi két példánk már részben átvezet egy másik csoporthoz. A *lát* és *hall* igék mellett is széles ugyanis a tárgyi bővítmények köre, elhagyásuk azonban nem egyszerűen a bennható jelleg erősödését idézi elő, hanem érezhető bennük a 'tud, képes látni,

---

[73] Komlósynak a fakultatív vonzatokról némileg más a véleménye, mint a valenciaelméleti munkák legtöbbjének. Szerinte a fakultativitás csupán látszat, "amely akkor áll elő, ha két különböző (de egymásból képzett, s jelentésében igen kevéssé, hangalakjában egyáltalán nem különböző) lexikai tétel közül az egyiknek eggyel kevesebb vonzata van, mint a másiknak, pl.

(1) eszik$_1$: *Péter levest eszik.*

(2) eszik$_2$: *Péter eszik*" (1992a:xvii).

Magam a fakultatív vonzatokat a valenciaelmélet hagyományosabb értelmezése alapján kezeltem, s nem tekintettem az ilyen eseteket két szócikknek. Két (vagy több) szócikkbe csak az olyan igéket soroltam, amelyeknek a hangalakjuk ugyan azonos, de a jelentésükben már komolyabb különbség van. Ez az eltérés többnyire az eltérő vonzatstruktúrára vezethető vissza, s látszólag hasonló is lehet, mint Komlósy idézett példája, pl.

szomjúhozik[1]: 'a szükséges folyadékmennyiséget nélkülözi'

Mt 25:35: **ʒomiuhoʒam** z ènnèkē ĩnom adatoc

szomjúhozik[2]: 'kíván vmit, vágyik vmire'

Mt 5:6: Bodogoc kic èheʒnèc z **ʒomiuhoʒnac** igaſſagot

Láthatjuk, hogy itt – túl azon, hogy én a szótárban az egy vegyértékű formát vettem előre – lényegesen nagyobb különbség van a két VH jelentése között, mint Komlósy fenti példájában, sőt az igenemek is eltérőek.

hallani' jelentés: Mt 11:5: *Vakoc* ***latnac*** */ ſantac iaznac / pokloſoc megtiʒtoltatnak / Sikètec* ***halnac***. Mint példánkból is látható, nemcsak a tárgyi bővítmény elmaradása idézheti elő a jelentésnek ezt a fajta módosulását, ugyanis szokásosan a *jár* mellett is áll mindig valamilyen lokális bővítmény, hiánya pedig ugyancsak a 'tud járni' értelmet eredményezi, akárcsak ma is: *Péter még csak egy éves, de már* ***jár***.

Harmadik csoportunk látszólag ugyanezt a váltakozást mutatja, valójában azonban az eddigiek fordítottja történik benne: az igék mellől nem elmarad a tárgyi bővítmény, hanem tárgyat nem feltétlenül kívánó igék kiegészülnek egy speciális, általam Chafe 1976: 159 nyomán komplementív tárgynak nevezett bővítménnyel. Chafe szerint ugyanis bizonyos igék olyan cselekvéseket fejeznek ki, amelyek implikálnak bizonyos nominális fogalmakat, pl. énekelni csak valamilyen dalt lehet, játszani csak valamilyen játékot stb. Ilyenkor az ige mellett álló tárgyi bővítmény pontosan azt specifikálja, ami a cselekvés során megvalósul: egy dal előadása stb. Ilyen igék korpuszunkban az *énekel*, az *imádkozik*, a *gyümölcsöz*, sőt bizonyos fokig a *művelkedik* is, például:

Mt 11:17: Mù vigaſagos enèket **enèklēc** tù nèctec / nē ʒǫketec mù ke· ʒomoʒo enèket **eneclēc** tùnèktec ʒ nē ſiʒatoc[74]

Mt 23:14: ... kic hoʒiu imadſag **imatkoʒuatoc** megėʒ́itec ǫʒuègecn^{c} haʒokat

Mt 13:23: ʒ **gimǫlʟǫʒ** nemel' ʒ́aʒ́ nèmǫuèt / egebi ke· hatuan nèmǫuèt / biʒoṅ egèbi haʒmĭć nèmǫuèt[75]

A *művelkedik* esetében a komplementív tárgy megjelenése a jelentés bizonyos fokú differenciálódását is eredményezi:

a/ 'dolgozik': Mt 25:16: Elmėne ke· ki aʒ ǫt giʒat vǫttǫ vala / ʒ **mùuèlkeduen** ṅèʒè a· felet mas ǫtǫt

b/ 'vmit cselekszik, tesz': Mt 4:17: Penitēciat **mùuèlkeggètec**
Mt 7:23: tauoʒiatoc èl èn tǫllèm mēd kic **muuèlkettec** hamiſſagot

Ha most szemügyre vesszük azokat az eseteket is, amelyekben a határozói bővítmény hiányozhat az ige mellől, azt látjuk, hogy három fő típussal találkozunk. Az

---

[74] Ez a példánk azért is érdekes, mert a latinban nincs is meg a tárgyi bővítmény (*Cecinimus vobis, et non saltastis; lamentavimus, et non planxistis*), tehát a fordítók saját leleményének tekinthető a figura etymologicaszerű megoldás, amely feltehetően a *cano* és a *lamento* közti jelentéskülönbséget hivatott kifejezni.

[75] Márknál ennél jobb példánk is van: Mk 4:28: meʒt a· fǫld ǫnǭ keyen **gimǫlʟǫʒ** / èlǫʒèʒ fuuèt annac utanna gabona fǫt / annac utanna tel'l'es gimǫlʟǫt a· ǵabona fǫbè.

egyikben valamilyen lokális bővítmény marad el az ige mellől, a másikban a részeshatározó, a harmadikban többnyire egy tárgy értékű határozó, esetleg más speciális vonzat. Összességében elmondható róluk, hogy mindig valamiféle alosztályspecifikus bővítmény maradhat el. A lokális bővítmény legtöbbnyire mozgást jelentő igék mellől maradhat el, s megfigyelhető egy olyan tendencia, hogy a megfelelő irányulást kifejező igekötő megjelenése kedvez a határozói bővítmény elhagyhatóságának. Mivel az igekötők határozószókból alakultak, ez nem is meglepő, sőt teljesen logikus jelenség. Legjobban talán a *megy* igén és igekötős változatain demonstrálható ez a fejlődési irány. A *megy* 58 előfordulásából ugyanis 35 esetben szerepel valamilyen lativusi bővítmény, előfordulási arányuk tehát 60 %-os, azaz affinitatív. Az igekötős változatok esetében azonban a határozói bővítmények aránya nem mindig éri el az affinitativitás kritériumaként megszabott 50 %-os határt, s egy részüknél csak a *megy* szócikkét és az alosztályspecifikusságot figyelembe véve vettem fel alternatív struktúraként a határozót is tartalmazó mondatformát. Így pl. a *be/megy* 28 előfordulásából 20 tartalmazza az illativusi bővítményt (71 %), ugyanakkor az *el/megy* 48 adatából csak 13-ban van lativusi bővítmény (27 %), ugyanígy a *ki/megy* 33 adatából 14 esetben (42 %). Hasonló némileg a helyzet a *vép* és a *hozzá/vép* igék esetében is: a *vép* 41 adatából 37 esetben megjelenik az allativusi vonzat, az igekötős ige viszont mind a 8 előfordulásában bővítmény nélkül áll a korpuszban. (A *megy* igekötős változataihoz képest jelentkező különbség itt abból is fakadhat, hogy a *hozzá* újabb keletkezésű, testesebb és önállóbb, mint az ősi magyar igekötők között számon tartott *be-*, *el-* és *ki-*, ennélfogva sokkal inkább érződhetett akkor, de érződik még ma is benne az önállóság, a határozószói jelleg.)

A fakultatív határozói vonzattal álló igék között a második nagy csoportot azok alkotják, melyek mellett alosztályspecifikus bővítményként dativusi vonzat áll. Ezek két fő csoportba sorolhatók:

a/ mondást, közlést kifejező igék (verba dicendi), pl. *beszél, felel, mond*[1], *szól, szólal* stb.
b/ adást, ajándékozást kifejező igék (a német szakirodalomban: Donationsverben), pl. *ajánl* (fel)kínál', *ad, meg/ad*[1], *meg/ad*[2] stb.

Ezek mellől a dativusi bővítmény ismét csak alosztályspecifikussága és az ebből következő tapadás folytán maradhat el: ahogy többnyire csak valamilyen ételt lehet enni, csak valakinek lehet mondani vagy adni valamit.

Utoljára maradt az elhagyható bővítmények között az a csoport, amelyben valamilyen objektális viszonyt kifejező vonzat maradhat el az ige mellől, pl. *esküszik vmire, kérdezkedik vmiről, örül vmin, reménykedik vmibe* stb. Ezeknél is feltehetően jelentéstani tapadással marad el a bővítmény. Zömük az intranzitív kiható igék közé

tartozik, s a vonzat elmaradása hasonló változást idéz elő náluk, mint a tárgyi bővítmény elmaradása a tranzitív igék mellől: a kiható jelleg háttérbe szorul, a bennható értelem erősödik.

3.5. A valenciaviszonyok leírásából nyerhető lexikológiai tanulságok

Az igevalenciák leírása nemcsak a nyert struktúramodellek és azok megoszlása terén szolgál hasznos tanulságokkal a kutatás számára. Ez az aspektus inkább a történeti szintaxis számára fontos, hiszen különböző műfajból, ill. korokból származó korpuszok ilyen irányú vizsgálata és összevetése fontos információkat adhat az egyes struktúramodellek megterheltségét, az egyes igékhez tartozó vonzatok kötelező vagy fakultatív voltát, esetleg morfológiai különbségét illetően (pl. a passzív struktúrák háttérbe szorulása, ill. esetleges műfajonkénti eltérő megterheltsége). Van azonban a valenciák leírásának egy másik fontos aspektusa is: a történeti lexikológia, ill. lexikográfia. Az ugyanis talán már az eddigiekből is látható volt, mennyire szoros összefüggés van egy-egy ige valenciája és jelentése között. Bővítmények elmaradása vagy csak fakultatívvá válása, esetleg tárgyi helyett határozói bővítmény megjelenése kisebb-nagyobb változásokat okoz az ige jelentésében is: lehet, hogy csak az adott jelentés egy variánsával van dolgunk, de lehet, hogy a két jelentés annyira eltávolodik már egymástól, hogy külön szócikkbe kell a két igét sorolni.

Nagyon fontos az is, hogy egy ilyen szótár többnyire egy kiterjedtebb korpusz összes adatának feldolgozásával készül, nem pedig különböző szövegekből vett példák alapján. Ez egyrészt biztosítja a példák korrekt összehasonlíthatóságát, másrészt többnyire elég nagyszámú példát eredményez, amelyeknek a kontextus függvényében való összehasonlítása egyben a jelentéseknek az eddigieknél gyakran jóval pontosabb leírását teszi lehetővé. Nincs természetesen garantálva, hogy az adott ige minden jelentése előfordul a korpuszban, de ami előfordul, az pontosan dokumentálható.

A jelentések és a mondatforma összefüggésének kérdését illetően rendkívül gazdag anyagot szolgáltat a kutatás számára az elkészült valenciaszótár, elsősorban azok a szócikkek, amelyek – felső indexszámmal jelölve – egy-egy ige különböző jelentésvariánsait mutatják be. Mivel a szótárból ezek az igék könnyen kikereshetők, itt nem fogom az összeset tárgyalni, a legszebb példákat azonban külön is bemutatom, és felsorolásszerűen utalok a többi szócikkre is.

A jelentések és a mondatforma kapcsolatát vizsgálva azt látjuk, hogy az összefüggéseknek számos változata létezik, ezek azonban típusokba rendezhetők.

3.5.1. A vonzatok számának ill. fajtájának eltéréséből fakadó jelentéskülönbségek

Egy-egy ige jelentésvariánsai között a különbség többnyire abból fakad, hogy az egyiknek több vonzata van, mint a másiknak, illetve – azonos vonzatszám esetén – a bővítmények jellege más, pl. határozói bővítmény helyett tárgyi áll, vagy egy egészen más jellegű határozó. (Nyilvánvaló, hogy egy locativusi bővítmény különböző megvalósulásai (inessivus, superessivus stb.) nem képviselnek másik jelentést, vö. pl. *ül.*)

3.5.1.1. Jelentéskülönbség a vonzatok számának eltéréséből

Már korábban, a valenciahordozók igenemenkénti bemutatása során említettem az *éhezik* és a *szomjúhozik* igét, amelyek kétféle (S - O - V_{tr} és S - V_{itr}) struktúrával fordulnak elő. Ez a váltakozás fakadhatna ugyan a tárgyi bővítmény fakultatív vonzat voltából is, mint pl. az *eszik, iszik* igék esetében (további példákat l. az előző fejezetben), itt azonban más a helyzet: a tárgyi bővítmény nélküli struktúrának mediális értelme van: 'élelmet, ill. folyadékot huzamosabb ideig nélkülöz', míg a tárgyat is tartalmazó mondatforma tranzitív értelmű: 'valamit nagyon kíván'. Ebből fakadóan mindkét ige esetében nem egy, hanem két szócikkbe rendeztem a két különböző jelentést.

Talán ennél is szemléletesebb a *támad* ige példája. Ennek egyik mondatformája (S - V_{itr}) szintén mediális értelmű, jelentése: 'keletkezik, felbukkan, születik; auftauchen, erscheinen', például:

Mt 24:27: villamat **tamad** nap kèlèten – *fulgur exit ab oriente*

Mt 11:11: Nem **tamadot** nagob Ianꝯ baptiſtatol nēbeziecn^{c} ʒülꝯttꝯc kꝯʒꝯt – *non surrexit inter natos mulierum maior Iohanne Baptista.*

Az ige másik mondatformájában (S - A_{dir} - V_{itr}) a kódex összes adatában megtalálható egy *ellen* névutós határozói bővítmény, az ige az igenem szempontjából intranzitív kihatónak minősül, jelentése: 'rátámad, megtámad, ellenszegül; angreifen, widerstreben', például:

Mt 24:7: Mezt **tamad** nēʒèt nēʒèt èllèn / ꝛ oʒʒag oʒʒag èllèn – *consurget enim gens in gentem et regnum in regnum*

Mt 10:21: ꝛ **tamadnac** fiac ʒülèiec èllèn – *et insurgent filii in parentes.*

Ugyancsak a vonzatszám különbségéből fakad az *alít*[1] és *alít*[2] igék jelentéskülönbsége is. Mindkét esetben tárgyas igével van dolgunk, de míg az első esetben két vegyértékű az ige (S - O - V_{tr}), 'vél; meinen', ill. 'gondol; denken' jelentéssel, például Mt 19:34: Ne **alahatoc** hog iǫttèm legec bèkèſegèt èzèʒtènem fǫldze – *Nolite arbitrari, quia pacem venerim mittere in terram*, addig a második esetben ez a két vegyértékű struktúra kiegészül három vegyértékűvé (S - O - A_{dir} - V_{tr}) egy dativusi vonzat megjelenésével, a jelentés pedig így módosul: 'vmilyennek tart, gondol; für etw. halten': Mt 24:45: Kit **alaitaʒ** oſ' hù ʒolganac z oſ' ildomoſnac – *Quis, putas, est fidelis servus et prudens.*

Nagyjából ugyanezt a váltakozást mutatja egyébként a *hív*[1] 'szól v. üzen vkinek, hogy jöjjön; rufen' és a *hív*[2] 'vminek nevez; nennen' ige is, sőt a *mond*[1] és *mond*[2] ige is, annyi különbséggel, hogy a *mond*[1] 'gondolatokat élőszóban v. írásban kifejez; sagen' vonzatstruktúrájában is megjelenhet egy dativusi bővítmény, de ott ez egyrészt valódi részeshatározó (a kommunikációs partnert nevezi meg), másrészt fakultatív vonzat csupán, a *mond*[2] 'vminek hív, nevez, tart; für etw. nennen, halten' esetében viszont csak formailag dativusi a bővítmény, ugyanakkor praedicativusi értelmű kötelező vonzat. Ugyanez vonatkozik a *mondatik* ige szócikkeire is, a passzív igévé való átalakításból eredő változtatások figyelembevételével.

Szintén jó példája a vonzatszám különbségén alapuló jelentés- és igenembeli különbségnek a *visz*[1] és *visz*[2] ige. Az első ige három vegyértékű tranzitív struktúrát (S - O - A_{dir} - V_{tr}) mutat, a tárgyak szemantikai specifikációján (élő – élettelen) alapuló csekély jelentéskülönbséggel:

1. 'vmit vhová (a kezében tartva) eljuttat; etw. irgendwohin bringen', például: Mt 5:23: Aʒezt ha **viʒèd** te aiandokodat aʒ oltazra ... – *Si ergo offers munus tuum ad altare ...*

2. 'vkit vhová vezet, kísér; jn. irgendwohin führen', például:
   Mt 26:57: Es aʒoc megfoguã iᶜt **viuec** ǫtèt Caifaſhoʒ a· papoc fedèlmihèʒ – *At illi tenentes Iesum duxerunt ad Caipham principem sacerdotum*

Az S - A_{dir} - V_{itr} mondatformájú *visz*[2] ezzel szemben inkább mediális jelentésű: '(út, nyílás) vhová vezet, nyílik; etw. führt irgendwohin':

Mt 7:13: ... mẽt ʒéles a· kapu z bǫ aʒ vt méſ' **viʒèn** a· vèʒedelmzè [...] Meſ' igẽ ʒozos a· kapu z kèſkeń aʒ vt meſ' **viʒèn** aʒ elètrè – ... *quia lata porta et spatiosa via est, quae ducit ad perditionem [...] Quam angusta porta et arta via est, quae ducit ad vitam*

Ugyancsak jól szemlélteti a vonzatszám és a jelentés összefüggését az *ás* ige két szócikke. Az *ás*[1] két vegyértékű tranzitív struktúrájának (S - O - V_{tr}) jelentése: 'a talajt ásóval feltörve mélyedést, üreget hoz létre; graben', például Mt 21:33: Vala èmbez haʒi

at'a ki plantalt ʒǫłǫt [...] z **afot** faitot ǫ bènne – *et fodit in ea torcular*; a három vegyértékű *ás*[2] (S - O - A_{dir} - V_{tr}) értelme viszont: 'vhova elás vmit; begraben', például Mt 25:15: ... èlměuen fǫldbè **afa** z èlzeite ǫ vzanac penʒet – *abiens fodit in terram et abscondit pecuniam domini sui.*

Utolsó példaként a *be/tölt* ige két szócikkét említeném meg ebben a csoportban. Az S - O - V_{tr} mondatformájú *be/tölt*[1] jelentése 'beteljesít; erfüllen':

Mt 3:15: ... mezt ig illic nekǫnc **betǫltènǫnc** menden igaffagot – *sic enim decet nos implere omnem iustitiam.*

A *be/tölt*[2] jelentése ezzel szemben 'vmivel megtölt; mit etw. füllen':

Mt 27:48: vǫn eg ʒouazuāt z **bètǫlte** aʒt èćettèl – *acceptam spongiam implevit aceto.*

A jelentések különbsége főként az egy vonzattal többet tartalmazó mondatformából fakad, de része van benne a tárgyak szemantikai specifikációjának is: az első esetben ugyanis a tárgy csak valamilyen absztrakt fogalom lehet, a másodikban viszont - folyadék befogadására alkalmas – konkrét tárgy, példánkban egy szivacs.

A vonzatszám különbségén alapuló jelentéskülönbségre további példákat szolgáltatnak még a valenciaszótár következő szócikkei: *alkot*[1,2], *meg/fordul*[1,2], *meg/gonoszbodik*[1,2], *meg/hagy*[1,2,3], *meg/ismer*[1,2,3,4], *ítél*[1,2], *károm(o)l*[1,2], *szűköslik*[1,2], *tanul* [1,2,3], *tart*[1,2], *tartozik*[1,2], *meg/választ*[1,2], *visz*[1,2]. Ezek egyikében-másikában a vonzatszámkülönbségen túl az egyes bővítmények szemantikai specifikációjában is van különbség, néhol pedig az egyik jelentés érezhetően csak a latin igealak szolgai fordításából adódik; ezekre a tényekre az egyes szócikkekben mindig utalok.

3.5.1.2. Jelentéskülönbség a vonzatok fajtájának eltéréséből

Azonos fonetikai alkatú igék jelentéskülönbségét nemcsak a vonzatok számának, hanem fajtájának eltérése is okozhatja, bár ez a típus lényegesen ritkábban fordul elő korpuszunkban, mint az előző.

Szép példáját mutatja ennek az *enged* ige két jelentésvariánsa. Az *enged*[1] S - O - V_{tr} struktúrájú tranzitív ige, jelentése: 'nem akadályoz meg vmit; erlauben, gestatten', például:

Mt 7:4: At'amfia **èngeggèd** vèffèmki a kalaʒt te ʒemedbǫl – *Sine, eiciam festucam de oculo tuo.*

Az *enged*[2] szintén két vegyértékű ige, de intranzitív struktúrájú (S - A_{dir} - V_{itr}), a tárgy helyett dativusi bővítményt tartalmaz, értelme pedig 'ellenállása gyengül v. megszűnik, engedelmeskedik; jm. gehorchen, Folge leisten', például:

Mt 8:27: Minèmo èʒ mět ʒèlèc z tènge2 **èngèdnèc** nèki – *Qualis est hic, quia venti et mare oboediunt ei.*

Mint látjuk, itt a jelentéskülönbség az igenemek különbségét is eredményezi (tiszta tranzitív ill. mediális).

A *gondol* ige két jelentése közti eltérést is az eltérő fajtájú vonzatok okozzák. Az S - O - V_{tr} struktúrájú *gondol*[1] jelentése 'vmi van az eszében, fölbukkan a tudatában; denken, meinen', például:

Mt 9:4: hog mit **gondoltoc** gonoʒocat tù ʒuuètecbèn – *Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris.*

A *gondol*[2] 'törődik vkivel; sich kümmern um etw.' ige esetében a tárgyi bővítmény helyett *-VAL* ragos vonzatot találunk, a mondatforma tehát S - A_{adir} - V_{itr}, az igenem pedig intranzitív kiható. Egy ilyen példa van a korpuszban:

Mt 22:16: z nē **gondolʒ** te valakickèl – *non est tibi cura de aliquo*, vö. még Mk 12:14.

Hasonló különbséget tapasztalhatunk a *szerez*[1] és *szerez*[2] igék kapcsán is. Az első esetben 'előír; vorschreiben' jelentésben áll az ige S - O - A_{dir} - V_{tr} struktúrával, s az A_{dir} egy a korpuszban mindig előforduló, de valójában feltehetően fakultatív dativusi bővítmény, például:

Mt 28:16: èlmenen[c] galileaba a hegrè hol **ʒèʒèttе uala** aʒocnac i[c] – *ubi constituerat illis Iesus.*

A 'föléje rendel, birtokosává ill. parancsolójává tesz; jn. über etw. setzen' jelentésű *szerez*[2] is háromvegyértékű ige (S - O - A_{adir} - V_{tr}), de a határozói bővítmény nem dativusi, hanem superessivusi, emellett adataink tanúsága szerint ez kötelező vonzat, például:

Mt 24:45: kit o va **ʒèʒet** o haʒi èmbezin / hog aggon aʒocnac etkèt o idèie kozan – *quem constituit dominus suus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore.*

Mint a latin megfelelők mutatják, az igének ez a használata feltehetően latinizmus: a *constituo* szolgai fordításáról van szó. Lk 12:14 alatt találunk egy olyan példát is, amelyben a fenti mondatforma kiegészül még egy vonzatszerű translativusi

bővítménnyel is: Embez ki ʒèzʒèt èngemèt bizoua auag oʒtoua tú raitatoc – *Homo, quis me constituit iudicem aut divisorem super vos.* Mivel több ilyen példa nincs a kódexben, nem dönthető el, hogy a translativusi bővítmény vonzat vagy szabad határozó-e, mindenestre nem affinitatív.

A *hisz* ige három jelentésben is megtalálható korpuszunkban. Az S - O - V_{tr} mondatformájú *hisz*[1] jelentése 'a valósággal egyezőnek, igaznak tart, elhisz vmit; glauben, vermuten', a tárgyat többnyire mellékmondat fejezi ki, például:

Mt 9:28: **Hiʒitec é** hog èʒt tèhètem tünèktec – *Creditis, quia hoc possum facere vobis?*

Az ige másik két mondatformája intranzitív értelmű, közülük a *hisz*[2] esetében a tárgy mintegy "felszívódik" az igébe, ugyanakkor megjelenik a struktúrában egy dativusi vonzat, amely korpuszunkban minden példában megtalálható. A jelentés ebben a struktúrában így alakul: 'megbízik vkiben, hisz vkinek,; vertrauen auf jn.', például:

Mt 21:32: mezt iǫt Ianos tu hoziatoc igaffagnac utaban z nē **hittètec** nèki / A· ièlenualo bünǫs müuèlkedetbèlièc ke· z a· pazaʒnac **hittèn**[c] nèki / dè tú latuatoc ingen pnĩat fem fogtatoc hog oʒtan **hinnètèc** nèki – *Venit enim ad vos Iohannes in via iustitiae, et non credidistis ei; publicani autem et meretrices crediderunt ei; vos autem videntes nec paenitentiam habuistis postea ut crederitis ei.*

A *hisz*[3] esetében intranzitív kiható struktúrával van dolgunk, az alany mellett itt egy illativusi (ma: inessivusi) bővítmény jelenik meg a vonzatformában, a jelentés pedig: 'vkinek a létét meggyőződéssel vallja, hisz vkiben; glauben an jn.'. Erre a korpuszban egy példa van mindössze: Mt 18:6: ... kic èn bèlem **hiʒnèc** – *qui in me credunt.*[76]

Az eddig bemutatott igéken kívül még kettő tartozik ebbe a típusba: *fog*[1,2,3] és *hagy*[1,2], de a *fog*[2] esetében a bővítmények szemantikai specifikációja, a *hagy* esetében pedig a részben azok morfológiai specifikációja (infinitivus ill. FCs_{dat}) is oka a jelentéskülönbségnek.

---

[76] Márknál van olyan példánk is, amelyben sem a dativusi, sem az illativusi bővítmény nem található meg, ennek folytán eldönthetetlen, hogy a *hisz*[2] vagy a *hisz*[3] szócikkébe tartozik-e, bár a kontextus alapján inkább az utóbbiba sorolnám: Mk 16:16: Ki **hiènd** z megkèzèʒtèlkedēdic vduǫʒǫl Ki ke· nem **hiènd** kazhoʒic – *Qui crediderit et baptizatus fuerit salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur.*

3.5.1.3. Jelentéskülönbség mind a vonzatszám, mind a vonzatfajta eltéréséből

Ez a típus azon igék esetében fordul elő, amelyek kettőnél több jelentésben is megtalálhatók korpuszunkban.

Nagyon jó példa e tekintetben az *áll* ige, amely három jelentésben fordul elő, s ezekhez mind különböző vonzatstruktúrák csatlakoznak.

Elsődleges jelentését az *áll*[1] címszó tartalmazza: 'tartózkodik, van vhol; sich irgendwo befinden' (lehet átvitt értelmű is), mondatformája S - A_{adir} - V_{itr}. Ugyanehhez a címszóhoz soroltam még a következő jelentést is: 'a lábára nehezedve egy helyben marad; stehen'. Egyrészt azért, mert ez a két jelentés többnyire nehezen választható el egymástól, másrészt ez utóbbi mellől is - legalábbis mai nyelvünkben - csak akkor maradhat el a határozói bővítmény, ha hangsúlyozzuk, hogy valaki álló helyzetben van, vagyis nem ül, fekszik stb. Példák a két jelentésre:

1.: Mt 2:9: ... a· ʟillag kit lattacvala nap kèlèten èlǫlkèli vala ǫkèt / miglèn iutuan **allana** a· haʒ felet hol vala a· gèƨmec – ... *staret supra ubi erat puer*

2.: Mt 13:2: ƨ mend a· gǫlèkèʒètec **alnacuala** a· maƨton – *et omnis turba stabat in litore*

Az ige korpuszunkban megtalálható másik főbb jelentése (*áll*[2]) mai nyelvünkben nincs már meg, régibb nyelvünkben azonban gyakorta előfordul: 'létezik; existieren, bestehen', vö. még *állat* szavunk régi 'lény, dolog; Lebewesen, Sache' jelentésével. Ebben a jelentésben az ige mondatformája eltér az előzőtől: S - V_{itr}:

Mt 12:25: Mèndèn oƨʒag ǫnǭ bènne megoʒlatot megpuʒtoltatic / ƨ mēden vaƨos ag haʒ ǫ bēne megoʒlatot nē **al** – *Omne regnum divisum contra se desolabitur, et omnis civitas vel domus divisa contra se non stabit.*

Harmadik jelentésében ('kiáll, kibír, elvisel vmit, vmi mellett kitart; aushalten, durchhalten, ertragen, beharren') az ige (*áll*[3]) tranzitív struktúrát mutat: S - O - V_{tr}:

Mt 10:22: ... ƨ lèʒtèc mēdʒ nepecn[c] gůlǫfegecbèn èn neuèmeƨt / Ki ke· vegig **allanga** aʒ vduǫƨǫl – ... *qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

Mint látjuk, itt nem ugyanazt az igét fordítják az *áll*-lal magyarra, mint az előző két esetben. Ott mind a kétszer a *sto* megfelelője az *áll*, ebből a második jelentés akár latinizmusnak is minősülhet. Itt viszont a *persevero* helyett találjuk az *áll*-t, ez a jelentése a mai magyarban is megvan, például *állja a verést, a hideget*, ez érződik nyilván *állhatatos* 'kitartó' szavunkban is.

Példáink azt is ismét szemléletesen bizonyítják, hogy a jelentésnek az eltérő mondatformákat feltételező eltérései nem egyszerűen a jelentés, hanem többnyire az igenem különbségei is egyben. Így pl. az *áll* első jelentésében bennható igének

minősül, a másodikban inkább mediális jellegű, a harmadikban pedig egyértelműen tranzitív. S hogy egy ilyen korpusz összes igéjének vizsgálata miért nagyon hasznos a kutatás számára, azt ebben az esetben nagyon jól illusztrálja az a tény, hogy a korpuszban az *áll*-on kívül előfordul a belőle képzett *állapik* ige is, és az is mutatja ugyanezt a hármas jelentésváltakozást:

állapik[1]: Mt 27:11: Ihc ke· **allapec** a· fèiedèlm èlǫt – *Jesus autem stetit ante praesidem*

állapik[2]: Mt 12:26: z ha ſathanas ſathanast ki vèt / megoʒlatot ǭ bènne / aʒez miképpèn **allapic** ǫ oʒaga – ... *quomodo ergo stabit regnum eius* ; vö. még *állapot*, R. *állapat* 'Zustand'

állapik[3]: Mt 24:13: Es mezt megbǫuǫdic hamiſſag / ſokacnac meghidegǫl ʒèzèlmec / Ki ke· mēd veǵiǵlèn **allapādic** aʒ vduǫʒǫl – *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.*

Mint látjuk, az *állapik*[3] esetében is a *persevero* igét fordítják ily módon magyarra, azonban eltérően az *áll*[3]-tól ez nem tárgyas struktúrát mutat, s jelentése is eltolódik kicsit a bennható értelem felé, kb. 'állhatatos lesz, kitart'. Mindez valószínűleg intranzitív jellegű morfológiai felépítésének, a mozzanatos képzőnek, de még inkább az ikes ragozásnak köszönhető.

Nagyon szemléletes példa a *tesz* ige három előfordulása is. A két vegyértékű *tesz*[1] (S - O - V_{tr}) jelentése 'vki vmit csinál; machen', a tárgyi bővítmény (amelyet néhány esetben – formailag – modális határozó helyettesít) az esetek többségében valamilyen cselekvésre utaló mutató névmás, 27 példában pedig részben valamilyen absztrakt (általában igéből képzett) főnév, amelyek mellett a *tesz*, amolyan operátor igeként funkcionál (vö. Károly 1980: 148), részben pedig konkrét főnév, amely a *tesz*-szel együtt frazeológiai egységet alkot, s igei jelentést hordoz, pl. *gyümölcsöt tesz* 'gyümölcsözik, terem'. Ezek legtöbbje nyilvánvaló latinizmus, például Mt 19:18: Nè **teg** èmbez ǫldǫkeſt [...] ſe **tèg** vzſagot – *Non homicidium facies [...] non facies furtum.*

A *tesz*[2] már három vegyértékű (S - O - A_{dir} - V_{tr}), jelentése: 'vkit, vmit vmilyenné tesz, alakít; jn., etw. zu etw. machen, verwandeln'. A határozói bővítmény többnyire az ebben a jelentésben ma is megszokott translativusi formát mutatja, például Mt 5:36: ... mezt nē hać eg füztǫt feiezze **tènned** auag feketeie – *quia non potes unum capillum album facere aut nigrum*, két esetben eltér ettől: egyszer – a latin gerundivum fordításaként – dativusi formát találunk, egyszer pedig a fordító szolgaian követi a latint, és akkusativust használ, l. a szótári részben.

A *tesz*[3] szintén háromvegyértékű, de itt az elvont értelmű translativusi bővítmény helyett konkrét helyhatározói (lativusi) vonzatot találunk, az ige jelentése: 'vmit

vhová helyez; etw. irgendwohin legen, plazieren'. Egy ilyen példa van a korpuszban: Mt 27:48: (... vǫn eg ʒouaʒuāt ʒ bètǫlte aǯt èćettèl /) ʒ **tèuèn** a· nadʒa ʒ aduala iṅṅa nèki – ... *acceptam spongiam implevit aceto et imposuit harundini et dabat ei bibere.*[77]

A *tetszik* ige bizonyos fokig átmenetet képez az előző és e között a típus között, ugyanis csak két szócikke van, de az egyiken belül két – egymáshoz közel álló – jelentés különíthető el. A *tetszik*[1] mondatformája S - A_{dir} - V_{itr}, jelentése: 'vki vmit tart, gondol vmiről, vélekedik; meinen', például:

Mt 17:24: Mi **tètic** tenèked Simon / Fǫldn^{c} kiraľi kitǫl veʒn^{c} adot ... – *Quid tibi videtur, Simon? Reges terrae a quibus accipiunt tributum vel censum ...*

Az igének ez a használata egyértelműen latinizmus, mindig a *videtur* igét fordítják ezzel az eredendően mediális, ebben a jelentésében azonban inkább intranzítív kihatónak minősíthető igével, az Experiens tematikus szerepű dativusi bővítmény használata szintén a latinra vezethető vissza.

A *tetszik*[2] esetében két mondatformát találunk az ige mellet. Az S - V_{itr} struktúra jelentése 'látszik, látható; ist zu sehen', például Mt 24:27: Meʒt mikent a· villamat tamad nap kèlèten / ʒ **teććic** mēd napṅùgatiglan (!) – ... *et paret usque in occidentem*; az S - A_{dir} - V_{itr} struktúra jelentése ettől egy kicsit tér csupán el: 'vmilyennek látszik, mutatkozik; scheinen', ezért is nem vettem fel harmadik szócikként: Mt 23:27,28: Igèn es tù / valobiʒoṅ èmbeʒecn^{c} kùuǫl igaʒacnac **tèttettec** / dè bèlǫl tèľľeſec vattoc kepmutalattal...– *Sic et vos aforis quidem paretis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi.*

Az eddigi három igén kívül ebbe a csoportba sorolható még a *vall*[1,2,3,4] és bizonyos fokig az *ereszt*[1,2], ill. *eresztetik*[1,2] ige is, bár utóbbiak már átvezetnek a következő típushoz, ugyanis a jelentéskülönbségben komoly szerepe van a bővítmények szemantikai specifikációjának is.

[77] A szövegkörnyezet azt mutatja, hogy az igenév itt állítmány értékű, hiszen az igeneves szerkezet kötőszóval kapcsolódik a főmondathoz.

3.5.2. Jelentéskülönbség a bővítmények szemantikai specifikációja alapján

Számos esetben a bővítmények száma és fajtája is azonos a mondatformákban, s a jelentések különbözősége mindössze abból fakad, hogy egyes bővítmények használatának szemantikai kötöttségei vannak.

Nagyon jó példáját mutatja ennek az *el/adatik*[1,2], *el/árul*[1,2] és *el/árultatik*[1,2] igék családja. Ezeknek egyik jelentése: 'vmit ellenértékért másnak ad; verkaufen' (ill. ezek passzív megfelelői), például: Mt 13:44: ꝛ aʒon valo ǫꝛǫmėbèn èlmėgėn ꝛ **èlaꝛol'l'a** mèndènet mie vagon – ... *vendit universa quae habet*; a másik jelentése pedig 'felad, feljelent; verraten', például Mt 26:21: Biʒoṅ mōdom tùnèktec meꝛt tù eggitèc **el aꝛol** èngemèt – *Amen, dico vobis quia unus vestrum me traditurus est.* A jelentéskülönbség – mint látjuk – abból fakad csupán, hogy a tranzitív ige tárgya, ill. a passzív igék alanya az egyik esetben 'nem élő' (-Anim) szemantikai jegyű, a másik esetben viszont 'ember' (+Hum) szemantikai jegyű.[78]

A tárgyi bővítmény eltérő szemantikai specifikációja okozza a *kísért*[1] és *kísért*[2] igék jelentésbeli különbségét is. Az első esetben a jelentés 'bűnre csábít; in Versuchung führen', például Mt 22:18: Mit **kėſeꝛtetec** èngemèt kepmutaloc – *Quid me tentatis, hypocritae*; a másodikban viszont '(vakmerőségével) próbára teszi Isten türelmét; Gott versuchen': Mt 4:7: Ne **kėſeꝛLèd** te vꝛadat iſtènedet – *Non tentabis Dominum Deum tuum.* Bár az azonos ige használata nyilvánvalóan abból fakad, hogy a latinban is mindkétszer a *tento* áll, a jelentéskülönbség abból adódik, hogy az első esetben a tárgy 'emberi személy', míg a második esetben 'istenség' szemantikai jegyű, azzal a pontosítással, hogy az emberi személy lehet emberi alakot öltött isteni személy is, mint esetünkben Jézus.

Nagyon jó példa a vonzatok jelentéskörén alapuló jelentéskülönbségre a *szül*[1] és *szül*[2] ige is. Az első esetben az ige jelentése megegyezik a maival: 'világra hoz; gebären', például Mt 1:23: Ime ʒùʒ val fiat ǫ mėheben / ꝛ **ʒùl** – *Ecce virgo in utero habebit et pariet filium.* Ebben a jelentésben az alany mindig nőnemű személy. Megtalálható azonban számos esetben az ige korpuszunkban úgy is, hogy az alany nem nő, hanem férfi. Nyilvánvaló, hogy ilyenkor 'nemz, zeugen' a jelentése, például:

Mt 1:2: Abracham ke· **ʒùle** iſaakot / Iſaac ke· **ʒule** iacobot Iacob ke· **ʒule** iudaſt ꝛ ǫ attafiait – *Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam et fratres eius.*[79]

---

[78] A +Hum szemantikai jegy implikálja a +Anim jegyet is egyben, ugyanakkor kizárja az egyéb élő entitásokat, pl. állatokat stb.

[79] Szinte hihetetlen, de tény: Szabó T. 1977: 363 erről a jelentésről nem is vesz tudomást, jóllehet Máténál 38 esetben fordul elő a *gigno* megfelelőjeként az ige. Egyébként, ha elfogadjuk a TESz. III, 812 véleményét az

A *jön*[1,2] és *el/jön*[1,2] igék szerkezeti típusukat és jelentésüket tekintve is nagyon közel állnak egymáshoz, különbségük abból fakad, hogy az egyes indexszámmal jelölt igék esetében az alany konkrét fogalom (többnyire személy, de lehetne valamilyen más élőlény is), s ennek lokális közeledéséről van szó, például Mt 2:1: ẏme a· magofoc **iǫuenèc** napkèlèttǫl ihzlm̄bè – *ecce Magi ab oriente venerunt Hierosolymam*; a kettes indexszámú igék alanya azonban valamilyen elvont fogalom, esetleg egy esemény, s ennek időbeli közeledését, ill. bekövetkeztét fejezi ki az ige, például:

Mt 23:35: hog **iǫẏǫn** tú zèiatoc mēdʒ igaʒ vèz [...] mēd èʒec **iǫn**[c] è nemʒètzè – *ut veniat super vos omnis sanguis iustus [...] venient haec omnia super generationem istam.*

A jelentések különbségét illetően ebbe a csoportba sorolhatók még a következő igék: *fogad*[1,2,3]; *meg/jelent*[1,2]; *kelletik*[1,2]; *követ*[1,2,3]; *lát*[1,2]; *meg/lát*[1,2,3]; *szeret*[1,2]; *meg/tör*[1,2]; *tud*[1,2]; *el/veszít*[1,2]; *vet*[1,2]; *vettetik*[1,2], bár megjegyzendő, hogy néhol (pl. *követ*[3]) a jelentéskülönbség inkább csak a kontextusból érezhető (l. a szótári részt), néhol pedig nem egyszerűen jelentéstani, hanem morfológiai különbségről is szó van az egyes bővítményeket illetően (pl. a *kelletik*, *szeret*, *tud* igék kettes indexszámú változatai esetében a bővítménynek többnyire főnévi igenévnek kell lennie.

3.5.3. Csak a kontextus, ill. a szituáció alapján magyarázható jelentéskülönbségek

Utoljára hagytam az igéknek azt a – viszonylag szűk – csoportját, amelyben a valenciahordozók mind mondatforma, mind a bővítmények szemantikai specifikációja alapján gyakorlatilag megegyeznek, csupán a kontextuális jelentésük más, azaz csak az adott szövegből, ill. szituációból derül ki a köztük levő jelentésbeli különbség.

Nagyon jó példa e tekintetben a *fel/kel*[1,2] és ennek kauzatív változata a *fel/kelt*[1,2]. A *fel/kel*[1] jelentése 'ültéből, fektéből feláll | alvás után fekhelyét elhagyja; aufstehen | erwachen', például Mt 9:6: (Tahat mōda a· kǫʒueṅeſn[c]) **Kèl' fel** ... – *Surge* ...[80]; a *fel/kel*[2] jelentése 'feltámad; auferstehen', például Mt 12:42: Sababèli kizalne aʒʒon **felkèl** itelèt napian ènemʒèttèl – *Regina austri surget in iudicio cum generatione ista.* Ugyanezt a váltakozást mutatják a *fel/kelt* adatai is a megfelelő kauzatív értelmű módosulással: 'felébreszt', ill. 'feltámaszt'.

---

ige eredetét illetően, akkor könnyen érthetővé válik, miért használhatták mindkét jelentésre ugyanazt az igét. A feltehetően az ugor korból megmaradt ige eredeti jelentése ugyanis 'szerez' lehetett, ebből alakulhatott a 'gyermeket szerez', majd specializálódva a 'szül' jelentés. Nyilvánvaló, hogy a 'gyermeket szerez' jelentés lehetett az, amely az igét a 'nemz' értelmének kifejezésére is alkalmassá tette. Mivel azonban ez a használat zavaró homonímiát eredményezhetett, ebben a jelentésben a belső keletkezésű *nemz* ige terjedt el. Ez egyébként már akkor is használatos volt, mert bár a MK-ben a *nemz* maga nem fordul elő, a belőle képzett *nemzés* 'genimen, ill. generatio' és *nemzet* 'generatio' szavak igen (vö. Nyíri 1993: 264), sőt a BK-ben az igét is megtaláljuk (vö. Károly 1965: 89 és TESz. II, 1012).

[80] Egyszer (Mt 13:6) a jelentés 'a nap megjelenik a láthatáron; die Sonne geht auf".

Míg az előző esetben ugyanannak az igének a használata mind a két jelentésre feltehetően a latin hatásának tudható be (többnyire a *surgo* igét vagy ennek származékát találjuk a latinban), vannak olyan példáink is, amelyekben a latinban más ige áll a két jelentésben, a magyarban mégis ugyanazt az igét találjuk. Talán a legszebb példa e tekintetben a *meg/szomorodik*[1,2] ige. Ennek egyik jelentése 'szomorú lesz, elszomorodik; traurig werden', például Mt 18:31: Latuā ke· ǫ fèle ʒolgac meľľec leʒn^{c} uala igèn **meǵʒomoʒodanac** – ... *contristati sunt valde*. Ebben a jelentésben a latinban mindig a *contristo* igét találjuk. A *meg/szomorodik*[2] jelentése ezzel szemben 'megijed, megriad; erschrecken', de ezt csak a szituáció (ill. a latin megfelelő: *turbo*) alapján tudjuk bizonyítani:

Mt 14:26: ʒ ǫtèt latuaioc a· tèngʒē iaratta **megʒomoʒodanac** monduā meʒt è tündeʒlet – *Et videntes eum super mare ambulantem turbati sunt dicentes: Quia phantasma est.*[81]

Hasonló a helyzet a *meg/vesz*[1,2] ige esetében is. Ennek egyik jelentése 'elvesz; wegnehmen, ill. visszavesz; zurücknehmen' (*mögé* = 'vissza, [hátra]'), például Mt 25:27,28: ʒ èn iǫuen valobiʒon vſoʒaual **vǫttèm volna meg** aʒt a meľ ènem Aʒeʒt **vegetecmeg** ǫ tǫllǫ a giʒat – *et veniens ego recepissem utique quod meum est cum usura. Tollite itaque ab eo talentum*[82]. A *meg/vesz*[2] jelentése ezzel szemben a kontextusból és a latinból is bizonyíthatóan 'megvásárol; kaufen', például Mt 13:44: èlmėgėn ʒ èlaʒoľľa mèndènet mie vagon / ʒ **meguėʒi** a ʒantofǫldet – ... *et emit agrum illum.*

Ebbe a csoportba tartozik még az eddigieken kívül a *meg/ad*[1,2], a *fogad*[1,2] ige (a *fogad*[3] esetében a bővítmény morfológiai különbségéről is szó van), valamint a *meg/ismer* ige negyedik ('házaséletet él vkivel') jelentése, bár ez nyilvánvalóan a latin *cognosco* szolgai fordításából eredhet csupán.

3.5.4. Néhány további tanulság a vonzatok és a jelentés kérdéseit illetően

Talán az eddigiekből is látszott, hogy a vonzatosság és a jelentés összefüggéseinek tekintetében az egyes bemutatott csoportok eltérnek egymástól a jelentéskülönbség

[81] Ha csak egy példánk volna a *turbo* ilyen módon való fordítására, esetleg elírásra is gyanakodhatnánk (*megzavarodának*?), bár kicsi a valószínűsége annak, hogy a másoló három betűt is elrontson. Mivel azonban Máténál is, de más evangéliumokban is további ilyen adatok találhatók (l. a szócikket), biztosan nem elírásról van szó. Legjobban Lk 1:12 mutatja a 'megijed' jelentést: ʒ Ʒacharias latuā **megʒomorodec** / ʒ felèlm èfec ǫ reiaia Monda ke· ǫnèki aʒ angal nè fèľ Ʒacharias ...– *Et Zacharias turbatus est videns, et timor irruit super eum. Ait autem ad illum angelus: Ne timeas, Zacharia.* Egyébként a latin *turbo*-nak is van 'felkavar, megriaszt, ill. megriad' jelentése, s használata példáinkban többnyire olyan szituációkhoz kötődik, ahol a megzavarodás megszomorodással jár(hat) együtt.

[82] Ezt a két jelentést nem láttam indokoltnak külön szócikkben tárgyalni.

mértékét, illetve – még inkább – annak "manifesztációs fokát" illetően. Nyilvánvaló például, hogy az utolsó csoportba tartozó igék, melyek a mondatforma és a bővítmények szemantikai specifikációja tekintetében is egyeznek, nem sorolhatók egy csoportba azokkal az igékkel, melyek jelentéskülönbsége a vonzatszám, de legalábbis a vonzatfajta eltérésében is megnyilvánul. Ennek viszont "szótörténeti következményei" is lehetnek, ill. vannak. Nem nehéz ugyanis belátni, hogy olyan igék, melyek csak a kontextusból nyerik el valódi jelentésüket, adott esetben, például nem egyértelmű szövegösszefüggés vagy egyéb zavaró tényezők folytán, könnyen félreérthetővé válhatnak, zavaró homonímia állhat elő. Ugyanakkor az is jól ismert tény, hogy a nyelv mennyire törekszik az kommunikációt zavaró tényezők, így a zavaró homonímia megszüntetésére (vö. pl Benkő 1987: 159kk.). Nyilván ezzel magyarázható elsősorban, hogy említett példáink esetében mai nyelvünkben már más igéket találunk az egyik jelentésben. A változás több irányú is lehet: az igekötő megmarad, de az igető változik, például *fel/kel*[2], *fel/kelt*[2] —› *fel/támad*, *fel/támaszt*; vagy a tő marad, de az igekötő változik, például *meg/vesz*[1] —› *el/vesz*, *vissza/vesz* (ebben nyilván nem kis szerepe volt az igekötő jelentésfejlődésének is: 'vissza' —› perfektiváló igekötő). A *meg/vesz*[2] ma is megtalálható nyelvünkben korpuszbeli jelentésében, azonban alternatív lehetőségként amellé is kifejlődött a *meg/vásárol* ige, látható tehát, hogy a fejlődés itt is megindult a másik irányba, de – feltehetően a *meg/vesz*[1] kiszorulása folytán – abbamaradt. Ugyanakkor azonban az újonnan létrejött *meg/vásárol* alak sem veszett ki, mert bizonyos stiláris különbség érzékeltetésére alkalmas volt a *meg/vesz*-szel szemben, így nem volt funkciótlan.

Megfigyelhető a zavaró homonímia kiküszöbölésére való törekvés azok között az igék között is, amelyek esetében a bővítmények szemantikai specifikációjából fakad a jelentéskülönbség. Igaz, itt kisebb az esélye a homonímia létrejöttének (ezért nem is változott meg minden ige), mégis úgy tűnik, hogy a nyelv megpróbált ezen a területen is egyértelműbb viszonyokat létrehozni. Így a *szül* igének csak '(nő) gyermeket világra hoz' jelentése maradt meg (ill. ennek a *szül* eredetibb 'szerez' jelentését megőrző átvitt értelmű változata, például *erőszak erőszakot szül*), a korpuszunkban megtalálható másik jelentésben azonban a 'nemzetség' jelentésű *nem* főnévből képzett *nemz* igét használjuk helyette, (ennek eredeti jelentése ennélfogva 'nemzetséget létrehoz' lehetett, vö. TESz. II, 1012 is). A *követ* ige második, 'kér' jelentésében (l. a szótárt), a nyelv képzéssel "segített magán", létrehozva a *követel* alakot. A *lát*[2] ige esetében is hasonló a helyzet, ennek 'vkit felkeres' jelentésésre is a gyakorító képzős *látogat* forma terjedt el, ugyanígy a *meg/lát* helyett is a *meg/látogat*. Ugyanakkor azonban az olyan igék, mint például a *szeret* és a *tud*, amelyek esetében nem egyszerűen szemantikai, hanem morfológiai különbség is van a bővítmények között (tárgyragos névszó, ill. főnévi igenév), nem változtak meg, hiszen ez a különbség nyilván elegendő volt az egyér-

telmű közlés szempontjából. Változott ugyanakkor a *vet* ige, amelynek tárgyi bővítménye a 'dob' jelentés esetén nincs szemantikailag specifikálva, a 'növényi magot termesztés végett földbe juttat' jelentés esetén viszont igen. Itt ugyan nem tűnt el teljesen a 'dob' jelentésben sem az ige, de csak frazeológiai kapcsolatokban (pl. *elveti a sulykot, a tervet* stb.) vagy szóösszetételekben (*kalapácsvetés*) maradt fenn, míg a 'magot vet' jelentésű változat tárggyal bővülve is, ill. jelentéstani tapadással létrejött tárgy nélküli változatában is általánosan elterjedt nyelvünkben.

Sokkal ritkább a változás abban a csoportban, amelyben a jelentéskülönbséget a vonzatszám vagy -fajta különbsége is megerősíti. Ebben a típusban változás részben úgy lép fel, hogy az ige mindkét jelentésében elavul, s kivész a használatból (pl. *alít*), részben pedig úgy, hogy a korpuszbeli egyik jelentése csak a latinhoz való ragaszkodással, egy-egy latin ige szolgai fordításával magyarázható (pl. *meg/gonoszbodik, tartozik*), tehát nem is igazán lehetett várni, hogy ez a jelentés gyökeret verjen nyelvünkben. Kizárni azonban itt sem lehet az egyértelműbb közlés érdekében bekövetkező nyelvi változást.

Így például az S - V_{itr} és S - O - V_{tr} mondatformával is előforduló *károm(o)l* ige esetében a speciális tárgyi bővítmény (= isteni személy) elmaradása folytán előálló bennható értelmet a nyelv idővel formai oldalról is igyekezett kifejezni, így helyette inkább az intranzitív képzésű *káromkodik*-ot használták , míg az *-l* képzős ige csak tranzitív funkcióban maradt meg, jelentése pedig – nyilván a bennható változat, ill. a *káromkodik* hatására – a 'gúnyol' értelemtől eltolódott a 'vallásos tiszteletben részesített személyeket, tárgyakat szitokkal, átokkal illet' jelentés felé.

Ugyancsak megváltozott a *gondol* ige használata is, bár itt a 'gondol vmit' és a 'törődik vmivel' jelentések közti különbség a vonzatok formájában is kifejeződött. Úgy tűnik azonban, hogy a nyelvhasználók számára ez nem lehetett elég, ezért idővel a *gondol*[2] helyett egyre inkább a konkrét – absztrakt jelentésfejlődésen átesett *törődik* igét kezdték használni. Később ez eredetibb superessivusi vonzata helyébe analógiásan fölvette a *gondol* instrumentalisi vonzatát, s szinte teljesen átvette annak szerepét.

3.5.5. A korpuszbeli igék egyéb nyelvtörténeti változásai

Már az előző fejezet is azt vizsgálta, milyen változások történtek bizonyos igék használatát illetően a nyelvtörténet későbbi szakaszaiban. Ott azonban csak a vonzatok és a jelentés kérdéseit érintő példákkal foglalkoztam. A továbbiakban szeretnék röviden kitérni egyéb esetekre is, amelyekben a valenciahordozók vonatkozásában kisebb-nagyobb nyelvhasználatbeli különbségek fedezhetők fel a korpusz nyelve és mai nyelvünk között. Nem fogom az összes esetet tárgyalni, hiszen – főként kisebb eltérést – az igék nagyon nagy százalékában találunk. Mivel azonban a különbségek típusokba rendezhetők, bemutatom az összes fontosabb csoportot, példákkal illusztrálva.

a/ A korpuszbeli ige kiveszett nyelvünkből, vagy ottani jelentésében már nem él

A korpuszban előforduló igék egy kis hányada vagy teljesen eltűnt nyelvünkből, vagy csak nagyon szűk körben használatos már, esetleg bizonyos származékokban él. Ide tartozó igék pl. *beléndezkedik* 'paráználkodik, házasságot tör'; *hagyap* 'köp'; *himlik* 'szóródik' (vö. *himlő*); *koltag* 'kopog'; *vall*[1] 'birtokol'; *(meg)vigaszik, (meg)vigaszt* '(meg)gyógyul, -gyógyít'.

Ennél valamivel nagyobb azon igék száma, melyek megtalálhatók ugyan kódexbeli formájukban mai nyelvünkben is, a jelentésük azonban nagy mértékben, sokszor teljesen eltér a korpuszban találhatótól. Így például a *meg/kerül* ige lokális jelentése ma 'körbejár', esetleg '(akadályt) kikerül', nincs azonban meg a kódexbeli 'keresztül-kasul bejár' értelme, ami a korpuszban is nyilván a latin hatása lehet (a *circumeo* fordítása, vö. még *meg/kereng*). A *circumdo* fordításaként létrejött *meg/környékez* is csak legföljebb az irodalmi nyelvünkben él archaizmusként 'körbevesz' jelentésben, köznyelvünkben csak a 'tisztességtelen dologra próbál rávenni vkit' értelme használatos.

Nyilván *szër* szavunk eredetibb 'sor' (—› 'elrendeződés') jelentésének elhomályosodása is oka annak, hogy a *meg/szerez* ige korpuszunkbeli '(hálót) soronként, sodratonként megjavít' értelme eltűnt nyelvünkből, s csak 'vmit elér, birtokba vesz, megnyer' jelentésben él a szó a köznyelvben.

A *meg/hízlal* esetében a jelentésváltozás alapja látszólag a tárgy szemantikai specifikációjának módosulása: míg a korpuszban +Hum szemantikai jegyű a tárgy, ma csak állatokkal kapcsolatban használhatjuk az igét, emberekre vonatkoztatva csak tréfás vagy durva stilisztikai színezettel élünk vele (kivéve talán az orvosi nyelvet: ott 'roborál' értelemben – a *felhízlal* szinonimájaként – előfordulhat). Valójában azonban ennél többről van itt szó, az igének ugyanis a latinban a *reficio* kifejezés felel meg, ennek pedig nem 'kövérít', hanem 'felüdít, felerősít' a jelentése, azaz a Müncheni Kódex fordítóitól megszokott nyelvi újítással lehet inkább dolgunk, hiszen egyébként

régibb nyelvünkben is a 'kövérít' jelentés az általánosabb (vö. még **Mk** 14:14: hol vagon èn **hizodalmam** – *ubi est refectio mea*, a jelentés itt: 'pihenő hely', l. még a TESz. II, 125 **hízik** szócikkét is).[83]

Ebbe a csoportba sorolható még a *veszteg(el)* ige is, amely eredetibb és korpuszunkban is megtalálható 'hallgat' jelentését teljesen elvesztette, s csak az ebből fejlődött 'tétlenül marad, minden akciótól tartózkodik' jelentése maradt fenn. A *cooperio* fordításaként alkalmazott *meg/ruház* igét sem találjuk meg 'felöltöztet' jelentésben mai nyelvünkben, mindössze argó kifejezésként él 'megver, elagyabugyál' értelemben.

b/ A korpuszbeli ige formailag megváltozott: más igekötővel vagy képzővel használjuk

Az eddigi példáknál jóval gyakoribbak azok az esetek, amelyekben az egyes igék megtalálhatók mai nyelvünkben is, a jelentésük is nagyjából megfelel a kódexbelinek, azonban az ige valamilyen alaki változáson esett át. A leggyakoribb e tekintetben az igekötős igék igekötőjének a megváltozása, a tágabb jelentésű ősi igekötők (elsősorban a befejezettséget kifejező *meg-*) helyett másik igekötő használata, többnyire a jelentés pontosítása, a kifejezés szemléletesebbé tétele érdekében, például *meg/herél* —› *ki/herél, meg/nevet* —› *ki/nevet, meg/nyakaz* —› *le/nyakaz, meg/old* —› *el/old, meg/olt* —› *el/olt, meg/vetetik* —› *el/vetetik* stb. Ide sorolhatók azok az esetek is, melyekben az igekötő funkcióját egyes, a kódexek korában az igekötővé válás útjára lépett, de végül azt végig nem járt formák látják el (bár ezek esetében többnyire az igét sem használjuk már az adott jelentésben), például: *elöl/kel, elöl/múl* (mindkettő jelentése: 'megelőz', a latin *praecedo, praevenio,* ill. *praeeo, praetereo* fordításai); *el-ki/megy* 'foras abire' stb.

A formai változások másik lehetséges iránya, hogy maga az igető változik meg, többnyire valamilyen képzési folyamat révén. Az ilyen képzések egyik lehetséges célja – mint már korábban is láttunk rá példát (*káromol – káromkodik*) – az ige jobb formai "illesztése" az igenemhez, de előfordul az is, hogy ugyanolyan funkciójú hosszabb képzések helyett rövidebbeket alkalmaznak, itt a cél nyilván az ökonómiára való törekvés. Példák az első típusra:

A tranzitív értelmű *el/tévehed* helyett ma már a kauzatív képzővel ellátott *el/téveszt* alakot használjuk. A tranzitív jelentésű, de intranzitív képzésű *merészik* helyébe a képző nélküli forma, a *mer* lépett. A két jelentésű *fel/magasztat* ige jelentései elkülönülnek egymástól azáltal, hogy helyükbe a *fel/magasít*, ill. a *fel/magasztal*

---

[83] Hasonló nyelvi újításnak tekinthetők a következő igék is: *meg/gyermekdedöl* 'kihajt, kisarjad', *meg/levelezik* 'kizöldül', *meg/terhesül* 'elfárad' stb., érthető hát, ha ezek sem élnek mai nyelvünkben.

formák lépnek. A *hasonl* ige tranzitív jelentését tovább erősítette, hogy megtoldották a kauzatív *-ít* képzővel (*hasonlít vmit vmihez*), ugyanakkor a latin hatására passzív képzővel ellátott, de mediális értelemben használt *hasonlatik* helyébe az egyszerűbb képzésű *hasonlít vmihez* lép, amely ugyan formailag megegyezik a tranzitív alakkal, az eltérő vonzatstruktúrák azonban egyértelművé teszik a jelentést. Ilyesféle egyszerűsödést egyébként számos passzív ige esetében találunk, úgy tűnik, ezek valóban idegen nyelvi hatásra jöttek legfőképpen létre, de idővel egyre inkább felváltódnak a megfelelő mediális ige által. A legszembetűnőbb ez a változás a mediális képzésű igék passzív képzővel ellátott alakjait illetően, pl. *merültetik* —› *merül, meg/sötétültetik* —› *meg/sötétül* stb.

Egyértelműen az ökonómián alapulnak az olyan változások, hogy a bennható *lakozik* helyett az ugyanilyen értelmű és szintén *-ik* ragos, de rövidebb *lakik* válik általánossá, míg a másik régiessé és választékossá lesz, ugyanígy: *házaskodik* —› *házasodik*. Bizonyos fokig ide sorolható az olyan változás is, hogy a *meg/kurtábbodik* helyett a *meg/rövidül* terjed el. Ez talán összefügghet azzal, hogy a *rövid* mássalhangzóra végződik, ehhez könnyen kapcsolható az előhangzós mediális képző, a *kurta* magánhangzós szóvégéhez pedig kevésbé. Igaz, lehetséges volna egy hangkieséses megoldás (*kurtul*), a kódex fordítói azonban a bonyolultabb utat választották: megtoldották a szót a középfok jelével és ebből képeztek mediális igét. Ennél azonban nyilvánvalóan ökonomikusabb megoldás, a *rövidül*.[84]

Előfordul egyébként olyan eset is, hogy egy többjelentésű ige mindkét utat (igekötők változása, ill. szóképzés) igénybe veszi a jelentéskülönbség explicitebb kifejezése érdekében. A más összefüggésben fentebb már említett *meg/lát* igének ugyanis három jelentése is van a kódexben, ezek közül kettő mára másik igekötőt kapott: *viszont/lát*, ill. *hozzá/lát (vmihez)*, a harmadik esetében pedig a tő változott meg gyakorító képzés következtében: *meg/látogat*.

c/ Az igéhez tartozó vonzat morfológiailag megváltozott

Ilyen példánk alig van. Klasszikus példája ennek a típusnak a *szűköslik*[1,2] ige, amely mindkét jelentésében a régi magyar nyelvben megszokott *nélkül* névutós vonzattal áll korpuszunkban:

---

[84] Érdekes, hogy a kauzatív *rövidít*-re van példa a kódexben (Mk 13:20), de a *rövidül*-re nincs, holott a másik evangélium párhuzamos helyéről van szó, csak Márknál a latinban is tranzitív igéket találunk, míg Máténál intranzitív értelműeket. Ez a különbség esetleg magyarázható a két evangélium fordítójának különböző személyéből, hiszen elsősorban Máté evangéliumát illetően merült fel, hogy azt más fordította, mint a másik hármat. Vö. Forgács 1987 és az ott említett szakirodalmi munkákkal is!

1. 'szüksége van vmire; etw. brauchen, benötigen': Mt 26:65: Kazomlot / mig (!) **ʒůkǫflǫtǫc** meges tanocnalkul – *Blasphemavit; quid adhuc egemus testibus*

2. 'szűkösködik, szükséget szenved vmiben; Not leiden': Mt 6:32: mezt tugga tů méńńèi ať atoc hog mēd èʒecnèlkůl **ʒůkǫflǫtǫc** – *Scit enim pater vester, quia his omnibus indigetis.*

Mint közismert, a ma megszokott *szűköslik, szűkösködik vmiben* inessivusi vonzata a *bővelkedik vmiben* analógiás hatásának tulajdonítható.[85]
Ezen túl csak a következő eltéréseket találjuk:

hisz vkibe —› hisz vkiben:

Mt 18:6: ... kic èn bèlem **hiʒnèc** – *qui in me credunt*
Vö. VirgK. 116: Istenbe **hittenek**; KeszthK. 198: Nem **hynek** ystenbe.
De: JordK 409: En bennem **hyznek**.

kérdez vkit vmin —› kérdez vkit vmiről:

Mt 21:24: **kèzdlèc** èn es tůtǫket eg bèʒeden – *Interrogabo vos et ego unum sermonem.*

4. Összefoglaló megjegyzések

Amint munkám bevezetésében is írtam, dolgozatomban a viszonylag elhanyagolt magyar történeti mondattani kutatások területén igyekeztem új utakat keresni azáltal, hogy az újabb szintaxiselméletek egyikét, a valenciaelméletet próbáltam meg magyar nyelvtörténeti szövegeken alkalmazni. Ilyen jellegű kutatásokkal a német nyelvészeti kutatásokban már lehet találkozni, azonban egyrészt a módszerek sokfélesége, másrészt a két nyelv eltérő vonásai miatt szükség volt saját kutatási módszertan kialakítására.

Ezen belül – mint a valenciaelmélet szinkrón alkalmazása során is – a központi problémát a vonzatok és a szabad határozók elhatárolása jelentette, ami itt még gyarapodik a zárt korpuszok okozta nehézségekkel. A differenciálásban végül is több szempont párhuzamos alkalmazása mellett döntöttem. Elsődleges kritérium volt a Greule 1982 által kidolgozott affinitativitási elv, amely a zárt korpuszok esetén hiányzó kompetenciát hivatott az előfordulási gyakoriság figyelembevétele révén bizonyos fokig pótolni. Mivel azonban ezt illetően számos probléma merülhet fel (l. a

[85] Érdekes azonban, hogy a *bővelkedik* a kódexben – feltehetően a latin ablativus hatására – nem inessivusi, hanem instrumentalisi vonzattal áll, például Lk 15:17: ... mōda / menè bezèfec **bǫuǫlkǫdnèc** keńèzèckèl èn ať am haʒaban En ke- ith èhhèl èluèʒec – *Quanti mercennariis in domo patris mei abundabant panibus, ego autem hic fame pereo* (l. még Mk 12:44; BK 208:24).

2.3.3. fejezetet), kiegészítő, ill. ellenőrző szempontként további osztályozási elveket vezettem be: egyrészt H.Molnár 1969 vonzatkritériumait, másrészt egy új, morfológiai alapozású osztályozási elvet, melynek lényege, hogy kevés adat előfordulása esetén felhasználom az elemzéshez az adott ige más igenemhez tartozó egyedeit is, a vonzatstruktúra megváltozását előidéző képzések figyelembevételével. A vizsgálat végül is bebizonyította, hogy a három szempont párhuzamos alakalmazása meglehetősen egzakt és megbízható fogódzókat nyújt az elhatárolás számára.

A módszertani alapozás azonban csak az előfeltételeket teremtette meg a tényleges vizsgálat számára, amely a vizsgált korpuszban előforduló igevalenciák, ill. mondatformák leírását célozta meg, elsősorban azért, hogy a mondaton belüli viszonyokat a magyar történeti mondattan eddigi hagyományos osztályozásával (alá- és mellérendelő szerkezetek) egy új szemszögből, a mondatokat, ill. mondatformákat konstituáló igevalencia szemszögéből mutassa be. A vizsgálat legfőbb eredménye a dolgozat második részét képező igevalencia-szótár, de legalább ennyire fontos az ennek nyelvészeti kiértékelését tartalmazó fejezet is, amely az első részben kapott helyet.

A valenciákat és a hozzájuk tartozó mondatformákat két fő szempont szerint vettem nagyító alá:

a/ a mondatformák típusai és ezek megoszlása az igenemek (genus verbi), ill. a bővítmények száma tekintetében;

b/ a valenciahordozók és bővítményeik történeti változásaiból nyerhető lexikológiai, ill. lexikográfiai tanulságok.

Ami az eredményeket illeti: részletes kiértékelésük az előző fejezetben olvasható, itt röviden csak a legfontosabbakat ismétlem meg.

A mondatformáknak a bővítmények száma szerinti megoszlását illetően azt látjuk, hogy egy, két és három vegyértékű igéket találunk a korpuszban, ezek közül messze a legtöbb két bővítményt vonz magához. Ez a túlsúly az S - O - V_{tr} mondatformájú tranzitív igék dominanciájából adódik.

A mondatformák megoszlásának áttekintése az igenemek szemszögéből sok érdekes eredményt hozott. Például rámutatott arra, hogy a tranzitivitásnak valóban vannak fokozatai, s egyes igék ezen a skálán néha az egyes fokozatok között helyezkednek el, ezért nehezen sorolhatók be egyértelműen valamelyik alcsoportba, ugyanakkor a szövegkörnyezet is nagy mértékben befolyásolhatja besorolásukat, mert valódi értelmüket sokszor csak a kontextus függvényében nyerik el.

Az igenemek bizonyos mértékben befolyással lehetnek a mondatformára, de nem határozzák meg egyértelműen, azonkívül vannak igék, melyek a korpuszban tranzitív voltuk ellenére kizárólag tárgyi bővítmény nélkül jelennek meg.

Ami a vonzatok fakultativitásának a kérdését illeti – elsősorban a fakultatív tárgyi bővítményt illetően –, az figyelhető meg, hogy a vonzatok elmaradásának különböző típusai vannak (l. 3.4. alfejezet).

A mondatformák és a valenciahordozók jelentésének összefüggései, melyek ugyancsak típusokba rendezhetők, számos tanulsággal szolgálnak a történeti lexikológia számára. Ezen a területen talán a legfontosabb az, hogy a jelhasználat változása elsősorban ott érhető tetten a nyelvfejlődés során, ahol többjelentésű igék esetében kevés a kommunikációs partnerek fogódzója a jelentések egyértelművé tételére, azaz valamilyen zavaró homonímia állhat elő a kommunikáció során (pl. amikor igék csak kontextusból nyerik el valódi jelentésüket, vagy csupán a bővítmények szemantikai specifikációjából fakad a jelentéskülönbség).

Összegzésül annyit mondhatunk el, hogy bebizonyosodott: egy ilyesfajta vizsgálat valóban képes új eredményeket hozni a történeti mondattani kutatásban, számos új szemponttal gazdagítva annak módszertanát. Úgy érzem, érdemes további ilyen vizsgálatokat végezni, hiszen azok a magyar igeállomány és a magyar mondatok történeti fejlődésének egyre pontosabb leírását eredményezhetik, további érdekességeket tárhatnak fel az igehasználat és – ami ezzel szorosan összefügg – az igék jelentésoldalának és az igék által létrehozott mondatformák változásának kérdései tekintetében. További nyelvemlékek ilyen irányú feldolgozása egyben összehasonlításokra is módot adhatna, ebből pedig – kellő számú elemzés esetén – feltehetően a változások egyes állomásai is kimutathatók lennének.

Irodalom

Ágel Vilmos 1988: Überlegungen zur Theorie und Methode der historisch-synchronen Valenzsyntax und Valenzlexikographie: mit einem Verbvalenzlexikon zu den "Denkwürdigkeiten der Helene Kottannerin (1439-1440)". Lexicographica: Series Maior Bd. 25. Tübingen.

Ágel Vilmos 1993: Ist die Dependenzgrammatik wirklich am Ende? Valenzrealisierungsebenen, Kongruenz, Subjekt und die Grenzen des syntaktischen Valenzmodells. Zeitschrift für germanistische Linguistik XXI, 20-70.

Ágel Vilmos 1995: Valenzrealisierung, Grammatik und Valenz. Zeitschrift für germanistische Linguistik XXIII, 2-32.

Andresen, Helga 1973. Ein methodischer Vorschlag zur Unterscheidung von Ergänzung und Angabe im Rahmen der Valenztheorie. Die Deutsche Sprache 1, 49-63.

Apreszjan, J. D. 1964: O sil'nom i slabom upravlenii. Voproszi Jazükoznanija 1964/3

Apreszjan, J. D. 1971: Ideen und Methoden der modernen strukturellen Linguistik. München.

Apreszjan, J. D. - Páll, Erna 1982: Orosz ige – magyar ige. Vonzatok és kapcsolódások. I-II. Budapest.

Arbeitsgruppe Marburg 1973. Aspekte der Valenztheorie. Die Deutsche Sprache 1, 3-48.

Az ige grammatikája és szemantikája (nemzetközi munkaértekezlet sokszorosított anyaga). Budapest, 1967.

Baboss R. Ernő 1938: A causativ igeképzés. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Közleményei 41. szám.

Bánréti Zoltán 1983: A megengedő kötőszók szintaxisáról és szemantikájáról. Nyelvtudományi Értekezések 117. Budapest.

Bartsch, Renate 1972: Adverbialsemantik. Die Konstitution logisch-semantischer Repräsentationen von Adverbialkonstruktionen. Frankfurt.

Behrens, Leila 1989: Textanalyse und Sprachwandel. Historische Syntax des Ungarischen: ein empirisches Modell. Europäische Hochschulschriften. Reihe XXI. Bd. 74. Bern - Frankfurt am Main - Las Vegas.

Benkő Loránd 1984: Tájékoztató "A magyar nyelv történeti nyelvtana" munkálatairól. I. Általános kérdések. Magyar Nyelv LXXX, 129-140.

Benkő Loránd 1987: A történeti nyelvtudomány alapjai. Budapest.

Benkő Loránd 1991 (szerk.): A magyar nyelv történeti nyelvtana. I. köt. Budapest.

Benkő Loránd 1992 (szerk.): A magyar nyelv történeti nyelvtana. II/1. köt. Budapest.

Benkő Loránd 1995 (szerk.): A magyar nyelv történeti nyelvtana. II/2. köt. Budapest.

Berrár Jolán 1956: A magyar megengedő mondatok kialakulása. Magyar Nyelv LII, 26-35.

Berrár Jolán 1957: Hasonlító kötőszók a Huszita Bibliában. Magyar Nyelv LIII, 369-403.

Berrár Jolán 1963: A magyar hasonlító mondatok története a XVI. század közepéig. Nyelvtudományi Értekezések 39. sz.

Berrár Jolán 1977: Megjegyzések a sajátos jelentéstartalmú mellékmondatok kérdésköréhez. In: Rácz Endre - Szathmári István (szerk.): Tanulmányok a mai magyar nyelv mondattana köréből. 171-187. Budapest.

B. Lőrinczy Éva 1954: Hasonlítást kifejező szerkezeteink mondattani osztályozása. Magyar Nyelv L, 50-60.

B. Lőrinczy Éva 1956: Megengedő szerkezeteink helye a határozók és határozó mondatok rendszerében. Nyelvtudományi Közlemények LVII, 269-81.

B. Lőrinczy Éva 1956a: Készülő leíró nyelvtanunk vitás kérdéseiről. Hozzászólás (a feltételes mondatok kérdéséhez). I. OK. IX, 357-60.

Bondzio, Wilhelm 1971. Valenz, Bedeutung und Satzmodelle. In: Beiträge zur Valenztheorie, hg. von Gerhard Helbig. The Hague-Paris, 85-103.

Bősz Ágnes 1992: A fokozható melléknevek, számnevek és határozószók hasonlító határozói bővítménye. In: Újabb fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből. 24-29. Budapest.

Brassai Sámuel 1873: Paraleipomena kai diorthoumea. Budapest.

Brinker, Klaus 1972: Konstituentenstrukturgrammatik und operationale Satzgliedanalyse. Methodenkritische Untersuchungen zur Syntax des einfachen Satzes im Deutschen. Frankfurt.

Brinker, Klaus 1977: Modelle und Methoden der strukturalistischen Syntax: eine Einführung. Köln - Mainz.

Brinkmann, Hennig 1962: Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung. Düsseldorf.

Brinkmann, Hennig 1971: Die deutsche Sprache. Gestalt und Leistung. 2. átdolg. és jav. kiadás. Düsseldorf.

Bühler, Karl 1934. Sprachtheorie. Jena (2. változatlan kiad. Stuttgart 1965).

Chafe, Wallace 1970: Meaning and the Stucture of Language. Chicago.

Closs, Elisabeth 1969: Diachronic Syntax and Generative Grammar. In: Reibel/Schane (szerk.): Modern Studies in English. Readings in Transformational Grammar. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.

Coseriu, Eugenio 1975: System, Norm und Rede. In: Coseriu: Sprachtheorie und allgemeine Sprachwissenschaft. München.

Deme László 1971: Mondatszerkezeti sajátságok gyakorisági vizsgálata. Budapest.

Duden-Grammatik 1973: Der große Duden. 4. Die Grammatik. 3. neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Mannheim/Wien/Zürich.

E. Abaffy Erzsébet 1972: A tranzitív és intranzitív igékről. Adalék a XVI. századi dunántúli nyelvjárás alaktanához. Magyar Nyelv LXVII, 190-197.

E. Abaffy Erzsébet 1975: A *kelletik* igéről. Magyar Nyelv LXXI, 410-417.

E. Abaffy Erzsébet 1977: A műveltető igékről. Magyar Nyelv LXXIII, 9-19 és 176-188.

E. Abaffy Erzsébet 1978: A mediális igékről. Magyar Nyelv LXXIV, 280-293.

E. Abaffy Erzsébet 1979: A mediális igék és a véletlenség nyelvi kifejezésmódjai. Magyar Nyelv LXXV, 329-331.

Elekfi László 1966: Az igék szótári ábrázolásáról. In: Országh L. (szerk.): Szótártani tanulmányok. Budapest. 183-214.

Engel, Ulrich 1970: Die deutschen Satzbaupläne. Wirkendes Wort 20, 361-392.

Engel, Ulrich - Schumacher, Helmut 1978: Kleines Valenzlexikon deutscher Verben. Tübingen.

Engel, Ulrich 1982: Syntax der deutschen Gegenwartssprache. 2. átdolg. kiad. Berlin. (Grundlagen der Germanistik, 22)

Erben, Johannes 1958: Abriß der deutschen Grammatik. Berlin.

Erben, Johannes 1972: Deutsche Grammatik. Ein Abriß. 11., völlig neu bearbeitete Aufl. von Abriß der deutschen Grammatik. München.

Fillmore, Charles, J. 1968: The Case for Case. In: Universals in Linguistic Theory, hg. von E. Bach und R.T. Harms. New York, 1-88. Deutsch: Plädoyer für Kasus. In: Kasustheorie, hg. von W. Abraham. Frankfurt/M. 1971.

Finály Henrik 1884: A latin nyelv szótára. Budapest.

Forgács Tamás 1985: A Debreceni Kódex legendáriumának összetett mondatai. Bölcsészdoktori értekezés. (Kézirat.) Szeged.

Forgács Tamás 1987: Újabb adalékok a huszita biblia fordítóinak kérdéséhez. Magyar Nyelv LXXXIII, 88-92.

Forgács Tamás 1990: Zur Frage der Valenztheorie und der historischen Syntax. Ural-Altaische Jahrbücher. Neue Folge. Bd. 10. 30-42.

Forgács Tamás 1991: Satzmuster und Genus verbi im Ungarischen. Finnisch-ugrische Forschungen. Bd. L, Heft 2. 125-146.

Forgács Tamás 1992: Valóban szükség van-e a Müncheni Kódex szótárának új kiadására. Néprajz és Nyelvtudomány XXXIV, 27-38.

Forgács Tamás 1994: Zárt korpuszok és pótkompetencia. Néprajz és Nyelvtudomány XXXV, 18-24.

Forgács Tamás 1994a: Weitere Gedanken über Genus verbi im Ungarischen. Finnisch-ugrische Forschungen. Bd. LII, 135-154.

Forgács Tamás 1995: Adalékok *vérhas* szavunk történetéhez. Magyar Nyelv XCI, 349-352.

G. Varga Györgyi 1977: A szószerkezetbokor vizsgálatáról. In: Rácz Endre - Szathmári István (szerk.): Tanulmányok a mai magyar nyelv mondattana köréből. Budapest.

Glinz, Hans 1973. Die innere Form des Deutschen. 6. Aufl. Bern und München.

Grebe, Paul 1973: Der Satz. In: Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. 3. átdolgozott és bőv. kiad. Mannheim/Wien/Zürich. 474-668. (= Der große Duden in 10 Bänden; Bd. 4.)

Gremsperger László 1979: Kölcsönös jelentésű igéink szintaktikai viselkedésének néhány kérdése. Magyar Nyelv LXXV, 62-68.

Greule, Albrecht 1973: Valenz und historische Grammatik. In: Zeitschrift für Germanistische Linguistik 1, 284-294.

Greule, Albrecht 1979: Valenz, Satz und Text. Syntaktische Untersuchungen zum Evangelienbuch Otfrieds von Weißenburg auf der Grundlage des Codex Windobonensis. Mainz. (Habilitationsschrift, kézirat.)

Greule, Albrecht 1982: Valenz, Satz und Text. Syntaktische Untersuchungen zum Evangelienbuch Otfrieds von Weißenburg auf der Grundlage des Codex Vindobonensis. München.

Greule, Albrecht 1982a: Greule (szerk.): Valenztheorie und historische Sprachwissenschaft. Beiträge zur sprachgeschichtlichen Beschreibung des Deutschen. Tübingen. (Reihe Germanistische Linguistik. Band 42.)

Grosse, Ernst Ulrich 1976: Text und Kommunikation. Eine Einführung in die Funktion der Texte. Stuttgart.

Gulya János 1975: A mondatszerkezetek rendszere a vahi osztjákban. (Kézirat.) Budapest.

Gulya János 1984: Satzstrukturgrammatik – Vorschlag für eine einheitliche Beschreibung der finnisch-ugrischen (uralischen) Sprachen und Dialekte im Bereich der Syntax. In: Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica. Heft 6. Hamburg. 29-32.

Gulya János 1994: A mondatszerkezetek rendszere a vahi osztjákban. Studia Uralo-Altaica. Supplementum 4. Szeged.

Günther, Hartmut 1974: Das System der Verben mit BE- in der deutschen Sprache der Gegenwart. Ein Beitrag zur Struktur des Lexikons der deutschen Grammatik. Tübingen

Györkösy Alajos 1956: Latin - magyar szótár. Budapest.

Haader Lea 1991: Az alárendelő mondatok: Az alanyi, állítmányi, tárgyi és határozói mellékmondatok. In: Benkő Loránd (szerk.): A magyar nyelv történeti nyelvtana I. kötet. A korai ómagyar kor és előzményei. 728-741. Budapest.

Haader Lea 1995: Az alárendelő mondatok: Az alanyi, állítmányi, tárgyi és határozói mellékmondatok. In: Benkő Loránd (szerk.): A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2. kötet. A kései ómagyar kor. Mondattan és szöveggrammatika. 506-664. Budapest

H. Molnár Ilona 1966: A vonzat és a jelentés kérdéséhez. Általános Nyelvészeti Tanulmányok IV. 157-165.

H. Molnár Ilona 1969: Az igei csoport, különös tekintettel a vonzatokra. Általános Nyelvészeti Tanulmányok VI. 229-270.

H. Molnár Ilona 1973: A vonzat problémái és a nyelv közlési funkciója. Általános Nyelvészeti Tanulmányok IX. 123-146.

H. Molnár Ilona 1974: Hangutánzó igék tranzitívvá válása a a magyarban. Magyar Nyelv LXX, 181-192 és 298-307.

Hadrovics László 1994: A magyar huszita biblia német és cseh rokonsága. Nyelvtudományi Értekezések 138. Budapest.

Helbig, Gerhard 1973: Geschichte der neueren Sprachwissenschaft. Leipzig.

Helbig, Gerhard (szerk.) 1971: Beiträge zur Valenztheorie. The Hague-Paris.

Helbig, Gerhard / Buscha, Joachim 1987: Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. 10. unveränderte Auflage. Leipzig.

Helbig, Gerhard - Schenkel, Wolfgang 1974: Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Adjektive. Leipzig.

Helbig, Gerhard / Schenkel, Wolfgang 1975: Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben. 2. überarbeitete und erweiterte Auflage. Leipzig. (1. Aufl. Leipzig 1969.)

Helbig, Gerhard - Schenkel, Wolfgang 1977: Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Substantive. Leipzig.

Heringer, Hans-Jürgen 1967: Wertigkeiten und nullwertige Verben im Deutschen. In: Zeitschrift für deutsche Sprache 23, 13-34.

Heringer, Hans-Jürgen 1968: Präpositionale Ergänzungsbestimmungen im Deutschen. In: Zeitschrift für deutsche Philologie 87. 426-457.

Heringer, Hans-Jürgen 1970: Theorie der deutschen Syntax. München.

Heuer, Knut 1977: Untersuchung zur Abgrenzung der obligatorischen und fakultativen Valenz des Verbs. Forum Linguisticum Bd. 21. Frankfurt/M., Bern, Las Vegas.

Imhasly - Marfurt - Portmann 1982: Imhasly, Bernard - Marfurt, Bernhard - Portmann, Paul: Konzepte der Linguistik: eine Einführung. Wiesbaden. (Studienbücher zur Linguistik und Literaturwissenschaft. Bd. 9.)

Isenberg, Horst 1971: Überlegungen zur Texttheorie. In: Ihwe, Jens (szerk.): Literaturwissenschaft und Linguistik I, 155-172. Frankfurt.

Isenberg, Horst 1975: Diachronische Syntax und die logische Struktur einer Theorie des Sprachwandels. In: Cherubim, Dieter (szerk.): Sprachwandel. Reader zur diachronischen Sprachwissenschaft. Tübingen.

Itälä, M.- L. 1986: Verbvalenz und Valenzsemantik. Turku.

Jacobs, Joachim 1994: Kontra Valenz. Fokus, Bd. 12. Trier.

Kalmár Elek 1915: A határozókról. Nyelvtudományi Közlemények XXXII, 449-463.

Károly Sándor 1963. Tesnière szintaxisa és a szintaxis néhány kérdése. Általános Nyelvészeti Tanulmányok I, 161-186.

Károly Sándor 1965: A Bécsi Kódex nyelvtana szótárszerű feldolgozásban. Morfológiai rész. Budapest.

Károly Sándor 1967: A magyar intranzitív - tranzitív igeképzők. Általános Nyelvészeti Tanulmányok V, 189-218.

Károly Sándor 1969: A melléknévi csoport. Általános Nyelvészeti Tanulmányok VI, 159-227.

Károly Sándor 1980: Szavak, szerkezetek morfológiai tagoltságának változásai és a jelentés. In: Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstana köréből. Budapest. 121-155.

Károly Sándor 1981: Mondat és megnyilatkozás. Néprajz és Nyelvtudomány XXIV-XXV. 49-63.

King, Robert D. 1971: Historische Linguistik und generative Grammatik. Übersetzt, eingeleitet und herausgegeben von Steffen Stelzer. Schwerpunkte Linguistik und Kommunikationswissenschaft. Bd. 5. Frankfurt am Main.

Kleines Valenzlexikon = Engel, Ulrich - Schumacher, Helmut: Kleines Valenzlexikon deutscher Verben. Tübingen 1978.

Klimonow, W. D. 1970: Rezension von Helbig/Schenkel: Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben, 1969, Leipzig. Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung XXIII, 300-307.

Komlósy András 1992: Régensek és vonzatok. In: Strukturális magyar nyelvtan. 1. Mondattan. Budapest. 299-528.

Komlósy András 1992a: Régensek és vonzatok. Fejezetek a strukturális magyar mondattanból. JPTE Magyar Nyelvészeti Tanszék - MTA Nyelvtudományi Intézet. Budapest - Pécs.

Korhonen, Jarmo 1978: Studien zu Dependenz, Valenz und Satzmodell. Teil II. Untersuchung anhand eines Luther-Textes. Europäische Hochschulschriften. Bd. 271. Bern - Frankfurt am Main - Las Vegas.

Koutny - Wacha 1991: Koutny Ilona - Wacha Balázs: Magyar nyelvtan függőségi alapon. Magyar Nyelv LXXXVII, 393-404.

Kotyeljova, N. Z. 1964: O primenenii disztribucija glagolov i ih klasszi. Voproszi Jazükoznanija 1964/3.

László Sarolta 1978: Einige Überlegungen zu einer vergleichenden Valenzanalyse ungarischer und deutscher Verben. In: Festschrift Karl Mollay zum 65. Geburtstag. (= Budapester Beiträge zur Germanistik 4.) 159-69. Budapest.

László Sarolta 1988: Mikroebene. In: Mrazović, Pavica - Teubert, Wolfgang (szerk.): Valenzen im Kontrast. Ulrich Engel zum60. Geburtstag. 218-33. Heidelberg.

Lewandowski, Theodor 1984, 1985: Linguistisches Wörterbuch. Bd. 1 (1984), Bd. 2 und 3 (1985), 4., neu bearbeitete Auflage. Heidelberg.

Lötzsch, R./Fiedler, W./ Kostov, K. 1976: Die Kategorie des Genus verbi in ihrem Verhältnis zu einigen verwandten morphologischen Kategorien. In: Satzstruktur und Genus verbi. Lötzsch, R. és Ruzicka szerk. Studia Grammatica 13. 63-94. Berlin.

Mészöly Gedeon 1916: Bécsi Kódex. Új Nyelvemléktár. I. köt. Budapest.

Nyíri Antal 1956: A had és a szër. Nyelv és Irodalom. II. köt. 103-132.

Nyíri Antal 1971 (szerk.): A Müncheni Kódex 1466-ból. Kritikai szövegkiadás a latin megfelelővel együtt. Budapest.

Nyíri Antal 1993 (szerk.): A Müncheni Kódex magyar-latin szótára. Budapest.

Nyomárkay István 1973: Érzelmi árnyalattal színezett mondást jelentő igék az összetett mondatokban. Magyar Nyelv LXIX, 47-51.

Pasierbsky, Fritz 1981: Sprachtypologische Aspekte der Valenztheorie unter besonderer Berücksichtigung des Deutschen. Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung XXIV, 160-177.

Prószéky Gábor 1989: Határozók, szabad határozók. Általános Nyelvészeti Tanulmányok XVII, 213-240.

Prószéky - Koutny - Wacha 1989: Prószéky Gábor - Koutny Ilona - Wacha Balázs: A Dependency Syntax of Hungarian. In: D. Maxwell, K. Schubert (szerk.): Metataxis in Practice. Dependency syntax for multilingual machine translation. Dordrecht.

Rácz Endre 1956: A következményes mellékmondatok mondattani osztályozása. In: Pais-emlékkönyv 234-238. Budapest.

Rácz Endre 1959: A magyar megengedő és feltételes mellékmondatok kérdéséhez. Magyar Nyelv LV, 68-76.

Rácz Endre 1960: A következményes mondatok a mai magyar nyelvben. Nyelvészeti Dolgozatok 27. sz. Szeged.

Rácz Endre 1963: A magyar nyelv következményes mondatai. Nyelvtudományi Értekezések 39. sz. Budapest.

Rácz Endre 1974: A klasszikus grammatika megújítása és az iskolai nyelvoktatás. Magyar Nyelv LXX, 385-396.

Rácz Endre 1974a: Intranzitív igék befejezett melléknévi igenevének jelzői használata. Magyar Nyelvőr XCVIII, 385-97.

Rácz Endre 1984: Tájékoztató "A magyar nyelv történeti nyelvtana" munkálatairól. III. Tájékoztató a mondattani részhez. Magyar Nyelv LXXX, 142-43.

Rácz Endre 1985: Mondattan. In: Bencédy - Fábián - Rácz - Velcsovné: A mai magyar nyelv. 6. kiadás. (1. kiadás: 1968.) Budapest.

Rácz Endre - Szemere Gyula 1989: Mondattani elemzések. 5. kiadás. Budapest. (1. kiadás 1970. Budapest)

Rácz Endre 1995: Szószerkezettan. A Magyar leíró nyelvtani segédkönyv (szerk. Faluvégi Katalin, Keszler Borbála, Laczkó Krisztina) idetartozó, Rácz E. által írott fejezetei. 65-102. Budapest.

R. Hutás Magdolna 1991: Az alárendelő szerkezetek: Az igei szerkezetek. Az igenévi szerkezetek. In: Benkő Loránd (szerk.): A magyar nyelv történeti nyelvtana I. kötet. A korai ómagyar kor és előzményei. 649-675. Budapest.

R. Hutás Magdolna 1995: Az alárendelő szerkezetek: Az igei szerkezetek. Az igenévi szerkezetek. In: Benkő Loránd (szerk.): A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2. kötet. A kései ómagyar kor. Mondattan és szöveggrammatika. 247-328. Budapest

Rosengren, Inger 1970: Zur Valenz des deutschen Verbs. Moderna Sprak 64, 45-58.

Schmidt, Siegfried J. 1973: Texttheorie. Probleme einer Linguistik der sprachlichen Kommunikation. München.

Schumacher, Helmut 1981 (szerk.): Konzeption eines Wörterbuchs deutscher Verben. Zur Theorie und Praxis einer semantisch orientierten Valenzlexikographie. Forschungsberichte des Instituts für deutsche Sprache 45. Tübingen.

Schumacher, Helmut 1986 (szerk.): Verben in Feldern: Valenzwörterbuch zur Syntax und Semantik deutscher Verben. Berlin - New York.

Seyfert, Gernot 1979: Zur Theorie der Verbgrammatik. Tübinger Beiträge zur Linguistik; 73. Tübingen.

S. Hámori Antónia 1985: Melléknévi alaptagú kötött szerkezetek a kései ómagyar korban. Magyar Nyelv LXXXI, 300-314, 404-414.

S. Hámori Antónia 1991: Az alárendelő szerkezetek: A főnévi szerkezetek. A melléknévi, számnévi, határozói és határozószói szerkezetek. In: Benkő Loránd

(szerk.): A magyar nyelv történeti nyelvtana I. kötet. A korai ómagyar kor és előzményei. 676-723. Budapest.

S. Hámori Antónia 1995: Az alárendelő szerkezetek: A főnévi szerkezetek. A melléknévi, számnévi, határozói és határozószói szerkezetek. In: Benkő Loránd (szerk.): A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2. kötet. A kései ómagyar kor. Mondattan és szöveggrammatika. 329-473. Budapest

Sitta, Horst 1971: Semanteme und Relationen. Zur Systematik der Inhaltssatzgefüge im Deutschen. Frankfurt.

Sitta, Horst 1984: Der Satz. In: Duden. Grammatik der deutschen Gegenwartssprache. 4. teljesen átdolgozott kiad. Mannheim/Wien Zürich. 559-755. (= Der große Duden in 10 Bänden; Bd. 4.)

Szabó Dénes 1955: A mai magyar nyelv I-II. Budapest.

Szabó T. Ádám 1977: Der Münchner (!) Kodex IV. Wortschatz mit vollständigem Wort- und Formenverzeichnis. Wiesbaden.

Szemerényi Oszvald 1992: A modern nyelvtudomány fejlődésének a nyelvstruktúrában rejlő rugói. In: Magyar Nyelv LXXXVIII, 1-13.

Tamásiné Bíró Magda 1989: A főnévi csoport vizsgálata a szemantikai szerkezetek alapján. In: Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből. 91-138. Budapest.

Tesnière, Lucien 1959: Eléments de syntaxe structurale. Paris. Deutsche Übersetzung: Stuttgart 1980.

Thimar Márta 1989: A melléknévi csoport. In: Fejezetek a magyar leíró nyelvtan köréből. 139-180. Budapest.

Tompa József 1962 (szerk.): A mai magyar nyelv rendszere. II. Mondattan. Budapest.

Újszövetségi Szentírás. Görög eredetiből fordította és magyarázta P. Békés Gellért és P. Dalos Patrik. Kilencedik kiadás. Róma 1982.

Van de Velde, Roger G. 1971: Zur Grundlegung einer linguistischen Methodik. Gezeigt am Beispiel der altfriesischen Syntax. Commentationes Societatis Linguisticae Europae IV. München.

Veith, Werner H. 1973: Vorüberlegungen zu einer grapheologischen Theorie. In: Veith, W.H./Beersmans, F.: Materialien zur Rechtschreibung und ihrer Reform. 1-13. Wiesbaden.

Velcsovné 1985: Velcsov Mártonné: Alaktan. In: Bencédy - Fábián - Rácz - Velcsovné: A mai magyar nyelv. 6. kiadás. (1. kiadás: 1968.) Budapest.

Verben in Feldern: Valenzwörterbuch zur Semantik deutscher Verben. Hrsg. von Helmut Schumacher. Schriften des Instituts für deutsche Sprache, Bd.1. Berlin, New York.

Zsilka, János 1966: A magyar mondatformák rendszere és az esetrendszer. Nyelvtudományi Értekezések 53. szám. Budapest.

Zsilka János 1982: De constructione. Történet és állapot egysége a nyelvben. Budapest.

A fontosabb szakkifejezések jegyzéke

Ágens – l. tematikus szerep.

affinitatív határozó – egy-egy VH mellett az adatok több mint 50 %-ában előforduló határozó.

aktáns – a VH vonzáskörébe tartozó – kötelező vagy fakultatív – bővítmény.

alosztályspecifikus vonzat – bizonyos – a jelentések rokonsága alapján összetartozó – igecsoportok jellemző vonzata (pl. az adást, adományozást jelentő igék dativusi bővítménye).

Beneficiens – l. tematikus szerep.

cirkumstanciális elem – szabad határozó, vö. aktáns.

disztribúció – egy nyelvi elem jellemző előfordulása egy meghatározott nyelvi környezetben.

ellipszis – a szituációból v. a kontextusból odaérthető mondat-, ill. beszédrészek elhagyása a szövegből.

esetgrammatika – a transzformációs generatív grammatika kereteiből induló, de azt egyben kritizáló szemantikai elmélet, mely szerint minden mondat —› *propozíciós* része egy igéből és a hozzá tartozó meghatározott számú bővítményből áll, melyek mindegyike valamilyen **szemantikai** esetviszonyban áll az igével.

Experiens – l. tematikus szerep.

fakultatív vonzat – a mélyszerkezetben a VH vonzásköréhez tartozó, de a felszíni szerkezetben abból elhagyható bővítmény.

felszíni szerkezet – a generatív grammatikában a mondat konkrét, tényleges megjelenési formája, amely az absztrakt. mélyszerkezetből különböző transzformációs műveletek elvégzése során jön létre.

függőségi nyelvtan – a szintaktikai elemzés több strukturális leíró modelljének összefoglaló elnevezése, amely a mondat elemei között fennálló viszonyokat az elemek kölcsönös függősége (alá- és fölérendeltsége) alapján magyarázza, s mely a mondat központjába az igét, ill. a valenciahordozót helyezi.

genus verbi – igenem, az ige grammatikai kategóriája, amely egyrészt az igének és alanyának egymáshoz való viszonyát, másrészt a cselekvésnek, ill. történésnek a valósághoz való viszonyát fejezi ki.

grammatikalitás – egy nyelvi alakulat azon tulajdonsága, hogy a nyelvtan törvényszerűségeinek megfelel-e.

implikált bővítmény – a VH jelentéséből fakadó, abban értelmileg bennfoglalt bővítmény, melynek elhagyása következésképp nem érinti a mondat grammatikalitását (pl. *vki (vmit) eszik*).

Instrumentum – l. tematikus szerep.

jellemző határozó – egyes VH-k olyan bővítménye, amely nem egyértelműen vonzat ugyan, de többnyire ott áll a VH mellett (ennélfogva – mint affinitatív bővítmény – gyakran a vonzatok közé is sorolható).

Jellemzett – l. tematikus szerep.

Kauzátor – l. tematikus szerep.

komplementív tárgy – egyes igék speciális tárgya, mely az igében bennfoglalt fogalmat specifikálja, ezáltal az igét mintegy kiegészíti (pl. *egy dalt énekel, szambát táncol* stb.).

kopula – a névszói-igei állítmányú mondatok igei része.

kötelező vonzat – a VH által feltétlenül megkívánt, ezért a felszíni szerkezetben is mindig megjelenő bővítmény.

lexikon – egy adott nyelv önálló jelentéssel bíró nyelvi elemeinek összessége.

Maleficiens – l. tematikus szerep.

mélyeset – a fillmore-i esetgrammatika szemantikai alapozású esetkategóriája, melyben nem a bővítmény formai oldala, hanem a —› *mélystruktúrá*ban elfoglalt —› *tematikus szerepe* játszik döntő szerepet.

mélystruktúra – a generatív grammatika standard modelljében a mondat alapvető absztrakt, logikai szerkezete, amely tartalmazza a mondat jelentéséhez szükséges valamennyi információt, s amelyet a transzformációk alakítanak át a —› *felszíni szerkezet*té.

mondategység – egy predikatív viszonnyal rendelkező mondat (egyszerű mondat, összetett mondat egy tagmondata, ill. tagolatlan mondat.

mondatforma – a VH vonzatmegkötő képessége révén létrejövő szintaktikai alapmodell, amely a VH mellett annak – kötelező és fakultatív – vonzatait tartalmazza [Satzmuster, sentence pattern].

mondatstruktúra – l. mondatforma.

mondatszerkezet – l. mondatforma.

negatív elhatárolás – zárt korpuszok vizsgálata során a bővítmények klasszifikálására szolgáló eljárás, melynek lényege, hogy a bővítmények köréből kiszűrjük a sem formai, sem szemantikai alapon határozónak nem minősíthető mondatrészeket, amelyek ezáltal eleve a vonzatok kategóriájába kerülnek.

operátor ige – bizonyos frazeológiai kapcsolatokban megtalálható szinszemantikus ige, mely a szerkezet névszói részét "igésíti" (*termést ad : terem*).

Patiens – l. tematikus szerep.

pótkompetencia – zárt korpuszok kutatásához a vonatkozó szakirodalom minél alaposabb megismerése, más korabeli szövegek tanulmányozása, valamint az adott korszak történelmi-szociokulturális hátterének tanulmányozása révén kialakítandó másodlagos kompetencia.

predikatív vonzat – a kopula mellett az összetett állítmány névszói részeként megjelenő, vonzat funkciójú predikatív bővítmény.

predikátum – állítmány.

propozíció – a mondat szemantikai, ill. grammatikai bázisstruktúrája.

régens – olyan szótári tétel, amely meghatározott számú nyelvi egység jelenlétét követeli meg, ill. teszi lehetővé az őt befogadó mondatokban.

szabad határozó – a VH vonzáskörébe nem tartozó, ennélfogva a mondatban tetszőlegesen alkalmazható (vagy abból elhagyható) bővítmény.

szemantikai specifikáció – egyes VH-k szemantikai környezetének meghatározása a vonzatok jelentéstani kvalifikációja révén (pl. +/-Hum, +/-Anim stb.).

szövegmondat = a beszédnek vagy az írásnak az az egysége, amelyet írásban nagybetű kezd és mondatzáró írásjel fejez be, beszédben pedig a hanglejtésforma lezáródása és a szünet jelzi a végét [megnyilatkozás, utterance].

tematikus szerep – az esetgrammatikákból és a kormányzás és kötés-elméletből ismert azon fogalmi szerepek összefoglaló neve, amelyek nagy mértékben megszabják az egyes vonzatok grammatikai tulajdonságait és kifejezési lehetőségeit. A dolgozatomban használt főbb tematikus szerepek:

Ágens: cselekvő

Beneficiens: valamely cselekvés v. történés haszonélvezője

Experiens: pszichikai folyamat átélője

Instrumentum: a cselekvés eszköze

Jellemzett: valamely tulajdonság, állapot hordozója

Kauzátor: valamely történés kiváltója, előidézője

Maleficiens: valamely cselekvés v. történés kárvallottja

Patiens: hatás, változás elszenvedője

Természeti erő: önmagától, de önmaga által kontrollálatlan módon működő szereplő.

Természeti erő – l. tematikus szerep.

valencia – "vegyérték", kapcsolódási képesség, amelynek révén a valenciahordozó (VH) képessé válik arra, hogy meghatározott számú és típusú bővítmény megjelenését követelje meg (ill. tegye lehetővé) azokban a mondatokban, amelyeknek a predikátumát ő képezi.

valenciahordozó – dolgozatomban: ige, igei frazeologizmus.

vonzat – a VH által megkövetelt – kötelező vagy fakultatív – bővítmény.

vonzatstruktúra – l. mondatforma.

zárt korpusz – olyan korpusz, amelyhez nem érhetők el informátorok.

II. SZÓTÁRI RÉSZ

IGEVALENCIA-SZÓTÁR A MÜNCHENI KÓDEX MÁTÉ-EVANGÉLIUMA ALAPJÁN

A szótár felépítéséről

A korpuszban előforduló igék igecsaládokba rendezve kaptak helyet a szótárban, mégpedig azért, mert a mondatformák tekintetében így nyújtja a szótár a legtöbb információt. (Az igecsalád nem jelent egyúttal szócsaládot, etimológiai csoportot, csupán az adott ige igekötős és képzős változatait.)

Minden igecsalád az első betűrendi tag szócikkével kezdődik, ezt a megfelelő cikkszó nagybetűs írása jelzi, pl. **ALÁZ**. (A címszókat félkövér írásmóddal emelem ki.)

Ha egy ige több, egymástól l é n y e g e s e n eltérő jelentésben is szerepel, akkor azokat – felemelt indexszámmal megjelölve – külön szócikként vettem fel (pl. **állapik**[1], **állapik**[2], **állapik**[3]). Ha ez főcikk esetében fordul elő, akkor a második variáns már kisbetűs, azaz csak a főcikk első tagját találjuk nagybetűvel (pl. **ÉHEZIK**[1]).

Ha a jelentések eltérése nem ilyen nagy mértékű, akkor csupán a szócikken belül, a jelentések megadása során különítem el őket számozással. (Meg kell persze jegyeznem, hogy néha nagyon nehéz megvonni a határt a tekintetben, mettől tekinthető a jelentéskülönbség olyan fokúnak, hogy új szócikket nyissunk, és meddig nem. Ennek megállapítása során igyekeztem mindig a legkorrektebb megoldást választani, de egyes szócikkek megítélését illetően a vélemények különbözhetnek az enyémtől.)

A főcikk után következnek – ha a korpuszban megtalálhatók – annak igekötős változatai betűrend szerint (pl. **el/vesz**, **ki/vesz**, **meg/vesz** stb.), majd a képzett alakok (pl. **vetetik**) és ezek esetleges igekötős változatai (pl. **meg/vetetik**).

A címszó mellett kerek zárójelben megadom, hányszor fordul elő az ige a korpuszban, azaz Máté evangéliumában. Ettől jobbra, elkülönítve szerepel az ige mondatformája (pl. S - O - A_{dir} - V_{tr}), az ebben alkalmazott szimbólumok feloldását l. a dolgozat elején, a rövidítések jegyzékében.

A csak kötelező vonzatokat kívánó igék mellett csak egy mondatforma áll; a fakultatív bővítményeket is vonzó igék esetében a vonzatok elhagyhatóságát úgy jelölöm, hogy számozással elkülönítve egymás alatt közlöm a bővítményt tartalmazó, ill. nélkülöző struktúrákat. Ilyenkor a mondatformák után kerek zárójelben álló számok jelzik, hogy a korpuszbeli összes előfordulásból mennyi jut az egyes típusokra.

A címszó és a mondatforma alatti sorban következik a jelentés(ek) feltüntetése magyarul és németül. (A jelentéseket többnyire saját definíciómban adom meg, de gyakran felhasználom az ÉKSz. és a TESz. értelmezéseit is.)

Többjelentésű, de még nem külön szócikkbe foglalt igék esetében a jelentéseket egymás alatt, számozással elkülönítve közlöm. Ilyenkor előfordulhat, hogy mon-

datformája csak egy van az igének, és ehhez tartozik több jelentés, de gyakran mondatformából is több (többnyire kettő) van, s ezekhez tartozik több jelentés. Az ilyen esetekben az azonos számozásból látszik az egyes mondatformák, ill. jelentések összetartozása (l. például a **művelkedik** ige szócikkét).

Bizonyos esetekben közel álló jelentéseket, jelentésárnyalatokat összefogok, s egy jelentésszám alatt tüntetek fel. Ebben az esetben – a TESZ. eljárásához hasonlóan – az árnyalatokat közös jelentésjelbe foglalom, s függőleges vonallal (|) választom el egymástól.

A jelentések megadása után következik – ahol szükséges – a bővítmények morfológiai, ill. szemantikai specifikációja.

Ennek során a határozói bővítményeket illetően megadom a mondatformában A_{adir} és A_{dir} szimbólumokkal jelölt vonzatok tényleges előfordulási típusait (pl. A_{adir} —> FCs_{iness}). Ehhez az esetek latin nevének rövidítését használom, formai osztályozás szerint, de ha szükséges, utalok az eltérő funkcióra is. Abban az esetben, ha a vonzatnak többféle alternánsa található a korpuszban, zárójelben feltüntetem azok számszerű megoszlását is. Ugyancsak itt jelzem azt is, ha a tárgyi bővítmény jellege speciális, pl. mellékmondat vagy ún. komplementív tárgy fejezi ki, esetleg partitivusi tárgyról van szó stb.

Szintén itt térek ki a bővítmények szemantikai specifikációjára is (pl. +/- Hum; +/-Anim stb.), az alkalmazott szimbólumok feloldását l. a rövidítések jegyzékében. Néha helyet kapnak ebben a részben a bővítményekre vonatkozó rövidebb megjegyzések is.

Az eddigiek képezik a szócikk bevezető, de egyben leglényegesebb részét. A következő főrészben adato(ka)t találunk a valenciahordozó előfordulásaira. Több példát akkor közlök, ha a bővítményeknek eltérő kifejezőeszközeik vannak, vagy a magyar VH-nak a latinban különböző igék felelnek meg, ill. ha a valenciahordozó különböző mondatformákkal vagy jelentésekkel is előfordul. Az utóbbi esetben természetesen az adatokat is elkülönítem a mondatformák, ill. jelentések előtt álló számozásnak megfelelően.

A példákat a kódex kritikai kiadása (Nyíri 1971) alapján, lehetőleg az eredeti helyesírással közlöm. Ettől csak elvétve térek el, ott, ahol egyes karakterek számítógépes nyomtatása már nem volt megoldható. Ez elég ritka, és kizárólag a kódex egyes rövidítéseit érinti. Ilyenkor zárójelben tüntetem fel a rövidítés feloldását. A példákat szűkebb vagy bővebb szövegkörnyezetükkel együtt mutatom be, attól függően, hogy az elliptikus bővítmények miatt mennyire van szükség a kontextus ismeretére. A magyar

szöveg mellett – ugyancsak a kritikai kiadásból – kurziváltan közlöm a latin megfelelőt is, hogy lehetővé tegyem a szerkezetnek a latinnal való azonnali egybevetését.

A korpuszbeli példák után (ha az adatok különböző mondatformákhoz, ill. jelentésekhez tartoznak, akkor mindjárt az adott típus példái után) felsorolom a korpuszban található összes további adat lelőhelyét, ill. néhány más evangéliumból való példa locusát (kis számú előfordulás esetében a kódexbeli összes példáét). Arra is utalok, ha nincs több adat a kódexben, esetleg megadok lelőhelyeket a Bécsi Kódexből. Ha az adatok felsorolása után pont található, akkor a kódexben nincs a jelzetteknél több példa, ha a stb. rövidítés akkor további adatok keresése végett Nyíri 1993 megfelelő szócikkét lehet felhasználni.

A kódexbeli locusok megadásakor másként jártam el, mint a Nyíri-féle szótár, én ugyanis nem a kódex lapszámát és a bibliai vers számát tüntettem föl, hanem a bibliai fejezet és vers számát. Ennek az az oka, hogy ha pl. egyes valenciahordozók és vonzataik későbbi fejlődését kutatjuk, akkor ez a jelölés nagyon egyszerűvé teszi további példák keresését más bibliafordításokból, ugyanez Nyíri 1993 jelölésrendszerével csak a kódex közbeiktatásával lehetséges. (Mivel a Bécsi Kódexből csak kevés adatot közlök, ott az egyszerűség kedvéért Károly 1965-nek megfelelően a lapszámot és a biblai verset tüntetem fel.)

A lelőhelyek felsorolása után következik – ha szükséges – a szócikk harmadik főrésze: ebben a mondatformát illető elméleti fejtegetések foglalnak helyet, esetleg esetgrammatikai meggondolások vagy utalások más, a szócsaládhoz tartozó, ám a korpuszban elő nem forduló igékre, amelyekre a többi evangéliumban található példa. A szócikk legvégén néhol jelzem a más szócikkekkel való összevetés szükségességét is. Ezt azonban többnyire csak akkor teszem meg, ha más szócsaládba tartozó valenciahordozókról van szó, ugyanis az etimológiai családokba való rendezés folytán a szócsalád többi tagjával való összevetés magától értetődik.

AD (65 + 10 kifejezés)

1. S - O - A_{dir} - V_{tr} (58)
2. S - O - V_{tr} (5)
3. S - A_{dir} - V_{itr} (2)

'juttat; zukommen lassen, geben | ajándékoz; schenken'

O —› FCs_{akk} (54), Inf (8), FCs_{iness} (= partitivus /1/)

A_{dir} —› FCs_{dat} vagy MM_{dat}

1.:

Mt 16:19: ꝛ te nèked **adom** menńèc oꝛꝫaǵanac kolꞟat – *Et tibi dabo claves regni caelorum*

Mt 14:16: ... **aggatoc** tù aꝛocnac ènnièc – ... *date illis vos manducare*

Mt 25:8: **Aggatoc** nèkǫnc a· tù olaitocban mẽt a· mù lampaſinc megaloꝫnac – *Date nobis de oleo vestro* (ma: olajotok**ból** – partitivus)

L. még Mt 4:9; 5:25; 5:31; 5:40; 6:11; 7:6; 7:11; 9:8; 10:1; 10:42; 14:7; 14:8; 14:9; 14:19 (2x); 15:36 (2x); 16:9; 17:26; 18:34; 19:21; 20:19; 20:53; 21:23; 21:33; 21:41; 22:17; 22:19; 24:45; 25:14; 25:15 (3x); 25:20 (2x); 25:22; 25:27; 25:28; 25:35; 25:37; 25:42 (2x); 26:15; 26:15; 26:16; 26:26; 26:27; 26:48; 26:53; 27:2; 27:26; 27:34; 27:48; 28:12.

Ebből 6 esetben a jelentés 'átad, kézre ad; überantworten | elárul; verraten', pl.5:25: Netalantal **ad** tegedèt te èllènſeged a· bironac / ꝛ a· biro **ad** tegedèt a· ꝫolganac – *ne forte tradat te adversarius iudici, et iudex tradat te ministro* – l. még 7:6; 20:19; 26:16; 27:2.

2.:

Mt 27:10: Es veuec a· haꝛmić (!) èꝫùſt penꝫt [...] ꝛ **attac** aꝛocat a· faꝫokaſnac ꝗldꝗieꝛt – ... *et dederunt eos in agrum figuli* (fazokasnak – nem részeshatározó, hanem birtokos jelző)

Mt 10:8: Poklofocat tiꝫtehatoc ꝗꝛdꝗgꝗkèt· ki vèſſètec Ingèn vꝗttetec ꝛ ingèn **aggatoc** - *gratis accepistis, gratis date* (a szövegkörnyezetből látható, hogy tárgyas ragozású formáról van szó

L. még Mt 16:26; 19:7; 20:28

3.:

Mt 5:42: Ki kéꝛ tꝗllèd **ag** nèki – *Qui petit a te, da ei*

Mt 20:14: Akaꝛoc ke· aꝫ vtolſonac es **adnom** / mikent es tenèked – *volo autem et huic novissimo dare sicut et tibi*

10 esetben az **ad** nem igazán főigeként áll, hanem - többnyire a latinhoz való ragaszkodás eredményeként - amolyan operátor igeként (vö. Károly 1980: 148), ezek tehát kifejezéseknek tekinthetők, pl.

világot ad 'világít, leuchten':

Mt 24:29: ... a· tǫzǫdèlmn^{c} napi vtan a· nap megſètėtǫltètic ꝛ hod nē **agga** ǫ vilagat – ... *luna non dabit lumen suum*

Továbbá:

gyümölcsöt ad 'terem; Früchte bringen': 13:8 (2x)

hálát ad 'hálát mond, hálálkodik; Dank sagen': 15:36

tenyereket ad 'pofoz, jn. ohrfeigen': 26:67

halálnak ad 'halálra ítél; jn. zum Tode verurteilen': 27:1

halálra ad 'ua.; dgl.': 25:59

okot ad 'magyaráz; erklären': 12:36

kézbe ad 'elárul, verraten' - l. fentebb is: 26:46. Mt 1:19 alatt előfordul ebben a jelentésben a **be/ad** ige is (*nem akará őtet beadni*), de mivel csak igenévként fordul elő, nem vettem fel külön szócikként, vö. még NySz. I, 9-10.

el/ad (2) S - O - V_{tr}

'vmit ellenértékért más tulajdonába átenged; verkaufen'

Mt 13:46: ... megen ꝛ **èl agga** mèndenet mie vagon / ꝛ meguėʒi aʒt – ... *abiit et vendidit omnia quae habuit et emit eam*

L. még Mt 19:21; Mk 10:21; Lk 12:33; 18:22 stb. A dativusi bővítmény nem jelenik meg.

Vö. **ÁRUL**

meg/ad[1] (6)

1. S - O - A_{dir} - V_{tr} (4)
2. S - O - V_{tr} (1)
3. S - A_{dir} - V_{itr} (1)

'vkinek, vminek ad, juttat vmit, ami jogos, méltányos v. szükséges; geben, entrichten'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{dat}$

1.:

Mt 5:33: ne èſkeggel hamiſſan / de **megaggad** te èſedet vꝛnac – *Non periurabis, reddes autem Domino iuramenta tua*

Mt 22:21: Aʒeꝛt **aggatocm̄g** a· meľ ʟaʒaꝛe ʟaʒaꝛnac ꝛ a· meľ iſtene iſtènn^{c} – *Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari, et quae sunt Dei Deo*

L. még Mt 20:4; 20:8.

2.:

Mt 21:41: ꝛ ǫ ʒǫlǫiet agga egèb vinceleꝛecn^{c} kic idèie koꝛan **megaggac** ǫ gimǫlʟėt – *qui reddant ei fructum temporibus suis*

3.:

Mt 16:27: z tahat **meg ad** eg mèndenn^{c} ǫ múuèlkedètè ʒèzent – *et tunc reddet unicuique secundum opera eius*

meg/ad[2] (11)

1. S - O - A_{dir} - V_{tr} (2)
2. S - O - V_{tr} (6)
3. S - A_{dir} - V_{itr} (3)

'visszaad; zurückgeben | tartozást visszafizet; zurückzahlen, erstatten'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{dat}$

1.:

Mt 18:26: ... mēdenekèt **megadoc** tenèked – ... *omnia reddam tibi*

L. még Mt 18:29.

2.:

Mt 18:30: ... z a tǫmlǫćbè èzèʒte ǫtet mignē **megadna** aʒ adoffagot – *et misit eum in carcerem, donec redderet debitum*

Mt 18:28: **Ad meg** miuèl taztoʒol – *Redde quod debes*

L. még Mt 5:26; 17:11; 18:25; 18:34; Lk 15:12 stb.

3.:

Mt 6:6: ... aito bètéuèn imaggad te at'adat zeitecbèn z te atad ki lat't'a zeitecbèn **m̄gagga** tenèked – ... *clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito, et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi*

L. még 6:4; 6:18.

Utóbbi 3 esetben a jelentés eltolódik a 'viszonoz, megjutalmaz; vergelten' jelentés irányába. Érdekes még, hogy – bár tárgyas ragozású formákat találunk bennük – valójában inkább intranzitív értelme van az igének, vö. az **ad** S - A_{dir} - V_{itr} struktúrájával is. A mai fordításban is *megfizet neked* áll ezen a helyen.

A második mondatforma alá tartozó példák egyikében (Mt 17:11) inkább 'helyreállít; zurechtbringen, in Ordnung bringen' az ige jelentése, bár itt is érződik némiképp a 'megfizet' jelentés is: Mt 17:11: Valobiʒoṅ Il'l'es iǫuèndǫ z **m̄g ad** mendenèkèt – *Helias quidem venturus est et restitutet omnia* (l. még Mk 9:11).

adatik (15)

1. S - A_{dir} - V_{pass} (10)
2. S - A_{dir} - O_a - V_{pass} (2)
3. (S) - A_{dir} - V_{pass} (3)

'juttatnak vkinek; gegeben werden | ajándékoznak vkinek; geschenkt werden'

$S \longrightarrow FCs_{nom}, MM_{nom}$

$A_{dir} \longrightarrow Fcs_{dat}$

1.:

Mt 10:19: meʒt **adatic** nèktec aʒon idǫbèn mit bèʒeľľetec – *dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini*

Mt 12:39: ... ièlenſegèt kėʒ / ʒ nem **adatic** nèki ièlenſeg / hanē ʟak Ionas ꝑphānac ièlenſeǵe – ... *signum quaerit, et signum non dabitur ei, nisi signum Ionae prophetae*

L. még Mt 6:33; 10:19; 14:11; 16:4 (2); 21:43; 26:9; 28:18.

2.:

Mt 18:19: mēdent (sic!) valamit keʒēdn^{c} **adatic** ǫnèkic èn aťātol ki vagō meṅṅècbèn – *de omni re quamcumque petierint, fiet illis a Patre meo qui in caelis est*

Mt 11:27: Mènden^{c} ènnèkem **adattac** èn aťamtol – *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*

Az utóbbi példa (és az előző csoportból Mt 28:18) befejezett melléknévi igeneves névszói állítmányként is fölfogható: 'vannak adván'. Vö. az *adván vagyon* szerkezettel is: Mt 13:11: Meʒt nèktec **aduan vagō** megèſmèʒnetec meṅ oʒʒagnac titkia / Aʒocnac ke· ninʟ aduā – *Quia vobis datum est nosse mysteria regni caelorum, illis autem non est datum* (l. még Mk 4:11; Lk 8:10; Jo: 3:27).

3.:

Mt 7:7: kėʒietèc ʒ **adatic** tůnèctec – *Petite et dabitur vobis*

Mt 13:12: meʒt kinèc vagō annac **adatic** ʒ bǫuǫltètic – *Qui enim habet, dabitur ei, et abundabit*

L. még Mt 25:29. Ezek a szerkezetek az **ad** S - A_{dir} - V_{itr} struktúrájának az átalakításai (l. ott), alanyuk valójában nincs, ill. csak értelmileg odaérthető.

adattatik (1) S - A_{dir} - V_{pass}

'juttatnak neki; gegeben werden'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{dat}$

Mk 6:2: Honnan ènnèc mēd èʒec / ʒ meľ è bǫlʟèſeg méľ **adattatot** ǫ nèki – *Unde huic haec omnia et quae est sapientia, quae data est illi*

A latin alapján nem faktitív. Csak ez az egy – igenévnek is fölfogható – adat van a kódexben, vö. még Mk 13:11, 19:11 (*leend adatván*, ill. *volna adatván*) is.

el/adatik[1] (1) S - V_{pass}

'ellenértékért másnak adják; verkauft werden'

S = -Anim

Mt 26:9: ... meʒt èʒ **èladathaticuala** ſokon / ʒ adathaticuala ʒ́ègėnecn^{c} – ... *potuit enim istud venundari multo et dari pauperibus*

L. még Mk 14:5: *meʒt èladathatic vala è kenet tǫbbǫn hog nem harom ʒ́aʒ penʒèn* – fölmerülhet, hogy az -N ragos határozó nem (alosztályspecifikus) vonzat-e, de további adatok híján ez nem dönthető el.

Vö. **ÁRUL**

el/adatik[2] (1) S - V_{pass}

'vkit elárulnak; verraten werden'

S = +Hum

Mt 4:12: Mikoʒ ke· hallottavolna i^{c} hog Ianꝯ **èladatotuolna** mene galileaba – *Cum autem audisset Iesus, quod Iohannes traditus esset, secessit in Galileam*

L. még Mk 1:14.

Vö. **ÁRUL**

meg/adatik (1) S - V_{pass}

'visszaadják, kiadják; (zurück/heraus)gegeben werden'

Mt 27:58: Tahat Pilatꝯ paʒanʟola **megadatni** i^{c}nac tèſtėt – *Tunc Pilatus iussit reddi corpus*

Csak ez az egy igeneves alak van, de a **meg/ad**[1] miatt fölvettem szócikként.

AJÁNDÉKOZ (2) S - O - V_{tr}

'vkinek ajándékként ad vmit; schenken'

O —› példáinkban mindig ún. komplementív tárgy

Mt 5:24: ʒ tahat iǫued **aiandokoʒiad** te aiandokodat – *et tunc veniens offeres munus tuum*

Mt 8:4: ʒ **aiādokoʒiad** aʒ aiandokot / meľľèt paʒanʟolt Moẏſes aʒocnac tanoſagocra – *et offer munus, quod praecepit Moyses, in testimonium illis*

L. még Mk 1:44. Mai nyelvérzékünk szerint várható volna egy dativusi bővítmény is, de a kódexben nincs ilyen példa. A NySz. I, 32 alapján azonban régen is megtalálható ez az alosztályspecifikus határozó, tehát lehetséges az igének S - O -A_{dir} - V_{tr} mondatformája is.

Vö. **AJÁNL**

AJÁNL (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'(fel)kínál; anbieten, empfehlen'

A_{dir} —> FCs_{dat}

Mt 2:11: ꝛ ꝯ kenꝛèc megńituan / **aianlanac** nèki aiandokocat – *et apertis thesauris suis obtulerunt ei munera*

L. még Mk 12:1; 15:45; Lk 2:22. Lk 23:46-ban a dativus helyett *te kezedbe* a bővítmény, érdekes még Lk 5:14, ahol nemcsak a határozó, de a tárgy is hiányzik: *aianl' te tizztolatodezt* (S - V_{itr}). Itt nyilván az alosztályspecifikus bővítmény "felszívódásáról" van szó, vö. pl. *gyűjt, himt, vet* stb. A Beneficiens tematikus szerepű dativus máshol is elmaradhat, vö. Lk 2:24, vagy az *ajánlatik* ige mellett Mk 14:12-ben.

Vö. **AJÁNDÉKOZ**

AKAR (63) S - O - V_{tr}

'kíván, óhajt; wollen'

O —> FCs_{akk}, ill. MM_{akk} (19), Inf (44)

a/ O = FCs_{akk} ill. MM_{akk}:

Mt 9:13: Iꝛgalmaſſagot **akaꝛoc** ꝛ nē aldomaſt – *Misericordiam volo et non sacrificium*

Mt 17:12: dè tꝯtten^{c} ꝯraita valamit **akaꝛtac** – *sed fecerunt in eo quaecumque voluerunt*

Mt 27:21: Kit **akaꝛtoc** aꝛert è kettꝯ kꝯꝛꝛꝯl hog èlèꝛèꝛiec tunèctec – *Quem vultis vobis de duobus dimitti*

Ez egyfajta mondatátszövődés: tkp. *Mit akartok, /hogy/ kit eresszek el e kettő közül nektek.* Ez a szerkezet többször is előfordul a szövegben, vö. pl. 7:12, 20:32, 27:17.

L. még Mt 7:12; 12:7; 13:28; 15:28; 17:4; 18:30; 20:15; 20:21; 20:32; 20:39; 23:37; 26:17; 26:39; 27:15; 27:17; 27:43.

b/ O = Inf. (az igenév egyes és többes szám 1. és 2. személyben mindig személyragos, szemben a mai használattal):

Mt 20:14: **Akaꝛoc** ke- aꝛ vtolſonac es adnom / mikent es tenèked – *volo autem et huic novissimo dare sicut et tibi*

Mt 7:1: Ne **akaꝛiatoc** itèlnètec ꝛ nē itèltèttec – *Nolite iudicare, ut non iudicemini*

Mt 1:19: Meꝛt ke· Ioſeph ǫ feꝛiè igaʒ volna ꝛ nem **akaꝛna** ǫtèt bèadni / **akaꝛiauala** ǫtèt titkon èl hadni – *Ioseph autem vir eius cum esset iustus et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam*

(Ezekben az esetekben – akárcsak a mai magyar nyelvben – az igenév tárgyának határozottsága átsugárzik az állítmányra és módosítja annak ragozását.)

Mt 6:2: Mikoꝛ aʒeꝛt alamiſnat tèndèʒ / **neakaꝛiad** (!) te èlǫttèd trombitaual trombitaltatnod – *Cum ergo facis eleemosynam, noli tuba canere ante te*

(Ez a példa eltér a mai használattól, hiszen tárgyas ragozást használ egy intranzitív értelmű igenév mellett is, jóllehet annak tárgya sem lehet, nemhogy határozott tárgya.)

L. még Mt 1:20; 2:18; 3:9; 5:17; 5:40; 6:7; 6:8; 6:16; 6:19; 6:31; 6:34; 7:6; 8:2 8:3; 10:19; 10:9; 11:7; 12:38; 14:27; 14:5; 15:32; 16:24; 16:25; 17:7; 18:23; 19:14; 19:17; 19:21; 20:26; 20:27; 22:3; 23:37; 23:4; 23:8; 23:9; 26:15; 27:34; 28:5; 28:10.

AKASZT

fel/akaszt (1) S - O - V_{tr}

'akasztással megöl; (sich) erhängen'

O —› +Hum

A_{dir} —› Sublat

Mt 27:5: ... èlmenè ꝛ èlmēuē kǫtèllel ǫmagat **felakaʒ́ta** – ... *recessit et abiens laqueo se suspendit*

Csak ez az egy adat van a kódexben, de valószínűsíthető egy fakultatív, mert preszupponálható A_{dir} (—› Sublat) bővítmény is, vö. pl. BK 64:9: **Akaziatoc fel** ǫtèt aꝛꝛa – *Appendite eum in eo.* A BK-ben megtalálható az ige 'aufhängen' jelentésben is (40:1; 41:7).

ALÁZ (2) S - O - V_{tr}

'kicsivé lesz; sich erniedrigen | eltelik alázattal; mit Demut erfüllt werden'

O —› $Pron_{reflex}$

Mt 18:4: Aʒeꝛt valaki **alaʒanga** ǫ magat mikent èʒ apꝛod a· nagob meṅṅèncn^{c} oꝛʒagaban – *Quicumque ergo humiliaverit se sicut parvulus iste, hic est maior in regno caelorum*

Mt 23:12: dè ki ǫmagat **alaʒanga** felmagaʒ́tatic – *et qui se humiliaverit exaltabitur*

L. még Lk 14:11; 18:14. Jól látszik – különösen a szélesebb szövegkörnyezetből – az *aláz* eredetibb 'alacsony helyzetbe juttat' jelentése; ezt jól visszaadja a ró-

mai fordítás szövege is az első példában: Aki tehát *kicsinnyé lesz*, mint ez a gyermek... Ma inkább csak *le-* és *meg-* igekötővel fordul elő. Egyszer (Márk prol.) előfordul a kódexben a *meg/aláz* ige is, ugyanezzel a mondatformával.

aláztatik (1) S - V_{pass}

'alulra, ill. megszégyenítő helyzetbe kerül; erniedrigt, gedemütigt werden'

Mt 23:12: Ki kė ǫ magat fel magaʒtatťa **alaʒtatic** – *Qui autem se exaltaverit humiliabitur*

L. még Lk 14:11; 18:14.

ÁLD

meg/áld (2) S - O - V_{tr}

'Isten áldását kéri vkire v. vmire, megszentel; segnen, einsegnen'

Mt 26:26: ... veue a· kenèzèt z **megalda** z meg ʒeége – *accepit Iesus panem et benedixit ac fregit*

(Mk 10:16: z m̄g ǫleluē aʒocat ǫ kèʒeit zeiaioc vètuen **m̄g alga** uala ǫket – ... *benedicebat eos*)

L. még Mt 14:19; Mk 8:7; Lk 24:50 stb.

ALÍT[1] (6) S - O - V_{tr}

'vél; meinen | gondol; denken'

O = MM_{akk}

Mt 19:34: Ne **alahatoc** hog iǫttèm legec bėkèſegèt èzèʒtènem fǫldze ... – *Nolite arbitrari quia pacem venerim mittere in terram ...*

Mt 20:10: Aʒ èlǫlſǫc ke· iǫuen aʒt **alait'ak** uala hog tǫbbèt volnanac vèndǫc – *Venientes autem et primi arbitrati sunt quod plus esset accepturi.*

L. még Mt 5:17, 6:7, 24:44, 26:53; Lk 7:43; Jo 13:29 stb.

alít[2] (2) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'vmilyennek tart, gondol; für etw. halten'

A_{dir} —> FCs_{dat} (1); MM_{dat} (1)

Mt 24:45: Kit **alaitaʒ** ol' hù ʒolganac z ol' ildomoſnac – *Quis, putas, est fidelis servus et prudens...*

Mt 18:1: Kit **alaitaʒ** hog nagob mēńècn ozʒagaban – *Quis putas, maior est in regno caelorum* (ez talán latinizmus)

Vö. még Mk 4:41: kin^{c} **alait'atoc** èʒt; Mk 6:49: **alaitac** ǫtet tündezlètn^{c} – ezeket is figyelembe véve az A_{dir} kötelező vonzatnak látszik. A TESz. I, 132 nem különíti el a két jelentést.

ALKOT[1] (2) S - O - V_{tr}

'létrehoz, épít; herstellen, schaffen, bauen'

Mt 7:26: ... hafonlatic heit fezfiuhoʒ ki **alkotta** ǫ haʒat fǫuèṅèn – ... *qui aedificavit domum suam super arenam*

Mt 17:4: ha akazod **alkoffonc** ith hazǫ hailakot – *si vis faciamus hic tria tabernacula*

L. még pl. Lk 7:5 (itt ebben a jelentésben is van dativusi bővítmény, de ez feltehetően C-elem).

alkot[2] (2) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'(elő)készít; (vor)bereiten'

A_{dir} —› FCs_{dat} (2)

O —› FCs_{akk}, Inf

Mt 3:3: ... **alkoffatoc** vznac utat – *Parate viam Domini*

Mt 26:17: Hol akazod hog **alkoffuc** tenéked megenned a· barant – *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha*

L. még Mk 14:12; 14:15; Lk 12:20; 22:9. Az utóbbi példában nem szerepel ugyan a dativusi bővítmény, de a szövegkörnyezetből odaérthető. Jóllehet mai nyelvérzékünk nem követeli meg a dativusi bővítményt, az affinitativitás elve alapján mégis kötelező bővítménynek kell tartanunk, mivel példáinkban mindig előfordul, vö. **alkottatik** is. A *megalkot* előfordulásait is figyelembe véve (Mk 14:16; Lk 7:27; Jo 14:3), viszont azt kell mondanunk, hogy talán mégis csak fakultatív, mert ott három esetből kétszer hiányzik (S - O - V_{tr}).

Az ige megtalálható még a kódexben 'szerez' jelentésben S - O - V_{tr} mondatformával is (Lk 12:20), valamint János 9:6-ban 'készít' jelentésben egy tárggyal váltakozni képes határozóval: ...hagapa a fǫldzè ʒ **alkota** fazt a· hagapafbol – *exspuit in terram et fecit lutum ex sputo* = S - O - A_{dir} - V_{tr}; A_{dir} —› /formailag/ Ablativus.)

alkottatik (3) S - A_{dir} - V_{pass}

'létrehozzák; hergestellt, geschaffen werden'

A_{dir} —› FCs_{dat} (3)

Mt 25:41: ... az ǫzǫc tùʒbè ki **alkottatot** ǫzdǫgnèc ʒ ǫ angalinac – ... *qui paratus est diabolo et angelis eius*

L. még Mt 25:34. Mt 20:23 és Mk 10:40 alatt is előfordul még az ige, de a jelentése némileg módosul, inkább 'lehetővé tesz, feljogosít; ermöglichen, berechtigen' értelmű, használata latinizmusnak minősíthető. Végül Jo 2:20 alatt egyértelműen 'építik' jelentésben található meg, itt a dativusi bővítmény is hiányzik.

ÁLL[1] (10) S - A_{adir} - V_{itr}

1. 'tartózkodik, van vhol; sich irgendwo befinden'

2. 'a lábára nehezedve egy helyben marad; stehen'

A_{dir} —> $FCs_{superess}$ (3); FCs_{iness} (1); FCs_{adess} (1), FCs_{loc} (-*T* ragos - 1); $FCs_{postpos}$ (1); Adv_{loc} (2) (affinitatív bővítmény, kilenc esetben megtalálható, csak egyszer hiányzik, akkor is igenév mellől)

1.:

Mt 2:9: ... [a csillag] iutuan **allana** a· haʒ felet hol vala a· gèzmec – ... *staret supra ubi erat puer*

Mt 20:3: lata egèbèkèt hÿaba **aluā** a vaſazt – *stantes in foro*

Mt 18:16: ... hog kettǫn[c] ag hazomnac ʒaiaban **al** mendèn igé – *ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum*

Ebben a példában a fordító birkózik a latinnal, a kifejezés értelme a szövegkörnyzet alapján inkább 'bizonyítódik, igazolódik', de az egyszerűség kedvéért ezt is ide soroltam be.

2.:

Mt 13:2: z mend a· gǫlèkézètec **alnacuala a·** mazton – *et omnis turba stabat in litore*

L. még Mt 2:9; 6:5; 12:46; 12:47; 20:6; 24:15; 26:73; Mk 14:70; Lk 9:32; Jo 19:25 stb.

áll[2] (1) S - V_{itr}

'létezik; existieren, bestehen' (vö. **állat** szavunk erdeti jelentésével)

Mt 12:25: Mèndèn ozag ǫnǭ bènne megozlatot megpuztoltatic / z mēden vazos ag haʒ ǫ bēne megozlatot nē **al** – *Omne regum divisum contra se desolabitur, et omnis civitas vel domus divisa contra se non stabit*

Csak ez az egy adat van, de szemantikai viszonyai alapján mégis meglehetős biztonsággal sorolható ebbe a mondatszerkezeti típusba – l. **állapik[2]** is.

áll[3] (1) S - O - V_{tr}

'kiáll, kibír, elvisel vmit; beharren, aushalten, durchhalten, ertragen'

Mt 10:22: Ki ke· vegig **allanga** az v̇duǫzǫl – *qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*

L. Mk 13:13, valamint BK 269 is.

meg/áll (2) S - V_{itr}

1.'abbamarad, megszűnik; aufhören'

2. 'mozgását megszakítva állva marad; anhalten, stehenbleiben'

1.:

Mt 14:32: ... **megalla** a· ʒèl – ... *cessavit ventus*

2.:

Mt 20:32: Es **megalla** i^{c} – *Et stetit Iesus*

L. még Lk 7:14; 8:44; 10:40. A két jelentés a bővítmények terén a mai magyarban eltérést mutat: az első esetben csak szabad határozóként jelenhet meg locativusi bővítmény, a másodikban ez inkább a fakultatív vonzat jellegét ölti. A MK-ben azonban mindig bővítmény nélküli adatokat találunk.

állat (2) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'vmit úgy helyez vhova, hogy az ott álljon; stellen'

A_{dir} —› FCs_{sublat}; $Hszó_{lat}$

Mt 4:5: ʒ **allata** ǫtèt a templomnac tètèiérè – *et statuit eum super pinnaculum templi*

Mt 25:33: ʒ valobiʒoń a· iohocat **allat't'a** ǫ iogfèlǫllǫ / a· keɪkèkèt ke· ǫ balfèlǫllǫ – *et statues oves quidem a dextris suis, haedos autem a sinistris*

Tkp. egy korpuszunkban elő nem forduló *áll vhova* ige származéka. Nincs több adat a kódexben.

állapik[1] (1) S - A_{adir} - V_{itr}

'a lábára nehezedve egy helyben marad; stehen'

A_{adir} —› $FCs_{postpos}$ (*előtt*)

Mt 27:11: Ihc ke· **allapec** a· fèiedèlm èlǫt – *Jesus autem stetit ante praesidem*

Csak egy adat van erre a jelentésre, de más evangéliumok adatai alapján (pl. Lk 6:17; 24:36; Jo 20:19; 21:4) nagyon valószínű ez a bővítménystruktúra. Az **áll**[1] 'tartózkodik, van vhol' jelentésére nincs példánk.

állapik[2] (1) S - V_{itr}

'létezik; existieren, bestehen'

Mt 12:26: ʒ ha fathanas fathanast ki vèt / megoʒlatot ǭ bènne / aʒeɪt miképpèn **allapic** ǫ oɪʒaga – ... *quomodo ergo stabit regnum eius*

L. még Lk. 11:18, vö. még *állapot*, R. *állapat* 'Zustand'.

állapik[3] (1) S - V_{itr}

'kiáll, kibír, elvisel vmit; beharren, aushalten, durchhalten, ertragen'

Mt 24:13: Ki ke· mēd veǵíǵlèn **allapādic** aʒ vduǫʒǫl – *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*

Csak ez az egy adat van, de az S - O - V_{tr} szerkezetű **áll**[3]-lal megegyező szemantikai viszonyai, ugyanakkor ikes ragozása alapján mégis meglehetős biztonsággal sorolható ebbe a mondatszerkezeti típusba - vö. még *állhatatos* szavunkkal.

állaptat (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'élőlényt vhova vezet, hogy ott álljon; stellen'

A_{dir} —› $Hszó_{lat?}$

Mt 18:2: Es hiuan i[c] eg apzodot **allaptata** ǫtet ǫ kǫʒèpettec – *Et advocans Iesus parvulum statuit eum in medio eorum*

L. még Lk 4:9 (*allaptata ǫtèt a· templom hegezè*); Jo 8:3 stb. Példánkban a határozószó formailag locativusként is értelmezhető, szemantikailag mégis valószínű, hogy lativusi értelmű.

ALSZIK (5) S - V_{itr}

'az alvás állapotában van; schlafen'

Mt 8:24: ... de ǫ **alozō** vala – ... *ipse vero dormiebat*

Mt 9:24: ... nė holtmeg a· ſaṅ de **alozon** – *non est enim mortua puella sed dormit*

L. még Mt 26:45, 26:43, 28:13; Mk 4:38; Lk 8:52; Jo 11:11 stb.

el/alszik (3) S - V_{itr}

'az alvás állapotába jut; einschlafen'

Mt 25:5: Kėſuen ke· a· vǫlegėṅ mēd èl ʒuṅodozanac z **èl alunac** – *Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes et dormierunt*

L. még Mt 13:25; 27:52; Lk 8:23 stb.

meg/al(o)szik (1) S - V_{itr}

'kiałszik, kihuny; erlöschen'

Mt 25:8: ... a· mu lampaſinc **megalozṅac** – ... *lampades nostrae extinguntur*

Csak ez az egy adat van a két kódexben, de szemantikai viszonyai, valamint a NySz. I, 88 alapján mégis meglehetős biztonsággal sorolható ebbe a mondatszerkezeti típusba.

APOL

meg/apol (2) S - O - V_{tr}

'megcsókol; küssen'

Mt 26:48: Valakit **megapolandoc** ǫ aʒ – *Quemcumque osculatus fuero, ipse est*

L. még Mt 26:49; Mk 14:45; Lk 7:45

ARAT (3) S - V_{itr}

'érett terményt levág; ernten'

Mt 25:26: Gonoʒ reſt ʒolga tudod uala meɜt **aɜatoc** hol nē vèttèm / ɜ gǫitǫc hol nē himtettem – *Serve male et piger, sciebas, quia meto ubi non semino*

L. még Mt 6:26, 25:24; Lk 12:24; Jo 4:36 (2x) stb. (Az ige többnyire involválja tárgyát ennélfogva az elmarad mellőle (vö. *vet, himt*), előfordul azonban S - O - V struktúrában is a kódexben, ilyenkor az O = MM, pl. Lk 19:22: ... **aratō** meſſèt nē uèttèm – ... *metens quod non seminavi*. Megjegyzendő még, hogy - bár ilyen példa a korpuszban nincs - kötelező a tárgy jelenléte, ha nem valóságos aratásról van szó, pl. *Ki szelet vet, vihart arat*.)

ÁRUL (2) S - O - V_{tr}

'feljelent, elárul; verraten'

Mt 10:21: Meɜt atʼafiu atʼtʼafiat **aɜolʼlʼa** halalɜa ɜ atafiat (értsd: atya a fiát) – *Tradet autem frater fratrem in mortem et pater filium*

Lehet, hogy frazeologizmussal állunk szemben: *halálra árul*, vö. **halálra ad** az **AD** szócikkében (ott is a *trado* áll a latinban), l. még Mk 14:55 is. Bár Máténál nincs rá adat, megvan az ige 'elad; verkaufen' jelentésben is a kódexben, pl. Lk 17:28; Jo 2:16, előbbiben az O hiányzik: ... ėʒnᶜ vala ɜ iʒnacuala / vėʒnᶜ uala ɜ **aɜolnac vala** – ... *edebant et bibebant, emebant et vendebant.*

el/árul[1] (1) S - O - V_{tr}

'elad; verkaufen'

O = -Hum

Mt 13:44: ɜ aʒon valo ǫɜǫmébèn èlmégén ɜ **èlaɜolʼlʼa** mèndènet mie vagon – ... *vendit universa quae habet*

Vö. **el/ad, el/adatik**[1]

el/árul[2] (10) S - O - V_{tr}

'felad, feljelent; verraten'

O = +Hum

Mt 26:21: Biʒoṅ mōdom tùnèktec meꝛ tù eggitèc **el aꝛol** èngemèt – *Amen, dico vobis quia unus vestrum me traditurus est*

L. még Mt 10:4; 24:9; 24:10; 26:23; 26:25; 26:48; 27:3; 27:4; 27:18.
Vö. **el/adatik²**

el/árultatik¹ (1) (S - V_{pass})

'eladásra kerül; verkauft werden'

O = itt kivételesen +Hum, de a szövegkörnyezetből látható, hogy nem a hatóság kezébe adják a szolgát, hanem valóban – árucikként – eladják

Mt 18:25: Mikoꝛ ke· nē volna mibǫl megadni / paꝛanʟola ǫtèt ǫ vꝛa **èlaꝛoltatni** – *Cum autem non haberet unde redderet, iussit eum dominus eius venundari*

Csak ez az igeneves példa van az egész kódexben, de az **el/árultatik²** miatt – kivételesen – önálló szócikk.
Vö. **el/ad, el/adatik²**

el/árultatik² (5) 1. S - V_{pass} (4)
2. S - O_a - V_{pass} (1)

'feljelentik; verraten werden'

S = +Hum

O_a = $FCs_{postpos}$ *(miatt)*

1.:

Mt 20:18: ꝛ èmbeꝛn^c fia **èlaꝛoltatic** a· papifedelmecn^c ꝛ aʒ iraſtudocnac – *et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis*

L. még Mt 17:21; 26:2; 26:45.

2.:

Mt 26:24: Dè iaẏ aʒ èmbeꝛn^c ki miat èmbeꝛn^c fia **èlaꝛoltatic** – *vae autem homini illi per quem Filius hominis tradetur*

Vö. **el/adatik²**

ÁS¹ (1) S - O - V_{tr}

'a talajt ásóval feltörve mélyedést, üreget hoz létre; graben'

Mt 21:33: ... ꝛ **afot** ſaitot ǫ bènne – *et fodit in ea torcular*

L. még Mk 12:1 és Lk 6:48 is. Az O – mint ma – fel is szívódhat, vö. Lk 16:3 – S - V_{itr}.

ás² (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'vhova elás vmit; begraben'

A_{dir} —› FCs_{illat}

Mt 25:18: Ki ke· aʒ egget vǫttǫ vala èlmẽuen fǫldbè **aſa** ꝛ èlꝛeite ǫ vꝛanac penʒet – *Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terram et abscondit pecuniam domini sui*

(Megfelel H. Molnár az igekötő hiánya által előírt vonzattípusának: *beás vmit a földbe —› a földbe ás.*)

ki/ás (2) S - O - V_{tr}

'ásással felszínre hoz; ausgraben'

Mt 6:19, 20: Ne akaꝛiatoc kenʟeʒnetec tu̇ magatocnac kenʟeket fǫldǫn / hol roſda ꝛ mol' / m̄gſem̄ieitic / ꝛ hol vꝛoc **kiaſſac** ꝛ èl vꝛoʒiac Kenʟėʒiètec ke· magatocnac kenʟekèt meṅbèn / hol ſem ꝛoſda ſem mol' megnē ſēmieitic / ꝛ ſem vꝛꝛoc **ki** nē **aſſac** ſē èlnē vꝛoʒiac – *Nolite thesaurisare vobis thesauros in terra, ubi aerugo et tinea demolitur, et ubi fures effodiunt et furantur. Thesaurisate autem vobis thesauros in caelo, ubi neque aerugo neque tinea demolitur, et ubi fures non effodiunt nec furantur.*

Feltehető még egy – az ige speciális szemantikai viszonyai alapján könnyen elhagyható – fakultatív ablativusi vonzat, de nincs több adat a két kódexben.

ASZIK

meg/asz(ik) (3) S - V_{itr}

'kiszárad, elszárad; (aus)trocknen, ausdorren'

Mt 13:6:... meghèuǫlėn^c / ꝛ meꝛt nē vala gǫkèꝛec **m̄gaʒanac** – ... *aestuaverunt; et quia non habebant radicem, aruerunt*

Mt 21:19: ꝛ a· fige fa legottan **megaʒ́a** – *Et arefacta est continuo ficulnea*

L. még Mt 21:21. (Nemcsak növényre vonatkozhat: Mk 5:29: ꝛ legottan **m̄g aʒ́a** ǫ veꝛen^c foꝛꝛaſa – *siccatus est fons sanguinis eius.*)

BECSÜL (2) S - O - V_{tr}

'értékel, tisztel vkit; jn. (ver)ehren, schätzen, respektieren'

Mt 15:9: (E nepec aiakockal tiʒtèln^c èngemèt / ǫ ʒ́uuǫc ke· mèʒʒè èn tǫllem) octalan **bǫʟǫlnèc** èngemèt / taneituaioc èmbeꝛecn^c tanoſagit / ꝛ paranʟolatit – *Sine causa autem colunt me, docentes doctrinas et mandata hominum*

Mt 21:37: Netalantal **bǫʟǫlic** aʒ èn fiamat – *Verebuntur filium meum*

L. még Mk 7:7, több adat nincs a kódexben.

BELÉNDEZKEDIK (2) S - V_{itr}

'paráználkodik; Unzucht treiben | házasságot tör; ehebrechen'

Mt 19:9: Mondom ke· tùnèktec meɀt valaki èlhaganga ǫ fèleſeget hanēʟac paɀaʒnaſageɀt / ɀ egebet vènd a· **bèlendeʒkedic** / ɀ ki aʒ èlhagottat vèndi **bèlèndeʒkedic** – *Dico autem vobis, quia quicumque dimiserit uxorem suam nisi ob fornicationem et aliam duxerit moechatur; et qui dimissam duxerit, moechatur*

L. még Lk 16:18 (2x); 18:20: Ne **bèlendeʒkeggèl** – *non moechaberis.*

BÉREL (1) S - O - ?A_{dir} - V_{tr}

'bérbe vesz; mieten, pachten

?A_{dir} —› FCs_{abl}

Mt 27:9: Es veuec a· haɀmić èʒùſt penʒt a· megbeɀletn^{c} bèɀèt kit **beɀlettèc** iſz̄l fiaitol – *Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati, quem appretiaverunt a filiis Israel*

Csak ez az egy adat van a két kódexben. Maga a latin is nehezen értelmezhető, az egyes fordítások is meglehetősen eltérőek. Ez főként abból fakad, hogy az *appretio*-nak van 'becsül, értékel vmennyire' és 'bérbe vesz', sőt 'megvásárol' jelentése is. Így pl. a római fordításban ez áll: ... *a fölbecsültnek árát, Kit Izrael fiai becsültek ennyire* (nyilván egyféle ágensobjektként értékelték az *a filiis Israel* szerkezetet). Mivel azonban a latinban aktív ige áll, úgy tűnik, helyesebb az a megoldás, amit Lutherniél is találunk: ... *zu dem geschätzt war der Verkaufte, welchen sie kauften von den Kindern Israel.* (Sylvesternél és Pesti Gábornál is a *(meg)vesz* ige áll.) A vonatkozó névmási kötőszó formája (*kit*) és a latin alapján az a véleményem, hogy szövegünkben is aktív az ige, s a *-TÓL* ragos bővítmény alosztályspecifikus fakultatív vonzat, de ezt további adatok híján kérdőjellel láttam el.

A Bécsi Kódexben előfordul egyszer a passzív *meg/bérletik* ige is, ennek értelme inkább 'felbérel; anheuern', a mellette álló *-TŐL* ragos bővítmény pedig valóban O_a: 311:13: Vèſſèd azt a· tǫɀleitǫbè az ektèlènnèc beret kiuèl **meǵberlettèm** ǫtǫllǫc – *Proiice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis*

BESZÉL (21)

1. S - O - A_{dir} - V_{tr} (5)
2. S - O - V_{tr} (6)
3. S - A_{dir} - V_{itr} (6)
4. S - A_{adir} - V_{itr} (1)
5. S - V_{itr} (3)

'szóban megnyilatkozik, (közölnivalót) szavakkal kifejez; reden, sprechen'

O —› FCs_{akk} (komplementív tárgy)

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{dat}$

$A_{adir} \longrightarrow FCs_{com}$

1.:

Mt 13: 33, 34: Egèb peldabèʒédèt **bèʒellè** nèkic mōduan [...] Mènd èʒekèt **bèʒelle** i[c] a· gǫlèkèʒètecn[c] pelda bèʒedecbèn – *Aliam parabolam locutus est eis [...] Haec omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas*

L. még Mt 9:18; 12:46. Az egyszerűség kedvéért ide soroltam be Mt 17:13-at is: Ianos baptiſta2ol **bèʒellet uolna** nèkic – ... *de Iohanne Baptista dixisset eis*. Ebben a példában nincs O, de megjelenik egy *-RÓL* ragos határozó, amely bizonyos fokig emlékeztet H. Molnár tárgyszerű határozójára, mégis inkább szabad bővítménynek kell minősítenünk, annál is inkább, mert nincs másik példánk rá a korpuszból, tehát nem affinitatív.

2.:

Mt 10:19: Miko2 ke· megfogandnac tütǫkèt / ne aka2iatoc gondolnotoc mikènt auag mit **bèʒel'l'etec** / me2t adatic nèktec aʒon idǫbèn mit **bèʒel'l'etec** – *Cum autem tradent vos, nolite cogitare quomodo aut quid loquamini; dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini*

L.még Mt 12:34; 12:36; 17:5; 26:47.

3.:

Mt 23:1: Tahat / i[c] **bèʒélle** a· gǫlekeʒètecn[c] z ǫ taneituaňinac mōduan – *Tunc Iesus locutus est ad turbas et ad discipulos suos dicens*

L. még Mt 13:3; 13:10; 13:13; 13:34; 23:1; 28:18.

4.:

Mt 17:3: Es im ièlenec ǫnèkic moÿſes / z ilľes / ǫ vèlec **bèʒélueièc** – *Et ecce apparuerunt illis Moyses et Helias cum eo loquentes*

Csak ez az egy - igeneves - adat van erre a struktúrára.

5.:

Mt 10:20: Me2t nē vattoc tù kic **bèʒelletec** / dè tù at'atocnac lelke ki **bèʒél** tù bènnètec – *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis*

L. még Mt 12:34.

BÍR (4) S - O - V_{tr}

1. 'birtokol vmit; haben, besitzen'

O = -Hum

2. 'vezet, kormányoz vkit, uralkodik vkin; jn. führen, beherrschen'

O = +Hum

1.:

Mt 5:4: Bodogoc kègefec meɜt ǫk **biriac** a· fǫldèt – *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram*

L. még Mt 10:9; 25:34; Lk 12:33; 12:44 stb.

2.:

Mt 2:6: ... te bèlǫllèd iǫ ki hèɜćeg / ki **biria** èn nepemèt ifɜlt – *ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israhel*

Erre a jelentésre nincs a kódexben másik példa. Mivel itt is viszonylag erős a 'birtoklás' értelem, nem választottam külön őket.

BOCSÁT (4)

1. S - O - A_{dir} - V_{tr} (2)
2. S - O - V_{tr} (1)
3. S - A_{dir} - V_{itr} (1)

'(bűnt, sérelmet) nem ró fel többé; vergeben'

A_{dir} —› FCs_{dat}

1.:

Mt 6:12: Es **boɩaffad** mùnékǫnc mù vétètǫnkèt / mikent es mù **boɩatonc** nèkǫnc vétèttecn^{c} – *et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*

L. még Lk 11:4.

2.:

Mt 9:6: èmbē fianac vagon fǫldǫn hatalma bùnt **boɩatni** – *Filius homini habet potestatem in terra dimittendi peccata*

L. még Lk 7:49.

3.:

Mt 18:21: Vram ha bùnhèndic èn at'amfia èn bènnē / hanʒeɜ **boɩaffac** nèki / hètʒeɜiglèn é – *Domine quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei? usque septies?*

L. még Mk 11:26.

meg/bocsát (5)

1. S - O - A_{dir} - V_{tr} (4)
2. S - A_{dir} - V_{itr} (1)

'(bűnt, sérelmet nem ró fel többé; vergeben'

A_{dir} —› FCs_{dat}

1.:

Mt 6:14: Meɜt ha **megboɩatangatoc** èmbeɜecn^{c} ǫ bùnǫkèt / **megboɩat't'a** es tùnèctec tù meńńèi at'atoc tù vetkeʒèttekèt – *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum, dimittet et vobis Pater vester caelestis delicta vestra*

L. még Mt 6:15 (2x).

2.:

Mt 18:35: Igen es en mēṅei at'am teʒèn· tù nèctec / ha egmēdentec **megnē boʟatād** at't'afianac ǫ ʒuuebǫl – *Sic et Pater meus caelestis faciet vobis, si non remiseritis unusquisque fratri suo de cordibus vestris*

L még Mk 11:25; Lk 6:37.

meg/bocsáttatik (6) 1. S - A_{dir} - V_{pass} (4)

2. ?(S) - A_{dir} - V_{pass} (2)

'(bűnt, sérelmet) nem rónak fel többé; vergeben werden'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{dat}$

1.:

Mt 9:2: Rèmenkeggèl fiam **megboʟattatnac** tenèked te bùnid – *Confide fili, remittuntur tibi peccata tua*

L. még Mt 9:5; 12:31 (2x).

2.:

Mt 12:32: Es valaki mondand igėt èmbeʒfia èllèn **megboʟattatic** nèki Ki ke· mondād igėt ſcèntlelèc èllèn / nē **boʟattaticm̄g** nèki ſem èvilagban ſem a· iǫuèndǫbē – *qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc saeculo neque in futuro*

Nem biztos, hogy intranzitív értelmű itt az ige, hiszen egy az elöl álló tagmondatra visszautaló *az* névmás kitehető volna alanyként, azonban – mivel mind a *bocsát*nak, mind a *megbocsát*nak van intranzitív használata korpuszunkban – valószínűbb a tárgyatlan igéből való transzformáció.

BÖJTÖL (6) S - V_{itr}

'böjtöt tart; fasten'

Mt 6:16,17: Mikoʒ ke· **bǫitǫlēdetec** neakaʒiatoc lennètec ʒomoʒoc mikent kepmutaloc [...] Te ke· mikoʒ **bǫitǫlendeʒ** / te fedet megkèṅṅèd ʒ te oʒcadat m̄gmoſſad – *Cum autem ieiunatis, nolite fieri sicut hypocritae tristes [...] Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum et faciem tuam lava*

L. még Mt 4:2; 9:14 (2x); 9:15. Egyszer előfordul a kódexben a **böjtöltet** 'jn. fasten lassen' ige is (Lk 5:34 - S - O - V_{tr}).

BŐVELKEDIK (1) S - V_{itr}

'megnövekszik, szaporodik; zunehmen, anwachsen'

Mt 5:20: Mondom ke· tùnèctec / meʒt hanēha inkab **bǫuǫlkǫdèndic** tù igaſſagtoc / hog nē aʒ iraſtudoke ʒ a· leualtake nē mehèttecbè meṅṅècnèc

ozȝagaba – *Dico enim vobis, quia nisi abundaverit iustitia vestra plus quam scribarum et pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum*

Erre a jelentésre nincs több adat a kódexben, de Márknál és Lukácsnál, ill. a Bécsi Kódexben van még példa egy másik jelentésre: 'bőven van vkinek vmiből; etw. in Überfluß, in Hülle und Fülle haben'. Ennek a vonzatsruktúrája is eltérő: S - A_{adir} - V_{itr}, ill. S - V_{itr} (tehát el is maradhat a A_{adir}); A_{adir} —› FCs_{ins}, tehát – eltérően a mai nyelvünkben megszokott *-BAN* ragos vonzattól – instrumentális fejezi ki a birtokolt entitást, pl. Lk 15:17: ... mōda / menè bezèſec **bouolkodnèc** keńèzèckèl èn at'am hazaban En ke· ith èhhèl èluèȝec – *Quanti mercennariis in domo patris mei abundabant panibus, ego autem hic fame pereo* (l. még Mk 12:44); BK 208:24: z a ſaitoc **bouolkodnèc** bozzal z olayal – *et redundabunt torcularia vino et oleo*, ill. BK 210:13: ... tèllès a· ſaito z **bouolkodnèc** a· ſaitoc – *exuberant torcularia*

bővöltetik (2) S - V_{pass}

'vkit gazdagítanak; bereichert werden'

Mt 13:12: mezt kinèc vagō annac adatic z **bouoltètic** – *Qui enim habet, dabitur ei et abundabit*

L. még Mt 25:29; Lk 19:26, több adat nincs a kódexben.

Mediális értelmű ('bővelkedik') ige - a latintól független - passzív képzővel. Nyilván – akárcsak az *ad* és a *van* itteni jelentésében – valamiféle előfeltett bővítmény az, ami itt elmaradhat.

meg/bővödik (1) S - V_{itr}

'megszaporodik, meggyarapodik; sich vermehren'

Mt 24:12: Es mezt **megbouodic** hamissag / ſokacnac meghidègol ȝèzèlmec – *Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet caritas multorum*

Csak ez az egy adat van a két kódexben. A Bécsi Kódexben van egy **meg/bővöjt** 'szaporít, gyarapít; vermehren' ige is: 228:5: ... z megńittuc a· gabonat hog megkùſſèbèhùc a· merteket z **megbouohùc** a· ſikluſt – ... *et aperiemus frumentum, ut imminuamus mensuram, et augeamus siclum* ('szaporítsuk a sékelt')

BŰNHÖSZIK (3) 1. S - ?A_{adir} - V_{itr} (2)
2. S - V_{itr} (1)

'vétkezik, bűnt követ el; sündigen'

?A_{adir} —› FCs_{iness} (2)

1.

Mt 18:21: Vram ha **bůnhèndic** èn at'amfia èn bènnē / hanʒeɿ boʟaſſac nèki – *Domine quoties peccabit in me frater meus, et dimittam ei?*

L. még Mt 18:15.

2.:

Mt 27:4: **Bůnhǫttèm** aʒ aɿtatlā vėɿt èlaɿoluan – *Peccavi tradens sanguinem iustum*

A kevés adat miatt nem igazán dönthető el, valóban fakultatív vonzat-e az inessivusi bővítmény, tematikus szerepe (Maleficiens) alapján azonban afféle alosztályspecifikus vonzatnak érzem. Ma névutós (*ellen*) forma áll bővítmény-ként, az inessivus feltehetőleg latinizmus.

L. még Lk 15:18; 15:21; Jo 5:14; 8:11.

CSAL

meg/csalattatik (1) S - O_a - V_{pass}

'becsapják, félrevezetik; betrogen werden'

Mt 2:16: Tahat Heɿodes latuan / meɿt **megʟalattatot volna** a· magoſoctol / iǵen meghaɿaguec – ... *quoniam illusus esset a Magis*

Nincs több adat a kódexben, Lukácsnál egyszer (19:8) még előfordul a *meg/csal* ige (S - O - V_{tr}), vö. még Bécsi Kódex 186:12; 217:4 is.

CSAP (3)

1. S - A_{dir} - V_{itr}
2. S - O - V_{tr}
3. S - O - ?A_{dir} - V_{tr}

'üt; schlagen'

A_{dir} —› FCs_{allat} = tárggyal váltakozó határozó (1)

?A_{dir} —› FCs_{sublat} (1)

1.:

Mt 26:51: ɿ **ʟapuā** a· papoc fedèlmè ʒolgaiahoʒ èl vaga ǫ fůlėt – *et percutiens servum principis sacerdotum* (eltér a latintól)

2.:

Mt 26:68: ... ꝑphetiʒal' mů nèkǭc ki aʒ ki tegedet **ʟapot** – ... *quis est qui te percussit*

L. még Jo 18:10; 18:23.

3.:

Mt 5:39: ... ha ki **ʟapand** tegedèt iog tůgǫdɿè / taɿʟad annac a· maſicat es – ... *sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam*

Utóbbi példában a határozó C-elemnek is felfogható, s mivel nincs több ilyen adat, nem dönthető el a kérdés. A ma is használatos *arcul, fülön,* ill. *fejbe, hátba csap*-féle kifejezések talán inkább a vonzatszerep mellett szólnak, de nehéz egyértelműen állást foglalni.

CSENDESÍT

meg/csendesít (1) S - O - V_{tr}

'lecsendesít, elhallgattat; zum Schweigen bringen'

Mt 22:34: A leualtac ke· haluan meɀt **m̄g ʟèndèʒeitette volna** a· ſaduceoſocat / egbè gǫlen^{c} – ... *quod silentium imposuisset sadducaeis*

Nincs több adat a kódexben.

CSODÁLKODIK (11)

1. S - ?A_{adir} - V_{itr} (2)
2. S - V_{itr} (9)

'rendkívülinek, nagyon meglepőnek tart; sich wundern'

?A_{adir} —> $FCs_{superess}$ (2)

1.:

Mt 7:28: Es ug lǫn mikoɀ i^{c} meguegèʒte volna è bèʒedekèt / **ʟudalkodnacvala** a· gǫlèkėʒètec ǫ tanoſagan – ... *admirabantur turbae super doctrina eius*

L. még Mt 22:33; Mk 6:6; Lk 9:44 stb.

2.:

Mt 27:14: ɀ ʟac eg iǵeɀè ſem felèlè / ug hog igèn **ʟudalkodnec** a· fèiedèlm – ... *ita ut miraretur praeses vehementer*

L. még Mt 8:10; 8:27; 9:33; 12:33; 15:31; 19:25; 21:20; 22:22; Mk 6:51; Jo 3:7 stb.

Az *-N* ragos bővítmény előfordulási aránya nem éri el az affinitativitás mértékét, kérdőjellel mégis felvettem a mondatformába mint fakultatív vonzatot, hiszen itt nagy valószínűséggel tárggyal váltakozni képes vonzatról van szó (*csodál vmit - csodálkozik vmin*), bár ezt példákkal nem tudjuk bizonyítani, mivel a *csodál* ige a kódexben csak egy határozói igeneves adatban fordul elő, bővítmény nélkül (Lk 23:35).

DÉZSMÁL

meg/dézsmál (1) S - O - V_{tr}

'vmiből bizonyos mennyiséget, pl. egy tizedrészt (titokban) elvesz; verzehnten'

Mt 23:23: Jaẏ tunèctec iraſtudoc ꝛ lėualtac kepmutaloc / kic m̄gdeʒmal'l'atoc a· mentat a· kapꝛot ꝛ a· kǫmėnt – *Vae vobis scribae et pharisaei hypocritae, qui decimatis mentham et anethum et cyminum*

L. még Lk 11:42.

DICSÉR (1) S - O - V_{tr}

'dicsőít, magasztal; loben, verherrlichen, ehren'

Mt 5:16: ... ꝛ **diʟeꝛiec** tù at'atocat ki vagon meṅṅècbèn – *et glorificent patrem vestrum qui in caelis est*

L. még Lk 2:13, 16:8 'elismeréssel emleget; loben'; 19:37; 24:53.

dicsőít (1) S - O - V_{tr}

'elragadtatva tisztel, dicsér, magasztal; verherrlichen, ehren'

Mt 9:8: Latuā ke· a· gǫlèkeʒètec fėlèmen^{c} / ꝛ **diʟǫueitec** iſtènt ki adot il'l'èn hatalmat èmbėꝛecnèc – ... *et glorificaverunt Deum, qui dedit potestatem talem hominibus*

L. még Lk 2:20; 13:13; 23:47; Jo 8:54 (2x).

DÖNT

el/dönt (1) S - O - V_{tr}

'okozza, előidézi, hogy vmi le- v. eldőljön; umstoßen'

Mt 21:12: ... A· penʒ ualtocnac ke· aʒ́talocat / ꝛ a· galamb aꝛolocnac ʒèkeket **èldǫite** – *et mensas nummulariorum et cathedras vendentium columbas evertit*

L. még Mk 11:15. A Bécsi Kódexben (175:21) – feltehetően a latinhoz való ragaszkodás eredményeként – van példa átvitt értelmű használatra is 'megöl; töten' jelentésben: Megǫle azert kiral azocat ꝛ beelt ada Danièlnèc hatalmaba ki **èl dǫite** ǫtèt ꝛ ǫ tplomat – ... *qui subvertit eum et templum eius*

ÉG

éget (1) S - O - V_{tr}

'tűzzel elemészt, megsemmisít; verbrennen'

Mt 3:12: ... a· pol'uacat ke· **egèti** megalhatatlan tùʒbè – *paleas autem comburet igni inextenguibili*

Nincs több adat a kódexben, így nem dönthető el, hogy az illativusi bővítmény (ez lehet másolási hiba is, ugyanis Lk 3:17 alatt ugyanennek a latin résznek a megfelelőjeként a *meg/éget* igét találjuk inessivusi bővítménnyel) fakultatív

vonzat-e vagy szabad határozó. Talán felfogható amolyan jellemző határozóként (vö. H. Molnár 1969: 250), ebben az esetben a mondatforma: S - O - A_{dir} - V_{tr}, vö. még **meg/éget**. Az **ég** ige csak igeneves formában fordul elő a kódexben (Lk 12:35; Jo 5:35), ezenkívül egyszer előfordul még a **meg/ég** ige is (Jo 15:6).

meg/éget (1) S - O - V_{tr}

'tűzzel elemészt, eléget; verbrennen'

Mt 13:40: mikėnt egbè ʒedic a· konkoľocat ʒ tüʒʒèl **meǵėgètic** – *Sicut ergo colliguntur zizania et igni comburuntur*

L. még Lk 3:17; BK 225:10; 323:1. A BK két adatában hiányzik a határozói bővítmény, ezért ez a szócikk sem igazít el igazán annak vonzat vagy szabad határozó volta felől, l. az **éget** szócikkét is. A BK-ben van példánk a **meg/égettetik** igére is (S - V_{pass}), pl. 247:7; 315:9.

EGYESÜL (1) S - A_{adir} - V_{itr}

'csatlakozik vkihez; sich an jn. anschließen; sich vereinigen | összeházasodik vkivel; heiraten'

A_{adir} —> FCs_{ins}

Mt 19:5: Eʒeɔt meghagga èmber aťťat ʒ āṅat **eggeſǫl** ǫ fèlèſegeuèl / ʒ leʒn^{c} kettèn eg tèſtbèn – *Propter hoc dimittet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae, et erunt duo in carne una*

L. **még** Mk 10:7; Lk 15:15;16:13. A BK-ben van példa elvontabb értelmű használatra is, pl. 317:13: Es ferfiu ragagga ǫ fèlenèc kèzet ʒ ǫ kèze **eggèſǫl** ǫ fèlenèc kèzebè – *et apprehenderet vir manum proximi sui, et conseretur manus eius super manum proximi sui* és 159:9: ʒ èn zèmelem **eggèſǫltvala** fǫldhǫz – *et vultus meus haerebat terrae*. Mk 10:9 és BK 4:8 alatt van adat az *egyesít* igére is – S - O - V_{tr}, ill. S - O - A_{adir} - V_{tr}).

meg/egyesül (2) S - A_{adir} - V_{itr}

'kibékül, egyezséget köt; sich versöhnen, sich einigen, übereinkommen'

A_{adir} —> FCs_{ins}

Mt 5:24,25:: ... ʒ meṅ èlǫʒèɔ **eggèſǫl' m̄g** te aťadfiaual [...] leg **megeggèſǫlt** te ellènſegeddèl – *et vade prius reconciliari fratri tuo [...] Esto consentiens adversario tuo cito*

L. még BK 89:33; 316:5. A BK-ben van adat a *meg/egyesültetik, egybe/egyesejt* igékre is (161:6, ill. 202).

ÉHEZIK[1] (3) S - V_{itr}

'a szükséges táplálékot huzamosan nélkülözi; hungern'

Mt 4:2: z mikor bǫitǫltuolna neguèn napocban z neguèn eẏecbèn / annac utanna **ehèʒec** – *Et cum ieiunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit*

L. még Mt 25:35; 25:42; Lk 4:2; Jo 6:35 stb.

Vö. **szomjúhozik**[1]

éhezik[2] (1) S - O - V_{tr}

'nagyon vágyakozik vmire, kívánja; etw. wünschen, sich sehnen nach etw.'

O = Abstr

Mt 5:6: Bodogoc kic **èheʒnèc** z ʒomiuhoʒnac igaſſagot / meẓt ǫk megèlegettètnèc – *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam*

Nem egyértelműen tagolható az adat, de mivel a **szomjúhozik** is alanyi ragozású, valószínű, hogy a tárgy az **éhezik**-hez is odaértődik, s valóban S - O - V_{tr} struktúrájú itt az ige.

Vö. **szomjúhozik**[2]

meg/éhezik (2) S - V_{itr}

'éhséget kezd érezni, éhes lesz; hungrig werden'

Mt 12:3: Nē oluaſtatoc ė / mit tǫt legèn dauid mikoz **megèhėʒet** – *Non legistis quid fecerit David, quando esuriit*

L. még Mt 12:1; Lk 6:25.

meg/éhül (1) S - V_{itr}

'éhséget kezd érezni, éhes lesz; hungrig werden'

Mt 21:18: Reggel ke· megfozdoluā a· varoſba **megèhǫlǫ** – *Mane autem revertens in civitatem esuriit*

Nincs több adat a kódexben.

ÉKESÍT

meg/ékesít (2) S - O - V_{tr}

'ékesen feldíszít; schmücken'

Mt 23:29: Iaẏ túnèktec [...] kic megrakiatoc a· ꝑphetacnac ſeẓeket / z **meg èkèſeititèc** aʒ igaʒacnac kopozſoiocat – *Vae vobis [...] qui aedificatis sepulchra prophetarum et ornatis monumenta iustorum*

L. még Mt 12:44; Lk 11:25. A BK-ben (31:3) előfordul az ige mellett egy instrumentálisi bővítmény (amolyan ornatív határozó), amely talán alosztályspecifikus fakultatív vonzatnak minősül. Noha az összes adat figyelembevételével nem affinitatív, megtaláljuk az **ékesejt** (BK 183:13), az **ékesejtetik** (Lk 21:5; BK 286:4) igék mellett is. A BK-ben van egy-egy példa a **meg/ékesejtetik** (52:13) és a **meg/ékesültetik** (271:5) igére is.

ÉL (1) S - A_{adir} - V_{itr}

'táplálkozik, elfogyaszt vmit; sich erhalten, sich ernähren'

A_{adir} —> FCs_{ins}

Mt 4:4: Mēt iruā vagon / nē LAC kéńezrèl **él** èmber / de mēden igeuèl ki ʒazmaʒic iſtènn^c ʒaiabol – *Scriptum est: Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei*

L. még pl. Lk 4:4. Ebben a jelentésben az A_{adir} mindig megjelenik, feltehetően obligatorikus vonzat, vö. mai magyar *kábítószerrrel, altatóval stb. él.* Az 'életben van; leben' jelentésű *él* Máténál csak igeneves formában fordul elő (ezért nem külön szócikk), de a többi evangéliumban verbum finitumként is megtalálható, S - V_{itr} mondatformával, pl. Mt 16:16; 26:63; Mk 16:11; Lk 2:36; Jo 6:52; 6:58 (2x) stb.

éltet (1) S - O - V_{tr}

'táplál, nevel; ernähren'

Mt 6:26: ... nē vètn^c ſē azatnác ſē gǫitn^c LÚzǫcbè z tù meńńèi at'atoc **eltèti** azocat – ... *non serunt neque metunt neque congregant in horrea; et Pater vester caelestis pascit illa*

L. még Lk 12:24; BK 89:27. A latin alapján ez a példa az *él* 'táplálkozik' jelentéséhez áll közel (a BK-beli adat egyértelműen), ugyanakkor egyik példánkban sem jelenik meg az ott obligatorikusnak tűnő instrumentalisi bővítmény.

meg/elevenedik (1) S - V_{itr}

'életre kel, feltámad; zum Leben erwachen, auferstehen'

Mt 9:18: Vzam èn leańom ma m̄g holt / dè iǫý vèſd zeia te kèʒedèt z **megèlèuenèdic** – *Domine, filia mea modo defuncta est; sed veni, impone manum tuam super eam, et vivet*

L. még Lk 15:24; 15:32. Lk 17:33 alatt van egy példánk a *meg/elevenejt* igére is (S - O - V_{tr}), Jo 6:64 alatt pedig az *elevenejt*-re is (itt az O csak a kauzatív képzés folytán értődik oda).

ELÉGEDIK

meg/elégedik (2) S - V_{itr}

'jóllakik; sich sättigen, satt werden'

Mt 14:20: z mend ǫn^{c} / z **m̄gèlegedèn^{c}** – *Et manducaverunt omnes et saturati sunt*

L. még Mt 15:37; Mk 6:42; 8:8; Lk 6:21; 6:25 stb. A mai magyar alapján feltehető volna egy fakultatív *-VAL*, ill *-TŐL* ragos bővítmény (vö. *a leves jóllakatta Pistát – Pista jóllakott a levessel / levestől*), de egyik példánkban sem jelentkezik. Lk 16:21-ben ugyan elativusi formában megtaláljuk (*kévánván megelégedni a derebekből*), azonban ott inkább partitivusi értelmű és C-elemnek minősül (a latinban a *de micis* alak áll).

Lk 3:14 alatt van viszont egy olyan adatunk, ahol az ige jelentése inkább 'a maga szempontjából teljesen elégnek tart; zufrieden sein'. Itt az ige mellett egy superessivusi vonzat áll (z **megèlegeggètec** tù iazgalaſtokon – *et contenti estote stipendiis vestris* (mai: zsoldotokkal). Ez érdekes, mert a NySz. I, 602 szócikkében is mindig *-VAL* ragos bővítmények állnak ebben a jelentésben, ugyanakkor nem lehet a latin hatásával sem magyarázni a superessivusi formát.

meg/elégedtetik (1) S - V_{pass}

'jóllakatják, kielégítik; gesättigt, befriedigt werden'

Mt 5:6: Bodogoc kic èhezènèc z ʒomiuhozнac igaſſagot / mezt ǫk **megèlegettètnèc** – *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabiuntur*

Nincs több adat a két kódexben.

meg/elégíthet (1) S - O - V_{tr}

'jóllakathat; sättigen, befriedigen können'

Mt 15:33: Hol vagon azezt nèkǫnc āne kenèzǫnc è kiètlènbèn / hog ènnè gǫlèkezètekèt **megèlegeithèſſǫc** – *Unde ergo nobis in deserto panes tantos, ut saturemus turbam tantam*

L. még Mk 8:4: Honnā **èlegeithèti meg** èzeket kenezeckel valaki ith è kiètlenbèn – *Unde illos quis poterit hic saturare panibus in solitudine*. Mint látjuk, itt megjelenik az a *-VAL* ragos vonzat, amelyre a **meg/elégedik** esetében nem volt példa a kódexben (S - O - A_{adir} - V_{tr}).

EMEL

ki/emel (1) S - O - V_{tr}

'fölemelve vmiből kivesz; ausheben, herausheben'

Mt 12:11: Ki aʒ èmbeɿ tù kǫʒʒǫllètec kinèc vagon eg iuha ɿ èſendic ʒombaton a· vèɿembè / nemdè ɿaita ɿagad e ɿ **ki èmèli** ǫtèt – *Quis erit ex vobis homo, qui habeat ovem unam, et si ceciderit haec sabbatis in foveam, nonne tenebit et levabit eam*

Nincs több adat a kódexben, de a NySz. I, 631 alapján feltehetően abban az időben is volt egy fakultatív ablativusi vonzata az igének (S - O - A_{dir} - V_{tr}). Bár Máténál nem, előfordul még a kódexben az *emel* (Jo 13:18; 17:1), valamint a *fel/emel* ige is. Utóbbi egyszer igeneves formában Máténál is (17:8) megtalálható, de vannak igés példák is (pl. Mk 1:31; Lk 21:28; Jo 6:5 stb. – S - O - V_{tr}).

EMLÉKEZIK

meg/emlékezik (4) S - A_{dir} - V_{itr}

'vmit emlékezetébe idéz, gondol rá; sich erinnern, denken an etw.'

A_{dir} —› FCs_{delat} (2); MM (2)

Mt 16:9,10: ... ɿ nē **èmlèkeʒtec m̄g** / aʒ ǫt keṅèɿècrǫl / aʒ ǫtʒèɿ èʒer èmbeɿec kǫʒǫt [...] ɿ ſē a· hèt kenèɿecrǫl / a· negʒẽ èʒẽ èmbeɿec kǫʒǫt – ... *neque recordamini quinque panum in quinque milia hominum [...] neque septem panum in quattuor milia hominum*

Mt 5:23: ... ɿ oth **megèmlèkeʒèndel** / hog te at'adfia val valamit te èllènéd – ... *et ibi recordatus fueris quia frater tuus habet aliquid adversum te*

L. még Mt 26:75; 27:63; Mk 8:18; Lk 1:72; Jo 16:21 stb. Egyszer (Jo 15:20) az **emlékezik** ige is előfordul a kódexben, ugyanezzel a delativusi vonzattal.

ÉNEKEL (2) S - O - ?A_{dir} - V_{tr}

'(szöveghez kötött) dallamot szólaltat meg; singen'

O = komplementív tárgy

?A_{dir} —› FCs_{dat} (2)

Mt 11:17: Mù vigaſagos enèket **enèklēc** tù nèctec / nē ʒǫketec mù ke· ʒomoɿo ènèket **eneclēc** tùnèktec ɿ nē ſiɿatoc – *Cecinimus vobis, et non saltastis; lamentavimus, et non planxistis* (figura etymologica)

L. még Lk 7:32 (2x); Jo 13:38; BK 44:1 (3x). Lukácsnál és a BK egyik példájában nincs tárgyi bővítmény, intranzitív használatú az ige. Az adatokat figyelembe véve a dativusi bővítmény affinitatív, tehát fakultatív bővítménynek kell tekintenünk, bár mai nyelvérzékünk alapján inkább szabad bővítménynek minősítenénk, ezért a kérdőjel a mondatformában. Jánosnál az *énekel a kakas* kifejezést találjuk, az ige itt 'kukorékol; krähen' jelentésben áll, használata a latin *canto* szolgai fordításával magyarázható. A BK-ben (248:4) egyszer előfordul az *énekletik* ige is.

ENGED[1] (2) S - O - V_{tr}

'nem akadályoz (meg) vmit, ill. vmiben vkit; erlauben, gestatten, zulassen'

O —> MM, Inf

Mt 7:4: Aťamſia **èngeggèd** vèſſèmki a· kalaʒt te ʒemedbǫl – *Sine, eiciam festucam de oculo tuo*

Mt 19:8: Meʒt moÿſès tù ionhotoc kèmeńſegeʒè **èngèttè** tùnèktec tù fèlèſegtekèt èlhagnotoc – *Quoniam Moyses ad duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras*

L. még Jo 19:38. Mivel erre a jelentésre nincs több adat, nem lehet eldönteni, hogy a Mt 19:8 alatti adatban szereplő dativusi bővítmény fakultatív vonzat-e vagy szabad határozó. Mivel a három adatból csak egyben szerepel, vélhetően az utóbbi. Valójában a cselekvő számának és személyének kifejezésére szolgál az igének ebben a segédigeszerű használatában.

enged[2] (1) S - A_{dir} - V_{itr}

'ellenállása gyengül v. megszűnik, engedelmeskedik; jm. gehorchen, Folge leisten'

A_{dir} —> FCs_{dat}

Mt 8:27: Minèmǫ èʒ mět ʒèlèc ʒ tèngeʒ **èngèdnèc** nèki – *Qualis est hic, quia venti et mare oboediunt ei*

L. még Mk 4:41; Lk 8:25; 8:32; 10:17; 10:20; 17:6; 23:51. Minden adatban szerepel az FCs_{dat}, tehát abszolút affinitatív, kötelező vonzat. Ebben az intranzitív használatban az ige főigeként szerepel.

ENYÉSZIK

el/enyészik (1) S - V_{itr}

'tönkremegy, ízét veszti; kaputtgehen, kraftlos werden, den Geschmack verlieren'

Mt 5:13: Tù vattoc ke· fǫldn^{c} ſaui / hog ha a· ſo **èlèńeʒèndic** mibè ſoʒatic – *Vos estis sal terrae; quod si sal evanuerit, in quo salietur*

L. még Lk 14:34 (ua.). Lk 24:31 alatt még egy adat van az igére, de a jelentés ott 'vhonnan eltűnik; verschwinden' (*és ő elenyészék ő szemek elől*), az ablativusi bővítmény feltehetően fakultatív vonzat. A BK-ben (81:8) van egy adatunk az *el/enyészt* igére is (S - O - V_{tr}).

ERED (3) 1. S - V_{itr} (1)

2. S - ?A_{dir} - V_{itr} (2)

'(el)indul, megy; sich auf den Weg machen'

?A_{dir} —› (lativusi értelmű) Inf

1.:

Mt 26:46: kèl'l'ètec **èzeggǫnc** – *Surgite, eamus*

L. még Mk 14:42; Jo 12:19; 14:31; Lk 10:3; 9:52.

2.:

Mt 21:33: z ǭmaga ʒazandoclani **èzedet** – *et peregre profectus est*

L. még Mt 25:14 ; Mk 12:1; 13:34. Az A_{dir} az adatok összességét tekintve nem affinitatív, esetleg csupán finális értelmű C-elem, ezért a kérdőjel a mondatformában. Ugyanakkor a NySz. I, 667 alatt találunk több olyan adatot is, ahol lativusi bővítmények csatlakoznak az igéhez.

el/ered (1) S - V_{itr}

'elindul, elmegy; sich auf den Weg machen'

Mt 25:15: z legottan **elèzedet** – *et profectus est statim*

L. még Mk 9:29; 16:20; Lk 15:13; 19:1; Jo 7:3. Itt is szerepel egyszer a *zarándoklani* igenév mint célhatározó (Lk 15:13), az **ered** szócikkét is figyelembe véve tehát lehetséges, hogy van az igének S - ?A_{dir} - V_{itr} mondatformája is. Előfordul még a két kódexben a *ki/ered* ige is 'kimegy, kiindul; hinausgehen' jelentésben (pl. Mk 10:46; Lk 4:42; BK 1:7; 134:93 stb.).

ereszt[1] (17+2) S - O - A_{dir} - V_{tr}

1. '(bele)enged, (bele)bocsát, odadob; hineinlassen, hinwerfen' (16)

A_{dir} —› FCs_{illat} (14), FCs_{sublat} (3), FCs_{dat} (1), $FCs_{postpos}$ (1)
O = -Anim

2. 'enged, hagy; gestatten, lassen' (1)
A_{dir} —› Inf
O = +Hum

1.:

Mt 13:42: z ėgbè gǫitn^c mendʒ gonoʒbolatocat [...] z **èzèʒtic** ǫkèt tùʒnèc kèmencèiebè – *et colligent de regno eius omnia scandala [...] et mittent eos in caminum ignis*

Mt 10:34: Ne alahatoc hog iǫttèm legec bėkèſegèt **èzèʒtènem** fǫldzè / Nem iǫttèm bekèſegèt **èzèʒtènem** fǫldzè de tǫzt – *Nolite arbitrari, quia pacem venerim mittere in terram; non veni pacem mittere, sed gladium*

Mt 15:26: Nem io a· fiac kenèzet meguènni z aʒ ėbècnc **èzèʒtèni** – ... *et mittere canibus*

Mt 7:6: ꝛ ne **èꝛèʒiėtèc** tù gǫngǫtǫkèt diʒ́noc èlèibe – *neque mittatis margaritas vestras ante porcos*

L. még Mt 4:18; 8:31; 9:16; 9:17 (2x); 10:16; 13:50; 18:30; 22:13; 25:30; 26:12; Mk 2:22; Lk 9:62; Jo 21:6 stb.

2.:

Mt 8:21: Vꝛam **èꝛèʒièl** èngemèt èlǫʒ́èꝛ mennem / ꝛ tèmètnē èl èn at'amat *Domine, permitte me primum ire et sepelire patrem meum* (kettős tárgy)

L. még pl. Lk 8:51. Vö. **enged**[1]

Kifejezés:

nyilat ereszt (2) 1. S - A_{adir} - V_{itr}
2. S - V_{itr}

'kisorsol vmit; Los werfen über etw.'

$A_{adir} \longrightarrow FCs_{superess}$

Mt 27:35: ... meǵ oʒ́tac ǫ ruhaiat ṅilat **èꝛèʒtuē** / Hog bètèl'l'eſednec mel' mondattatot ˛Pphā miat monduā Meǵoʒ́tottac ǭ magocnac èn ruhamat ꝛ èn ꝛuhamon **èꝛèʒ́tettèc** ṅilat – ... *diviserunt vestimenta eius sortem mittentes, ut impleretur quod dictum est per prophetam dicentem: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem*

L. még BK 236:11. Itt is szerepel a superessivusi bővítmény.

ereszt[2] (22) 1. S - O - V_{tr} (15)
2. S - O - A_{dir} - V_{tr} (5)
3. S - A_{dir} - V_{itr} (2)

'küld, indít, bocsát; schicken, abfertigen, senden'

O = +Hum

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{allat}$ (3), FCs_{illat} (2), $FCs_{postpos}$ (*szerint*) (1x); egyszer formailag locativusi forma *előtt* névutóval

1.:

Mt 24:31: ꝛ **èꝛèʒti** ǫ angalit tꝛōbitaual ꝛ nag ʒ́oʒattal – *Et mittet angelos suos cum tuba et voce magna*

Mt 21:1: Tahat i^{c} **èꝛèʒte** ǫ ket taneituaṅit monduā aʒocnac – *tunc Iesus misit duos discipulos dicens eis*

L. még Mt 2:8; 2:16; 10:5; 10:40; 11:2; 13:41; 14:10; 21:1; 21:36; 22:3; 22:4; 22:7; 22:16; 24:31

2.:

Mt 23: 34: Aʒeʒt im èn **èʒèʒtec** tù hoʒiatoc ꝑphetakat ꝛ bǫlʟèkèt ꝛ iraſtudokat – *Ideo ecce ego mitto ad vos prophetas et sapientes et scribas*

Mt 20:2: Meg ʒègǫduen ke· a· mùù(!)èſeckèl eg èſti penʒbè **èʒèʒte** ǫkèt ǫ ʒ́ǫleiebe – *Conventione autem facta cum operariis ex denario diurno, misit eos in vineam suam*

Mt 11:10: Ime èn **èʒèʒtē** èn angalomat te oʒćad èlǫt – *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam*

L. még Mt 9:38; Jo 18:24 stb. Az A_{dir} nem affinitatív, de alosztályspecifikusnak tekinthető, l. a harmadik mondatformát is, valamint az **eresztetik**[2] szócikkét.

3.:

Mt 14:35: Es micô megèſmèʒtec uolna ǫtèt a· hèl'n^{c} feʒfiai / **èʒèʒtenèc** mēd a· vidėc ʒèʒent / ꝛ hoʒanac nèki mēden gonoʒ́ol vallokat – *Et cum cognovissent eum viri loci illius, miserunt in universam regionem illam et obtulerunt ei omnes male habentes*

Mt 27:19: Ǫ aʒ itelǫ ʒ́ècbèn v̇lettè ke· / **èʒèʒte** ǫ hoʒia ǫ felèſeǵè mōduan – *Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor eius dicens*

L. még pl. Mk 6:17. Ebben a struktúrában az ige magába szívja a tárgyat, implikálja azt, vö. pl. **ad, keres, lel** stb.

alá/ereszt (1) S - O - V_{tr}

'leenged; hinunterlassen'

Mt 4:6: Ha iſtènn^{c} fia vag **èʒèʒied ala** te magadat – *Si filius Dei es mitte te Deorsum*

L. még Mk 2:4; Lk 4:9. Az utóbbi adatban van egy – formailag – illativusi bővítmény (*középbe*), amely ugyan a kevés számú adat alapján nem affinitatív, tehát C-elemnek minősülne, az **ereszt**[1] bővítményköre alapján azonban mégis feltehető, hogy fakultatív vonzatról van szó (S - O - A_{dir} - V_{tr}). A BK-ben (160:15) van egy adat a *le/ereszt* igére is, sublativusi bővítménnyel. Ezenkívül előfordul még a *meg/ereszt* 'visszaküld; zurückschicken' (Lk 23:15; BK 12:11) és a *be/ereszt* 'be(le)enged, -bocsát; hineinlassen, -werfen' (BK 130:46; 177:41) ige is a két kódexben.

el/ereszt (14) S - O - V_{tr}

1. 'elenged; entlassen, loslassen | szabadon enged; freilassen' (13)
2. '(lelket) kilehel; den Geist aufgeben, austoßen' (1)

1.:

Mt 18:27: Kǫṅǫzǫluėn ke· a· ʒolganac vza **èlèzèʒ́te** ǫtèt – *Misertus autem dominus servi illius dimisit eum*

Mt 27:26: Tahat **èlèzèʒ́te** aʒocnac bazzabaſt – *Tunc dimisit illis Barabbam*

L. még Mt 13:36; 14:15; 14:22; 14:23; 15:23; 15:32; 15:39; 17:3; 21:3; 27:15; 27:17; Mk 6:45; Lk 20:10; Jo 18:39 stb.

2.:

Mt 27:50: Ihc ke· èſm̄g iuǫltuėn nag ʒ́oual **èlèzèʒ́te** ǫ lèlket – *Iesus autem iterum clamans voce magna emisit spiritum*

Kifejezésszerű. L. még pl. Jo 19:30.

ki/ereszt (1) S - O - V_{tr}

itt: 'kiszór, kivet; herauswerfen'

Mt 13:48: ... valaʒtottac a· iokat ǫ èdeṅecbe / a· gonoʒocat ke· **ki èzèʒtettec** – *... elegerunt bonos in vasa, malos autem foras miserunt*

L. még Jo 10:4; BK 308:11. Ezekben a jelentés hasonló a maihoz 'kienged; herauslassen'. Az **ereszt**[1] szócikkében megadott jelentéseket és a szövegkörnyezetet alapul véve azonban fönti példánkban a megadott jelentés látszik valószínűbbnek. A BK adatában van egy elativusi bővítmény is, amely feltehetően fakultatív vonzat (S - O - A_{dir} - V_{tr}).

eresztetik[1] (8) S - A_{dir} - V_{pass}

'beleengedik, -dobják; hineingelassen , -geworfen werden'

A_{dir} —› FCs_{illat} (8), de vö. **ereszt**[1]

Mt 3:10: mendenfa aʒezt mėl' nē teʒèn io gimǫlLǫt ki mèttètic z a· tüʒbè **èzèʒtètic** – *Omnis ergo arbor quae non facit fructum bonum excidetur et in ignem mittetur*

L. még Mt 5:25; 5:29; 6:30; 7:19; 18:8; 18:9; 27:16; Mk 9:41; Lk 3:9; Jo 15:6 stb.

eresztetik[2] (2) 1. S - A_{dir} - V_{pass}
2. (S - O_a - V_{pass})

'(el)küldik, bocsátják vhová; gesandt werden'

S = +Hum

A_{dir} —› FCs_{allat}

1.:

Mt 23:37: ... z meg kǫuèʒed aʒokat kic te hoʒ́iad **èzèʒtettec** – .. *et lapidas eos, qui ad te missi sunt*

2.:

Mt 26:47: ... im èliouo Iudas a· tizènkètto kozzol eg z o vèlè foc golèkezèt tozockèl z rudackal / **èzèztettèc** a· papi fèdèlmectol – ... *ecce Iudas unus de duodecim venit, et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus, missi a principibus sacerdortum et senioribus populi*

Ez tkp. passzív igenév, ezért adtam meg zárójelben a struktúrát. L. még pl. Lk 4:26.

ÉRT (12) 1. S - O - V_{tr} (9)
2. S - V_{itr} (3)

'vminek az értelmét, jelentését fölfogja; verstehen'

O ⟶ FCs_{akk} (speciális), $Pron_{akk}$, MM

1.:

Mt 13:23: Ez az ki hallja az igèt z **èzti** – *Qui vero in terram bonam seminatus est, hic est qui audit verbum et intellegit*

Mt 13:51: **Ertettètèc** è mēd èzekèt – *Intellexistis haec omnia*

Mt 16:11: Mirè nē **èztitèc** mezt nē a· keñèzècrol mōdottam tünèktec ... – *Quare non intellegitis, quia non de pane dixi vobis* ...

L. még Mt 13:19; 15:10; 15:17; 16:9; 16:23; 24:15; Mk 4:13; Lk 18:34 stb.

2.:

Mt 13:13: Azezt bèzellec nèkic pelda bèzedecbèn / mezt latuan nē latnac z haluan nē halnac z nē **èztne**[c] – *Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, et audientes non audiunt neque intellegunt*

L. még Mt 13:14; 13:15; Jo 12:40. Közülük Mt 13:14-ben – az intranzitív értelem ellenére – tárgyas ragozású alakot találunk (*értitek*), a szövegkörnyezet alapján azonban íráshibára kell gyanakodnunk (*értetek*?).

meg/ért (1) S - O - V_{tr}

'vminek az értelmét, jelentését fölfogja; verstehen'

Mt 17:13: Tahat **megèztec** a· taneituañoc mēt Ianos baptiſtazol bèzellet uolna nèkic – *Tunc intellexerunt discipuli, quia de Iohanni baptista dixisset eis*

Nincs több adat a kódexben, l. még BK 102:31 stb. A BK-ben (153:16) előfordul egyszer a *meg/értet* ige is, és van benne példa az *értetik*, ill. *értettetik* alakokra is (pl. 264; 266, ill. 201).

ESIK (14) 1. S - A_{dir} - V_{itr} (13)
2. ? S - V_{itr} (1)

'súlyánál fogva a levegőben lefelé mozog, ill. így vhová kerül; fallen'

A_{dir} —› FCs_{illat} (6), FCs_{sublat} (6) – egyszer formalilag locativusi bővítmény —› $FCs_{superess}$

1.:

Mt 13:7,8: Egèbi ke· **èſenèc** a· tuuiſſècbè [...] Egèbi ke· **èſenèc** a· io fǫldbè – *Alia autem ceciderunt in spinas [...] Alia autem ceciderunt in terram bonam*

Mt 10:29: ꝛ aʒoc kǫʒʒǫl eg nem **èſic** fǫldꝛè tú at'atocnalkùl – *et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro*

Mt 13:4: ... nemel'l'ec **èſten**^{c} aʒ vt fèlen – ... *quaedam ceciderunt secus viam*

Kifejezésértékű:

Mt 17:6: ꝛ haluan a· taneituanoc ǫ **oꝛćaiocra èſen**^{c} – *Et audientes discipuli ceciderunt in faciem* (l. még Mt 26:39)

L. még Mt 12:11; 13:5; 15:14; 17:14 (2x); 21:44 (2x); Mk 14:35; Lk 17:16; Jo 11:32 stb.

2.:

Mt 15:27: Demaga lam a· kǫlkec es eʒnc a· moꝛſalekocbol / kic **èſnec** ǫ vꝛocnac aʒtalokꝛol – ... *nam et catelli edunt de micis, quae cadunt de mensa dominorum suorum*

Mivel erre az ablativusi bővítményre csak ez az egy példánk van, nem tekinthető affinitatívnak, így szabad bővítménynek kell minősítenünk, bár nem zárható ki, hogy nem valamiféle fakultatív vonzat, ezért a kérdőjel a mondatforma előtt. Ugyanakkor viszont itt a lativusi vonzat csak odaérthető (ti. *a földre*), tehát úgy tűnik, az is lehet fakultatív.

le/esik (2) S - V_{itr}

'összeomlik, összedől; nieder/fallen, -stürzen'

Mt 7:25:27: ꝛ futtanac ʒelec / ꝛ omlottanac a· haʒꝛa / nē **èſet le** / meꝛt ꝛakatot vala èꝛǫs kǫʒiꝛton [...] ꝛ futtanac ʒ́elec / ꝛ omlottanac a· haʒꝛa ꝛ **le èſet** / ꝛ volt ǫ ꝛomlaſa nag – ... *et flaverunt venti et irruerunt in domum illam, et non cecidit; fundata enim erat super petram [...] et flaverunt venti et irruerunt in domum illam, et cecidit, et fuit ruina illius magna*

L. még Lk 6:49, BK 30 (*essék le ő erejek*). Négyszer előfordul még az ige Máténál 'térdre esik, borul; niederfallen, auf/in die Knie fallen' jelentésben is (2:11; 4:9; 18:26; 18:29 – S - V_{itr}), de mivel csak igeneves formák találhatók, nem vettem fel őket külön szócikként. Más evangéliumban (pl. Mk 5:33; Lk 8:28)

igés alakokat is találunk ebben a jelentésben. A NySz. I. 698 **le-esik** szócikkében korai adatokban többnyire ebben a 'térdre esik' jelentésben áll az ige, későbbről azonban már van *vhová leesik* példa is S - A_{dir} - V_{itr} mondatformával. A mediális *le/esik* mellett előfordul még a kódexben a kauzatív *le/ejt* is (pl. Mk 9:19; Lk 4:35; 9:39; 9:42 – S - O - A_{dir} - V_{tr}, ill. S - O - V_{tr} - A_{dir} —› $FCs_{lat.}$).

ESKÜSZIK (14) S - A_{dir} - V_{itr} (14)

'vmely állítás igazságát esküvel erősíti; schwören'

A_{dir} —› FCs_{sublat} (13); MM (1)

Mt 23:16: ... valaki **èſkèʒèc** iſtenn^{c} templomaza a· ſēmi / Ki ke· **eſkèndic** a· templomnac azańaza a· taztoʒic – *Quicumque iuraverit per templum, nihil est; qui autem iuraverit in auro templi, debet*

Mt 26:74: Tahat kèʒdè ʒidalmaʒni z **èſkēni** mezt nē èſmèztè volna aʒ èmbezt – *Tunc coepit detestari et iurare, quia non novisset hominem.*

L. még Mt 5:34; 5:36; 23:16 (2x); 23:18 (2x); 23:20 (2x); 23:21 (2x) 23:22; Mk 14:71; Lk 1:73. A BK-ben vannak olyan adatok is, ahol MM a bővítmény (pl. 186:15), ill. – latin hatásra – inessivusi formájú (pl. 278:5; 220:2). Márknál egyszer előfordul a *meg/esküszik* ige is (6:23), ott nincs sublativusi bővítmény.

Kifejezésszerű:

hamisan esküszik S - V_{itr}

Mt 5:33: ... monduan vagō a· venecn^{c} ne **èſkeggel hamiſſan** – *dictum est antiquis: Non periurabis*

ESZIK (18) 1. S - V_{itr} (12)
2. S - O - V_{tr} (6)

'táplálékul szájába vesz és (megrágva) lenyel vmit; essen'

O = FCs_{akk} (5); FCs_{clat} (1 = partitivus)

1.:

Mt 14:20: z mend **ǫn^{c}** / z m̄gèlegedèn^{c} – *Et manducaverunt omnes et saturati sunt*

Mt 26:21: z micoz **ènnen^{c}** monda aʒocnac – *Et edentibus illis dixit*

L. még 9:10 (2x); 9:11; 11:18; 11:19; 15:37; 15:38; 24:49; 25:35; 25:42; Mk 7:3; 7:28; Lk 17:27; 17:28; Jo 6:23; 6:50 stb.

2.:

Mt 6:31: Ne akaziatoc aʒezt ʒozgalmaʒatoſoc lennètec mōduatoc mit **eʒǫnc** ... – *Nolite ergo solliciti esse dicentes: Quid manducabimus ...*

Mt 15:2: ...mezt nē moſſacm̄g ǫ kèʒekèt micoz keńèzèt **eʒnèc** – ... *non enim lavant manus suas cum panem manducant*

Mt 15:27: Demaga lam a· kǫlkec es **eʒn**^{c} a· moʒfalekocbol / kic èſnec ǫ vʒocnac aʒtalokʒol – ... *nam et catelli edunt de micis, quae cadunt de mensa dominorum suorum*

L. még Mt 6:25; 12:1; 26:26.

meg/esz(ik) (5) S - O - V_{tr}

'táplálékot (teljesen) elfogyaszt; aufessen'

Mt 12:4: Mikènt bè menè iſtènn^{c} haʒaba / ʒ aʒ èlǫ vètǫ keṅèʒèkèt **meg ǫttǫ** / kiket nē illic uala nèki **megènni** – ... *quomodo intravit in domum Dei et panes propositionis comedit, quos non licebat ei edere*

L. még Mt 13:4; 23:14; 26:17; Mk 4:4; Lk 6:4; Jo 18:28 stb.

etet (1) S - O - V_{tr}

'vkit úgy lát el, hogy az ételt a szájába adogatja; jm. zu essen geben, ernähren'

Mt 25:37: Vʒ micoʒ lattonc tegedèt èheʒetted ʒ **ètettǫnc** tegedet – *Domine, quando te vidimus esurientem et pavimus te*

Nincs több adat a kódexben, de feltételezhető, hogy lehet az igének egy fakultatív *-VAL* ragos vonzata is (vö. *főzeléket eszik – főzelékkel etet*). Ez a formailag instrumentalisi vonzat nem tévesztendő össze a ténylegesen, tematikus szerepe alapján is instrumentalisi szabad bővítménnyel (*kanállal etet*).

EVANGELIZÁL

evangelizáltatik (1) S - V_{pass}

'az evangéliumot hirdetik neki; das Evangelium zu Ohren bekommen'

Mt 11:5: ... Sikètec halnac / halottac felkeln^{c} / ʒegen^{c} **ewāgeliʒaltatnac** – ... *surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur*

L. még Lk 7:22; Lk 16:16. Máténál nem, de más evangéliumokban előfordul az *evangelizál* (S - O - A_{dir} - V_{tr}; A_{dir} —› FCs_{dat}) ige is 'az evangéliumot hirdeti (vkinek); jm. das Evangelium verkünden', pl. Lk 1:19; 2:10; 4:18 stb. Igenévi használatban a bővítmények el is maradhatnak (vö. Lk 20:1).

FARAG

ki/faragtat (1) S - O - ?A_{dir} - V_{tr}

'faragással kiformáltat; aushauen, ausmeißeln lassen'

?A_{dir} —› FCs_{elat}

Mt 27:60: z hèl'hete azt o vý kopozfoiaba kit **ki fazagtatotuala** a· kozizbol – *et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra*

Nincs több adat a két kódexben. Az elativusi bővítmény feltehetően vonzatnak minősül, vö. *szobrot farag a kőből – szoborrá faragja a követ*, de mivel utóbbi típusra nincs adat a kódexben, kérdőjellel láttam el a bővítményt a mondatformában. Márknál (15:46) egyszer előfordul még a passzív *ki/faragtatik* alak is.

FEDD

meg/fedd (3) S - O - V_{tr}

'megró, megdorgál; rügen'

Mt 18:15: Ha ke· bünhendic te bènnèd te at'adfia / meń z **fedm̄g** otèt tekozottèd z ıac onon kozottо – *corripe eum inter te et ipsum solum*

L. még Mt 16:22; 20:31; Mk 10:48; Lk 19:39; 23:22; Jo 16:8 stb. Az utóbbi példában jelentkezik egy delativusi bővítmény (*bűnről és igazságról és ítéletről*), ami a NySz. I, 778-9 adatai között is többször fölbukkan. Ez formailag feltehetően a latin hatására vezethető vissza (*de peccato, de iustitia et de iudicio*), az előfordulási gyakoriság alapján pedig inkább szabad okhatározónak kell minősítenünk.

FEDEZ (1) S - ?A_{adir} - V_{itr}

'betakar, befed, ruház(kodik); bedecken, (sich) bekleiden'

?A_{adir} —› FCS_{ins}

Mt 6:31: Ne akaziatoc azezt zozgalmazatofoc lennètec mōduatoc mit ezonc auag mit izonc ag miuèl **fedezonc** – *Nollite ergo solliciti esse dicentes: Quid manducabimus aut quid bibemus aut quo operiemur*

Csak ez az egy adat van a két kódexben, de feltehető, hogy van az igének egy tárggyal bővülő mondatformája is, hiszen van passzív *fedeztetik* és S - O - V_{tr} struktúrájú *be/fedez* adatunk is. Ez itt intranzitív struktúra, de a NySz. I, 971 adatai is arról tanúskodnak, hogy volt tranzitív struktúrájú *fedez* ige is. Kérdés továbbá, hogy az instrumentalisi bővítmény A_{adir}-e vagy inkább C-elem. Ez egy adat alapján nem dönthető el, ezért a kérdőjel a mondatformában, bár valószínű, hogy mégis A_{adir}-ról van szó: egyrészt a NySz. adatai között is gyakori az előfordulása, másrészt gondoljunk még ilyen transzformációkra: *A ruha **befed(ez)i** a testet – vki a testét ruhával **befed(ez)i***; tematikai szerepe INS, alosztályspecifikus.

be/fedez (2) S - O - V_{tr}

betakar, (fel)ruház; bedecken, (sich) bekleiden'

Mt 25:38: Auag lattuc [...] mèʒeitèlèn voltodat / z **bèfedeʒtǫnc** tegedèt – *te vidimus [...] nudum et cooperuimus te*

L. még Mt 25:43. A BK-ben vannak olyan adataink, ahol a *fedez* melletti instrumentalisi bővítményt is megtaláljuk: 7:15; 111:12. Más eset a következő: BK 235:10: **Bèfedęz** tegedèt galazat – *operiet te confusio.* Ebben a típusban az S nem +Hum szemantikai jegyű, benne az A_{adir} nem is tud megjelenni, az ige inkább mediális értelmű. L. még Lk 9:45; 23:30.

fedeztetik (1) S - V_{pass}

'betakarják, ruházzák; bedeckt werden, bekleidet werden'

Mt 6:29: meɜt ſalamon mēd ǫ diLǫſegebèn nē **fedeʒtètèt** vgan / mikēt èʒec kǫɜɜǫl ėg – ... *quoniam nec Salomon in omnia gloria sua coopertus est sicut unum ex istis*

Nincs több adat a kódexben. A BK-ben (67:15) van még egy – igeneves – adat, ahol az instrumentalisi bővítmény is előfordul.

be/fedeztetik (1) S - O_a - V_{pass}

'betakarják, beborítják; bedeckt werden'

O_a —› FCs_{ins}

Mt 8:24: z im nag indolat lǫtuala a· tèngeɜen / ug hog a· haioLka **bèfėdeʒtètnec** a· habockal – *Et ecce motus magna factus est in mari, ita ut navicula operiretur fluctibus*

Ebben az inkább mediális értelmű alapigéből (l. a **be/fedez**-hez fűzött megjegyzéseket) alakult szerkezetben a Kauzátor jelenik meg instrumentalisi formában. Mivel a valódi passzív igék mellett megjelenő ágensobjekt a kódexben szokásosan *-TŐL* ragos, feltehető, hogy a bővítmények eltérő morfológiai felépítése az igenembeli különbséget is jelzi. A BK-ben is van ilyen adatunk: (256:10: **bèfedeztètic** galazattal). Maga az instrumentalisi forma talán a *fedez(tetik)* mellett található INS-vonzat analogikus hatásának tulajdonítható.

Mk 16:5 alatt megtalálható az ige '(fel)ruházzák; bekleidet werden' jelentésű változata is: b*e* **fedeʒtètuen** fèieɜ ſtolaual – *coopertum stola candida.*

FEJT (2) S - O - V_{tr}

'eltöröl, megszüntet; auflösen'

Mt 5:17: Ne akaɜiatoc alaitanotoc / hog iǫttèm legec tǫɜuent **feitènē** auag ꝑphetacat / meɜt nē iǫttem tǫɜuēt **feitènem** de betellèſeitènē – *Nolite putare, quoniam veni solvere legem aut prophetas; non veni solvere sed adimplere*

Csak ez az adat van a két kódexben.

meg/fejt (1) S - O - V_{tr}

'eltöröl, megszüntet, meggyengít; auflösen, außer Kraft setzen, schwächen'

Mt 5:19: Ki ke· **megfeitend** eggèt è kus paʒanʟolatoc kǫʒʒǫl – *Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis*

L. még Jo 5:18; 2:19. Utóbbiban a jelentés 'lerombol; abbrechen, ruinieren', vö. még BK 45:8; 273:6.

FEKSZIK (3) 1. S - A_{adir} - V_{itr} (2)
2. S - V_{itr} (1)

'vízszintes helyzetben elnyúlva nyugszik, ill. nem tud fölkelni; liegen'

A_{dir} —› FCs_{iness} (2). Más példákban egyéb locativusi bővítmény is található. Néha – főként igenév mellett – hiányzik, de affinitatív.

1.:

Mt 8:6: Vʒam èn geʒmekem kǫʒuėnes **fekʒen** haʒamban – *Domine, puer meus iacet in domo paralyticus*

2.:

Mt 8:14: lata ǫ napat **fèkette** – *vidit socrum eius iacentem*

L. még Mt 9:2; Mk 1:30; 5:40; Lk 5:25; Jo 5:3; 5:6; 13;23 stb. Ezenkívül előfordul még egy 'vhová (le)fekszik; sich hinlegen' jelentésű *fekszik* ige is a kódexben S - A_{dir} - V_{itr} mondatformával (Lk 16:20; Jo 13:25; 21:20), de mivel ez Máténál nem jelenik meg, nem vettem fel külön szócikknek. Egyszer a kauzatív *feket* 'fektet; legen' is megtalálható (Lk 2:7).

FÉL (9) 1. S - A_{dir} - V_{itr} (7)
2. S - V_{itr} (1)
3. S - O - V_{tr} (1)

'félelmet érez, tart vmitől; Angst haben'

A_{dir} —› FCs_{ablat} (6), Inf (1)

1.:

Mt 21:26: **fèlǫnc** a· gǫlekeʒèttǫl meʒt **mēd** vaľľac uala Ianoſt mēt ꝑphetat – *timemus turbam; omnes enim habebant Iohannem sicut prophetam*

Mt 1:20: Ioſeph dauidnac fia ne akãih **felned** mariat te fèleſegedèt hoʒiad vènnèd – *Ioseph fili David, noli timere accipere Mariam coniugem tuam*

Az igeneves szerkezet itt tkp. az A_{dir}-nek felel meg.

L. még Mt 10:26; 10:28 (2x); 10:31; 14:5.

2.:

Mt 8:26: Mit **feltèc** kèuès hùtǫuèc – *Quid timidi estis, modicae fidei*

A *mit* itt nem tárgy, hanem U_{caus}. A fenti két példában erősebb az igében az intranzitív kiható jelentés, ebben inkább a mediális jelleg dominál.

3.:

Mt 21:46: **felec a· gǫlèkeʒèteket meɜt mikent pphetat valĺ'acuala ǫtèt** – *timuerunt turbas, quoniam sicut prophetam eum habebant*

Ez a struktúra valószínűleg a latin hatása, de lehet, hogy némiképp az intranzitív kiható értelmű *fél* is alapot teremt erre a tárgyas használatra, l. az elméleti részben a 68. oldalt is.

félemik (4) 1. S - V_{itr} (3)
2. S - ?A_{dir} - V_{itr} (1)

'félelmet érez, tart vmitől; Angst haben'

?A_{dir} ⟶ Inf

1.:

Mt 14:30: Latuā ke· a· nag ʒèlèt **felemec** – *Videns vero ventum validum timuit*

Mt 17:6: ... ǫ oɜćaiocra èſen^{c} / ɜ igèn **felèmen^{c}**

L. még Mt 9:8; Mk 5:15; Lk 2:9; 9:36;Jo 6:19 stb.

2.:

Mt 2:22: ... **felèmec** oda menni

Kérdés, hogy az infinitivusi bővítmény minősíthető-e A_{dir}-nek. A *félemik* adatai alapján semmiképpen sem affinitatív, de valójában ugyanazon okot fejezi ki, mint a *fél -TŐL* ragos bővítménye, ezért kérdőjellel bár, de bevettem a mondatformába.

Az ige mediális ill. némiképp intranzitív kiható jelentéseit illetően l. az előző szócikket.

meg/félemik (1) S - V_{itr}

'megijed; erschrecken'

Mt 27:54: ... latuā a· fǫld indolatot ɜ aʒokat melĺ'ec lèʒn^{c} vala igē **megfelèmen^{c}** mōduan – *viso terraemotu et his quae fiebant, timuerunt valde dicentes*

L. még Lk 8:35.

FELED

el/feledkezik (1) S - A_{dir} - V_{itr}

'megfeledkezik; etw. vergessen, an etw. nicht mehr denken, nicht gedenken'

A_{dir} ⟶ Inf

Mt 16:5: ... **èlfèlètkeʒtec** keńèɜèkèt vèlec vēni – *obliti sunt panes accipere*

L. még Mk 8:14 (ua). A BK-ben vannak adatok a ma megszokott delativusi bővítményre is, pl. BK 183:13: ꝛ èn rollam **èl fèlèdkezicvala** – *et mei obliviscebatur*, l. még 185:6 (2x). Ugyancsak a BK-ben előfordul az S - O - V_{tr} struktúrájú *el/feled* ige is, pl. 181:6; 199:6.

FELEL (54)

1. S - O/A_{adir} - $V_{(i)tr}$ (49)
2. S - O - $?A_{dir}$ - V_{tr} (5)

'válaszol; antworten'

O/A_{adir} = speciális, mondást jelentő főnév vagy MM (komplementív tárgy)

$?A_{dir}$ —› FCs_{dat} (csak 5 esetben, de alosztályspecifikus)

1.:

Mt 25:9: **Felelen**[c] aʒ ildomoſoc monduā – *Responderunt prudentes dicentes*

Mt 25:37: Tahat **fèlèln**[c] nèki aʒ igaʒac mōduan – *Tunc respondebunt ei iusti dicentes*

L. még Mt 12:38; 14:17; 25:44; 25:45. Ezekben a példákban – mint más mondást jelentő igék mellett is ebben a korban – alanyi ragozást találunk (*így feleltek*), az ige intranzitív értelmű, a tulajdonképpeni tárgy, a mellékmondat formailag a *mondván* igenévhez kapcsolódik. "Ez a jelenség, amely főleg a bibliai szövegekben jellegzetes fordulat, valószínűleg héber mintára vezethető vissza, megfelelhet azonban annak a kettősségnek is, amely a közlést jelentő igével a beszédtevékenység tényére, a *mondván* igenévvel pedig annak tartalmára (a függő vagy egyenes idézetre) irányítja a figyelmet" (Haader 1995: 527).

Az igei előfordulásokon kívül megtalálható még Máténál a *felel* 43 példában igenévként, idézeteket bevezetve: Mt 3:15; 4:4; 8:8; 11:4; 11:25; 12:39; 12:48; 13:11; 13:37; 14:28; 15:3; 15:13; 15:15; 15:24; 15:26; 15:28; 16:2; 16:16; 16:17; 17:4; 17:11; 17:17; 19:4; 19:27; 20:13; 20:22; 21:21; 21:24; 21:27; 21:29; 21:30; 22:1; 22:29; 24:2; 24:4; 25:12; 25:26; 25:40; 26:25; 26:66; 27:21; 27:25; 28:5. Ezek többnyire a *felelvén X mondá neki* struktúrát mutatják, a dativusi bővítmény és az O is formailag a *mondván*hoz kötődnek, közvetve azonban a *felelvén*hez is tartoznak.

2.:

Mt 22:46: ꝛ ſenki ſem **fèlèlhet** uala nèki ʟac eg igét es – *et nemo poterat ei respondere verbum* (nincs kettős tagadás)

Mt 26:62: Sēmit ſē **felèlʒ** mēd èʒeczè melſèkèt èʒec te ellèned tanolnac – *Nihil respondes ad ea, quae isti adversum te testificantur*

Az ebben a példában (l. még Mt 27:14) megjelenő sublativusi bővítményt nem minősítettem A_{dir}-nak, mert csak kétszer fordul elő, bár ha olyan transzformációkra gondolunk, mint *megválaszol vmit* – *(meg)felel vmire*, nem lehet kizárni, hogy fakultatív bővítményről van szó.

L. még Mt 15:23; 27:12.

FENYÍT (1) S - O - V_{tr}

'int, figyelmeztet; ermahnen'

Mt 9:30: Es **feṅeite** ǫkèt i^{c} mōduā Laſſatoc hog valaki megne tugga – *et comminatus est illis Iesus dicens: Videte, ne quis sciat*

L. még Mk 9:24; 10:48. Ezekben a jelentés inkább 'dorgál; rügen': Es ſokac **feneitic vala** ǫtet hog vèʒteglene – *Et commitabantur ei multi ut taceret* (10:48). Kérdés, hogy az itt szereplő mellékmondat nem valamilyen vonzatszerű célhatározói bővítmény-e (ugyancsak – bár szerkezetileg függetlenebbül – fenti példánkban az idézet, ti. *inti őket arra, hogy vigyázzanak*), de ennyi adat alapján ezt nem lehet eldönteni. Máténál ugyan nem, de előfordul még a kódexben a *meg/fenyejt* ige is (6), egyszer pedig az *el/fenyejt*, de ezek esetében is olyan a bővítmények megoszlása, hogy nem lehet eldönteni a kérdést, mindenesetre nem látszik affinitatívnak.

FÉNYLIK (3) S - V_{itr}

'csillog, ragyog, tündöklik; glänzen'

Mt 13:43: Tahat aʒ igaʒac **fėnln^{c}** mikent nap ǫ at'ťocnac oʒʒaǵaban – *Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum*

Mt 16:3: meʒt ʒomoro mėṅ **fenlic** – *rutilat enim triste caelum*

L. még Mt 28:1; Lk 17:24; Jo 1:5.

meg/fénylik (1) S - V_{itr}

'fényessé lesz, sugárzik, ragyog; glänzen'

Mt 17:2: ʒ **megfenlec** ǫ oʒćaia mikent nap – *et resplenduit facies eius sicut sol*

Csak ez az egy adat van a két kódexben. Lk 9:29 és Jo 12:23 alatt található még egy *meg/fényesedik* ige, ugyanezzel a struktúrával. Jánosnál ennek kauzatív változata is előfordul: *meg/fényesejt* (16:14; 17:4). Szintén Jánosnál fordul elő egy mediális igéből képzett passzív forma is: *meg/fényesültetik* (17:10).

fel/fénylet (1) S - O - ?A_{dir} - V_{tr}

'felragyogtat; die Sonne aufgehen lassen'

?A_{dir} —› FCs_{sublat}

Mt 5:45: Ki **fėl fenlèti** ǫ napiat iokra ʒ gonoʒocra / ʒ es igaʒacra ʒ hamiſſacra – *qui solem suum oriri facit super bonos et malos*

Csak ez az egy adat van a két kódexben, ezért nem dönthető el, hogy a sublativusi bővítmény A_{dir}-e vagy C-elem, mindamellett az igekötő valószínűvé teszi, hogy A-ról van szó. Kauzatív ige.

FERTŐZTET

meg/fertőztet (5) S - O - V_{tr}

'megfertőz, bemocskol, tisztátalanná tesz; unrein machen'

Mt 15:11: meʒt mi ʒan bè megē nē **feʒteʒtetm̄g** èmbeʒekèt / dè meľ ʒabol ki iǫ a· **feʒtèʒtètm̄g** èmbeʒekèt – *Non quod intrat in os coinquinat hominem; sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem*

L. még Mt 15:18; 15:20 (2x); Mk 7:15; 7:20; 7:23. Mk 7:15; 7:18 alatt előfordul még kétszer a *meg/ferteztethet*, Jo 18:28 alatt egyszer a passzív *meg/ferteztetik*. Mai nyelvérzékünk szerint már faktitív igének minősítenénk ezt a formát, ekkor még kauzatív értelmű. A NySz. I, 832. tanúsága szerint azonban korai szövegeinkben szinte mindig ezt az alakot találjuk, s csak később válik le a *-TET* képző, nyilván a *-z* képző kauzatív szerepének erősödése folytán.

FESZÍT

meg/feszít (3) S - O - V_{tr}

'keresztre feszít; kreuzigen'

Mt 27:35: Mi vtan ke· **megfèʒeitèttec** volna ǫtèt meǵ oʒtac ǫ ruhaiat – *Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta eius*

L. még Mt 23:34; 27:31; Jo 19:6 (3x) stb.

meg/feszíttetik (8) S - V_{pass}

'keresztre feszítik; gekreuzigt werden'

Mt 27:38: Tahat **meg feʒeitèttèc** ǫ vèle kèt toluaioc – *Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones*

L. még Mt 20:19; 26:3; 27:23 (2x); 27:26; 27:44; 28:5.

FIGYELMEZ (2) S - A_{dir} - V_{itr}

'figyel, vigyáz; aufpassen | óvakodik; sich behüten'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{ablat}$, MM

Mt 7:15: **Figèlmèʒiètec** a· hamis ꝑphetactol – *Attendite a falsis prophetis*

Mt 6:1: **Figèlmèʒiètec** hog tù igaſſagtocat ne tėǵėtec èmbeʒec èlǫt – *Attendite ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus*

L. még Lk 12:1; 17:3; 20:46; 21:34. A *-TÓL* ragos vonzat esetleg a latin hatása is lehet, de a *fél* 'tart, óvakodik' jelentése mellett is ezt találjuk, l. ott.

FIZET

meg/fizet (1) S - O - V_{tr}

'pénzbeli járandóságot megad, kiegyenlít; bezahlen'

Mt 17:23: Tu mèſteztec nē **fizèti m̄g** a· didzagmat – *Magister vester non solvit didrachma?*

Nincs több adat a kódexben.

FOG[1] (5) S - O - V_{tr}

'megfog, megragad; (an)fassen, greifen | halat fog; Fische fangen'

Mt 9:25: bèmene z **foga** ꝯ kèzèt – *intravit et tenuit manum eius*

Mt 17:26: z vèſdm̄g a· hozgot / z a· halat ki èlꝯzèz **fogaṅga fogiad** – *mitte hamum et eum piscem, qui primus ascenderit tolle*

L. még Mt 26:48; 28:9; Lk 5:5; Lk 11:54 stb.

fog[2] (3) S - O - V_{tr}

'vminek az értelme, jelentése világossá válik benne, fölfog, megért; verstehen, begreifen, kapieren'

O = Abstr

Mt 19:11, 12: Nem mēden[c] **fogiac** az igèt dè kicn[c] aduan vagon [...] ki **foghat'ť'a fogia** – *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. [...] Qui potest capere capiat*

fog[3] (1) S - ?A_{dir} - V_{itr}

'hozzáfog, nekikezd; beginnen, anfangen mit etw.'

?A_{dir} —› FCs_{allat}

Mt 28:12: z egbe gꝯlèkezuē a· veneckèl tanalıhoz **foguā** ſoc pēzt adanac a· vitezecn[c] – *Et congregati cum senioribus consilio accepto, pecuniam copiosam dederunt militibus*

Mivel nincs több adatunk erre a jelentésre, kérdőjellel láttam el a mondatformában a bővítményt. A NySz. I, 856. szócikkében azonban több ilyen példát is találunk. Mint ismeretes, – infinitivusi bővítmény mellett – ebből a használatból fejlődött ki a *fog* segédigei szerepe a jövő idő kifejezésében. Feltehetően ez a jelentés található meg a következő, kifejezésszerű adatban is, melynek mondatformája S - O - V_{tr}: Mt 21:32: dè tu latuatoc ingen pniat ſem **fogtatoc** hog oztan hinnètèc nèki – *vos autem videntes nec paenitentiam habuistis postea ut crederetis.*

meg/fog (14) S - O - V_{tr}

1. 'foglyul ejt, elfog; gefangennehmen, greifen' (13)

2. 'hazugságon, ellentmondó állításon (rajta)kap valakit; jn. in seiner Rede fangen' (1)

1.:

Mt 22:6: Aʒ egèbi ke· ǫ ʒ́olgait **megfogac** – *reliqui vero tenuerunt servos eius*

L. még Mt 10:9; 14:3; 14:5; 18:28; 21:35; 21:39; 21:46; 26:4; 26:50; 26:55 (2x); 26:57.

2.:

Mt 22:15: ... a· leualtac tanalʟot taʒtanac / hog i^{c}t **megfoghatnac** ǫ bèʒedebèn – ... *pharisaei consilium inierunt ut caperent eum in sermone*

L. még Mk 12:13; Lk 20:20. Kérdés, hogy a *beszédében* bővítmény esetleg nem A_{adir}-e. Mindhárom ilyen példánkban megtalálható, de mindig ott van a latinban is. Szemantikailag inkább C-elemnek minősíteném, de nem zárható ki esetleges fakultatív vonzat volta sem. Ebben az esetben a mondatforma: S - O - A_{adir} - V_{tr}.

FOGAD[1] (8) S - O - V_{tr}

'vendégül lát, befogad; empfangen, bewirten'

O = +Hum

Mt 10:40: Ki **fogad** tùtǫkèt èngemèt **fogad** / ʐ ki **fogad** èngemèt **fogagga** aʒt ki èʐèʒtet èng^{t} – *Qui recipit vos me recipit, et qui me recipit recipit eum, qui me misit*

Mt 10:41; 10:42; 18:5 (2x). Mk 4:20 alatt ennek a jelentésnek átvitt értelmű változatával találkozunk: 'szellemileg befogad, megért, fölfog; verstehen, begreifen', vö. **fog**[2].

fogad[2] (1) S - O - V_{tr}

'munkára fölfogad; einstellen'

O = vmilyen munkavégző, dolgozó ember

Mt 20:1: ... Ki ki m*e*nt èlǫʒ́èʐ reǵǵèl **fogadni** mùuèſekèt ǫ ʒǫl*e*iebè – *qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam*

Ebben a jelentésben nincs több adat a kódexben. Fölmerülhet még, hogy az illativusi bővítmény nem valamilyen A_{dir}-e, hiszen elég nagy szerepe van a jelentés kialakításában (vö. *munkára felfogad*), de adatok híján ez nem dönthető el.

fogad[3] (1) S - O - V_{tr}

'megfogad, (meg)ígér: versprechen'

O = Inf

Mt 14:7: azezt èſèuèl **fogada** nèki adni / valamit kèznè ǫtǫllǫ – *Unde cum iuramento pollicitus est ei dare quodcumque postulasset ab eo*

L. még Lk 22:5. A tematikus szerepek alapján várható itt még egy – alosztályspecifikus – fakultatív dativusi bővítmény, de nincs rá adatunk. A példánkban szereplő *neki* inkább az *adni* igenévhez tartozik, bár elképzelhető a szerkezet olyan tagolása is, melyben az ige bővítménye.

be/fogad (3) S - O - V_{tr}

'vendégül lát, magához enged; aufnehmen, beherbergen'

Mt 25:38: lattuc te vèndeg voltodat z **bèfogadtonc** tegedèt – *te vidimus hospitem et collegimus te*

Mt 25:43: vèndeg valec / z èngemèt **be** nem **fogadatoc** – *et non cooperuistis me*

L. még Mt 25:35; Lk 10:38; 19:6, vö. **fogad**[1].

meg/fogad (1) S - O - V_{tr}

'fölfogad; einstellen'

Mt 20:7: Mezt ſènki mùkèt **m̄gnē fogadot** – *Quia nemo vos conduxit*

Nincs több adat a két kódexben. Vö. **fogad**[2].

FOGYATKOZIK

meg/fogyatkozik (1) S - V_{itr}

'megritkul, kevesebb lesz; sich verringern'

Mt 15:32: z èhen ǫkèt èlèzèztènē nem akazom / hog **megne fogatkozнanac** az utban – *et dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via*

L. még Mk 8:3; Lk 22:32; 22:35; Jo 2:3 stb.

FOJT

meg/fojt (3) S - O - V_{tr}

'megöl, megfullaszt; ersticken, erwürgen'

Mt 13:7: z a· tuuiſſec felnèuen[c] z **megfoitac** azokat – *et creverunt spinae et suffocaverunt ea*

Mt 18:28: ...**m̄gfoit'auala** ǫtet monduan Ad meg miuèl tazto3ol – ... *suffocabat eum dicens ...*

L. még Mt 13:22; Mk 4:7; 4:19; Lk 8:7. Második példánkban az ige használata latinizmusnak tekinthető, ugyanis nem lehet perfektív értelme, hanem csak 'fojtogat(ni kezd); würgen', hiszen a fojtogatott személy utána még tud beszélni. Két példa a passzív *meg/fojtatik* változatra is van (Lk 8:14; 8:33), de mivel ez Máténál nem fordul elő, nem külön szócikk.

FON (2) 1. S - O - ?A_{dir} - V_{tr} (1)
2. S - V_{itr} (1)

1.'szálakat vmilyen formába hajtogatva egyesít, összefog; flechten'

?A_{dir} —› FCs_{iness} (ma: FCs_{elat})

2.'fonallá sodor; spinnen'

1.:

Mt 27:29: ʒ tùuiſbèn **font** koʒonat vèten^{c} ǫ feieʒè – *et plectentes coronam de spinis posuerunt super caput eius*

L. még Mk 15:17 és Jo 19:2. Mindhárom példa igeneves és mindegyikben inessivusi raggal fordul elő a bővítmény. Ez itt latin hatás sem lehet, mert a latinban kétszer a *de* elöljárószót, egyszer a *plectentes spineam coronam* kifejezést találjuk. Kérdés még, hogy vonzatról van-e szó. Mivel szövegünkben a tranzitív struktúrában mindig megjelenik, ezenkívül lehetséges egy ilyen transzformáció is: *kosarat fon a vesszőkből – kosárrá fonja a vesszőket*, feltehető, hogy igen. Azonban mivel utóbbi struktúra azért a mai magyarban is némiképp szokatlan, kódexünkben pedig nincs rá példa, kérdőjellel láttam el a bővítményt a mondatformában.

2.:

Mt 6:28: Laſſatoc a· mèʒǫn^{c} liliomit / mikėppē nǫnèc nē mukalkodnac ſē **fonnac** – *Considerate lilia agri quomodo crescunt; non laborant neque nent*

L. még Lk 12:27. Ebben a mondatformában a tárgyi bővítmény felszívódik az igébe, amolyan implikált tárgyról van szó, vö. *vet* stb.

FORDÍT (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'úgy mozdít el vmit, hogy az ellenkező oldala kerüljön a megnevezett irányba; drehen'

A_{dir} —› FCs_{sublat}

Mt 26:52: **Foʒdehad** tè tǫʒǫdèt ǫ hèľeʒe – *Converta gladium tuum in locum suum*

L. még Lk 1:16; 4:17. Utóbbi példa S - O - V_{tr} struktúrát mutat. Mivel azonban így is affinitatívnak minősül az A_{dir}, s a *fordul* adataiban (pl. Lk 9:12; 15:17; Jo 16:20) is ott találjuk a lativusi bővítményt, fakultatív bővítménynek kell tartanunk. (Egyszer Máténál is van *fordol* ige, de az feltehetően a **meg/fordul**[1] adataihoz sorolandó, l. ott.)

el/fordul (1) S - ?A_{dir} - V_{itr}

'más irányba fordul, hátat fordít; sich umdrehen, umwenden'

?A_{dir} —› FCs_{ablat}

Mt 5:42: ʒ tǫlled kǫlʟǫn veuǫtǫl èlne **foʒdol'** – *et volenti mutuari a te ne avertaris*

L. még Jo 20:14. Ebben a példában lativusi bővítmény van az ige mellett, mivel több példa nincs, a szócikk tkp. értékelhetetlen. Mindamellett az igekötő valószínűvé teszi, hogy egy ablativusi vonzat állhat az ige mellet, ezért vettem azt be – kérdőjellel – a mondatformába. A Jánosnál található lativusi bővítmény viszont a *fordul* alapjelentése miatt tekinthető vonzatnak.

meg/fordul[1] (7) 1. S - ?A_{dir} - V_{itr} (3)

2. S - V_{itr} (4)

'visszafordul, visszatér; zurückkehren'

A_{dir} —› FCs_{illat} (2), FCs_{allat} (1)

Mt 2:12: mas vton **foʒdolanacm̄g** ǫ oʒʒagocba – *per aliam viam reversi sunt in regionem suam*

Mt 10:13: tù bekèſegtec **mig** tù hoʒiatoc **fordol** – *pax vestra revertetur ad vos*

A kontextus és a latin alapján feltételezhető, hogy itt másolási hibáról van szó: *mig = meg?*, Lk 10:6 adata gyakorlatilag ugyanez, s ott is *meg* szerepel.

L. még Mt 12:44; Mk 7:10; Lk 1:56; 11:24; 24:52 stb. A Máténál előforduló adatok alapján a lativusi bővítményt tartalmazó példák száma nem éri el az affinitatív bővítmények számára megállapított 50%-os értéket. Ennek ellenére kérdőjellel felvettem ezt a bővítménytípust A_{dir}-ként, mert más evangéliumok adataiban is, de a *fordol* előfordulásaiban is többnyire megjelenik, másrészt az S - V_{itr} struktúra adatai közül három igenévi forma, tehát nem egészen mérvadóak.

2.:

Mt 24:18: ... ne **foʒdol'l'onm̄g** ǫ kǫntǫſǫ fel uènni – *non revertatur tollere tunicam suam*

L. még Mt 7:6; 9:22; 16:23; Mk 14:40 stb.

meg/fordul[2] (2) S - V_{itr}

'megtér, megváltozik; sich bekehren, sich wandeln'

Mt 18:3: Hanemha **megfoʒdolandotoc** ʒ lendetec mikent apʒodoc nē mèhèttecbè meṅṅècn^{c} oʒʒagaba – *nisi conversi fueritis et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum caelorum*

L. még Mt 13:15; Lk 22:32 stb.

FÚ(J) (2) S - V_{itr}

'levegőmozgás van, <szél> mozog; wehen <Wind>

Mt 7:25: ꝛ iǫttèn^{c} foľoc / ꝛ **futtanac** ʒelec – *et venerunt flumina, et flaverunt venti*

L. még Mt 7:27 (ua.); Lk 12:55. Nincs több adat a kódexben.

FUT (4) 1. S - A_{dir} - V_{itr} (3)
2. S - V_{itr} (1)

'szaporán ugró léptekkel gyorsan halad; laufen'

A_{dir} —› FCs_{illat} (2), FCs_{sublat} (1)

1.:

Mt 2:13: ꝛ **fus** egiptomba – *et fuge in Aegyptum*

Mt 24:16: **fuſſanac** a· hegecrè – *fugiant ad montes*

L. még Mt 10:23; Mk 6:33; 13:14; Lk 21:21; 24:12; Jo 6:21. A lativusi bővítmény az egész kódexre vetített előfordulások számát tekintve affinitatívnak, tehát fakultatív vonzatnak minősül.

2.:

Mt 28:8: ki menen^{c} hamaꝛ a· kopoꝛſobol felèlmèl ꝛ nag ǫꝛǭmèl **futuā** meghirdetnièc ǫ taneituaninac – *Et exierunt cito de monumento cum timore et gaudio magno currentes nuntiare discipulis eius*

L. még Jo 20:4 (2x).

el/fut (4) S - V_{itr}

'elmenekül, elszalad; weglaufen'

Mt 26:56: Tahat mēd a· taneituaṅoc ǫtèt meg haguan **èlfutanac** – *Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt*

L. még Mt 3:7; 8:33; 27:48; Mk 14:50; 14:52; 16:8; Jo 6:15; 10:5; 10:12; 10:13; 20:2 stb. Felbukkan néha egy ablativusi bővítmény is az ige mellett (pl. *elfuta őtöllök*), ez azonban néha inkább okhatározói, mint helyhatározói színezetű, másrészt nem affinitatív. Egyszer (Jo 6:15) lativusi bővítménnyel is megtaláljuk az igét.

GONDOL[1] (5) S - O - V_{tr}

'vmi van az eszében, fölbukkan a tudatában; denken, meinen'

O = $Pron_{akk}$, MM_{akk} (egyszer kifejezésszerű: *gonoszokat*)

Mt 16:8: Mit **gondoltoc** tu bènnètec kèuès hutǫuèc mēt keṅèꝛètec inʟèn – *Quid cogitatis intra vos, modicae fidei, quia panes non habetis?*

Mt 10:19: ne akaʒiatoc **gondolnotoc** miként auag mit bèʒeſſètec – *nolite cogitare quomodo aut quid loquamini*

L. még Mt 1:20; 9:4; 10:19; Mk 8:17; Lk 20:14; Jo:12:10 stb.

gondol[2] (1) S - A_{adir} - V_{itr}

'törődik vkivel; sich kümmern um etw.'

A_{adir} —› FCs_{ins}

Mt 22:16: z nē gondolʒ te valakickèl – *non est tibi cura de aliquo*

L. még Mk 12:14, vö. még NySz. I, 1100.

gondolkodik (2) S - V_{itr}

'tanakodik; nachdenken, überlegen'

Mt 16:7: Es aʒoc **gondolkodnac uala** ꝓ bènn[c] monduā – *At illi cogitabant intra se dicentes* (mai: Azok így tanakodtak egymás közt)

L. még Mt 21:25, valamint Mk 2:6; 8:16, 11:31 (önközöttök); Lk 5:21 – sosem fordul elő A_{dir}.

GONOSZBÍT

meg/gonoszbít (6) S - O - V_{tr}

'megbotránkoztat; entrüsten'

Mt 18:8: Ha ke te kèʒed auag te labad teged **meg gonoʒbeitand** mèd èl ꝓtèt – *Si autem manus tua vel pes tuus scandalizat te, abscide eum*

L. még Mt 5:29; 5:30; 17:26; 18:6; 18:9; Mk 9:42; Lk 17:2 stb.

meg/gonoszbodik[1] (5) 1. S - A_{adir} - V_{itr} (4)
2. S - V_{itr} (1)

'megbotránkozik, felháborodik vmin; Ärgernis nehmen, entrüsten'

A_{adir} —› FCs_{iness} (4 - affinitatív)

1.:

Mt 26:33: Sꝓt ha mēd **meggonoʒbodandnac** te bènnèd En es ſonha ſē **gonoʒbodō** meg te bènnèd – *Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego numquam scandalizabor*

L. még Mt 13:57: 26:31; Mk 14:27. Ma: megbotránkozik *vkin*, az inessivus nyilván a latin hatása.

2.:

Mt 15:12: tud ė mẽt a· leualtac / èʒ iǵè haluan **meg gonoʒbodnac** – *Scis quia pharisaei audito verbo hoc scandalizati sunt*

L. még Mk 6:3.

meg/gonoszbodik[2] (2) S - V_{itr}

'eltántorodik; abtrünnig werden?'

Mt 13:21: tǫʒǫdelm lėuė ke· ʒ v̇ldǫʒèt aʒ iǵeieʒt legottan **meǵ ǵonoʒbodic** – *facta autem tribulatione et persecutione propter verbum, continuo scandalizatur* (mai: csakhamar eltántorodik – l. még Mk 4:17)

Mt 24:10: Es tahat ſokac **meggonoʒbodnac** / ʒ ǫn egmaſt èlaʒolľľac – *Et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent* (mai: sokan eltántorodnak hitüktől)

Nincs több adat, de talán feltehető ez a jelentésbeli különbség az előző szócikkhez képest. A latinban mindkét esetben ugyanaz az ige (*scandalizo*) szerepel, valószínűleg ezért találjuk a magyarban is mindig a *meg/gonoszbodik* igét. A TESz. I, 1076 mindenesetre felületesen adja meg az ige jelentését, ott ugyanis ez áll: 'megromlik', s csak a *meggonoszbul* jelentéseként szerepel a 'megbotránkozik'.

meg/gonoszboltatik (1) S - A_{adir} - V_{pass}

'megbotránkoztatják; entrüstet werden'

$A_{adir} \longrightarrow FCs_{iness}$

Mt 11:6: ʒ bodog ki **megnē gonoʒboltatic** èn bènnèm – *et beatus est, qui non fuerit scandalizatus in me*

L. még Lk. 7:23. Érdekes, hogy a *meggonoszbodik* adatainál is passzív formákat találunk a latinban, a magyar fordító azonban csak ebben a két esetben használja ezt a mediális igéből képzett szenvedő alakot.

GYERMEKDEDÖL

meg/gyermekdedöl (1) S - V_{itr}

'kihajt, kisarjad, zsendül; (Zweige) treiben'

Mt 24:32: micoʒ ǫ aǵa **meǵ gèʒmecdedǫlēd** / ʒ meglèuèleʒēdic tuggatoc meʒt kǫʒèl vagō a· ṅar – *cum ram ramus eius tener fuerit et folia nata, scitis quia prope est aestas*

L. még Mk 13:28.

GYÖTÖR (3) S - O - V_{tr}

'tartósan bánt, kínoz vkit; quälen'

Mt 8:29: mie2t iǫttèl idè v̇dǫ èlǫt **get2ened** mù(n)kèt – *Venisti huc ante tempus torquere nos?*

Mt 10:21: z halallal **get2it** (!) ǫkèt – *et morte eos afficient* (másolási hiba **get2ic** helyett; halállal gyötrik = tkp. megölik)

L. még Mt 22:6; Mk 12:4; Lk 8:28 stb.

gyötretik (3) 1. S - O_a - V_{pass} (2)
2. S - V_{pass} (1)

'tartósan bántják, kínozzák; gequält werden'

1.:

Mt 15:22: ... èn leaňom a3 ǫ2dǫgtǫl gono3ol **getrètic** – *filia mea male a daemonio patitur*

Mt 27:19: me2t fokakat **gettrèttē** ma latat miat ǫ è2tè – *multa enim passa.sum hodie per visum propter eam*

Bár a kritikai kiadás nem jelzi, a *sokakat* feltehetően íráshiba *sokat* helyett. L. még Mk 5:15 stb. Mt 17:12 alatt egy passzív igeneves alak is van: z ig èmbe2n[c] fia **getrèndǫ** ǫ tǫllǫc – *Sic et Filius hominis passurus est ab eis.*

2.:

Mt 8:6: èn ge2mekem [...] gono3ol **get2ètic** – *male torquetur*

L. még Lk 16:24 stb.

GYÚJT (1) S - O - V_{tr}

'előidézi vminek a meggyulladását; (an)zünden'

Mt 5:15: Es nē **goitnac** ʒǫuetnèkét – *neque accendunt lucernam*

L. még Lk 11:33; 15:8; 22:55.

meg/gyújt (1) S - O - V_{tr}

'felgyújt, lángra lobbant vmit; anzünden, in Brand stecken'

Mt 22:7: z ǫ va2ofocat **meggoita** – *et civitatem illorum succendit*

L. még Lk 8:16.

GYŰJT (6) 1. S - O - A_{dir} - V_{tr} (2)
2. S - A_{dir} - V_{itr} (1)
3. S - V_{itr} (3)

'vmit egy helyre hord; sammeln'

A_{dir} —> FCs_{illat} (3)

1.:

Mt 3:12: z **gǫiti** ǫ buʒaiat ǫ Lúribè – *et congregabit triticum suum in horreum*

L. még Mt 13:30; Lk 12:18; Jo 4:36 stb.

2.:

Mt 6:26: nē vètn^{c} fē azatnac fē **gǫitn^{c}** Lúzǫcbè – *non serunt neque metunt neque congregant in horrea*

3.:

Mt 12:30: z ki nem **gǫit** èn vèlem a· himt – *et qui non congregat mecum, spargit*

L. még Mt 25:24; 25:26, Lk 11:23. A tárgy felszívódik az igébe, ez a használat ma szokatlan, feltehetően latinizmus.

egybe/gyűjt (8) 1. S - O - ?A_{dir} - V_{tr} (2)
2. S - O - V_{tr} (6)

1. 'összeszed, -gyűjt, zusammenbringen, - sammeln'

2. 'vkiket egy helyre hív; versammeln'

?A_{dir} —> FCs_{allat}, $FCs_{postpos}$ (*alá*)

1.:

Mt 27:27: z **egbè gǫitenec** ǫ hozia mendèn fezeget – *congregaverunt ad eum universam cohortem*

Mt 23:37: mikent a· tic **gǫiti egbè** ǫ piflènit ǫ ʒazňai ala – *quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas*

Bár az előfordulási arány alapján nem affinitatív bővítmény az A_{dir} (ezért a kérdőjel a mondatformában), az igekötő miatt talán mégis jogos fakultatív vonzatnak tekinteni.

2.:

Mt 22:10: Es ki mènuen ǫ ʒolgai aʒ vtacba / **egbè gǫitèn^{c}** mēdènèkèt kikèt le-len^{c} iokat z gonoʒokat – *congregaverunt omnes quos invenerunt, malos et bonos*

L. még Mt 2:4; 13:41; 22:41; 23:37; 24: 31.

gyűjtetik (1) S - A_{dir} - V_{pass}

'vmi(ke)t egy helyre hordanak; gesammelt werden'

A_{dir} —> $FCs_{postpos}$ (*elébe* – személyragos hszó)

Mt 25:32: z **gǫitètn^{c}** ǫ èlèibè mēdèn nemʒètec – *et congregabuntur ante eum omnes gentes*

Csak ez az egy adat van a kódexben.

gyülekezik (3) S - A_{dir} - V_{itr}

'egy helyre gyűlik; sich versammeln'

A_{dir} —› FCs_{allat} (1), FCs_{illat} (1), $Hszó_{lat}$ (1)

Mt 13:2: ʒ **gǫlèkeʒenèc** ǫ hoʒia ſoc gǫlèkeʒètec – *Et congregatae sunt ad eum turbae multae*

Mt 13:47: Eſmeg mēṅècn^{c} oʒʒaga haſonlatic tèngeʒbè èʒèʒtét vaʒſahoʒ / kibè **gǫlèkeʒic** mēdèn halacnac nēʒetebǫl – *Iterum simile est regnum caelorum sagenae missae in mare et ex omni genere piscium congreganti* (szabadon követi a latint)

Mt 24:28: oda **gǫlèkeʒn^{c}** a· kèſelǫc *es* – *illic congregabuntur et aquilae*

L. még Mk 5:21; Lk 18:37 stb.

egybe/gyűlik (2) 1. S - A_{dir} - V_{itr}

2. S - V_{itr}

'összegyűlik, sich versammeln'

A_{dir} —› FCs_{allat}

1.:

Mt 27:62: A· maſod napon ke· [...] **egbè gǫlénèc** a· papoc fèdèlmi ʒ a· leualtac Pilatoſhoʒ – ... *convenerunt principes sacerdotum et pharisaei ad Pilatum*

2.:

Mt 22:34: A leualtac ke· haluan meʒt m̄g ʟèndèʒeitette volna a· ſadceoſocat / **egbè gǫlèn^{c}** – *Pharisaei autem audientes quod silentium imposuisset sadducaeis convenerunt in unum*

Nincs több adat, de – bár a bővítettség megoszlása 50-50%-os – részben az igekötő, részben a szócsalád más tagjainak bővítményköre alapján feltehető, hogy az allativusi bővítmény fakultatív A_{dir}.

egybe/gyülekezik (5) S - V_{itr}

'összegyűlik; sich versammeln'

Mt 18:20: Mēt valahol kètten ag haʒman **egbe gǫlekeʒèndn^{c}** èn nèuēbe ot èn ǫ kǫʒǫttǫc vagoc – *Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum*

L. még Mt 26:3; 26:57; 27:17; 28:12.; Mk 3:20; Lk 5:15 stb. A *gyülekezik, egybe/gyűlik* mellett megjelenő lativusi bővítményre nincs példánk a korpuszból, de pl. Jo 18:20 alatt megtaláljuk, valószínű tehát, hogy van az igének egy S - A_{dir} - V_{itr} mondatformája is.

GYŰLÖL (4) S - O - V_{tr}

'ellenséges indulatot, heves ellenszenvet érez vki iránt; hassen'

Mt 5:43: Ʒ́èʒèſſed te ʒokonodat ʒ **gůlǫl'l'èd** tè èllènſegedèt – *Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum*

L. még Mt 5:44; 6:24; 24:10; Lk 1:71; Jo 12:25 stb.

GYÜMÖLCSÖZ (4) 1. S - O - V_{tr} (3)

2. S - V_{itr} (1)

'gyümölcsöt hoz, terem; Frucht bringen'

O = nem valódi tárgy, számhatározóféle inkább, ugyanakkor tkp. odaértődik tárgyként a *gyümölcs* szó, amely egyféle belső szemantikai argumentum (vö. Komlósy 1992: 326) lenne, de van példa arra is, hogy szintaktikailag is kifejeződik komplementív tárgy formájában (vö. Mk 4:28).

1.:

Mt 13:23: ʒ **gimǫlʟǫʒ** nemel' ʒ́aʒ́ nèmǫuèt / egebi ke· hatuan nèmǫuèt / biʒoṅ egèbi haʒmić nèmǫuèt – *et fructum affert, et facit aliud quidem centesimum, aliud autem sexagesimum, aliud vero trigesimum*

(Mk 4:28: meʒt a· fǫld ǫnǭ keẏen **gimǫlʟǫʒ** / èlǫʒèʒ fuuèt annac utanna gabona fǫt / annac utanna tel'l'es gimǫlʟǫt a· ǵabona fǫbè – *Ultro enim terra fructificat, primum herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica*)

2.:

Mt 13:26: Mikoʒ ke· a fü nǫt volna / ʒ **gimǫlʟǫʒǫt volna** / tahat a· konkol'oc es megièlenen[c] – *Cum autem crevisset herba et fructum fecisset, tunc apparuerunt et zizania*

L. még pl. Mk 4:20; Lk 8:14; 8:15; Jo 15:2; 15:4; 15:16.

HAGY[1] (6) S - O - O_2/A_{adir} - V_{tr}

'enged, tűr, nem akadályoz meg vmit; lassen'

O_2/A_{adir} —› szinte mindig Inf, egyszer MM (kettős tárgy, ill. állapothatározó)

Mt 19:14: **haggatoc** aʒ apʒodokat èn hoʒiā iǫni / ʒ ne akaʒiatoc megtiltanotoc – *Sinite parvulos et nolite eos prohibere ad me venire*

Mt 8:22: **had** a· holtacat tèmèſſec èl ǫ halottakat – *dimitte mortuos sepelire mortuos suos*

L. még Mt 5:36; 13:30; 23:13; 24:43; Mk 7:27; Lk 18:16 stb. Mt 24:43 alatt határozatlan alany van, ezért az O mint a cselekvés végzője hiányzik (S - O - V_{tr}): nē **hadna** megaſni ǫ haʒat – *non sineret perfodi domum suam.*

hagy[2] (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'meghagy, ráhagy; hinterlassen'

A_{dir} —> FCs_{dat}

Mt 22:25, 26: meghala ꝛ nē valuā magʒatot / **haga** ꝓ fèlefeget ꝓ atťafianac Aʒon keppèn a· mafic ꝛ a· haꝛmadic mēd a· hètediglen – *defunctus est, et non habens semen reliquit uxorem fratri suo. Similiter secundus et tertius usque ad septimum*

L. még Mk 12:19; 12:21; 12:22 stb. A dativusi bővítmény alosztályspecifikus vonzat.

hagyatik (1) S - O - ?A_{adir} - V_{pass}

'nem változtatják meg az állapotát; (in einem Zustand) gelassen werden'

?A_{adir} —> $Hszó_{stat}$

Mt 23:38: im puʒtan **hagatic** tù haʒatoc – *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*

L. még Lk 21:6 (nē **hagatic** kꝓ kꝓuꝓn). Mivel csak ez a két példa van az igére, nem dönthető el egyértelműen, hogy az állapothatározói ill. a helyhatározói bővítmény vonzatnak minősül-e. Bár mai nyelvérzékünk szerint, ill. a *van* jelentéseivel való összevetés alapján nagy valószínűséggel annak tarthatjuk, kérdőjellel láttam el az A_{adir}-t a mondatformában.

el/hagy (10) S - O - V_{tr}

'végleg v. hosszabb időre eltávozik vkitől, vmitől; verlassen'

Mt 5:31: valaki **èlhaganga** ꝓ felèfeget / agga annac hagomannac leuèlèt – *Quicumque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudii*

L. még Mt 1:19; 3:15; 5:32; 15:14; 16:4; 19:3, 19:7; 19:8; 19:9; Mk 10:11; Lk 22:51; Jo 14:18 stb.

meg/hagy[1] (15) S - O - V_{tr}

'végleg v. hosszabb időre eltávozik vkitől, vmitől; verlassen'

Mt 19:5: Eʒeꝛt **meghagga** èmber atťat ꝛ ānat eggefꝓl ꝓ fèlèfegeuèl – *Propter hoc dimittet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae*

L. még 4:11; 4:13; 4:20; 4:22; 8:15; 19:27; 19:29; 21:17; 22:22; 23:23 (2x); 26:44; 26:56; 27:46; Lk 4:39; Jo 16:28 stb.

meg/hagy[2] (2) S - O - A_{adir} - V_{tr}

'otthagy, nem vesz el, nem visz magával valamit; irgendwo (zurück)lassen'

A_{adir} —› FCs_{iness} (1), $Hszó_{loc}$ (1), $FCs_{postpos}$ (*előtt*)

Mt 5:24: **hadmeg** oth te aiandokodat az oltaz èlǫt -- *relinque ibi munus tuum ante altare*

Mt 18:12: nemdè **meghagga** é a kilenć zaz kilènćet (!) a kiètlènbèn – *nonne relinquit nonagintanovem in montibus*

L. még Mk: 14:52; Lk 15:4 stb.

meg/hagy[3] (2) S - O - A_{dir} - V_{tr} (2)

'(tartozást) elenged; (Schulden) erlassen'

O = speciális (adósság)

A_{dir} —› FCs_{dat} (2)

Mt 18:32: Alnoc zolǵa mēdz adoſſagot **meghagec** te nèked / mēt kezél èngemèt – *Serve nequam , omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me*

L. még Mt 18:27.

meg/hagyatik (3) S - V_{pass}

'otthagyják, zurückgelassen werden'

Mt 24:40, 41: Tahat kettèn lezn^c eg ʒanto fǫldǫn / eggic èluètètic z maſic **meghagatic** kèttèn lezn^c eg agban eggic èluetètic z maſic **meghagatic** / Kettèn lezn^c ǫzlǫc eg malomban / eggic èl uetètic z maſic **meghagatic** – *Tunc duo erunt in agro, unus assumetur et unus relinquetur; duae molentes in mola, una assumetur et una relinquetur*

A második adat megfelelője a latinban hiányzik, de megvan variánsként a 41. versben. L. még Lk 14:34; 14:35 (2x).

HAGYAP (1) S - A_{dir} - V_{itr}

'(le)köp; (be)spucken'

A_{dir} —› FCs_{sublat}

Mt 27:30: z ǫ reia **hagapuā** veuec a nadat / z vèzicuala ǫ agahoz – *Et exspuentes in eum acceperunt harundinem et percutiebant caput eius*

L. még Mk 7:33; 8:23; Lk 15:19; Jo 9:6. Van *vkire hagyap* és *vkit hagyap* (Jo 15:19) adatunk is, tehát tárggyal váltakozni képes határozóról, azaz vonzatról van szó.

hajigáltatik (1) S - O_a- V_{pass}

'dobálják, ide-oda hányják; geworfen werden'

Mt 14:24: A haioɩka ke· a· haboctol **hagigaltatikuala** a· tènge2 kɔ3èpet – *Navicula autem in medio mari iactabatur fluctibus*

Nincs több adat a kódexben.

HAL (1) S - V_{itr}

'meghal, életét veszti; sterben'

Mt 15:4: valaki mondand gono3t ɔ a't'anac ag ɔ aṅṅanac halallal **hal'lon** – *Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur*

L. még Mk 7:10 (ua.). Figura etymologica.

meg/hal (8) S - V_{itr}

'megszűnik élni; sterben'

Mt 9:18: V2am èn leaṅom ma **m̄g holt** – *Domine, filia mea modo defuncta est*

L. még Mt 2:19; 2:20; 8:32; 9:24; 22:24; 22:25; 22:27; 26:35; Mk 9:25; Lk 15:24; Jo 11:21 stb.

HALL (54) 1. S - O - V_{tr} (47)
2. S - V_{itr} (7)

1. '(hangot) fülével érzékel; hören'
2. 'tud, képes hallani, hören können'

O = gyakran MM, igenév mellett sokszor elmarad, ill. ragtalan – ez nyilván latinizmus, ill. fordítási sajátság

1.:

Mt 13:20: E3 a3 ki **hal'l'a** iſtènn^c igeiet – *hic est qui verbum audit*

Mt 14:1: A3 vdɔbèn **halla** negèdlɔ herodes i^{c}nac hizet – *In illo tempore audivit Herodes tetrarcha famam Iesu*

Mt 4:12: Miko2 ke· **hallottavolna** i^c hog Ian9 èladatotuolna – *Cum autem audisset Iesus quod Iohannes traditus esset*

Mt 19:25: È3ec **haluā** ke· a· taneituanoc igē ɩudalkodanac – *Auditis autem his discipuli mirabantur valde*

L. még Mt 2:3; 2:9; 2:22; 4:12; 5:21; 5:27; 5:33; 5:38; 5:43; 7:24; 7:26; 8:10; 9:12; 10:14; 10:27; 11:2; 11:4; 11:17; 12:19; 12:24; 13:17 (2x); 13:19; 13:22; 13:23; 14:13 (2x); 15:12; 17:6; 19:22; 20:24; 20:30; 21:16; 21:45; 22:7; 22:20; 22:22; 22:33; 22:34; 24:6; 26:65; 27:13; 27:47.

2.:

Mt 11:5: Vakoc latnac [...] Sikètec **halnac** – *Caeci vident [...] surdi audiunt*

Mt 13:13: meƨt latuan nē latnac ƨ **haluan** nē **halnac** ƨ nē èƨtn^{c} – *quia videntes non vident, et audientes non audiunt neque intellegunt*

L. még Mt 13.14; 13:15 (2x); 13:16.

hallatik (1) S - V_{pass}

'hallatszik, lehet hallani; ist zu hören'

Mt 2:18: Ʒ́o magaſſagocban **hallatot** ſiralm ƨ nag oƨdeitat – *Vox in Rama audita est, ploratus et ululatus multus*

L. még Jo 9:32. Itt a jelentés inkább 'hírlik; ist zu hören', az S pedig MM.

meg/hallattatik (1) S - O_a - V_{pass}

'meghallják; gehört werden'

Mt 28:14: ƨ ha èʒ **m̄ghallattatic** a· fedelmtǫl mu̇ kǫṅǫƨgǭc nèki – *Et si hoc auditum fuerit a praeside*

hallgat (12) S - O - V_{tr}

'vkit úgy figyel, hogy annak szavait, hangjait megértse; hören, zuhören'

O = beszélő személy (5x); vmilyen szöveg (7x)

Mt 17:5: Eʒ èn ʒèrètǫ fiam [...] ǫtet **halgaſſatoc** – *Hic est Filius meus dilectus [...] ipsum audite*

Mt 13:18: Tu aʒẽrt **halgaſſatoc** a· vètǫn^{c} pėldabèʒėdėt – *Vos ergo audite parabolam seminantis*

L. még Mt 11:15; 12:42; 13:9; 13:43; 15:10; 18:15; 18:16; 18:17 (2x); 21:33.

meg/hallgattatik (1) S - V_{pass}

'odafigyelnek szavaira; angehört werden'

Mt 6:7: meƨt alait'ac hog ǫ ſoc ʒauocban **meghalgattaſſanac** – *putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur*

A felsz. mód nyilván a latin conjunctivus hatására került ide, helyesen: *meghallgattatnak*. Nincs több adat a kódexben.

HÁNY

ki/hány (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'kiszór, kidobál; hinauswerfen'

A_{dir} ⟶ FCs_{elat}

Mt 21:12: ʒ **ki haṅa** mēd aʒ aʒolocat ʒ a· veuǫkèt a· templōbol – *et eiciebat omnes vendentes et ementes in templo*

L. még Mk 11:15; Lk 19:45. Nagyjából ugyanazok a példák. Lk-nál találunk egy inessivusi bővítményt (*kezdé kihányni az árolókat és vevőket ő benne*), ez azonban inkább hátravetett jelzőként értékelhető, s feltehetően a latinhoz való túlzott ragaszkodással magyarázható.

HARAGSZIK (1) S - ?A_{dir} - V_{itr}

'haragos indulatban van; erzürnt, böse sein'

?A_{dir} ⟶ FCs_{dat}

Mt 5:22: mēdʒ ki **haragoʒec** ǫ at'ťafianac / mėlto leʒèn itėlètn^{c} – *omnis qui irascitur fratri suo reus erit iudicio*

Nincs több adat a kódexben, ezért csak valószínűsíthető, hogy a dativusi bővítmény – alosztályspecifikus – vonzat. Mivel a *megharagszik* a MK-ben mindig S - V_{itr} struktúrájú, feltehető, hogy csak fakultatív vonzat. Maga a dativusi forma valószínűleg a latin hatása, a BK 12:12 *megharagszik* adatában találunk FCs_{sublat} formájú vonzatot is, s a NySz. I, 1230 szócikkében is ez a domináns.

meg/haragszik (3) S - V_{itr}

'haragudni kezd, haragra gerjed; erzürnen'

Mt 2:16: Tahat Heʒodes latuan / meʒt megʟalattatot volna a· magoſoctol / iǵen **meghaʒaguec** – *Tunc Herodes videns quoniam illusus esset a Magis, iratus esset valde*

L. még Mt 18:34; 22:7; Lk 14:21. A **haragszik** címszó alapján feltételezhető, hogy lehet az igének egy alosztályspecifikus fakultatív vonzata (FCs_{dat}, ill. FCs_{sublat}), de erre csak a BK-ből van adatunk.

HASAL

vérrel hasal (1) S - V_{itr}

igei frazeologizmus: 'vérfolyásban szenved; Blutfluß haben'

Mt 9:20: Es im eg nembeʒi ki **vėʒʒèl haſaluala** tiʒenkèt èʒtèndǫtǫlfoguā / vepec ǫ hoʒia hatmegǫl – *Et ecce mulier sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro*

Nincs több adat a kódexben, a NySz. I, 1337 is csak ezt az egy példát hozza. Elképzelhető, hogy a vérfolyás itt a *vérhas* 'Dysenterie' betegséggel kapcsolódik össze, a TESz. III, 1120 a DöbrK.-ből 1508-ból idézi az első *vérhas* adatot, s ez ugyanennek a bibliai helynek a fordítása. Ugyanitt megjegyzi azonban, hogy "Pestinél a latin és német értelmezés valószínűleg nem teljesen pontos (vö. 1538: *veerhas*: Fluxus sanguis blutfluß': PestiN. S[l]) másutt ilyen egybevetés nem található". Nos, a MK fönti adata vagy igenis példa ilyen egybevetésre, vagy mind Pesti, mind a MK fordítóinak tárgyi tévedésével állunk szemben. Valószínűbb, hogy ez utóbbiról van szó, mert tizenkét éven keresztül nem lehet dizentériában szenvedni, viszont valamilyen altesti vérzéssel járó nőgyógyászati betegségben igen. Vö. Forgács 1995: 349-352 is.

HASONL (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'vmit v. vkit vmihez hasonlít; vergleichen'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{allat}$

Mt 11:16: Kiheʒ **haſonl'am** ke· enēnēʒètet (helyesen: e nēʒètet) – *Cui autem similem aestimabo generationem istam*

L. még Mk 4:30; Lk 7:31. Van a *hasonl* igének 'színlel, tettet; simulieren, vortäuschen' jelentése is a kódexben, l. Lk 20:20; 20:47, itt a vonzat FCs_{dat}

hasonlatik (15) S - A_{adir} - V_{pass}

'hasonlít; gleichen, ähneln'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{allat}$ (mindig jelen van a bővítmény = Bezugsgröße)

Mt 13:44: Meṅṅècn^{c} oʒʒaga **hasonlatic** ʒantaſba ʒeitet kenʟhèʒ – *Simile est regnum caelorum thesauro abscondito in agro*

Az ige csak formailag szenvedő, valójában mediális, az O_a sosem jelenik meg. L. még Mt 6:8; 7:24; 7:26; 11:16; 13:24; 13:31; 13:33; 13: 45; 13:47; 13:52; 18:23; 20:1; 22:2; 25:1; Mk 4:30.

HASZNÁL (3) 1. S - A_{dir} - V_{itr} (2)

2. S - V_{itr} (1)

'vmi hasznára, javára van, segít vkinek; jm.nutzen'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{dat}$

1.:

Mt 15:5: valameł' aiandoc èn tǫllem vagõ tenèked **haʒnal** – *Munus quodcumque est ex me, tibi proderit*

Mt 16:26: Meƶt mit **haʒnal** èmbeƶn^{c} ha mēd è uilagot ńèƶie – *Quid enim prodest homini, si mundum universum lucretur*

L. még Mk 7:11; 8:36; Lk 9:25; Jo 6:64; 12:19. A dativusi bővítmény tematikus szerepe (Beneficiens) alapján alosztályspecifikus fakultatív vonzat. A tárgy formájában jelentkező fokhatározó (*mit*) az összes adatot tekintve affinitatívnak minősül, mivel azonban a legtöbb példa csak a szinoptikus evangéliumok párhuzamos helyeiről való, azaz voltaképp ugyanazokról az esetekről van szó, véleményem szerint – szemantikai alapon – mégis inkább szabad bővítménynek kell tekinteni.

2.:

Mt 27:24: Latuã ke· pilatǫ hog ſẽmit ſẽ **haʒnalna** de inkab ʒaẏ lènnè – *Videns autem Pilatus quia nihil proficeret, sed magis tumultus fieret*

HATALMAZ

hatalmazhat(ik) (1) S - ?A_{dir} - V_{itr}

'diadalmaskodik, győz vmi felett; siegen, besiegen'

?A_{dir} —› $FCs_{postpos}$ (*ellen* = latin hatás?)

Mt 16:18: ƶ è kǫʒiƶton rakom èn eghaʒamat / ƶ pokolnac kapui nē **hatalmaʒhatnac** ǫ èllènè – ... *et portae inferi non praevalebunt adversus eam*

Nincs több adat a kódexben. Lk 23:5 alatt van még egy *hatalmaznak* alak, ott nincs határozói bővítmény, ezért a kérdőjel a mondatformában. Mindazonáltal - ha olyan transzformációkra gondolunk, mint *győz vki ellen v. vki felett – legyőz vkit* - valószínűnek látszik, hogy fakultatív vonzatról van szó.

HÁZASKODIK (2) S - V_{itr}

'házasságot köt, házasodik, heiraten'

Mt 22:30: Meƶt a felkèlètbèn ſem **haʒaſkodnac** ſèm haʒaſſagba nē vitetn^{c} – *In resurrectione enim neque nubent neque nubentur*

L. még Mt 19:10; Mk 12:25 (ua.) Lk 10:34; 20:35. Mk 10:12 alatt van egy olyan példa is, amelyben a kölcsönös igéknél szokásos -*VAL* ragos bővítmény is előfordul (*mással házaskodandik*).

HELYEZ

helyhet (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'vmit vmely helyre letesz, odatesz; legen, plazieren'

A_{dir} ⟶ FCs_{illat}

Mt 27:60: **hèl'hete** aʒt ǫ vẏ kopoɔʃoiaba – *et posuit illud in monumento suo novo*

L. még Lk 2:12; 23:53; Jo 19:29; 19:42 (ott). Lukácsnál mindkét adatban előfordul a lativusi bővítmény, Jánosnál az igenév mellett hiányzik, az igés adatban pedig locativusi formájú (*ott*), ilyen formában megtalálható a bővítmény a *helyheztetik* ige mellett is, elképzelhető tehát, hogy van az igének egy S - O - A_{adir} - V_{tr} struktúrája is, l. még ott.

helyheztetik (1) S - ?A_{adir} - V_{pass}

'vhová (le)teszik; helyezik; gelegt werden'

?A_{adir} ⟶ $Hszó_{loc}$

Mt 28:6: ɀ laſſatoc a· hel't hol **hèlheʒtètet vala** vr – *et videte locum, ubi positus erat Dominus*

L. még Mk 15:47; Lk 13:55; Jo 19:41 (utóbbiak formája: *helyhettetik*). A bővítmények eltérők: Márknál locativusi, Jánosnál lativusi formát találunk, Lukácsnál egyik sem fordul elő, a szócikk tehát nehezen értékelhető. A *helyhez* adatait is figyelembe véve azonban valószínű, hogy a locativusi bővítmény valóban A_{adir}, másrészt van az igének S - A_{dir} - V_{pass} mondatformája is. A NySz. I, 1402 alapján is nagyon gyakori a locativusi bővítmény a két ige mellett, gondoljunk csak a HBK. *abraam yſaac iacob kebeleben helhezie* adatára.

HENGERÍT (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'vhová gördít, gurít; wälzen'

A_{dir} ⟶ FCs_{sublat}

Mt 27:60: ɀ **hèngèɀeite** nag kǫuèt a· kopoɔʃo aitaiaɀa – *et advolvit saxum magnum ad ostium monumenti*

L. még Mk 15:46 (ua.). A NySz. I, 1405 adataiban is mindig előfordul vmilyen lativusi bővítmény.

el/hengerít (1) S - O - V_{tr}

'elgurít, elgördít; weg-, abwälzen'

Mt 28:2: ɀ vepuen **èlhèngeɀeite** a· kǫuèt – *et accedens revolvit lapidem*

L. még Mk 16:3; 16:4; Lk 24:2; Jo 20:1. Három példában található delativusi bővítmény is, tehát az affinitás alapján is azt mondhatjuk, hogy a fenti mondatforma mellett az igének van egy S - O - A_{dir} - V_{tr} strukrúrája is.

HERÉL

meg/herél (1) S - O - V_{tr}

'(férfit, fiút) ivartalanít; kastrieren'

Mt 19:12: Meɔt vadnac meddǫc / kic ǭmagocat **meghèrèltéc** meṅṅècn^{c} oɔʒagaiẽt – *et sunt eunuchi, qui seipsos castraverunt propter regnum caelorum*

Nincs több adat a kódexben.

HEVÜL

meg/hevül (1) S - V_{itr}

'megforrósodik; heiß werden, erhitzen'

Mt 13:6: Nap ke· felkèluē **meghèuǫlén^{c}** [ti. az elvetett magok] – *Sole autem orto aestuaverunt*

L. még Mk 4:6. Mediális ige, a NySz. I, 1414 több olyan adatot is közöl, ahol a *-TŐL* ragos Kauzátor is szerepel.

HIDEGÜL

meg/hidegül (1) S - V_{itr}

'kihűl, hideg lesz; kalt werden, erkalten'

Mt 24:12: Es meɔt megbǫuǫdik hamiſſag / ſokacnac **meghidègǫl** ʒèɔèlmec – *Et quoniam abundavit iniquitas, refrigescet caritas multorum*

Nincs több adat a kódexben. Mediális ige.

HIMT (3) S - V_{itr}

'hint, (szét)szór, tékozol; zer-,ver-, ausstreuen'

Mt 12:30: ki nem gǫit èn vèlem a· **himt** – *qui non congregat mecum, spargit*

L. még Mt 25:24; 25:26; Lk 11:23.

A kódex egyik példájában sem található tárgy, felszívódik az igébe, de ez itt lehet latinizmus is , vö. *gyűjt*.

el/himletik (1) S - V_{pass}

'szétszórják; ver-, ausgestreut werden'

Mt 26:31: megvèɔem a· paʒtoɔt ɔ **èlhimletn^{c}** a· ʟoɔdanac iuhi – *Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis*

L. még Mk 14:27; Jo 11:52; 16:32. A mediális *el/himlik* passzív képzős változata, de mivel arra nincs adat a kódexben, a *himt* után helyeztem el. Más evan-

géliumokban (Lk 1:51; Jo 2:15; 10:12) megtalálható az *el/himt* ige is (S - O - V_{tr}).

HIRDET (2) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'megmond, hírül ad; sagen, verkünden'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{dat}$

O = FCs_{akk}, MM_{akk}

Mt 28:10: meṅṅètec **hiꝛdèſſetèc** aʒ èn at'āfiainac hog mēṅèn^{c} galileaba – *ite, nuntiate fratribus meis ut eant in Galileam*

Kifejezésszerű:

Mt 12:18: ꝛ itėlètet **hirdèt** poganocnac – *et iudicium gentibus nuntiabit*

L. még Lk 8:39; 9:60 stb. A kódex további példáiban nem mindig szerepel az A_{dir}, tehát fakultatív bővítményről van szó.

meg/hirdet (8) 1. S - O - A_{dir} - V_{tr} (5)
2. S - O - V_{tr} (3)

'hírül ad, megmond, kihirdet; sagen, verkünden'

O = legtöbbször MM

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{dat}$

1.:

Mt 11:4: Meṅṅètec **hiꝛdèſſetecmeg** Ianoſnac mel'l'eket hallottatoc ꝛ lattatoc – *Euntes renuntiate Iohanni quae audistis et vidistis*

L. még Mt 2:8; 14:12; 28:8; 28:11; Mk 5:19; Jo 4:25 stb.

2.:

Mt 13:35: **meghiꝛdètem** vilaǵ kèʒdètitọl foguā ualo titkokat – *eructabo abscondita a constitutione mundi*

L. még Mt 8:33; 9:31.

meg/hírheszik (3) S - V_{itr}

'híre megy, elterjed; bekannt werden, sich verbreiten'

Mt 28:15: ꝛ **m̄ghiꝛhèuec** è bèʒ́ed a· ſidocnal mēd maiglan – *Et divulgatum est verbum istud apud Iudaeos usque in hodiernum diem*

L. még Mt 4:24; 9:26; Mk 6:14; Lk 5:15 stb.

HISZ[1] (4) S - O - V_{tr}

'a valósággal egyezőnek, igaznak tart, elhisz vmit (vkinek); glauben,

vermuten'

O = többnyire MM

Mt 24:23: Tahat ha ki mōdand tünèctec im it vagō x^{c} auag amot ne **higgetec** – *Tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic est Christus aut illic, nolite credere*

Mt 8:13: Meń èl ꝛ mikent **hittèl** legen tenèked – *Vade, et sicut credidisti, fiat tibi*

Az utóbbi példában némiképp intranzitív használatúnak tűnik az ige, vö. *vet, himt* stb., a mai fordításban itt – más mondatrend mellett – tárgyas ragozás áll: *úgy legyen, ahogy hitted.*

L. még Mt 9:28; 24:26; Mk 11:24; Jo 14:11 stb.

hisz^{2} (5) S - A_{dir} - V_{itr}

'megbízik vkiben, hisz vkinek; vertrauen auf jn.

A_{dir} —> FCs_{dat}

Mt 21:32: meꝛt iǫt Ianos tu hoziatoc igaſſagnac utaban ꝛ nē **hittètec** nèki / A· ièlenualo bůnǫs můuèlkedetbèlièc ke· ꝛ a· paꝛaꝛnac **hittèn**^{c} nèki / dè tů latuatoc ingen pniat ſem fogtatoc hog oꝯtan **hinnètèc** nèki – *Venit enim ad vos Iohannes in via iustitiae, et non credidistis ei; publicani autem et meretrices crediderunt ei; vos autem videntes nec paenitentiam habuistis postea ut crederitis ei*

L. még Mt 21:26; 27:42; Mk 16:14; Jo 8:31 stb. Mk 16:16 (2x) és 16:17 alatt olyan példákat is találunk, ahol a dativusi bővítmény nem szerepel (S - V_{itr}), ezek jelentése már átvezet a **hisz**^{3} jelentéséhez, bár a lativusi bővítmény is hiányzik.

hisz^{3} (1) S - A_{dir} - V_{itr}

'vkinek a létét meggyőződéssel vallja, hisz vkiben; glauben an jn.'

A_{dir} —> FCs_{illat} (ma: FCs_{iness}); szemantikai specifikációja: földöntúli lény, istenség

Mt 18:6: ... kic èn bèlem **hiꝛnèc** – *qui in me credunt*

Vö. VirgK. 116: Istenbe **hittenek**; KeszthK. 198: Nem **hynek** ystenbe. De: JordK 409: En bennem **hyznek**

el/hitet (3) S - O - V_{tr}

'becsap, félrevezet, megtéveszt; betrügen'

Mt 24:11: ꝛ tamadnac ſoc hamis ꝑphāc / ꝛ **èlhitetn**^{c} ſokakat – *Et multi pseudoprophetae surgent et seducent multos*

L. még Mt 24:4; 24:5; Mk 13:5; 13:6; Jo 7:12. Nem azonos a mai *el/hitet vkivel vmit* igével; a *seduco*-nak egyébként konkrét, lokális értelemben is van 'félrevon, félrevezet' jelentése.

el/hitettetik (1) S - V_{pass}

'félrevezetik, becsapják; betrogen werden'

Mt 24:24: meʒt tamadnac hamis criſtoſoc ʒ hamis ꝑphāc / ʒ adnac nag ièlenſegekèt ʒ ʟudakat ug hog ha lèhètſeges volna a· valaʒtottac es **èlhitèttètnenc** – *Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetae et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi*

L. még Lk 21:8.

HÍV[1] (14) S - O - V_{tr}

'szól v. üzen vkinek, hogy jöjjön; rufen'

Mt 2:15: Egiptombol **hiuttam** èn fiamat – *Ex Aegypto vocavi filium meum*

Mt 18:32: Tahat **hiua** aʒ́t ǫ vʒa – *Tunc vocavit illum dominus suus*

Mt 22:9: ʒ valakikèt leltec **hẏatoc** a· meṅèkeʒǫbè – *et quoscumque inveneritis vocate ad nuptias*

L. még 2:7; 4:21; 9:13; 18:2; 18:32; 20:8; 20:25; 20:32; 22:3; 25:14; 27:47. A 14 példából négyben szerepel egy lativusi bővítmény is, de mivel nem affinitatív, szabad határozónak tekintettem, bár talán fakultatív vonzat. Ha így van, akkor van az igének S - O - A_{dir} - V_{tr} mondatformája is.

Van még Máténál (10:1; 15:10; 15:32) három *egybe/hív* 'összehív; herbeirufen' adat is (S - O - V_{tr}), de mivel mindben határozói igenév fordul elő, nem vettem fel külön szócikknek őket. Más evangéliumokban van igei előfordulásuk is, pl. Lk 15:6; 15:9.

hív[2] (6) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'vminek nevez; nennen'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{dat}$

Mt 1:21: ʒùl ke· fiat ʒ **hiuod** ǫ nèu̯et i^{c}nac – *Pariet autem filium, et vocabis nomen eius Iesum*

Mt 10:25: Ha a· haʒi at'at bèlʒebupnac **hiuttac** ment inkab ǫ haʒabèlièkèt – *Si patremfamilias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos eius*

L. még Mt 1:25; 22:43; 22:45; 23:9; Lk 1:13 stb.

hívatik (5) S - A_{dir} - V_{pass}

'vminek nevezik; genannt werden, heißen'

A_{dir} —› FCs_{dat}

Mt 1: 23: z **hiuatic** ǫ nèue emanuèlnèc / mel' magaraʒtatic mú vèlǫnc iſtèn – *et vocabunt nomen eius Emanuel, quod est interpretatum Nobiscum Deus*

L. még Mt 1:16; 2:23; 4:18; 5:19; Lk 22:25 stb. Vö. **hív**[2]

hívattatik (7) 1. S - A_{dir} - V_{pass} (6)

2. S - A_{dir} - O_a - V_{pass} (1)

'vminek nevezik; genannt werden, heißen'

A_{dir} —› FCs_{dat}

1.:

Mt 27:8: Aʒēt è ʒanto fǫld **hiuattatic** acheldemachnac aʒ aʒ veznèc fǫldǫ mēd è napiglā – *Propter hoc vocatus est ager ille Haceldama, hoc est ager sanguinis*

L. még Mt 2:23; 5:9; 21:13; 23:8; 23:10; Lk 1:76 (2x) stb.

2.:

Mt 23:7: (Es ʒèzètic [...]) **hiuattatni** èmbezectǫl rabinac – *(Amant autem [...]) vocari ab hominibus rabbi*

Vö. **hív**[2], **hívatik**

HÍZLAL

meg/hízlal (1) S - O - V_{tr}

itt átv.: 'felfrissít, felerősít; erfrischen; stärken, erquicken'

Mt 11:28: Iǫuètec èn hoʒiam mēd kic mu(n)kalkottatoc / z megtèzhèſǫltètec z èn **meghiʒlallac** tùtǫkèt – *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos*

Nincs több adat a kódexben, de vö. Mk 14:14: hol vagon èn **hiʒodalmam** – *Ubi est refectio mea* 'pihenő hely'. Kauzatív ige.

HOZ (10) 1. S - O - A_{dir} - V_{tr} (7)

2. S - O - V_{tr} (3)

'ide, a közelünkbe juttat, szállít; bringen'

A_{dir} —› FCs_{dat}

1.:

Mt 9:2: Es im **hoʒnacuala** nèki ėg kǫʒuėńèſt agban fèkǫt – *Et ecce offerebant ei paralyticum iacentem in lecto*

2.:

Mt 12:35: io èmbez io kenɩebǫl **hoʒ** iokat / z gonoʒ èmbez gonoʒ kenɩebǫl **hoʒ** gonoʒokat – *Bonus homo de bono thesauro profert bona, et malus homo de malo thesauro profert mala*

L. még Mt 4:24; 8:16; 9:32; 13:52; 14:35; 17:15; 21:2; Mk 8:22; Lk 6:45; Jo 15:8. A dativusi bővítmény affinitatívnak minősül, lativusi bővítmény Máténál már inkább csak igekötővé válva található, l. az igekötős formákat, de más evangéliumokban van rá adat, pl. Mk 9:16; 9:19. Mivel azonban eredetét tekintve a dativus is lativusi értelmű, érthető, hogy könnyen helyettesítheti a lativusi vonzatokat.

ide/hoz (2) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'énhozzám, erre a helyre hoz; herbringen'

A_{dir} —› FCs_{dat}, FCs_{allat}

Mt 14:18: **Hoʒiatoc** nèkem idè aʒocat – *Afferte mihi illos huc*

Mt 17:16: **Hoʒiatoc** idè aʒt èn hoʒiam – *Afferte huc illum ad me*

L. még Mk 9:18; 11:2; Lk 19:30; Jo 21:10 stb. A példák egy részében a lativusi bővítmény hiányzik, ill. nem eldönthető, hogy nem az átmeneti formának tekinthető igekötő tölti-e be a szerepét. Mt 14:18-ban a dativusi bővítmény esetleg szabad határozó is lehet, de a **HOZ** szócikke alapján lehet fakultatív vonzat is.

oda/hoz (1) S - O - V_{tr}

'arra a helyre hoz; hinbringen'

Mt 21:7: z **oda hoʒac** a· nǫften ʒamaʒt z ǫ vèhmèt – *Et adduxerunt asinam et pullum*

Nincs több adat a kódexben, bizonyos fokig talán ez is átmeneti forma még az igekötős ige irányába.

hozatik (3) S - A_{dir} - V_{pass}

'vkinek a közelébe juttatják, szállítják; gebracht werden'

A_{dir} —› FCs_{dat}

Mt 12:22: Tahat **hoʒatec** nèki èg ǫzdǫngǫs vac z nèma – *Tunc oblatus est ei daemonium habens, caecus et mutus*

L. még Mt 18:24; 19:13; Mk 2:3. Az utóbbi adatban nincs A_{dir}, megjelenik viszont a *-TŐL* ragos O_a.

el/hozatik (1) S - V_{pass}

'vkinek a közelébe juttatják; hingebracht werden'

Mt 14:11: z **èlhoʒatec** eg talńezon ǫ fèiè – *et allatum est caput eius in disco*

Nincs több adat a kódexben.

HULL

le/hull (1) S - A_{dir} - V_{itr}

'leesik, (herunter)fallen'

A_{dir} —› FCs_{delat}

Mt 24:29: z a ʟillagoc **le hulnac** meńzǫl – *et stellae cadent de caelo*

L. még Mk 13:25; Lk 10:18; 16:21. Márknál hiányzik az A_{dir}, amely mai nyelvérzékünk szerint is fakultatív vonzat.

IGAZOL

igazoltatik (1) S - V_{pass}

'vminek v. vkinek az igazsága bebizonyosodik; gerechtfertigt werden'

Mt 12:37: mezt te bèʒededbǫl **igaʒoltatol** – *Ex verbis enim tuis iustificaberis*

A *beszéded* szemantikailag az ágensobjekt megfelelője (*a beszéded igazol tégedet*), az elativusi forma miatt (a latinban is *ex* áll) azonban inkább C-elemnek minősítettem.

Nincs több adat a kódexben. A passzív képző ellenére inkább mediális értelmű az ige.

meg/igazoltatik (1) S - O_a - V_{pass}

'vminek az igazságértékét bizonyítják; gerechtfertigt werden'

Mt 11:19: z ǫ fiaitol **megigaʒoltatnac** ǫ bǫlʟèſege – *Et iustificata est sapientia a filiis suis*

L. még Lk 7:35; 18:14. Ez is némiképp mediális értelmű, de a +Hum szemantikai jegyű ágensobjekt jelenléte folytán erősebb benne a passzív jelleg, mint az **igazoltatik**-ban.

meg/ijed (1) S - ?A_{dir} - V_{itr}

'ijedség fogja el, félni kezd; sich erschrecken'

?A_{dir} —› FCs_{abl}

Mt 28:4: ǫ felèmetǫl ke· **megỳèttèc** aʒ ǫzizǫc – *Prae timore autem eius exterriti sunt custodes*

Máténál nincs több adat, de a *-TŐL* ragos bővítményt tematikus szerepe alapján (Kauzátor) fakultatív vonzatnak minősíthetjük, annak ellenére, hogy az összes előfordulást tekintve nem affinitatív bővítmény. Előfordul még Lk 12:4 alatt, másutt S - V_{itr} szerkezetet mutat az ige – l. Mk 5:42; 9:14; Lk 21-9; 24:37. Egyszer (Lk 24:22) a kauzatív **meg/ijeszt** forma is előfordul (S - O - V_{tr}); ennek alanya lesz a mediális struktúrában A_{dir}.

ILLIK (10) 1. S - A_{dir} - V_{itr} (6)
2. S - V_{itr} (4)

'szabad, lehet; dürfen | illendő; sich ziemen'

S = mindig Inf

A_{dir} —› FCs_{dat} (= az S által megnevezett cselekvés v. történés hordozója, affinitatív bővítmény; azokban az adatokban, amelyekben hiányzik, gyakran az igenév személyragja utal rá)

1.:

Mt 12:4: ... megǫttǫ / kiket nē **illic uala** nèki megènni ſem aʒocnac kic ǫ vèle valanac hanēLac LUpa papocnac – ... *comedit, quos non licebat ei edere neque his qui cum eo erant, nisi solis sacerdotibus*

Mt 19:3: Ha **illic** èmbezn^{c} ǫ felèſegèt èlhadni valami okezt – *Si licet homini dimittere uxorem suam quacumque ex causa*

L. még Mt 3:15; 12:2; 14:4; 20:15.

2.:

Mt 12:10: ʒ kèzdic uala ǫtèt mōduā ha **illic** ʒombaton vigaʒtani – *et interrogabant eum dicentes: Si licet sabbatis curare*

Mt 27:6: Nē **illic** èʒèkèt èzèʒtènǭc a· cozbanōba – *Non licet eos mittere in corbonam*

L. még Mt 12:12; 22:17.

illet (9) S - O - V_{tr}

'(meg)érint, berühren'

Mt 9: 21: Ha èn LAC ǫ zuhaiat **illètèndem** megviǵaʒom – *Si tetigero tantum vestimentum eius, salva ero*

L. még Mt 8:3; 8:15; 9:20; 9:29; 14:36 (2x); 17:7; 20:34; Mk 5:30; Lk 8:46 stb.

IMÁD (13) S - O - V_{tr}

'istenként tisztel; verehren, vergöttern'

Mt 2:11: Es le èſueiec **imadac** ǫtèt – *et procidentes adoraverunt eum*

Mt 6:6: ꝛ aito bètėuėn **imaggad** te at'adat ꝛeitecbèn – *et clausio ostio ora Patrem tuum in abscondito*

L. még Mt 2:2; 2:8; 4:9; 4:10; 8:2; 9:18; 14:33; 15:25; 20:20; 28:9; 28:17; Mk 15:19; Lk 18:11 stb.

imádkozik (14) 1. S - V_{itr} (12)

2. S - O/A_{adir} - $V_{tr/itr}$ (2)

'magában v. fennhangon imát mond; beten'

O = FCs_{nom}, de akkusativusi értékű (igenév melletti jelöletlen tárgy) Csak egyszer fordul elő, szemantikai értéke komplementív tárgy, stilisztikailag figura etymologica, vö. pl. *énekel*. Egyszer *így* utalószós – tehát formailag módhatározói (A_{adir}) – mellékmondat a bővítmény; vö. *szól, mond* (verba dicendi)

1.:

Mt 6:6: Te ke· micoꝛ **imadkoʒandol** bè meṅ te hailakodba – *Tu autem cum oraveris, intra in cubiculum tuum*

Van két példa, amelyekben megjelenik egy *-ÉRT* ragos bővítmény (ragos főnév vagy MM formájában). Ez az ige fakultatív vonzataként is felfogható volna, azonban mivel besorolható határozói kategóriáink közül a célhatározók közé (C_{fin}) és nem is affinitatív, inkább a szabad határozók között kell számon tartanunk:

Mt 5:44: ꝛ **imadkoʒiatoc** tùtǫkèt v̀ldǫʒǫkeꝛt ꝛ patuaꝛoʒokeꝛt / hog legètec tù at'atocnac fiaẏ – *et orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii patris vestri*

Mt 24:19: **Imatkoʒiatoc** ke· hog tù ſutaſtoc ne legèn tèlbè aúag ĩnèpen – *Orate autem ut non fiat fuga vestra in hieme vel sabbato*

L. még Mt 6:5; 6:7; 14:23; 19:13; 26:36; 26:39; 26:42; 26:44.

2.:

Mt 6:9: Tù aʒeꝛt ig **imadkoʒiatoc** Mi at'ãc ki vag meṅṅècbèn – *Sic ergo vos orabitis: Pater noster, qui es in caelis*

Mt 23:14: ... kic hoʒiu imadſag **imatkoʒuatoc** megėʒ́itec ǫʒuègecn^{c} haʒokat – ... *comeditis domos viduarum, orationes longas orantes*

INDUL

meg/indul (1) S - V_{itr}

'(nagy tömegű anyag) megmozdul; beben'

Mt 27:51: ꝛ a· fǫld **megindola** – *et terra mota est*

Nincs több adat a kódexben, de l. még BK 206:10; 259:5.

meg/indultatik (1) S - V_{pass}

'(nagy tömegű anyag) mozgásba jön; beben, erschüttert werden'

Mt 24:29: ꝛ a· mēṅei ioʒagoc **megindoltatnac** – *et virtutes caelorum commovebuntur*

L. még Lk 21:26, BK 46:18; 210:16; 228:8; 229:1. Az ige formailag – nyilván latin hatásra – passzív, de jelentésében inkább mediális, akárcsak a *megindul.*

ÍR

írattatik (1) S - O_a - V_{pass}

'egyezményes jelekkel rögzítik; geschrieben werden'

S ⟶ MM_{nom}

O_a ⟶ FCs *miatt* névutóval

Mt 3:3: Meꝛt èʒ aʒ kiꝛǫl **irattatot** Iſaias ꝑphā miat monduan Iuǫltǫn^c ʒaua kiètlenben ... – *Hic est enim, qui dictus est per Isaiam prophetam dicentem: Vox clamantis in deserto*

Mint látjuk, a fordítás itt nem követi pontosan a latint, nem a *scribo,* hanem a *dico* igét fordítják vele. Másik két előfordulásában (Jo 15:25; 19:20) már a *scribo* megfelelője.

Megjegyzendő még, hogy hatszor előfordul Máténál az *írván vagyon* forma is állítmányként, ennek értelme szintén passzív (*scriptum est*), sőt többször az O_a is megjelenik mellette (*miatt* névutóval), pl. Mt 2:5: meꝛt ig **vagon iruan** ꝑpheta miat Es te betlechem ... – *sic enim scriptum est per prophetam: Et tu Bethleem ...*

L. még Mt 4:6; 11:10; 21:13; 26:24; 26:31. Más evangéliumokban finit formában is előfordul az *ír,* pl. Lk 1:63; Jo 19:22 stb.

IRGALMAZ (5) S - A_{dir} - V_{itr}

'irgalmat tanúsít(va megkegyelmez); erbarmen'

A_{dir} ⟶ FCs_{dat}

Mt 9:27: **Iꝛgalmaʒih** mu nèkǫnc dauidnac fia – *Miserere nostri, fili David*

Mt 17:14: Vram **iꝛgalmaʒih** èn fiamnac meꝛt hauas – *Domine, miserere filio meo, quia lunaticus est*

L. még Mt 15:22; 20:30; 20:31; Mk 10:47; Lk 18:38 stb. A kódex összes példájában szerepel az A_{dir} (tematikus szerepe Beneficiens, alosztályspecifikus bővítmény), az ige pedig mindig felszólító módú.

IRT

ki/irt (1) S - O - V_{tr}

'kipusztít; ausroden, vernichten'

Mt 13:29: Ne talātal a· konkoľ ki ʒèduėtèc **ki iʒʟatoc** vèlec ǫʒuǫ a buʒat es – *Non, ne forte colligentes zizania eradicetis simul cum eis et triticum*

Nincs több adat a kódexben, de l. pl. BK 15:13; 253:13; 261:13. A BK több adatában megjelenik egy ablativusi bővítmény, de nem affinitatív, így inkább C-nek kell minősíteni.

ki/irtatik (1) S - V_{pass}

'kipusztítják, elpusztítják; ausgerodet, vernichtet werden'

Mt 15:13: Menden plantalat kit nē plantalt èn meṅṅèi aťam **ki iʒtatic** – *Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus caelestis, eradicabitur*

L. még Lk 17:6, valamint BK 19:22; 280:4 stb.

ISMER (5) S - O - V_{tr}

'vkiről, vmiről tudja, hogy kicsoda, micsoda v. milyen; kennen'

Mt 11:27: ʒ ſènki ſem **èſmèʒte** fiut hanē ʟac aťa / ʒ aťat ſènki ſem **èſmèʒte** hanē ʟac fiu – *Et nemo novit Filium nisi Pater; neque Patrem quis novit nisi Filius*

L. még Mt 7:23; 26:72; 26:74; Lk 10:22 stb. Más evangéliumokban 'felismer, megért' jelentésekben is előfordul az ige, pl. Mk 13:28, vö. **meg/ismer²**

meg/ismer¹ (2) S - O - V_{tr}

'közvetlen ismeretet szerez vmiről; kennenlernen'

Mt 24:32: E fiǵe faʒol ke· **èſmeʒietec meg** è peldabèʒ́et(!) – *Ab arbore autem fici discite parabolam*

L. még Mt 13:11; Lk 24:31; Jo 19:4 stb.

meg/ismer² (4) 1. S - O - A_{dir} - V_{tr} (2)
2. S - O - V_{tr} (2)

'(vmi alapján) felismer, ráismer; erkennen'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{delat}$

1.:

Mt 7:20: Aʒeʒt ǫ gimǫlʟǫcʒǫl **èſmèʒitècm̄g** ǫkèt – *Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos*

L. még Mt 7:16.

2.:

Mt 14:35: Es micô **megèſmèʒtec uolna** ǫtèt a· hèl'n^{c} feʒfiai – *Et cum cognovissent eum viri loci illius*

L. még Mt 17:12. Bár az affinitativitás kérdése nem dönthető el, feltehető, hogy a *-RÓL* ragos bővítmény – akárcsak mai nyelvünkben – fakultatív vonzat. Emellett szólnának az ilyenféle párhuzamos struktúrák is: *megismerni a kanászt cifra járásáról – cifra járása elárulja a kanászt.*

meg/ismer[3] (3) S - O - V_{tr}

'gondolkodva rájön vmire, megért; verstehen'

O = FCs_{akk}, MM_{akk}; szemantikai specifikációja: -Hum

Mt 22:18: **Megèſmèʒuen** ke^{d} i^{c} ǫ alnocſagocat monda -- *Cognita autem Iesus nequitia eorum ait*

Mt 21:45: (Es micoʒ hallottacuolna [...] ǫ peldabèʒedit) **megèſmèʒec** hog ǫ ʒolloc mondana – *cognoverunt, quod de ipsis diceret*

L. még Mt 24:39; Lk 1:22 stb.

meg/ismer[4] S - O - V_{tr}

'(meg)érint, házaséletet él vkivel; berühren, jm. beischlafen'

Mt 1:25: ... veue ǫ fèlèſeget / ʒ nem **èſmèʒem̄g** ǫtèt / mignē ʒůle ǫ èlǫ lǫt fiat – *et non cognoscebat eam donec ...*

A *meg/ismer* használata nyilván a latin *cognosco* szokásos fordítási módjához való ragaszkodásra vezethető vissza, jelentése azonban – a szituációból fakadóan – nem 'megért', hanem 'érint'. Érdekes, hogy a későbbi magyar fordítások zöme is az *ismer, megismer* alakokat használja itt, de pl. Luther a *berühren* igét.

meg/ismertetik (1) S - A_{dir} - V_{pass}

'(vmi alapján) felismerik, ráismernek; erkannt werden'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{delat}$

Mt 12:33: meʒt valobiʒon fa ǫ gimǫlʟeʒǫl **èſmèʒtètic meg** – *siquidem ex fructu arbor agnoscitur*

L. még Lk 6:44; 8:17. Vö. **meg/ismer**[2]

ISZIK (16) 1. S - O - V_{tr} (9)
2. S - V_{itr} (7)

'folyadékot nyelve a gyomrába juttat; trinken'

O = FCs_{akk} (7); FCs_{elat} (2 = partitivus)

1.:

Mt 20:22: **Ihat'ť'atoc** ė a· kèl'hèt kit èn **iando vagoc** – *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum*

Mt 27:34: Es adanac nèki **iṅṅa** èpėuèl èlegeitèt boɜt – *Et dederunt ei vinum bibere cum felle mistum*

Mt 26:29: ... nem **iʒom** matolfoguan è ʒǫlǫ vèʒʒǫn[c] nemɜefėbǫl mend a· napiglan / mikoɜ aɜt vỳonnan **iʒom** tù vèlètec èn at'amnac orʒagaban – *Non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei*

L. még Mt 6:31; 20:23; 26:27; 26:29; 27:34.

2.:

Mt 24:49: Ǫ ke· eʒec ɜ **iʒec** a· reʒegefeckèl – *manducet autem et bibat cum ebriosis*

L. még Mt 11:15; 11:18; 25:35; 25:42; 27:34; 27:48.

meg/isz(ik) (1) S - O - V_{tr}

'(folyadékot) ivással elfogyaszt; trinken, austrinken'

Mt 26:42: ... hanēLac hog **m̄g igam** aɜt – *nisi bibam illum*

L. még Lk 22:17.

ÍTÉL[1] (3) 1. S - V_{itr} (2)
2. S - O - V_{tr} (1)

'értékelő véleményt alkot vkiről v. vmiről, megítél; urteilen'

O = FCs_{akk}; gyakran "felszívódik" az igében, vö. *himt, vet* stb., de hogy ilyenkor is ott van a háttérben, azt mutatja a passzív variáns (*ítéltetik*) megléte

1.:

Mt 7:1, 2: Ne akaɜiatoc **itèlnètec** ɜ nē itèltèttec / meɜt mel' itélèttèl **itèlèndetec** itèltèttec – *Nolite iudicare et non iudicabimini. In quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabimini*

L. még pl. Jo 5:30; 8:16.

2.:

Tárgyi bővítménnyel is előfordul az ige – Máténál csak egyszer, a kódex más részeiben többször is, igaz, gyakran alig lehet eldönteni, hogy itt a *iudicio*

'büntetésre (el)ítél' vagy 'megítél'jelentéséről van-e szó, de az alábbi esetekben szerintem inkább az utóbbi, ill. az 'igazságot tesz, ítélkezik vmi felett; richten' jelentés érezhető:

Mt 19:28: (v̀ltǫc es tù tiʒènkèt ʒèkeken) **itèluen** iſʒln^{c} tiʒènket nemʒètet – *iudicantes duodecim tribus Israel*

L. még pl. Jo 12:47: Es ha ki hallanga èn iǵèimet ʒ nē ǫʒiʒèndi èn nē **itèlem** ǫtet / meʒt nē iǫttē hog **itèl'l'èm** è uilagot dè hog v̀duǫʒéhem è uilaǵot; uígy. Jo 12:48 (2x) is.

Vö. **ítéltetik**.

ítél[2] (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'vkit vmilyen büntetésre ítél, elítél; verurteilen'

A_{dir} —> FCs_{sublat}

Mt 20:18: ʒ halalʒa **itèlic** ǫtèt – *et condemnabunt eum morte*

Nincs több adat.

ítéltetik (2) S - V_{pass}

'értékelő véleményt alkotnak vkiről, megítélik; über jn. wird geurteilt'

Mt 7:1, 2: Ne akaʒiatoc itèlnètec ʒ nē **itèltèttec** / meʒt mel' itélèttèl itélèndetec **itèltèttec** – *Nolite iudicare et non iudicabimini. In quo enim iudicio iudicaveritis, iudicabimini*

L. még Lk 6:37 (ua.); Jo 3:18. Vö. **ítél**[1].

JÁR (8) 1. S - A_{adir} - V_{itr} (5)

2. S - V_{itr} (3)

1. 'lába, ill. végtagjai segítségével folyamatosan helyét változtatja; gehen'

A_{adir} —> $FCs_{superess}$ (4), $FCs_{postpos}$ (*mellett*) (1)

2. 'képes járni, tud menni; gehen können' – vö. *lát, hall*

(ebben a jelentésben az A_{adir} mindig hiányzik)

1.:

Mt 14:29: Es leʒaluan peteʒ a· haioʟkabol **iaʒ vala** a· viʒèken hog iutna i^{c}hoʒ – *Et descendens Petrus de navicula ambulabat super aquam ut veniret ad Iesum*

Mt 4:18: **Iaʒuan** ke· i^{c} galileabèli tenger mèllet – *Ambulans autem Iesus iuxta mare*

L. még Mt 12:43; 14:25; 14:26; Lk 11:24; Jo 12:35 stb.

2.:

Mt 9:5: Kel'fel ʒ **iaʒih** – *Surge et ambula*

Mt 11:5: Vakoc latnac / ſantac **ia2nac** [...] Sikètec halnac – *Caeci vident, claudi ambulant [...] surdi audiunt*

L. még Mt 15:31; Lk 5:23; Jo 12:35 stb.

JELENIK (4) S - ?A_{dir} - V_{itr}

'vmi v. vki láthatóvá, észlelhetővé válik, megjelenik, erscheinen'

?A_{dir} —› FCs_{dat} (4)

Mt 2:13: ... ime v2nac angala **ièlenec** ioſephnèc almabā mōduā – *ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph dicens*

L. még Mt 1:20; 2:19; 17:3; Mk 9:3; 16:9; 16:14; Lk 1:11; 22:43. Az A_{dir} – szémben a *meg/jelenik* igével – mindegyik példában jelen van, tehát abszolút affinitatív, mai nyelvérzékünk alapján mégis szabad bővítménynek tartanánk, ezért a kérdőjel a mondatformában.

meg/jelenik (2) 1. S - V_{itr}

2. S - ?A_{dir} - V_{itr}

'vmi v. vki láthatóvá, észlelhetővé válik; erscheinen'

?A_{dir} —› FCs_{dat}

1.:

Mt 13:26: (Mikoz ke· a fü nǫt volna / z gimǫlıǫʒǫt volna /) tahat a· konkoľoc es **megièlenen**[c] – *tunc apparuerunt et zizania*

2.:

Mt 27:53: z ki iǫuen a· kopozſocbol [...] iǫuén[c] a· ſcent varoſba z **megielènen**[c] ſokacnac – *et apparuerunt multis*

L. még Lk 24:34. A dativusi bővítmény a **jelenik** előfordulásai alapján fakultatív vonzatnak tekinthető.

jelent (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'(vmilyen ismeretet) vki tudomására hoz, felfed, kinyilatkoztat; offenbaren'

A_{dir} —› FCs_{dat} (alosztályspecifikus)

Mt 16:17: Bodog vag ſimon bariona / Mēt tèſt z vér nē **ièlèntettè** èʒt tenèked / Dè èn aťam ki vagō mèńńècbèn – *Beatus es Simon Bar Iona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui in caelis est*

L. még Lk 2:15. Egyszer előfordul még a *jelentget* ige is a kódexben, de csak igeneves formában, ezért nem vettem fel külön szócikkbe. A jelentése 'kijelent, közöl, vki tudomására hoz, mitteilen, offenbaren', vonzatstruktúrája egyezik a *jelent*-ével: Mt 16:21: Enn[c] vtanna kèʒde i[c] **ièlengètni** ǫ taneituaňinac / mezt

ǫnèki ihɔlm̄bè kėl mēni – *Exinde coepit Iesus ostendere discipulis suis, quia oportet eum ire Hierosolymam.* A mai fordításban ez áll: *többször felhívta tanítványai figyelmét.*

meg/jelent[1] (2) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'(vmilyen ismeretet) vki tudomására hoz, felfed, kinyilatkoztat; offenbaren'

O = +Abstr

A_{dir} —› FCs_{dat} (alosztályspecifikus)

Mt 11:25: ... èlɔeitetted èʒėkèt a· bǫlʟèktǫl / ɛ aʒ ildomoſoctol / ɛ **megièlentettèd** èʒeket apɔodocnac – ... *abscondisti haec a sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis*

L. még Mt 11:27; Lk 10:21; 10:22 (ua.). Van a kódexben némileg más jelentése is az igének, pl. 'mutatkozik; sich zeigen' (Jo 21:1 (2x)), ilyenkor az A_{dir} el is maradhat. Jo 2:11-ben a jelentés hasonló, mint példáinkban, de az A_{dir} ott is hiányzik, úgy tűnik tehát, hogy fakultatív is lehet.

meg/jelent[2] (2) S - O - V_{tr}

'vki v. vmi elárul vkit; verraten'

O = +Hum

Mt 12:16: (ɛ megvigaʒta ǫkèt mēd) Es paɔanʟola nèkic hog **meg** ne **ièlentenec** ǫtèt – *Et praecepit eis ne manifestum eum facerent*

Mt 26:73: Biʒoṅ te es aʒoc kǫʒʒǫl vag meɔt tenē bèʒedèt (!) **megièlent** tegedet – *Vere et tu ex illis es; nam et loquela tua manifestum te facit*

L. még Mk 3:12. Az A_{dir} (vö. **meg/jelent**[1]) mindhárom kódexbeli példánkban hiányzik, de valószínű, hogy fakultatív alosztályspecifikus vonzatként itt is megjelenhet.

meg/jelentetik (1) S - V_{pass}

'kitudódik, nyilvánosságra kerül; offenbar werden, sich herausstellen'

Mt 10:26: Aʒẽt ne fel'l'etec aʒoctol Meɔt ſēmi ol' fedeʒet ki nē **m̄g ièlentètic** / ɛ ſēmi ol' titoc ki nē m̄gtudatic – *Ne ergo timueritis eos. Nihil enim est opertum, quod non revelabitur, et occultum, quod non scietur* (szórend!)

L. még Jo 1:31; 3:21 stb.

JÖN[1] (95) 1. S - V_{itr} (63)

2. S - A_{dir} - V_{itr} (32)

'a beszélő felé, a beszélővel azonos helyre megy; kommen'

?A_{dir} —› Lativ (FCs_{allat} (12); FCs_{illat} (8); FCs_{sublat} (6); FCs_{dat} (1); névutós formák (*alá, után* - 4), hszó (*ide* - 1)

1.:

Mt 4:13: z naʒa2et nèuǫ va2os m̄ghaguan **iǫuǫ** z lakoʒec tenge2 mèllèt valo caphãnaumban – *et relicta civitate Nazareth venit et habitavit in Capharnaum maritima*

Mt 13:25: mikoz ke· nèpèc èl aluttac volna / **iǫt** ǫ èllènfeǵe / z felʼlǫl reia vètet konkolt – *Cum autem dormirent homines, venit inimicus eius et superseminavit zizania*

L. még Mt 2:2; 3:1; 5:17 (2x); 5:24; 6:10; 7:25; 7:27; 8:2; 8:9 (2x); 8:11; 9:13; 9:15; 9:18; 10:23; 10:34 (2x); 10:35; 11:18; 11:19; 12:42; 13:4; 13:19; 13:32; 14:12; 14:29; 14:33; 15:25; 16:28; 18:7 (2x); 18:11; 18:31; 19:21; 20:9; 20:10; 20:28 (2x); 21:38; 21:40; 21:9; 22:3; 23:39; 24:5; 24:30; 24:44; 24:46; 24:48; 24:50; 25:31; 25:34; 26:43; 26:50; 26:55; 26:60 (2x); 26:64; 27:49; 27:57; 28:6.

2.:

Mt 2:1: ỳme a· magoſoc **iǫuenèc** napkèlèttǫl ih2lm̄bè – *ecce Magi ab oriente venerunt Hierosolymam*

Mt 25:39: z **iǫttp̄c** tè hoʒiad – *et venimus ad te*

Mt 27:33: Es **iǫuenèc** a· hèlʼ2è ki mōdatic ǵolǵatanac – *Et venerunt in locum, qui dicitur Golgotha*

Mt 8:8: V2am nē vagoc mèlto hog **iǫỳ** èn haiaʒatom ala – *Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum*

Mt 21:5: ỳm tè kizalʼod **iǫ** tenèked egugǫ v̀luē a· nǫſten ʒama2on – *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus sedens super asinam*

L. még Mt 2:1; 2:21; 3:7; 3:11; 3:13; 3:14; 3:16; 4:19; 7:15; 8:29; 10:13; 11:28; 12:28; 13:6; 13:36; 14:25; 16:13; 16:24; 17:14; 19:14; 21:32; 22:4; 23:35; 23:36; 25:36; 26:40; 26:45; 27:53; 28:11.

Mai nyelvérzékünk alapján a lativusi A_{dir}-t fakultatív vonzatnak érezzük, de mivel előfordulási aránya nem éri el az 50%-ot, az affinitativitás elve alapján csak a szabad határozók közé sorolhatjuk be. Mivel azonban mégis rendkívül gyakori bővítmény, úgy érzem, legalábbis kérdőjellel ezt a vonzatstruktúrát is jogosan felvehetjük. Felmerülhet még a kérdés, hogy a néhol felbukkanó ablativusi határozó is fakultatív vonzat-e. Mivel azonban ez mindössze négy példában található meg, inkább C-elemnek minősül.

jön[2] (4)

1. S - A_{dir} - V_{itr} (3)
2. S - V_{itr} (1)

'elér vkit vmi, elkövetkezik (reá) vmi; kommen':

S = +Abstr (vmilyen történés, esemény)

A_{dir} —› FCs_{sublat} (átvitt, képes értelmű)

1.:

Mt 23:35: hog **iǫẏǫn** tù ƨèiatoc mēdʒ igaʒ vėƨ [...] mēd èʒec **iǫn**^{c} è nemʒètƨè – *ut veniat super vos omnis sanguis iustus [...] venient haec omnia super generationem istam*

L. még Mt 10:13 stb.

2.:

Mt 6:10: **Iǫẏǫn** te oƨʒagod – *adveniat regnum tuum*

L. még Lk 11:2 stb.

be/jön (1) S - A_{dir} - V_{itr}

'belülre, bent lévő helyre jön; hineinkommen'

A_{dir} ⟶ $Hszó_{lat}$

Mt 22:12: mirè **iǫttel** idè **bè** nē valuad mėṅèkeʒǫ ruhat – *quomodo huc intresti, non habens vestem nuptialem*

L. még Lk 7:44; 7:45; 14:23. Az utóbbi két példában S - V_{itr} struktúrát találunk, úgy látszik tehát, hogy az A_{dir} fakultatív bővítmény, (ill. esetleg csak szabad határozó, de további adatok híján a kérdés nem dönthető el).

egybe/jön (1) S - V_{itr}

'egybekel, heiraten'

Mt 1:18: Mikoƨ ǫ aṅṅa maria volna menèʒtètet Iofephnèc mi èlǫt **egbè iǫnenèc** / lėlètec ǫ meḥebèn ... – *Cum esset desponsata mater eius Maria Ioseph, antequam convenirent, inventa est in utero ...*

Nincs több adat a kódexben. Lehet, hogy még átmeneti forma, s az *egybe* nem igekötő, hanem határozószó, de valószínűbb, hogy igekötő (annak tekinti a Nyíri-féle MK-szótár is).

el/jön^{1} (9) S - V_{itr}

'a beszélővel azonos helyre jön; kommen'

Mt 25:6: Im **èl iǫt** a· vǫlegėṅ – *Ecce sponsus venit*

L. még Mt 17:10; 17:12; 25:10; 25:11; 25:19; 26:47; 27:64; 28:13. Mai nyelvérzékünk szerint lehetséges volna még az ige mellett egy fakultatív lativusi vonzat, de egyik példánkban sem fordul elő. Némelyik példában a jelentés nagyon közel áll az **el/jön**^{2}-ben megadotthoz. Vö. **jön**^{1}

el/jön^{2} (1) S - V_{itr}

'(vminek az ideje) bekövetkezik, elérkezik; (ein Ereignis) kommt'

Mt 24:39: mignē **èliǫuǫ** a· viʒ ǫʒǫn – *donec venit diluvium*

L. még Mk 14:41; Jo 8:20 stb. Vö. **jön**[2]

ki/jön (10) 1. S - A_{dir} - V_{tr} (8)
2. S - V_{itr} (2)

'bent lévő helyét elhagyja, kint lévő helyre jön; (irgendwoher) auskommen'

A_{dir} —› FCs_{elat} (6), hszó (2 - *honnan, inneten*)

1.:

Mt 5:26: nē **iǫʒ** ki ĩnètèn mignē megadod aʒ vtolſo akɪat es – *non exies inde, donec reddas novissimum quadrantem*

Mt 15:11: meſ' ʒabol **ki iǫ** a· feɜteʒtetm̃g èmbeɜekèt – *quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem*

L. még Mt 2:6; 8:28; 12:44; 15:18; 15:22; 27:53; Lk 12:59; Jo 16:28 stb.

2.:

Mt 8:34: Es im mend a· vaɜos **ki iǫuǫ** i^{c}nac èlèibè – *Et ecce totas civitas exiit obviam Iesu*

L. még Jo 11:44; 11:45 stb. A lativusi határozó Máténál csak ebben a példában szerepel, tehát semmiképp sem affinitatív.

JUT (23) 1. S - A_{dir} - V_{itr} (19)
2. ?S - V_{itr} (4)

'útja során vhova érkezik, vhova elér; irgendwohin kommen, gelangen'

A_{dir} —› Lativ (FCs_{illat} (14), FCs_{allat} (2), FCs_{sublat} (1), valamint különféle névutós formák (*mellé* (1), *elvé* (2).

Finit igék mellett az A_{dir} mindig megjelenik, tehát abszolút affinitatív, igenévi használat esetén többnyire hiányzik, tehát fakultatívnak is minősíthetnénk, ám feltehető, hogy ezekben az esetekben csupán a latin szöveghez való túlzott ragaszkodásról van szó, ezért a kérdőjel a struktúra mellett.

Mt 21:1: Es .micoɜ [...] **iutotuolna** Bethfageba oliuetnac hegeɜe – *Et cum venissent (!) Bethphage ad montem Oliveti*

Mt 14:28: ... paranɪoſ' nekem / hog **iuthaſſac** tè hoʒiad a· viʒèken – *iube me ad te venire super aquas*

Mt 8:28: Es mikoɜ **iutotvolna** i^{c} tèngeɜ èlue geɜaʒenoſocnac videkecbè – *Et cum venisset trans fretum in regionem Gerasenorum*

L. még Mt 8:14; 8:33; 9:1; 9:23; 9:28; 12:9; 13:54; 14:34; 15:39; 17:23; 19:1; 21:23; 26:36.

2.:

Mt 2:8: hog es èn **iutuan** ỳmaggam ǫtèt – *ut et ego veniens adorem eum*

L. még Mt 2:9; 2:23; 12:44.

KÁRHOZIK (1) S - V_{itr}

'kárhozatra, pusztulásra jut; verdammt werden, in Verdammnis geraten'

Mt 27:3: Tahat latuan Iudas [...] hog **kaẓhoẓotuolna** – *Tunc videns Iudas [...] quod damnatus esset*

L. még Mk 16:16.

kárhoztat (1) S - O - V_{tr}

'kárhozatba juttat; in Verdammnis führen'

Mt 12:7: ſonha èẓ aẓtatlanokat nē **kaẓhoẓtattatoc uolna** – *numquam condemnassetis innocentes*

L. még Lk 6:37; Jo 8:11. Kauzatív ige.

meg/kárhoztat (2) S - O - V_{tr}

'kárhozatba juttat, megátkoz; verachten, verdammen'

Mt 12:41: Niniuia bèli feẓfiac felkèln[c] itelèt napian è nemẓèttèl ẓ **megkaẓhoẓtatt'ac** ǫtèt [...] Sababèli kiẓalne aẓẓon [...] **megkaẓhoẓtat't'a** ǫtèt – *Viri Ninivitae surgent in iudicio cum generatione ista et condemnabunt eam [...] Regina austri [...] condemnabit eam*

L. még Mk 14:64, Lk 11:32 stb.

Mk 9:11 alatt előfordul a passzív *megkárhoztatik* ige is. Ezt Máténál csak igeneves formában találjuk meg, ezért nem külön szócikk, az adat ugyanakkor érdekes, mert itt az ige jelentése – eltérően a kódex többi adatáétól – nem 'kárhozatba juttat', hanem 'kigúnyol': Mt 20:19: ẓ aggac ǫtèt a poganocnac **megkaẓhoẓtatni** ẓ meg oſtoẓoẓtatni – *et tradent eum gentibus ad illudendum et flagellandum*, vö. **károm(o)l**[2], **meg/káromol** is.

kárhoztatik (1) S - V_{pass}

'kárhozatba jut(tatják); verdammt werden'

Mt 12:37: meẓt te bèẓededbǫl igaẓoltatol ẓ te bèẓededbǫl **kaẓhoẓtatol** – *Ex verbis enim tuis iustificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis*

A *beszéded* itt szemantikailag tkp. egyféle ágensobjektnek (O_a) is felfogható, ebben a formában mégis inkább C-elemnek minősül. L. még Lk 6:37. A szerkezet inkább mediális értelmű.

KÁROM(O)L[1] (2) S - V_{itr}

'káromkodik, istenszidalmazást követ el; lästern, Gotteslästerung begehen

Mt 9:3: ... mondanac ǫ bènnèc È **kaȝoml** – *dixerunt intra se: Hic blasphemat*

Ebben a jelentésben az ige tkp. felszívja magába az 'isteni személy' jelentésű tárgyat. L. még Mt 26:65; Mk 3:29; Lk 12:10 stb.

károm(o)l[2] (3) S - O - V_{tr}

'vkit csúfol, kigúnyol; lästern, schmähen, spotten'

Mt 27:39: Aȝ onnan muloc ke· **kaȝoml'acuala** ǫtèt ǫ fèiekèt ȝaȝuan ȝ mōduan *Praetereuntes autem blasphemabant eum moventes capita sua et dicens*

Mt 27:41: Aȝon keppèn es a· papoc fèdelmi **kaȝoml'acuala** ǫtèt az iraftudockal ȝ a· veneckèl mōduan – *Similiter et principes sacerdotum illudentes cum scribis et senioribus dicebant*

L. még Mt 27:41; 27:44, Mk 15:29; Lk 23:39 stb. Második példánkban nem a *blasphemo*; hanem az *illudo* megfelelője az ige.

meg/károm(o)l (1) S - O - V_{tr}

'vkit csúfol, kigúnyol; lästern, verspotten'

Mt 27:31: Es mi vtan **megkaȝomlottacuolna** ǫtèt / le vetkeȝtetec ... – *Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum*

L. még Mk 10:34; 15:20 stb.

KEGYELMEZ (2) S - A_{dir} - V_{itr}

'kegyet gyakorol, megszán; erbarmen'

A_{dir} —> FCs_{dat}

Mt 18:33: Aȝeȝt nēde tenèked es **kegèlmèȝned** kel uala ė te fèled ȝolganac mikent es èn **kegèlmèȝtem** tenèked – *nonne ergo oportuit et te misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus sum*

L. még Lk 18:13. Az A_{dir} itt is megjelenik, alosztályspecifikus vonzat.

KEL (1) S - V_{itr}

'felkel, felébred; aufstehen, aufwachen'

Mt 26:46: **kèl'l'ètec** èȝeggǫnc – *Surgite, eamus*

Jo Lk 1:9; 14:34 stb.

eleibe kel (3) 1. S - ?A_{dir} - V_{itr} (2)
2. S - V_{itr} (1)

'szembemegy vele, elébe megy; jm. entgegenkommen, (zu)vorkommen'

?A_{dir} —> FCs_{dat}

1.:

Mt 8:28: ... èlèibè **kèlen**[c] nèki kèt èmbezec ǫzdǫgǫkèt valloc ferecbǫl ki iǫuèn – *occurrerunt ei duo habentes daemonia de monumentis exeuntes*

L. még Mt 28:9.

Mt 25:6: Im èl iǫt a· vǫlegéń **kel'l'ètec** èlèibè – *Ecce sponsus venit, exite obviam ei*

Ebben a példában a dativusi bővítmény hiányzik, ezt a ragozás és a kontextus teszi lehetővé. Az *eleibe* tkp. nem igazi igekötő, a személyragos határozószó szerepel igekötőszerűen, de az igével való összetartozása erősebb annál, hogy egyszerűen bővítménynek fogjuk fel (Nyíri 1993: 173 is igekötőnek értékeli). A határozószó személyragozása miatt a dativusi bővítmény tkp. tautologikus, valójában talán nem is vonzat értékű, még ha az adatok fényében affinitatív is, ezért a kérdőjel a mondatformában.

L. még Jo 4:51; 11:31 stb.

elöl/kel (6) S - O - V_{tr}

'megelőz (temporális értelemben is); zuvorkommen, überholen'

Mt 17:24: Es micor bèmentuolna a· haʒba / **èlǫlkèle** i[c] ǫtèt mōduan – ... *praevenit eum Iesus dicens* (mai: megelőzte a kérdéssel)

Mt 26:32: dè mi vtan felkèlèndec **èlǫlkellec** tútǫkèt galileabā – ... *praecedam vos in Galileam*

L. még Mt 2:9; 14:22; 21:9; 28:7; Mk 14:28; 16:7 stb. Ez már egyértelműen igekötős ige, nem úgy mint az **eleibe kel**.

fel/kel[1] (16) S - V_{itr}

1. 'ültéből, fektéből feláll; aufstehen | alvás után fekhelyét elhagyja; erwachen'

2. '(a nap) megjelenik a láthatáron; (die Sonne) geht auf'

1.:

Mt 1:24: Iofeph ke· **felkèluen** almabol / tǫn mikent ... – *Exurgens autem Ioseph a somno fecit sicut ...*

Mt 9:6: (Tahat mōda a· kǫʒueńefn[c]) **Kèl' fel** – ... *Surge*

L. még Mt 2:13; 2:14; 2:20; 2:21; 8:15; 8:26; 9:5; 9:7; 9:9 (2x); 17:7; 25:7; 26:62.

2.:

Mt 13:6: Nap ke· **felkèluē** meghèuǫlèn[c] – *Sole autem orto aestuaverunt*

L. még Mk 4:6. Vö. **fel/kelt**[1]

fel/kel[2] (16) S - V_{itr}

'feltámad; auferstehen'

Mt 27:64: ... ꝛ mōdnac a· nepnèc **felkǫlt** halottaibol – ... *et dicant plebi: Surrexit a mortuis*

Mt 12:42: Sababèli kiꝛalne aʒʒon **felkèl** itelèt napian ènemʒèttèl – *Regina austri surget in iudicio cum generatione ista*

L. még Mt 9:25 (2x); 11:5; 12:41; 14:2; 16:21; 17:9; 17:22; 20:19; 26:32; 27:52; 27:63; 28:6; 28:7. Vö. **fel/kelt**[2] is. A *fel/kel* két jelentése közti különbség csak a szituáció, ill. a kontextus alapján magyarázható, hiszen sem a bővítmények számában, sem szemantikai specifikációjában nincs különbség. A 9:25 alatti két adat a kontextus alapján tkp. átmenet a két jelentés között. Mindkét ige mellett szerepel néhol egy speciális elativusi bővítmény (*álmából, halottaiból*), de ezek inkább C-elemnek tekintendők, nem is affinitatívak.

ki/kel (1) S - V_{itr}

'(mag) kibújik; aufgehen, (auf)keimen'

Mt 13:5: (Egèbi ke· *e*ſtènèc a· kǫuèſꝛe hol nē volt ſoc fǫldǫc) / ꝛ legottā **ki kǫltèn**[c] – *et continuo exorta sunt*

L. még Mk 4:5; 4:32. Van a kódexben az igének 'kiindul, kiterjed; ausgehen, ausbreiten' jelentése is pl. Lk 2:1; Jo 21:23.

meg/kel (1) S - V_{itr}

'(tészta) élesztő v. kovász hatására megdagad; aufgehen, auflaufen (Teig)'

Mt 13:33: (... haſonlatic kouaʒ́hoʒ / kit vėuen nēbèri· èl reit haꝛom meꝛće liʒ́tbè) miǵnē mēd **megkèlnè** – *donec fermentatum est totum*

L. még Lk 23:21 (ua.).

fel/kelt[1] (1) S - O - V_{tr}

'felébreszt; erwecken'

Mt 8:25: (Es hoʒia vėpėn[c] ǫ taneituaṅi) ꝛ **felkǫltec** ǫtèt mōduan – ... *et suscitaverunt eum dicentes*

L. még Mk 4:38; LK 8:24 stb.

fel/kelt[2] (3) S - O - V_{tr}

'feltámaszt; auferstehen lassen'

Mt 10:8: Bètègeket viǵaʒiatoc / halottakat **felkǫlʟètec** – *Infirmos curate, mortuos suscitate* (szórend!)

L. még Mt 3:9; 22:24; Jo 6:40; 12:1 stb.

KELL (10) S - V_{itr}

'szükséges, szükségszerű; sollen, müssen'

S = Inf (9), MM (1)

Mt 16:21: (Enn^{c} vtanna kè3de i^{c} ièlengètni ǫ taneituaṅinac) / me2t ǫnèki ih2lm̄bè **kèl** mēni / z ſokakat tu2ni a· vènèktǫl z a3 iraſtudoktol z megǫlètni z ha2madnapō halottaibol felkèlni – ... *quia oporteret eum ire Hierosolymam, et multa pati a senioribus et scribis et principibus sacerdotum et occidi et tertia die resurgere*

Mt 18:7: ... me2t ug **kèl** hog gono3bolat iǫýǫn – *necesse est enim ut veniant scandala*

L. még Mt 12:36; 14:16; 17:10; 19:10; 23:23; 24:6; 25:37; 26:54. Az alanyként funkcionáló igenév cselekvéshordozójára vagy az igenév személyragozása vagy az igenévnek alárendelt dativusi bővítmény (esetleg mindkettő) utal. Van még két példa, ahol a **kellő** igenév áll állítmányi szerepben, pl. Mt 9:12: Nem **kèllǫ** a3 èǵe3écn^{c} v2uos / dè a· gono3ol vallocnac – *Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus*, l. még Mt 5:13, ez kifejezésszerű: *semmire kellő.*

kelletik[1] (2+3 kifej.) 1. S - A_{dir} - V_{itr} (1)

2. S - ?A_{adir} - V_{itr} (1)

'tetszik vkinek, kedve telik benne; gefallen, Freude haben an etw.'

A_{dir} —› FCs_{dat}

?A_{adir} —› $Pron_{postpos}$ (*előtt*)

1.:

Mt 14:6: ... 3ǫkdǫſǫ he2odiadiſnac ſ'aṅa a3 èbèllǫ ha3 kǫ3èpet / z **kèllètec** he2odèſnèc – ... *et placuit Herodi*

2.:

Mt 11:26: Vg a'a me2t ig **volt kellètuē** te èlǫttèd – *Ita Pater, quoniam sic fuit placitum ante te*

Passzív igeneves alak, az egész szerkezet nyilvánvalóan latinizmus. A NySz. II, 176-180 **kell** és **kelletik** szócikkei alapján is a dativusi bővítmény a szokásos – alosztályspecifikus – vonzat, ezért a kérdőjel az A_{adir} előtt a mondatformában.

Háromszor előfordul még a kifejezésszerű *jól kelletik* szókapcsolat is Máténál:

Mt 17:5: E3 èn 3èrètǫ fiam / kibèn **iol kelletet** ènnekem – ... *in quo mihi bene complacui* (l. még Mt 3:17)

L. még Mt 3:17; 12:18. Ezekben a mondatforma tkp. S - A_{dir} - A_{adir} - V_{itr}. Nyilván a latin igék (*placeo* és *complaceo*) rokonságán alapuló latinizmusról lehet szó, mai: *akiben kedvem telik.*

Eredetét tekintve passzív ige a *kelletik*, de ekkor már képzőjének semmiféle passzív szerepe nincs, csupán az ige történést kifejező, személytelen jellegét emeli ki, vö. E. Abaffy 1975.

kelletik[2] (1) S - A_{dir} - V_{itr}

'vmi szükséges, kell; müssen'

S = Inf

Mt 26:35: Sǫt ha meg**kellètendic** ènnèkē teuèled halnom fem tagadlacmeg tegedèt – *Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo*

L. még Mk 14:31: Lk 12:12. Ebben a jelentésben a latinban az *oportet* ige áll, vö. **KELL**.

KEN

meg/ken (1) S - O - V_{tr}

'vmivel bedörzsöl, beken; salben'

Mt 6:17: Te ke· mikoz bǫitǫlendez / te fedet **megkèńńèd** – *Tu autem cum ieiunas, unge caput tuum* (szórend!)

Nincs több adat a kódexben. Egyszer előfordul a *ken* ige is, S - O - A_{dir} - V_{tr} mondatformával (*kené a sárt ő szemeire*).

KÉNYSZERÍT (3) S - O - A_{dir} - V_{itr}

'kényszerrel eléri, h. vki vmit megtegyen; zwingen'

A_{dir} —› FCs_{sublat}, MM, Inf

Mt 5:41: z ki **keńźèzeitend** tegedet èzez vėpėfzè / meń auual mas kèttǫt – *et quicumque te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo* (tkp. itt is odaérthető egy Inf: *menni*)

Mt 14:22: Es legottan **kènzèreite** i[c] ǫ taneituańit a haiolkaba felmènnièc / z ǫtèt èlǫl kèluen a· tèngezen altal mēnièc – *Et statim compulit Iesus discipulos ascendere in navicula et praecedere eum trans fretum*

Mt 27:32: Ezt **kenźèzeitec** hog fèl venne ǫ kèzèźtèt – *hunc angariaverunt ut tolleret crucem eius*

L. még Mk 6:45; 15:21; Lk 24:29 (az utóbbi adatban hiányzik az A_{dir}: S - V_{itr}).

KÉR (26)

1/a. S - O - A_{dir} - V_{tr} (4)
1/b. S - O - V_{tr} (7)
1/c. S - A_{dir} - V_{itr} (3)
2. S - O - A_{dir} - V_{tr} (12)

'udvarias formában kifejezi, hogy szeretne (meg)kapni vmit; jn. um etw. bitten'

1/a, 1/b, 1/c: O = -Anim, A_{dir} —› FCs_{ablat} (+Anim) */kér vmit vkitől/*

2. O = +Hum, A_{dir} —› MM (tkp. superessivusi bővítmény – vö. Benkő 1995: 528) */kér vkit vmin/*

1/a.:

Mt 7:9: kitǫl ha ǫ fia keńèzèt **kezènd** minē kǫuèt ńoit nèki – *quem si petierit filius suus panem, numquid lapidem porriget ei*

L. még Mt 7:10; 14:7 (odaértődik a *-TŐL* ragos vonzat az előző mondatból); 20:20. Az A_{dir} ebben a típusban tkp. nem affinitatív, de mivel itt a kódexből is kimutatható a transzformációs párja ennek a típusnak (*vkit vmire kér*), kérdőjel nélkül is a vonzatok közé soroltam be az ablativusi bővítményt.

1/b:

Mt 16:4: Gonoʒ nemʒèt ꝛ tǫzueń tǫzǫ ièlenſeget **kér** – *Generatio mala et adultera signum quaerit*

Mt 27:20: ... a· nepèt kiʒlèlec hog baꝛꝛabaſt **kezнec** – ... *ut peterent Barabbam*

L. még Mt 7:11; 12:39; 18:19; 20:22; 21:22.

1/c:

Mt 5:42: ki **kèz** tǫllèd ag nèki – *Qui petit a te, da ei*

L. még Mt 7:7; 7:8. Ebben a típusban a tárgyi bővítmény felszívódik az igébe, vö. pl. *ad, vet* stb. Az ablativusi bővítmény fakultatív, pl. Mt 7:7.

2.:

Mt 9:38: **Kèzietèc** aʒezt aʒ azatatnac vzat hog èzèʒiè a· muuèſekèt ǫ azataſaba – *Rogate ergo dominum messis, ut mittat operarios in messem suam*

Mt 18:29: Es aʒ ǫ fele ʒolga leèſuē **keziuala** ǫtèt monduan / Vaſ' bekèſeget èn bènnē – *Et procidens conservus eius rogabat eum dicens: Patientiam habe in me*

Ilyenkor a MM formailag a *mondván* bővítménye, de szemantikailag a **kér**-é is, l. még Mt 15:23; 18:26.

L. még Mt 8:5; 8:31; 8:34; 14:36; 16:1. A 6:8; 18:32 és 26:53 példákban nem jelenik meg a mellékmondati bővítmény, de a szövegelőzményből egyértelműen odaértődik.

meg/kér (1) S - O - V_{tr}

'kéri, hogy vmi neki járó dolgot adjanak ki neki, kikér; jn. um etw. bitten'

Mt 27:58: Eʒ vepec Pilatoſhoʒ ꝛ **megkeze** i^{c}nac tèſtet – *Hic accessit ad Pilatum et petiit corpus Iesu*

L. még Mk 15:43; Lk 23:52 (mindkettő tkp. egyezik a fönti példával); Lk 12:20 - itt a jelentés inkább 'visszakér; zurückfordern'. A *kér* mellett jelentkező A_{dir} egyik példában sem fordul elő, de a kontextusból mindig odaérthető.

KÉRDEZ (12)

1. S - O - A_{dir} - V_{tr} (10)
2. S - O - A_{adir} - V_{tr} (1)
3. S - O - V_{tr} (1)

'kérdéssel tudakol; jn. nach etw. fragen'

O = az 1. és 2. típusban FCs_{akk} (+Hum) (*kérdez vkit vmiről*);
a 3.-ban MM (+Abstr) (*kérdez vmit*)

A_{dir} —› FCs_{delat} (1); MM (7 - formailag a *mondván* igenévhez kapcsolódva, egyszer /26:63/ *hogy* kötőszóval, a *mondván* nélkül)

A_{adir} —› $FCs_{superess}$ (a delativusi bővítmény megfelelője)

Mind az A_{dir}, mind az A_{adir} tárggyal váltkozó vonzatnak tekinthető: *vkit kérdez vmiről – vkitől kérdez vmit.*

1.:

Mt 19:17: Mit **kèrdèʒ** èngemèt a· ioʒol – *Quid me interrogas de bono*

Mt 27:11: ʒ **keʒde** ǫtet a· fèiedèlm mōduan Te vag ė ſidocnac kiʒaľa -- *et interrogavit eum praeses dicens: Tu es rex Iudaeorum?*

L. még Mt 12:10; 16:13; 17:10; 22:23; 22:35; 22:41; 22:46; 26:63.

2.:

Mt 21:24: **kèʒdlèc** èn es tůtǫket eg bèʒeden – *Interrogabo vos et ego unum sermonem* (ma: *kérdez vkit vmiről*)

3.:

Mt 10:11: Valameľ vaʒoſba / ag kaſteľba bèmenèndetec **kèʒgetec** ki ǫ bènne legē mėlto – *In quacumque autem civitate aut castellum intraveritis, interrogate, quis in ea dignus sit*

kérdezkedik (2)

1. S - ?A_{dir} - V_{itr} (1)
2. S - V_{itr} (1)

'kérdezősködik; sich erkundigen'

?A_{dir} —› FCs_{delat}

1.:

Mt 2:8: meṅṅètec ꝛ **kèꝛdeʒkeggètec** ʒèꝛèlmeſt a· geꝛmecrǫl – *Ite et interrogate diligenter de puero*

A kódex adatainak egészét tekintve a delativusi bővítmény nem affinitatív, tehát nem volna vonzatnak tekinthető, de a *kérdez vmit – kérdezősködik vmiről* transzformációk figyelembevételével kérdőjellel felvettem a mondatformába mint tárggyal váltakozó ragos határozót. A **kérdez** szócikkében van *kérdez vkit vmiről* adat is, l. ott.

2.:

Mt 2:16: ment **kèꝛdeʒkedetvala** a· magoſoktol – *quod exquisierat a Magis*

L. még Mk 1:27; 9:16; Lk 22:23; 24:15; Jo 16:19 stb. Az ablativusi bővítmény a többi példában nem fordul elő, tehát nem affinitatív, ugyanakkor nem zárható ki, hogy fakultatív vonzat (*kérdez vkit – kérdezősködik vkitől*). Ebben az esetben a fenti adat S - A_{dir} - V_{itr} szerkezetűnek minősülne, a többi felsorolt példában azonban egyértelműen S - V_{itr} szerkezettel állunk szemben.

KERES (12) 1. S - O - V_{tr} (10)

2. S - V_{itr} (2)

'megtalálni igyekszik vkit v. vmit; suchen'

1.:

Mt 6:33: **Kèꝛèſſetec** aʒeꝛt èlǫʒèꝛ iſtènn^{c} oꝛʒ́agat ꝛ ǫ igaſſagat – *Quaerite ergo primum regnum Dei et iustitiam eius*

L. még Mt 2:13; 2:20; 12:43; 12:47; 13:45; 21:46; 26:16; 26:59; 28:5.

2.:

Mt 7:7: (Kėꝛietèc ꝛ adatic tùnèctec) / **Kèꝛèſſètèc** ꝛ m̄glėlitèc [...] Meꝛt mēden ki kėꝛ vėʒèn / ꝛ ki **kèꝛès** lėl – ... *quaerite, et invenietis [...] ... et qui quaerit invenit*

Az első adat olvasata *keressétek* is lehetne, hiszen a *meglel* is tárgyasan ragozódik, a kontextus alapján mégis meglehetős bizonyossággal állítható, hogy alanyi ragozású alakkal van dolgunk. Mt 18:12 alatt előfordul még igeneves formában a *meg/keres* ige is, ez más evangéliumokban igeként is megtalálható (pl. Lk 2:44; 4:42), a mondatformája ennek is S - O - V_{tr}.

KERESZTEL (2) S - O - V_{tr}

'keresztségben részesít vkit; taufen'

Mt 3:11: En valobiʒoṅ **kèꝛèʒtellec** tùtǫkèt viʒbèn pniara / ki ke· iǫuèndǫ èn vtannā [...] / aʒ **kèꝛèʒtel** tùtǫkèt ſcent lelecben ꝛ tùʒbèn – *Ego quidem baptizo vos in aqua in paenitentiam; qui autem post me venturus est [...] ipse vos baptizavit in Spiritus sancto et igni*

L. még Mk 1:8 (2x); Lk 3:16; Jo 1:33 stb. Az inessivusi bővítmények a példák zömében előfordulnak, a szócsalád további tagjainak adatait is figyelembe véve azonban mégis C-elemnek kell minősítenünk őket. Két alkalommal a *meg/keresztel* ige is előfordul a kódexben (Mt 28:19; Lk 3:17), de mivel Máténál csak igeneves adat van nem vettem fel külön szócikként. A mondatforma itt is S - O - V_{tr}.

meg/keresztelkedik (3) S - O_a - V_{itr}

'a kereszt jegyében részesítteti magát; sich taufen lassen'

Mt 3:6: z **megkèzèʒtelkednècuala** ǫ tǫllǫ iozdanban ǫ bünǫkèt meggunuan – *et baptizabantur ab eo in Iordane confidentes peccata sua*

L. még Mt 3:13; 3:14; Mk 1:5; 1:9; Jo 3:23 stb. Az ablativusi bővítmény valójában ágensobjekt (*vki megkeresztel vkit – vki megkeresztelkedik vkitől*), jóllehet ez nem igazán passzív, hanem mediális ige (némi bennható színezettel). Az O_a nem minden példában szerepel, néhol a struktúra csupán S - V_{itr}. Van a kódexben *keresztelked(het)ik* ige is (Mk 10:38 /2x/; 10:39 /2x/). Egy alkalommal előfordul a *meg/keresztelkedtetik* ige is (Mt 3:16), de igeneves volta folytán ez sem külön szócikk. Érdekes, hogy nem a tranzitív *meg/keresztel* igéből képezi a passzívumot, hanem az intranzitív *meg/keresztelkedik*-ből. Egy ízben azonban megtaláljuk a *meg/kereszteltetik* igeneves formáját is: Lk 12:50).

KERÜL

meg/kerül (2) S - O - V_{tr}

'(keresztül-kasul) bejár, (kreuz und quer) durchwandern'

Mt 9:35: Es **megkèzǫliuala** i[c] mēd a· vazofocat z a· kafteľocat / taneituā ǫ gǫlèkeʒètecbèn ... – *Et circuibat Iesus omnes civitates et castella docens in synagogis eorum ...*

L. még Mt 23:15. Nincs több adat a kódexben.

meg/kereng (1) S - O - V_{tr}

'(keresztül-kasul) bejár, (kreuz und quer) durchwandern'

Mt 4:23: Es **megkèzengiuala** i[c] mend galileat / taneituā ǫ finagogaiocban ... – *Et circuibat Iesus totam Galileam, docens in synagogis eorum*

Nincs több adat a kódexben.

KÍSÉRT[1] (3) S - O - V_{tr}

'bűnre csábít; in Versuchung führen'

Mt 22:18: Mit **kèfezetetec** èngemèt kepmutaloc – *Quid me tentatis, hypocritae*

L. még Mt 19:13; 22:35; Mk 12:15 stb.

kísért[2] (1) S - O - V_{tr}

'(vakmerőségével) próbára teszi isten türelmét; Gott versuchen'

O = szemantikai specifikációja: isteni személy, vö. **hisz**[3]

Mt 4:7: Ne **kėſeƨʟèd** te vƨadat iſtènedet – *Non tentabis Dominum Deum tuum*

L. még Lk 4:12 stb.

kísértetik (1) S - O_a - V_{pass}

'bűnre csábítják; in Versuchung gebracht werden'

Mt 4:1: (Tahat i^c vitètec a· kiètlènbe ʒellèttǫl) hog **kėſėƨtètnec** ǫƨdǫgtǫl – ... *ut tentarentur a diabolo*

L. még Mk 1:13; Lk 4:2. Vö. **kísért**[1]

KÉSIK (2) S - V_{itr}

'később érkezik a kelleténél; zu spät kommen, sich verspäten'

Mt 24:48: **Keſic** èn vƨam iǫni – *Moram facit dominus meus venire* (kb. 'késik a jövéssel', latinizmus)

L. még Mt 25:5; Lk 1:24.

KÉSZÍT

meg/készít (3) S - O - V_{tr}

'elkészít, előkészít; bereiten, vorbereiten'

Mt 11:10: ... ki **meg keʒeiti** te vtadat te èlǫttèd – *qui praeparabit viam tuam ante te*

Mt 25:7: Tahat felkèlen^c mēd a· ʒuʒèc ƨ **meg keʒeitec** ǫ lampaſocat – ... *et ornaverunt lampades suas*

Mt 26:19: ƨ **megkeʒeitec** a· baƨant – *et paraverunt Pascha*

L. még Mk 1:2; Lk 22:8 stb. Előfordul a kódexben a *készít* ige is, pl. Lk 3:4; 23:56 stb.

készlel (1) S - O - ?A_{dir} - V_{tr}

'késztet, rábeszél; überreden'

?A_{dir} ⟶ MM_{sublat}

Mt 27:20: A· papoc feiedèlme ke· ƨ a· vènèc a· nepèt **kiʒlèlec** hog baƨƨabbaſt keƨnec i^{c}t ke· èluèʒtènec – *Principes autem sacerdotum et seniores persuaserunt populis ut peterent Barabbam, Iesum vero perderent*

Mivel nincs több adat a kódexben, nem lehet eldönteni, hogy állandó határozói (*arra*) vagy célhatározói tagmondatról van-e szó, ezért a kérdőjel a mondatformában.

KÉTELKEDIK (3) S - V_{itr}

'vminek igaz voltát illetően bizonytalanságban van, nemigen hisz benne; sich zweifeln'

Mt 28:17: ꝛ latuā imadac ǫtèt nemel'l'èc ke· **kètelkeden**^{c} – ... *quidam autem dubitaverunt*

L. még Mt 14:31; 21:31; Mk 11:23; Lk 9:7; Jo 13:22. Egyik adatban sem jelenik meg a mai nyelvérzékünk szerint várható inessivusi vonzat (tárggyal váltakozó határozó: *vki két(e)l vmit – vki kételkedik vmiben*), bár a kontextusból tkp. odaérthető.

KEZD (14) S - O - V_{tr}

'cselekvés, folyamat első mozzanatát megteszi; beginnen, anfangen'

O = Inf (kivéve egy esetet, de tkp. ott is odaértődik)

Mt 12:1: Ǫ taneituaṅi ke· meg èhèʒueièc **kèʒden**^{c} gabona fǫkèt ʒaǵǵatnioc ꝛ ènnièc – *discipuli autem eius esurientes coeperunt vellere spicas et manducare*

Mt 20:8: ... aggadmeg aʒocnac ǫ ꝛdèmekèt / **keʒduen** aʒ vtolſocꝛol mēd aʒ èlǫlſǫkiglèn (!) – *et redde illis mercedem incipiens a novissimus usque ad primus*

L. még Mt 4:17; 11:7; 11:20; 12:1; 16:21; 16:22; 18:24; 24:49; 26:22; 26:37; 26:64; 26:74.

el/kezd (1) S - O - V_{tr}

'cselekvés, folyamat első mozzanatát megteszi; beginnen, anfangen'

O = Inf

Mt 14:30: Es mikor **èlkèʒdet** volna mèꝛǫlni / iuǫltǫ mōduan ... – *et cum coepisset mergi, clamavit dicens ...*

A korabeli helyesírás alapján *kezd*-ként is értelmezhető: *mikor kezdett volna elmerülni*, esetleg emellett szólhat az is, hogy nincs másik adat az *el/kezd* igére a kódexben, holott a *kezd*re sok van. Mégis talán helyesebb külön szócikként tárgyalni, ezt teszi egyébként Nyíri 1993: 183 is.

KINCSEZ (2) S - O - V_{tr}

'kincset felhalmoz; Schätze sammeln'

O = komplementív tárgy (vö. pl. **énekel**)

Mt 6:19: Ne akaʒiatoc **kenʟeʒnetec** tù magatocnac kenʟeket fǫldǫn [...] **Kenʟėʒiètec** ke· magatocnac kenʟekèt meṅbèn – *Nolite thesaurisare vobis thesauros in terra [...] Thesaurisate autem vobis thesauros in caelo*

L. még Lk 12:21, itt a mondatforma S - V_{itr}.

KÍVÁN (1) S - O - V_{tr}

'óhajt, szándékozik, akar; wünschen, wollen'

O = Inf

Mt 13:17: ... ſoc ꝑphetac ꝛ igaʒac **keuantac** latnioc / meľľeket lattoc / ꝛ nē lattac/ ꝛ hallanioc meľľèket hallotoc – ... *multi prophetae et iusti cupierunt videre quae videtis et non viderunt, et audire quae auditis*

L. még Lk 15:16; 22:15; 23:8. Lk 22:71 alatt 'szeretne megkapni vmit; wünschen' jelentésben szerepel az ige, az O itt FCs_{akk}.

KOLTAG (1) S - V_{itr}

'kopog, zörget; (an der Tür) klopfen'

Mt 7:7: **koltagiatoc** (ꝛ megṅittatic tùnèctec) – *pulsate, et aperietur vobis*

L. még Lk 11:8; 11:9 (ua.); 12:36. Példáinkban tkp. felszívódik az igébe egy – jellemző határozónak tekinthető – fakultatív superessivusi vonzat (*az ajtón*). Ez Lk 13:25-ben meg is jelenik, tehát az igének van S - A_{adir} - V_{itr} mondatformája is.

KÓSTOL (2) S - O - V_{tr}

1. 'ételt, italt ízlel; kosten, schmecken'
2. 'ízelítőt kap vmiből; probieren'

1.:

Mt 27:34: (Es adanac nèki iṅṅa èpėuèl èlegeitèt boʒt /) Es mikoʒ **koſtoltauolna** nē akaʒa iṅṅa – ... *et cum gustasset, noluit bibere*

L. még Lk 14:24; Jo 2:9.

2.:

Mt 16:28: vadnac nemeľľèc aʒ it alloc kǫʒʒǫl / kic nē **koſtol'l'ac** a· halalt mignē laſſac iǫni èmbeʒn^{c} fiat ǫ at'ťanac diʟǫſegebèn – ... *qui non gustabunt mortem ...*

L. még Mk 8:39; Jo 8:52.

KÖNYÖRÖG (1) S - A_{dir} - V_{itr}

'alázatosan kér, rimánkodik; flehen, anflehen'

A_{dir} —› FCs_{dat}

Mt 28:14: ... mu̇ **kǫn̓ǫ2gǭc** nèki (ʒ īmgmèntǭc tu̇tǫket) – *nos suadebimus ei* ...

Nincs több adat a kódexben.

könyörül (5) 1. S - A_{adir} - V_{itr} (4)

2.(S - V_{itr}) (1)

'megsajnál, megszán vkit; sich erbarmen, bemitleiden'

A_{adir} —› $FCs_{superess}$ (csak egy igeneves adatban hiányzik)

Mt 9:36: Latuan ke· a· gǫlèkeʒètekèt **kǫn̓ǫ2ǫlǫ** ǫ raitoc – *Videns autem turbas, misertus est eis*

L. még Mt 14:14; 15:32; 20:34; Mk 5:19; 6:34 stb.

2.:

Mt 18:27: **Kǫn̓ǫ2ǫluén** ke· a· ʒolganac v2a èlè2èʒte ǫtet – *Misertus autem dominus servi illius dimisit eum*

Feltehetően csak a latinhoz való ragaszkodás miatt hiányzik a superessivusi bővítmény, másutt mindig megtaláljuk.

KÖP – 1. **PÖK**

KÖRNYÉKEZ

meg/környékez (4) 1. S - O - A_{adir} - V_{tr} (3)

2. S - O - V_{tr} (1)

1. 'vki körbevesz vkit v. vmit vmivel; umgeben, umrahmen'

S = +Hum; A_{adir} —› FCs_{ins} (3)

2. 'vmi körbevesz vkit; umgeben'

S = -Anim

1.:

Mt 27:28: ʒ le vetkeʒtetuē ǫtet vè2es palaſtal **kǫ2n̓ekeʒec meg** ǫtèt – *Et exuentes eum, clamydem coccineam circumdederunt ei*

Mt 27:66: Aʒoc ke· èlmēuen ʒ a· kǫuèt megiègeʒuē **meg kǫ2n̓ekeʒèc** a· kopôſot aʒ ǫ2iʒǫckel – *Illi autem abeuntes munierunt sepulchrum signantes lapidem cum custodibus*

Itt az *őrizőkkel* C-szerű, de egyben a *körülvevés* eszköze is.

L. még Mt 21:33; Mk 12:1; Lk 19:43 stb.

2.:

Mt 17:5: Ǫ meg è bèʒėllettè im fėnès kǫd **kǫzṅekeʒem̄g** ǫtèt – *Adhuc eo loquente ecce nubes lucida obumbravit eos*

L. még Lk 9:34 stb. Ebben a jelentésben az S tematikai szerepe szerint tkp. az előző struktúra INS-vonzatával egyenértékű.

KÖSZÖN (1) S - A_{dir} - V_{itr}

'vkit üdvözöl; jn. grüßen'

Mt 10:12: Bè menuetec ke· a· haʒba **kǫʒǫṅṅètec** nèki mōduan – *Intrantes autem in domum salutate eam dicentes*

L. még Mk 9:14; Lk 1:40; 10:4.

KÖTÖZ (2) 1. S - O - V_{tr}

2. S - O - ?A_{dir} - V_{tr}

1. 'megkötve vhova odaerősít; binden, festbinden'

2. 'vmivé összeköt; többszörösen átköt; (zusammen)binden'

?A_{dir} —› FCs_{illat}

1.:

Mt 23:4: ꝛ **kǫtǫʒn**ᶜ nèhèʒ tèꝛhekèt ꝛ viſelhètetlènekèt / ꝛ vètic èmbeꝛecnᶜ kariocra – *Alligant enim onera gravia et importabilia et imponunt in umeros hominum*

Formailag itt a superessivusi bővítmény csak a *vet*-hez tartozik, de szemantikailag odaértődik a *kötöz*höz is. A fordító nagyon ragaszkodik a latinhoz, mindazonáltal a **köttetik** adatait is figyelembe véve valószínű, hogy ebben a jelentésben is S - O - A_{dir} - V_{tr} az alapvető mondatforma.

2.:

Mt 13:30: ... ꝛ **kǫtǫʒiėtec** aʒocat ṅalabocba megėgèttètni – ... *et alligate ea in fasciculos ad comburendum*

Ebben a jelentésben az illativusi bővítmény talán A_{dir}, további példák híján azonban ez nem dönthető el.

L. még Jo 18:24 (a jelentés itt 'megkötöz; fesseln').

meg/kötöz (5) S - O - V_{tr}

1. 'kötelékkel vhová rögzít (itt: átv. értelmű); (fest)binden (hier: übertragene Bed.' (2)

2. 'végtagjait összekötve mozgásában akadályoz vkit; fesseln' (3)

1.:

Mt 16:19: Es valakit **meg kǫtǫʒèndèʒ** fǫldǫn megkǫtǫʒǫt leʒèn méńńècbèn es – *Et quodcumque solveris super terram, erit ligatum et in caelis*

L. még Mt 18:18.

2.:

Mt 12:29: ... hanemha èlǫʒèz **megkǫtǫʒèndi** aʒ èzǫſt – *nisi prius alligaverit fortem*

L. még Mt 22:13; 27:2.

Lukács 10:34 alatt '(sebet) beköt(öz); eine Wunde verbinden' jelentése is van az igének.

köttetik (1) S - O - ?A_{dir} - V_{tr}

'vhova odakötik; (an)gebunden werden'

?A_{dir} —> FCs_{sublat}

Mt 18:6: Kellèmètefb nèki / hog malomkǫ **kǫttèſſec** ǫ nakazza – *expedit ei, ut suspendatur mola asinaria in collo eius*

L. még Mk 9:41 (itt *nyaka környöl* a határozó). Mivel nincs több adat a kódexben, csak valószínűsíthető, hogy a határozói bővítmény vonzat, ezért a kérdőjel.

meg/kötelez (1) S - O - V_{tr}

'megkötöz, megbilincsel; fesseln'

Mt 14:3: ʒ **meg kǫtelèʒte** ǫtet herodiaſezt ǫ at'ťafianac fèlèſegèiezt – *et alligavit eum et posuit in carcerem propter Herodiadem uxorem fratris sui*

L. még Mk 6:17; Jo 18:12. Vö. még NySz. II, 430.

KÖVET[1] (24) S - O - V_{tr}

'nyomában, utána jár vkinek; jm. folgen, begleiten'

O = +Hum

Mt 8:1: Mikoz ke· leʒallot volna i[c] a· hegrǫl / **kǫuètec** ǫtèt ſoc gǫlèkèʒètec – *Cum autem descendisset de monte, secutae sunt eum turbae multae*

L. még Mt 4:20; 4:22; 4:25; 8:19; 8:22; 8:23; 9:9 (2x); 9:19; 9:27; 10:38; 12:15; 14:13; 16:24; 19:2; 19:21; 19:27; 19:28; 20:29; 20:34; 21:9; 26:58; 27:55.

követ[2] (1) S - O - V_{tr}

'kér, sürget, követel; fordern'

O = +Abstr

Mt 6:32: (Ne akaʒiatoc aʒeʒt ʒoʒgalmaʒatoſoc lennètec mōduatoc mit eʒǫnc auag mit iʒonc ag miuèl fedeʒǫnc) mert mēd èʒekèt poganoc **kǫuètic** – ... *Haec enim omnia gentes inquirunt*

L. még Lk 12:48 (*követtetik*) stb. Van még Mt 12:46 alatt egy igeneves *következik* alak is ebben a jelentésben.

követ[3] S - O - V_{tr}

'osztályrészül kap, nyer; gewinnen, erlangen, zufallen'

O = +Abstr

Mt 5:7: Bodogoc iʒgalmaʒoc meʒt ǫk iʒgalmaſſagot **kǫuètn**[c] – *Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur*

Itt feltehetően a *consequor* szolgai fordításáról van szó; tárgyas struktúra, de a jelentés inkább mediális: 'irgalmasságot nyernek'.

KÖVÉREDIK

meg/kövéredik (1) S - V_{itr}

'megvastagszik; sich verdicken', itt átvitt: '(szív) érzéketlenné lesz; (jmds. Herz) ist verstockt'

Mt 13:15: meʒt **megkǫuèʒedet** è nepnèc ǫ ʒüuǫc – *Incrassatum est enim cor populi huius*

Nincs több adat a kódexben.

KÖVEZ

meg/kövez (2) S - O - V_{tr}

'kővel dobálva megöl vkit; jn. steinigen'.

Mt 21:35: Es a· vincelèʒec ǫ ʒolgait m̄gfoguā / nemel'l'et m̄gvèʒen[c] [...] Nemel'l'èt ke· **megkǫuèʒen**[c] – *Et agricolae, apprehensis servis eius, alium ceciderunt [...] alium vero lapidaverunt*

L. még Mt 23:37; Lk 13:34; 20:6; Jo 10:31 stb.

KÖZELÍT (1) S - A_{dir} - V_{itr}

'közeledik; sich nähern'

A_{dir} —› FCs_{allat}

Mt 21:1: Es micoʒ **kǫʒèleitètuolna** i[c] ihʒlm̄hèʒ – *Et cum appropinquassent Hierosolymis*

L. még Mk 11:1 (ua.); Lk 15:25; 18:35; 19:37 stb.

el/közelít (6) S - V_{itr}

'közeledik, elérkezik; sich nähern, herannahen'

Mt 21:34: Mikoꝛ ke· a· gimǫlʟǫʒètn^{c} idèiè **èlkǫʒèleitetuolna** – *Cum autem tempus fructuum appropinquasset*

Mt 26:46: im **èlkǫʒèleit** ki èngemèt kèʒbè ad – *ecce appropinquavit qui me tradet*

L. még Mt 3:2; 4:17; 10:7; 26:45; Lk 21:8; 21:20 stb. Mint látjuk, az ige időbeli és térbeli értelemben is használatos a kódexben, akárcsak ma a *közeledik*. A lokális jelentésű példákban sem találunk mellette allativusi bővítményt. Vö. **jön**^{2}, **el/jön**^{2}.

KURTÁBBODIK

meg/kurtábbodik (1) S - V_{itr}

'megrövidül; kürzer werden'

Mt 24:22: Es hanēha a· napoc **megkuꝛtabottacuolna** nē vduǫʒǫlnǫ mēdèn teſt – *Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro*

Nincs több adat a kódexben.

meg/kurtábbíttatik (1) S - V_{pass}

'rövidebbé teszik, megrövidítik, gekürzt werden'

Mt 24:22: Dè a· valaʒtottakeꝛt **megkuꝛtabeitattac** a· napoc – *sed propter electos breviabuntur dies illi*

Nincs több adat a kódexben. Némiképp mediális értelmű a szerkezet inkább, vö. az előző adattal is, de l. a római fordítást is: *De a választottak kedvéért* ***megrövidülnek*** *azok a napok.*

KÜLD

ki/küldetik (1) S - ?A_{dir} - V_{pass}

'felszólítják, hogy menjen ki; herausgeschickt werden'

?A_{dir} —› Hszó$_{abl}$ (elativusi értelmű)

Mt 9:25: Es mikoꝛ a· nep onnā **ki kůldètetuolna** / bèmene ... – *Et cum eiecta esset turba, intravit ...*

Nincs több adat a kódexben, így nem dönthető el, hogy az *onnan* A_{dir}-e vagy C-elem, bár az igekötő miatt fakultatív vonzatnak látszik. Van egy adat a *ki/küld* igére is (Lk 1:43), ott nem szerepel bővítmény az ige mellett.

lakozik (8) S - A_{adir} - V_{itr}

'vhol, ahol a holmiját tartja, rendszeresen tartózkodik, hál; wohnen'

A_{adir} —› Loc (FCs_{iness} (3), $FCs_{superess}$ (1), FCs_{com} (1), hszó (3))

Mt 4:13: iǫuǫ ꝛ **lakoʒec** tengeꝛ mèllèt valo caphãnaumban ʒabulonnac ꝛ neptalimnac vidėkibèn – *venit et habitavit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon et Nephtalim*

Mt 13:32: iǫẏèn^{c} / ꝛ **lakoʒianac** ǫ aǵain – *veniant et habitent in ramis eius*

Mt 15:32: meꝛt ĩmar haꝛmadnaptol foguã **lakoʒnac** èn vèlem – *quia triduo iam perseverant mecum*

Mt 12:45: ꝛ bèmenueièc **lakoʒnac** ot – *et intrantes habitant ibi*

L. még Mt 2:23:10:11; 21:17; 23:21.

LÁT[1] (95)

1. S - V_{itr} (11)
2. S - O - V_{tr} (79)
3. S - ?[O] - $V_{(i)tr}$ (5)

1. 'képes arra, hogy szemével észleljen, tud látni; mit dem Auge wahrnehmen können)'

2/a: 'vkit v. vmit szemével észlel, s róla képet alkot a tudatában; sehen, als vorhanden feststellen' (75)

2/b: 'néz, megnéz; den Blick auf etw. richten' (4) (Ebben a jelentésben az ige mindig felsz. módú.)

3.: 'figyel, vigyáz; aufpassen, achtgeben, zusehen'

Az előző típushoz hasonlóan az ige itt is mindig felsz. módú, de itt sosem jelenik meg O, legfeljebb az ige tárgyas ragozású formája alapján érthető oda. A helyesírás alapján azonban eldönthetetlen, hogy alanyi v. tárgyas ragozású formákkal állunk-e szemben.

1.:

Mt 11:5: Vakoc **latnac** – *Caeci vident*

L. még Mt 12:22; 13:13; 13:13, 13:14; 13:15; 13:16, 15:31; 20:34.

2/a:

Mt 7:3: Mit **latod** ke· a· kalaʒt tė at'adfia ʒ́ėmėbèn / ꝛ a· geꝛendat te ʒėmėdbèn nē **latod** – *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, et trabem in oculo tuo non vides*

L. még Mt 2:2; 2:9; 2:10; 2:16; 3:7; 4:16; 4:18; 4:21; 5:1; 5:8; 5:16; 5:28; 7:3 (2x); 8:14; 8:18; 8:34; 9:2; 9:4; 9:8; 9:11; 9:22; 9:23; 9:36; 11:4; 11:7; 11:7; 11:8; 11:8; 11:9; 11:9; 12:23; 13:17 (2x); 13:17; 14:14; 14:26; 14:30; 17:8; 18:10; 18:31; 20:3; 21:15; 21:19; 21:32; 21:38; 22:11 (2x); 23:39; 24:2; 24:15; 24:33; 25:38; 25:39 (2x); 26:58; 26:71; 27:24; 27:49; 27:54; 28:1

Mt 15:31: **latuā** a· nemakat ʒolnioc ꝛ a· ſantakat iaꝛnioc ꝛ a· vakokat latnioc – *videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, caecos videntes*

Ilyen, ún. kettős tárgy 9 esetben fordul elő, l. még Mt 3:16; 9:9; 16:28; 24:30; 25:37; 25:39; 25:44; 26:64.

A *látván*-alak mellől 5 esetben elmarad a tárgy, de odaértődik a kontextusból, pl. Mt 12:2: (... kèʒden^{c} gabona fǫkèt ʒáǵǵatnioc ꝛ ènnièc) A· leualtac ke· **latuaioc** mondanac nèki – *Pharisaei autem videntes dixerunt ei* – l. még Mt 21:20; 26:8; 27:3; 28:17.

2/b:

Mt 6:28: **Laſſatoc** a· mèʒǫn^{c} liliomit – *Considerate lilia agri* (l. még 6:26)

Mt 6:26: **Laſſatoc** a· meṅṅeẏ ꝛepèſǫkèt – *Respicite volatilia caeli*

L. még Mt 8:4; 27:49; Lk 12:24; 12:27. Ez a típus tkp. csak a felsz. mód és az ennek folytán előállott 'néz' jelentés miatt különbözik az előzőtől.

Érdekes még a következő két – latinizmusnak tekinthető – adat: Mt 27:4: Mi mùnèkǫnc te **laſſad** – *Quid ad nos? tu videris*; Mt 27:24: Aꝛtatlan vagoc èn èʒ igaʒnac vèꝛebèn tù **laſſatoc** – *Innocens ego sum a sanguine iusti huius; vos videritis* – a mai fordításban ez áll: *a te dolgod / a ti dolgotok*; Luther: *sehe du / sehet ihr zu.*

3:

Mt 9:30: **Laſſatoc** hog valaki megne tugga – *Videte ne quis sciat*

Mt 16:6: **Laſſatoc** / ꝛ ǫꝛiʒkeggetec a· leualtacnac ꝛ a· ſaduceoſocnac kouaʒitol – *Intuemini et cavete a fermento pharisaeorum et sadducaeorum*

L. még Mt 18:10; 24:4; 24:6.

lát^{2} (1) S - O - V_{tr}

'vkit (meg)látogat; besuchen'

O = csak +Hum lehet ebben a jelentésben

Mt 25:43: beteg valec ꝛ tǫmlǫćbē ꝛ nē **latatoc** èngemèt – ... *infirmus et in carcere, et non visitastis me*

Nincs több adat a kódexben, de vö. NySz. II, 533.

meg/lát^{1} (2) S - O - V_{tr}

'viszontlát; wiedersehen'

Mt 28:7: ꝛ im èlǫl kèl tùtǫket galileaban ot ǫtèt **m̄glat't'atoc** – .. *ibi eum videbitis*

L. még Mt 28:10.

meg/lát[2] (1) S - O - V_{tr}

'meglátogat; besuchen'

O = mindig +Hum

Mt 25:36: ... bèteg valec z **meglatatoc** èngemèt – ... *infirmus et visitastis me*

Nincs több adat Máténál, de l. még Lk 1:68; 1:78; 7:16.

meg/lát[3] (1) S - O - V_{tr}

'hozzálát, hozzáfog vmihez; mit etw. beginnen'

O = Inf

Mt 7:5: vèſdki èlǫʒèz a· gezendat te ʒemédbǫl / z oʒtan **meglatod** ki vètnéd a· kalaʒt te aťadfianac ʒemebǫl – *tunc videbis eicere festucam de oculo fratris tui*

Erősen ragaszkodik a latinhoz.

látszik (1) S - V_{itr}

'(vmilyennek) tűnik, mutatkozik; es scheint zu + Inf'

S = FCs_{nom} + Inf

Mt 13:12: Kin[c] ke· nīL / z meľľèt **laććic** vallani èl vetètic ǫ tǫllǫ –... *et quod habet auferetur ab eo*

Nincs több adat a kódexben, ún. kettős alany van a mondatban.

láttatik (5) 1. S - O_a - V_{pass} (3)
2. S - V_{pass} (2)

'szemmel érzékelik; gesehen werden'

1.:

Mt 6:5: ... hog **lattaſſanac** èmbezectǫl – *ut videantur ab hominibus*

L. még Mt 6:1; 23:5.

2.:

Mt 6:16: hog **lattaſſanac** èmbezecn[c] bǫitǫlǫc – *ut appareant hominibus ieiunantes*

L. még 6:18; Mk 10:42 stb.

LEL (20) 1. S - O - V_{tr} (19)
2. S - V_{itr} (1)

'talál; finden'

1.:

Mt 21:19: z fēmit fem **lèle** ǫ zaita hanēLac lèuèlèkèt – *et nihil invenit in ea nisi folia tantum*

L. még Mt 2:11; 8:10; 11:29; 12:43; 12:44; 13:46; 17:26; 18:28; 20:6; 21:2; 22:9; 22:10; 24:46; 26:40; 26:43; 26:45; 26:60; 27:32.

2.:

Mt 7:8: Mezt mēden ki kèz vezèn / z ki kèzès **lèl** – *Omnes enim qui petit accipit, et qui quaerit invenit*

Ebben a típusban a tárgy felszívódik az ige jelentésébe, l. még *gyűjt, himt, keres, vet* stb.

meg/lel (8) S - O - V_{tr}

'megtalál; finden'

Mt 10:39: Ki **m̄g lèlèndi** ǫ lèlket èluèzti ǫtèt / z ki èluèztèndi ǫ lèlket èn èztèm **meglèli** ǫtèt – *Qui invenit animam suam perdet illam, et qui perdiderit animam suam propter me invenit eam*

L. még Mt 2:8; 7:14; 13:44; 16:25: 18:23. Van még egy nagyon érdekes adatunk:

Mt 7:7: Kèzietèc z adatic tùnèctec / Kèzèffètèc z **m̄glèlitèc** – ... *quaerite, et invenietis*

A tárgyas ragozás furcsa itt, (némiképp magának az igekötős változatnak a használata is), inkább S - V_{itr} struktúrájúnak vélnénk a mondatot, hiszen a determinált ragozás nem utal vissza semmire a szövegkörnyezetből (vö. a **lel** Mt 7:8 alatti adatával is).

leletik (1) ?(S) - V_{pass}

'találtatik, gefunden werden'

Mt 1:18: (Mikor ǫ aṅṅa maria volna menèztètet Iofephnèc mi èlǫt egbè iǫnenèc) **lèlètec** ǫ mehebèn valuan fcent lelèctǫl – ... *inventa est in utero habens de Spiritu sancto*

Szó szerinti fordítás, nehezen értékelhető. A szerkezetből hiányzik az S, de odaérthető egy pragmatikailag előfeltett alany: egy magzat. A mai fordításban ezt találjuk: *egybekelésük előtt méhében fogant a Szentlélektől.*

L. még Lk 9:36 – ez valódi passzív szerkezet.

LÉP – l. **VÉP, hozzá/vép**

LESZ (149)

1. S - [N + V_{itr}] (59)
2/a. S - A_{adir} - V_{itr} (37)
2/b. S - V_{itr} (49)
3/a. S - [N_{px}/$Pron_{px}$ + V_{itr}] (2)
3/b. S_{px} - V_{itr} (2)

1. kopula /a *van* jövő idejeként névszói állítmány kifejezésére/ (59)

2/a.; 2/b. 'keletkezik, létrejön, történik; sein, werden, geschehen' = főige (a főigei használatú *van* jövő idejét fejezi ki)
A_{adir} —› Loc (27); Temp (9) + egy kifejezés

3/a.; 3/b. 'birtokol; haben' (4) birtokjeles főnevek, ill. névmások mellett kopulaszerű, birtokos személyjeles alanyok mellett főige (ilyenkor fakultatívan megjelenhet egy *-NAK* ragos bővítmény is

1.:

Mt 5:48: **Legetec** aʒeʒt tǫkellèteſec mikent es tü meṅṅei at'atoc tǫkellètes – *Estote ergo vos perfecti ...*

Mt 17:2: Ǫ ruhai ke **lǫn**^{c} feieʒèc mikēt ho – *vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix*

L. még Mt 5:37; 5:21; 5:22 (3x); 5:45; 6:5; 6:8; 6:16; 6:22 (2x); 6:23 (3x); 6:25; 6:31; 6:34 (2x); 9:16; 10:11; 10:13 (2x); 10:15; 10:16; 10:25 (2x); 11:22; 11:24; 12:27; 12:45; 13:22; 17:19; 18:3; 18:18 (2x); 19:21; 19:30; 20:4; 20:16; 20:26; 20:26; 20:27; 20:27; 22:8; 22:30; 23:11; 23:15; 23:26; 24:3; 24:24; 25:9; 26:49; 27:29; 27:57; 27:64; 28:4; 28:9.

2/a:

Mt 8:24: ʒ im nag indolat **lǫtuala** a tèngeʒen – *Et ecce motus magnus factus est in mari*

Mt 24:51: ... ot **lèʒèn** ſiʒalm ʒ fogacnac ʟikoʒgataſa – *illic erit fletus et stridor dentium*

Ez a jelentés főként hely- és időhatározók mellett található. Ha ezt a csoportot egynek tekintjük a 2/b-vel akkor tkp. nem is érik el teljesen az affinitatív határozók számára megjelölt 50%-os küszöbértéket, mégis – részben mai nyelvünk alapján – úgy érzem, jogos itt egy külön csoportról beszélni, amelyben a határozó megléte szükségszerű. Egyszer kifejezésszerű: Mt 18:19: ... kic eg akaʒaton **lèndnec** fǫldǫn – ... *duo ex vobis consenserint super terram..*

L. még Mt 2:13; 5:18; 6:4; 8:12; 10:22; 11:20; 11:21; 11:21; 11:23; 13:42; 13:50; 17:4 (2x); 17:16; 18:19; 19:5; 20:8; 22:13; 24:3; 24:9; 24:20; 24:21; 24:28; 24:34; 24:39; 24:40 (2x); 24:41; 25:30; 25:34; 25:41; 25:6; 26:2; 26:5; 28:20.

2/b::

Mt 16:2: dèzheno **lezèn** mezt vézheno a mèń *Serenum erit, rubicundum est enim caelum*

Mt 28:2: Es im **lon** nag fold indolas *Et ecce terraemotus factus est magnus*

Mt 6:10: **Legen** te akaratod / mikent meńnen z azonkent foldon *fiat voluntas tua, sicut in caelo, et in terra*

Mt 26:56: Mènd èz ke ig **lon** hog bètèlfèfednen[c] pphetacnac irafi *Hoc autem totum factum est, ut ...*

Mt 15:28: nag tehùtod **legē** nèked mikent akazod *... fiat tibi sicut vis*

Ez a jelentés tkp. nagyon közel áll az előző típuséhoz, de itt vagy egyáltalán nem jelenik meg határozó, vagy ha igen, akkor egyértelműen C jellegű: legtöbbször modális értelmű hszó (*így, úgy*), ill. MM.

L. még Mt 1:22; 5:37; 7:28; 8:13 (2x); 8:16; 8:24; 8:26; 9:10; 9:29; 10:53; 11:1; 11:23; 12:40; 12:45; 13:21; 13:40; 13:49; 14:15; 14:23; 16:2; 16:22; 18:17; 18:31; 18:31; 19:1; 19:27; 20:26; 21:1; 21:4; 21:42; 24:7; 24:21; 24:27; 24:33; 24:37; 26:1; 26:20; 26:42; 26:56; 27:1; 27:24; 27:45; 27:54; 28:11.

3/a:

Mt 22:28: Azezt felkèlètben è hèt kozzol kie **lezē** a fèlefeg *In resurrectione ergo cuius erit de septem uxor ...*

L. még Mt 21:38.

3/b:

Mt 21:21: Ha hùtotoc **lènd** / z ne kètelkedēdetec *si habueritis fidem ...*

L. még Mt 17:19. Ebben esetleg kopulaként is felfoghatjuk a *lesz*-t, de a latinban a *habeo* ige áll.

Vö. **MARAD, NINCS, VAN**

lesz[2] (2) S - A_{dir} - V_{itr}

'lesz vmiyé; werden zu etw.'

A_{dir} » $FCs_{translat}$ (2)

Mt 4:3: ... mong / hog e kouèc **legenèc** keńèzecke *dic ut lapides isti panes fiant*

L. még Mt 13:32 stb.

LEVELEZIK

meg/levelezik S - V_{itr}

'kizöldül, grün werden'

Mt 24:32: micoɔ ǫ aǵa meǵ gèɔmecdedǫlēd / ɔ **meglèuèleʒēdic** tuggatoc meɔt kǫʒèl vagō a· ṅar – *cum iam ramus tener fuerit et folia nata ...*

Nincs több adat a kódexben, de az ikes ragozás és a mediális jelentés miatt valószínű ez a szerkezet.

MAGASZTAL

fel/magasztat (3) S - O - V_{tr}

1. 'felmagasít; höher machen' /konkrét/ (1)

O = -Anim

2. 'nagyon feldicsér; lobpreisen' /absztrakt/ (2)

O = +Anim

1.:

Mt 23:5: Ǫ filateɔiomokat ke· megʒ́ėlèſeitic / ɔ ǫ pèɔèmekèt **felmagaʒ́tat't'ac** – *dilatant enim phylacteria sua et magnificant fimbrias*

Nyilván a *magnifico* szolgai fordításáról van szó, vö. a következő példával.

2.:

Mt 15:31: ɔ **felmagaʒtatac** iſɔln^{c} iſtenėt – *et magnificabant Deum Israel*

Mt 23:12: Ki ke· ǫ magat **fel magaʒ́tatt'a** alaʒtatik – *Qui autem se exaltaverit, humiliabitur*

L. még Lk 5:26; 18:14; Jo 3:14 stb.

fel/magasztatik (2) S - V_{pass}

'nagyon dicsérik; lobgepriesen werden'

Mt 11:23: Es te Caphaɔnaum midènē mēd meṅṅig **felmagaʒtatol** – *Et tu Capharnaum, numquid usque in caelum exaltaberis*

Mt 23:12: dè ki ǫmagat alaʒanga **felmagaʒ́tatic** – *et qui se humiliaverit exaltabitur*

Az utóbbi példában mind az *aláz*, mind a *felmagasztatik* értelme lehet konkrét is: 'alulra tesz, helyez; sich niedrig stellen' ill. 'magasra emelik; höher gestellt werden'.

L. még Lk 4:15; 14: 11; 18:14 stb.

MAGYARÁZ

magyaráztatik (1) S - ?A_{dir} - V_{pass}

'vminek értelmezik; erklärt werden'

?A_{dir} —› MM_{dat} (formailag talán modalisi)

Mt 1:23: ꝛ hiuatic ǫ nèue emanuèlnèc / meľ **magaraʒtatic** mu̇ vèlǫnc iſtèn – ... *quod est interpretatum Nobiscum Deus*

L. még Mk 5:41; 15:22; Jo 1:38; 1:41; 1:42; 9:7. Jánosnál mind a négy példában FCs_{dat} a bővítmény formája. Valószínű, hogy a MM-os formákkal együtt valóban vonzatról beszélhetünk, ebben az esetben abszolút affinitatív a bővítmény.

meg/magyaráz (2) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'magyarázattal érthetővé tesz vmit; erklären'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{dat}$

Mt 13:36: **Magaꝛaʒd meg** mu̇nèkǫnc a· ʒantas konkoľanac peldabèʒedet – *Edissere nobis parabolam zizaniorum agri*

L. még Mt 15:15; Mk 4:10; 4:34. Az igeneves adatban hiányzik az A_{dir}, de a kontextusból tkp. odaértődik.

MARAD (3) S - A_{adir} - V_{itr}

1. 'helyzetében, tulajdonságában nem történik változás; bleiben' (2)
2. 'továbbra is ott van, nem megy el; bleiben' (1)

(A jelentések nehezen választhatók el egymástól.)

$A_{adir} \longrightarrow Adv_{loc}$ (2); Adv_{mod} (1)

1.:

Mt 11:23: ... talantal mend è napiglan vgan **maꝛattac volna** – *forte manissent usque in hanc diem*

Mt 24:2: Nē **marad** it kǫ kǫuǫn ki nē megtǫrèttètic – *non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur*

2.:

Mt 26:38: **Maꝛaggatoc** ith – *sustinete hic*

L. még Jo 4:40; 7:9 stb. A két jelentés néha csak nehezen választható el egymástól. Első jelentésében inkább mediális értelmű az ige, a másodikban inkább bennható. Vannak olyan adatok is, amelyekben a *marad* mellett nem áll A_{adir}, a mondatforma S - V_{itr}, pl. Jo 12:24; 12:34 stb. Ezekben a jelentés 'megmarad, élve marad; am Leben bleiben'.

Vö. **LESZ, NINCS, VAN**

meg/marad (1) S - V_{itr}

'vmi nem fogy el; übrigbleiben'

Mt 15:37: ꝛ a· deꝛebecbǫl kic **megmarattacuala** felueuec hèt koſaꝛokat tèľľèſekèt – *Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas*

L. még Lk 1:22; 2:43; Jo 6:27; 9:41 stb. A jelentések változatosak, l. a **marad** jelentéseinél.

MÁRT (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'belemerít; (hinein)tauchen, tunken'

A_{dir} —› FCs_{iness}

Mt 26:23: Ki **ma2t'a** èn vèlem ǫ kèʒet a· talba aʒ a2ol èl èngemèt – *Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet*

L. még Lk 16:24. Kétszer a *be/márt* ige is előfordul a kódexben (Mk 13:20; Jo 13:26), a mondatforma az első esetben ugyanaz, a másodikban hiányzik az A_{dir}.

MEGY (58) 1. S - A_{dir} - V_{itr} (35)

2. S - V_{itr} (23)

'egyik helyről a másikra halad, mozog; gehen'

A_{dir} —› FCs_{illat} (27); FCs_{allat} (3); FCs_{sublat} (2); $hszó_{lat}$ (2); $FCs_{postpos}$ (1) – a bővítmény elvont értelmű is lehet

23 esetben hiányzik az A_{dir} (ebből 14 példában felsz. módú az ige)

1.:

Mt 25:46: ꝛ ig **menn**^{c} èʒec aʒ ǫ2ǫc get2èlmb*e* / aʒ igaʒac ke· ǫ2ǫc élètbè – *Et ibunt hi in supplicium aeternum, iusti autem in vitam aeternam*

Mt 17:26: **meṅ** a· tènge22è – *vade ad mare*

Mt 25:9: dè inkab **meṅnètec** aʒ a2oſochoʒ ... – *ite potius ad vendentes ...*

Mt 9:1: Es ſèlmènuē i^{c} a· haioʟkaba **mėnè** tènge2 èlue – *Et ascendens in naviculam transfretavit*

Mt 8:19: Mèſte2 vala houa **menendèʒ** ug kǫuètlec tegedèt – *Magister, sequar te, quocumque ieris*

Mt 16:23: **Mèṅ** vtannam Sathanas – *Vade post me satana*

L. még 2:14; 2:20; 2:22; 4:12; 5:30; 8:23; 8:32; 9:6; 10:5 (2x); 10:6; 12:29; 14:13; 14:15; 15:17; 15:21; 16:21; 18:8; 19:17; 20:4; 20:7; 21:2; 21:19; 21:28; 22:9; 26:18; 26:41; 28:10.

2.:

Mt 13:46: l*e*luen ke· eg dragalat9 kǫuèt / **meg*e*n** ꝛ èl agga mèndenet – ... *abiit et vendidit omnia*

Mt 4:10: **meṅ** ſathanas – *Vade, Sathana*

L. még 2:8; 4:10; 5:24; 5:41; 8:9; 8:21; 8:32; 9:13; 10:7; 11:4; 12:45; 13:46; 18:12; 18:15; 20:30; 21:29; 21:30; 24:1; 26:24; 27:65; 28:7; 28:10; 28:19.

Van még néhány érdekes adatunk, pl. Mt 8:28: ug hog ſènki ſē **mèhètnè** èlèuè aʒ vton – *ut nemo posset transire per viam illam* - az *elevé* itt átmenet az A_{dir} és

az igekötő között, mivel nincs több ilyen adatunk a kódexben, nem dönthető el, melyik inkább. Hasonló: Mt 4:21: Es innèn èleb **menuen** – *Et procedens inde*; l. még 26:39. Az *elébb* ezekben inkább A_{dir}.

által/megy (5) S - A_{adir} - V_{itr}

'keresztül-, végigmegy vmin; durch bzw. über etw. gehen'

A_{adir} —› $FCs_{superess}$ (4)

Mt 7:13: mēt ʒèles a· kapu z bo az vt mèl' viʒèn a· vèʒedelmè / z fokac vadnac kic **altal mènn**[c] zaita – *et multi sunt qui intrant per eam*

Mt 14:34: Es micoz tèngezen altal **mentèn**[c] **uolna** iutanac genazazetn[c] foldèbè – *Et cum transfretassent ...*

L. még Mt 8:18; 14:22; 19:24; Mk 6:53; Lk 18:25. Mt 7:13-ban egyértelműen igekötőnek minősül az *által*, a többiben inkább átmenetet képez az *megy* bővítményéhez tartozó névutó, ill. az igekötő között, nem dönthető el egyértelműen, hogy melyik funkció az erősebb, hol tart az átmenet, vö. *vki megy vmi(n) által* —› *vki vmin által megy* —› *vki által/megy vmin*.

be/megy (28) 1. S - A_{dir} - V_{itr} (20)

2. S - V_{itr} (8)

'vminek a belsejébe megy; hineingehen'

A_{dir} —› FCs_{illat} (20 - ebből 2 esetben elvont jelentésű)

1.:

Mt 10:11: Valamel' vazofba ag kafteľba **bèmenèndetec** – *In quamcumque autem civitatem aut castellum intraveritis*

Mt 25:21: ... **meń be** te vzadnac ozomebè – *intra in gaudium domini tui* (Mt 25:23 ugyanez a példa)

L. még Mt 2:11; 5:20; 6:6; 7:21; 8:5; 7:21 (2x); 8:5; 12:4; 17:24; 18:3; 19:23; 19:24; 21:10; 21:12; 24:38; 25:10.

2.:

Mt 22:11: **Bè menè** ke· a· kizal' hog latna az éuokèt – *Intravit autem rex, ut videret discumbentes*

A szövegkörnyezetből egyértelmű az A_{dir}: *a menyekezőbe*, általában így van ez a többi esetben is.

Mt 7:13: **Meńnètecbè** a· ʒozos kapun – *Intrate per angustam portam* (kapun = inkább C)

L. még Mt 9:25; 12:45; 15:11; 15:17; 23:13; 26:58.

el/megy (48)

1. S - ?A_{dir1} - V_{itr} (3)
2. S - ?A_{dir2} - V_{itr} (9)
3. S - ?A_{dir1} - ?A_{dir2} - V_{itr} (1)
4. S - V_{itr} (35)

'helyét elhagyja és meghatározott helyre megy; weggehen'

?A_{dir1} —› FCs_{illat} (2); FCs_{sublat} (2); FCs_{allat} (1) /egy példában két bővítménye van az igének/

?A_{dir2} —› FCs_{elat} (2); $Hszó_{ablat}$ (7)

35 esetben mindkét A_{dir} hiányzik, egyszer mindkettő szerepel

1.:

Mt 28:16: A·tiʒèn eg taneituañoc ke· **èlmenen**[c] galileaba a· hegrè hol ... – *Undecim autem discipuli abierunt in Galileam in montem, ubi ...*

Mt 26:14: Tahat a· tiʒènkèttǫ kǫʒʒǫl eg [...] **èlmenè** a· papoc fèdèlmihèʒ – *Tunc abiit unus de duodecim [...] ad principes sacerdotum*

L. még Mt 9:7.

2.:

Mt 9:9: Es mikoz innèn **èl mentuolna** i[c] ... – *Et cum transiret inde Iesus*

Mt 19:1: ... **èlmene** galileabol – ... *migravit a Galilea*

L. még Mt 8:34; 9:27; 11:1; 12:9; 12:15; 13:53; 19:15.

3.:

Mt 14:13: ... haiolkaba mènuén **èlmênè** innèn kiètlen hèl'rè maganac – ... *secessit inde in navicula in locum desertum seorsum*

4.:

Mt 19:22: Mikoz ke· a· hǫs hallotta uolna è bèʒedekèt ʒomozan **menè èl** – ... *abiit tristis*

Mt 22:22: z ǫtèt meghaguan **èlmenênèc** – *et relicto eo abierunt*

L. még Mt 2:9; 8:4 (2x); 8:7; 8:9; 8:13; 13:25; 13:28; 13:44; 14:16; 16:4; 17:19 (2x); 18:30; 19:21; 19:22; 20:5; 20:14; 21:6; 21:29; 21:30; 22:5; 22:22; 25:10; 25:16; 25:18; 25:25; 26:42; 27:5 (2x); 27:60; 27:66; 28:11.

Az affinitás elve alapján az ige tkp. S - V_{itr} struktúrát mutatna, de az igekötő, ill. a *megy* mondatformája alapján a két lokális bővítményt kérdőjellel mégis felvettem a mondatformába mint fakultatív vonzatot.

el ki/megy (1)

S - ?A_{dir} - V_{itr}

'el- és kívül levő helyre megy; weg- und hinausgehen'

?A_{dir} —› FCs_{illat}

Mt 21:17: z aʒoc meghaguā a· vazoſbol **èl ki menè** betaniaba – *Et relictis illis, abiit foras extra civitatem in Bethaniam*

Nincs több adat a kódexben, de a **megy** adatai alapján kérdőjellel felvettem az A_{dir}-t a mondatformába.

fel/megy (12)

1. S - A_{dir} - V_{itr} (10)
2. S - V_{itr} (2)

'magasabban levő v. vmilyen központi helyre megy; hinaufgehen'

A_{dir} —> FCs_{iness} (7); FCs_{sublat} (3)

1.:

Mt 15:39: z a· golekezèt (!) èlèzèztuē **felmenè** a· haioɩkaba - ... *ascendit in naviculam*

Mt 5:1: Latuan kę· ihc a· gǫlekezèteket **felmene** a· hegrè – ... *ascendit in montem*

L. még Mt 8:23; 9:1; 14:22; 14:23; 14:32; 15:29; 20:17; 20:18.

2.:

Mt 3:16: Ihc ke· megkezztelkettètuen legottan **felmene** a· vízto̧l – *Baptizatus autem Iesus confestim ascendit*

Mt 13:2: ug hog **felmenuē** vlnǫ a· haioɩkabā -- *ita ut in naviculam ascendens sederet*

Az első példában az A_{dir} szerepét az igekötő pótolja, a másodikban az A_{dir} – a latin ellenére – hiányzik, de a kontextusból tkp. odaértődik.

ki/megy (33)

1. S - V_{itr} (19)
2. S - ?A_{dir1} - V_{itr} (9)
3. S - ?A_{dir2} - V_{itr} (5)

'kint levő helyre megy; hinausgehen'

?A_{dir1} —> FCs_{elat} (7); $Hszó_{ablat}$ (2)

?A_{dir2} —> FCs_{illat} (3); FCs_{sublat} (1); FCs_{allat} (1)

19 esetben mindkét A hiányzik (ebből tízszer igenév mellől)

1.:

Mt 13:49: **ki menn**^{c} az angaloc – *exibunt angeli*

Mt 15:17: ... mi ʒan bè megèn hafba megen / z a· tizztolatban **ki megen** – ... *et in secessum emittitur*

L. még Mt 8:32; 9:31; 9:32; 11:8; 11:9; 12:14; 13:3; 13:49; 14:14; 15:17; 18:28; 20:1; 20:3; 20:5; 20:6; 24:26; 26:71; 26:75; 27:32.

2.:

Mt 12:43: Mikoz ke· a fèztèzètes ʒellèt **ki megen** èmbezbǫl – *Cum autem immundus spiritus exierit ab homine*

Mt 10:11: ... mig onnan **ki mentec** – ... *donec exeatis*

L. még Mt 10:14; 13:1; 15:21; 17:17; 20:29; 24:1; 28:8.

3.:

Mt 11:7: Mit **mentètecki** a· kietlēbè latnotoc – *Quid existis in desertum videre*

Mt 26:30: Es diʟėʒèt mōduan **ki menen**ᶜ oliuetnac hègeʒè – *Et hymno dicto, exierunt in montem Oliveti*

Mt 3:5: Tahat **ki megenuala** ǫ hoʒia mend ihrlm̄ ... – *Tunc exibat ad eum Hierosolyma ...*

L. még Mt 22:10; 25:1.

Az összes előfordulást tekintve tkp. S - V_{itr} struktúrájúnak kellene tekintenünk az igét, de mivel a *megy* mellett affinitatív a lativusi bővítmény, az igekötő pedig az ablativusi bővítményt valószínűsíti, kérdőjellel felvettem őket a mondatformába.

meg/megy (1) S - A_{dir} - V_{itr}

'visszatér; zurückkehren'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{allat}$

Mt 2:12: Es fèlèlet vėuėn almocban / hog ne **mennenèc meg** herodèſhèʒ / mas vton foʒdolanacm̄ǵ ǫ oʒʒagocba – *Et responso accepto in somnis ne redirent ad Herodem ...*

Példánk a *meg* eredeti 'vissza, hátra' jelentését mutatja. Nincs több adat a kódexben.

oda/megy (2) S - V_{itr}

'egy bizonyos helyre megy; (da)hingehen'

Mt 26:36: Vl'l'etec ittèn miglen **oda megèc** ʒ imadkoʒom – *Sedete hic donec vadam illuc et orem*

L. még Mt 2:22. Nincs több adat a kódexben, tkp. eldönthetetlen, hogy igekötőről vagy A_{dir}-ről van-e szó, de inkább már igekötőnek tekintettem, így jár el Nyíri 1993 is.

MÉLTATLANKODIK (3) S - V_{itr}

'felháborodik, bosszankodik; auf jn. böse sein, jm. grollen'

Mt 20:24: Es haluā a· tiʒè (!) **meltatlankodanac** a· kèt at'afiacʒol – *Et audientes decem indignati sunt de duobus fratribus*

Mt 21:15: Latuā ke· a· papi fedèlmec ʒ aʒ iʒaſtudoc a· ʟudakat kikèt tǫt ʒ a· gèʒmėkėkèt iuǫltuen a· templomban ʒ mōduan / Oſanna dauidnac fia **meltatlankodanac** ʒ mōdanac nèki – *Videntes autem principes sacerdotum*

et scribae mirabilia, quae fecit, et pueros clamantes in templo et dicentes: Hosanna filio David, indignati sunt et dixerunt ei

L. még Mt 26:8; Mk 10:41; 14:5; Lk 13:14; 15:28; Jo 7:23. Az első példában megjelenő delativusi bővítmény az összes előfordulást tekintve szabad okhatározónak tekintendő.

MENT

meg/ment (1) S - O - V_{tr}

'biztonságba helyez; retten, in Sicherheit bringen'

Mt 28:14: mù kǫṅǫʒgǭc nèki ʒ **m̄gmèntǭc** tùtǫket – *nos suadebimus ei et securos vos faciemus*

L. még Lk 14:18; 14:19. Egyszer előfordul a **ment** is (Lk 14:18).

MER

merészik (1) S - O - V_{tr}

'van bátorsága vmit tenni; wagen'

O = Inf

Mt 22:46: ʒ ſenki ſem **mèʒeʒic uala** a· naptol foguā toabba ǫtèt kèʒdeni – *neque ausus fuit quisdam ex illa die eum amplius interrogare*

Nincs több adat a kódexben, van viszont adatunk még a *mer* igére (Mk 12:34; Lk 20:40; Jo 4:15; 21:22), az O ezek mellett is mindig Inf.

MÉR (1) S - V_{itr}

'nagyságot számokban meghatározni igyekszik; messen'

Mt 7:2: ʒ meľ mėʒtėckèl **mėʒèndėtėc** megmėʒtètic tùnèktec – *in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*

L. még Mk 4:24; Lk 6:38 (tkp. ugyanazok az adatok, ezekben sincs O). A tárgy itt is "felszívódik" az igébe, vö. pl. **ad**, **vet** stb. Az instrumentalisi bővítmény inkább C-elem, bár esetleg fakultatív vonzatként is felfogható (jellemző határozó?).

meg/mértetik (1) S - V_{pass}

'megmérik; gemessen werden'

Mt 7:2: ʒ meľ mėʒtėckèl mėʒèndėtėc **megmėʒtètic** tùnèktec – *in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*

L. még Mk 4:24; Lk 6:38 (ua. adatok). Az instrumentalisi bővítmény a passzív alakhoz is hozzáértődik, mondatrészi értékéről l. az előző szócikket.

MERÜL

merültetik (1) S - A_{dir} - V_{pass}

'folyadékban elmerítik; hinuntergetaucht werden'

A_{dir} —> FCs_{illat}

Mt 18:6: (Ki ke· m̄ggonoʒbeitand eggèt èn (!) mentǫl kùſſèbèc kǫʒʒǫl) [...] tèngẽ fenèkebè **mèzǫltèſſec** - *et demergatur in profundum maris*

Nincs több adat a kódexben. Előfordul még a korpuszban egy **merül** alak is (Mt 14:30), de mivel igeneves, nem vettem fel külön szócikként. Lk 5:7 alatt megtaláljuk még az *el/merül*, Lk 10:15 alatt az *el/meríttetik* igét is, ezek mellett nincs A_{dir}. Érdekes még, hogy az intranzitív *merül* alakból képezik a passzívot, holott van *merejt* ige is a kódexben, ha Máténál nincs is rá adat.

METSZ

el/metsz (2) S - O - V_{tr}

'levág; abschneiden'

Mt 18:8: Ha ke te kèʒed auag te labad teged meg gonoʒbeitand **mèd èl** ǫtet z veſd èl te tǫllèd – ... *abscide eum* ...

L. még Mt 5:30; Mk 9:42; Jo 18:10; 18:26. Előfordul még a kódexben a *ki/metsz* (Lk 13:7) és a *meg/metsz* (Jo 19:24) ige is.

ki/mettetik (2) S - V_{pass}

'kivágják; ausgeschnitten werden'

Mt 3:10: mendenfa aʒezt mèl' nẽ teʒèn io gimǫlɪǫt **ki mèttètic** – *Omnis ergo arbor quae non facit fructum bonum excidetur*

L. még Mt 7:19; Lk 3:9 (mindkettő ua.). Mivel több példa nincs a kódexben, nem tudhatjuk, nem jelenhet-e meg esetleg egy FCs_{elat} mint fakultatív A_{dir}. Lukácsnál (13:7) van egy *ki/metsz* alak is, ott sincs A_{dir}.

metél (1) S - O - ?A_{dir} - V_{tr}

'levagdos; abschneiden'

?A_{dir} —> FCs_{delat}

Mt 21:8: z egèbi **mèteln**[c] **uala** aǵakat a· facʒol – *alii autem caedebant ramos de arborius*

L. még Mk 11:8 (ua.). A delativusi bővítmény valószínűleg vonzat, de státusza a kevés adat miatt nem ítélhető meg biztosan, ezért a kérdőjel.

meg/metéltetik (1) S - V_{pass}

'széthasítják; zerrissen werden'

Mt 27:51: z a· kǫʒiztoc **megmètèltèten**[c] – *et petrae scissae sunt*

Nincs több adat a kódexben.

MOND[1] (430) 1. S - O/A_{adir} - A_{dir} - V_{tr} (252)
2. S - O/A_{adir} - V_{tr} (178)

'gondolatokat élőszóban v. írásban kifejez; sagen'

O = túlnyomórészt mellékmondat, esetleg utalószó mint tárgy, néhány esetben kifejezésszerű szókapcsolat része: *gonoszt, hamistanúságot, igét* (komplementív tárgyak). Gyakran inkább *úgy* utalószó tehető ki az ige alanyi ragozása miatt, néha pedig kétféle olvasat is lehetséges, pl.: monda = *monda* vagy *mondá*, mongatoc = *mondjatoc* vagy *mondjátok*,. 14 esetben ténylegesen határozó formájában jelenik meg az utalószó: *úgy, azonképpen* (A_{adir})

A_{dir} —> FCs_{dat} (252) (63 példában + 115 esetben a *mondván* igenév mellől hiányzik)

1.:

Mt 5:22: En ke· **mōdom** tùnèctec / mezt mēdʒ ki haragoʒec ǫ aťťafianac / mélto leʒèn itélètn[c] / ki ke· **mōdand** ǫ aťťafianac racha mélto leʒèn tanalɩnac / ki ke· **mondand** ǫ aťťafianac balgatag mélto leʒèn pokol tùʒenèc – *Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo reus erit iudicio. Qui autem dixerit fratri suo: Raca, reus erit concilio. Qui autem dixerit: Fatue, reus erit gehennae ignis*

Mt 15:3-5: mezt iftèn ug **mondot** Tiʒtellèd te aťadat z te aňadat / z valaki **mondand** gonoʒt ǫ aťťanac ag ǫ aňňanac halallal haľlon / z tù vg **mondotoc** / Valaki **mondand** aťťanac ag aňňanac / valameľ aiandoc èn tǫllem vagō tenèked haʒnal – *Nam Deus dixit: Honora patrem et matrem, et: Qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis: Quicumque dixerit patri vel matri: Munus ...*

L. még :

Úgy (azonképpen) **mond** (utalószós használat): 7:21; 9:21; 14:4; 15:3; 15:5; 16:1; 21:30; 22:13; 22:24; 23:16; 23:30; 26:61; 26:35; 27:63; 27:43; 28:6; 28:7.

Kétféle olvasat (alanyi vagy tárgyas ragozású) lehetséges, a dativusi bővítmény hiányzik: S - O/A_{adir} - V_{tr}: 2:5; 2:8; 9:4; 9:5 (2x); 9:12; 9:22; 9:23; 9:25; 10:27; 11:25; 12:23; 12:24; 12:48; 12:49; 13:29; 13:37; 13:57; 14:8; 14:28; 14:29;

15:13; 15:15; 15:16; 15:24; 15:26; 15:27; 15:32; 16:14; 16:16; 17:16; 17:25; 18:3; 18:21; 19:17; 19:18 (2x); 20:21; 20:22; 20:25; 20:32; 21:3; 21:27; 21:29; 21:30; 22:18; 25:12; 25:22; 25:24; 26:18; 26:22; 26:23; 26:25 (2x); 26:26; 26:49; 27:25; 27:33; 27:47; 27:49; 28:13.

Egyértelműen alanyi ragozású formák ott, ahol tárgyasat várnánk, dativusi bővítmény nélkül: 3:9; 4:3; 5:22 (2x); 8:8; 9:3; 11:18; 11:19; 12:44; 13:54; 15:34; 18:17; 21:11; 21:26; 21:38; 24:48; 26:5; 26:61; 26:66; 26:73; 27:4; 27:6; 27:21.

Alanyi ragozás mai nyelvérzékünk szerint is helyesen: 17:10; 19:18; 21:16; 26:70; 26:75.

Tárgyas ragozás dativusi bővítmény nélkül (visszautaló használat): 18:13; 20:21; 21:26; 23:3; 23:39; 26:18; 26:64; 27:11.

Egyértelműen tárgyas ragozású formák dativusi bővítménnyel: 3:9; 5:18; 5:20; 5:22; 5:26; 5:28; 5:32; 5:34; 5:39; 5:44; 6:2; 6:5; 6:16; 6:25; 6:29; 7:4; 8:4; 8:10; 8:11; 10:15; 10:23; 10:42; 11:9; 11:11; 11:22; 11:24; 12:6; 12:11; 12:31; 12:36; 13:7; 13:30; 16:18; 16:20; 16:28; 17:12; 17:9; 18:3; 18:10; 18:18; 18:19; 19:24; 19:28; 19:9; 19:23; 21:27; 21:31; 21:43; 22:4; 23:36; 23:39; 24:2; 24:23; 24:47; 25:12; 25:40; 25:45; 26:13; 26:21; 26:29; 26:31; 26:34; 26:64.

Kétféleképpen is (alanyi vagy tárgyas ragozásként) olvasható formák dativusi bővítménnyel: 2:42; 3:7; 3:15; 4:3; 4:4; 4:6; 4:7; 4:9; 4:10; 4:19; 8:7; 8:8; 8:10; 8:13; 8:19; 8:20; 8:21; 8:22; 8:26; 8:32; 9:2; 9:6; 9:11; 9:15; 9:28; 9:37; 11:3; 11:4; 12:2; 12:3 (2x); 12:25; 12:39; 12:47; 13:10; 13:11; 13:18; 13:27; 13:28; 13:51; 13:52; 14:2; 14:16; 14:18; 14:31; 15:3; 15:10; 15:12; 15:28; 15:33; 15:34; 16:2; 16:6; 16:8; 16:15; 16:17; 16:23; 16:24; 17:4; 17:7; 17:11; 17:18; 17:19 (2x); 17:21; 17:23; 17:24; 17:25; 18:22; 18:32; 19:4 (2x); 19:7; 19:8; 19:10; 19:11; 19:14; 19:16; 19:20; 19:21; 19:23; 19:26; 19:27; 19:28; 20:4; 20:6; 20:7 (2x); 20:8; 20:11; 20:13; 20:17; 20:22; 20:23; 20:33; 21:5; 21:13; 21:16 (2x); 21:19; 21:21; 21:24; 21:27; 21:28; 21:31 (2x); 21:41; 21:42; 22:8; 22:12; 22:13; 22:20; 22:21 (2x); 22:29; 22:37; 22:43; 22:44; 24:2; 24:4; 25:8; 25:21; 25:23; 25:26; 26:1; 26:10; 26:15; 26:18; 26:21; 26:25; 26:33; 26:34; 26:35; 26:36; 26:38; 26:40; 26:45; 26:50; 26:52; 26:55; 26:62; 26:63; 26:64; 26:71; 27:11; 27:13; 27:17; 27:21; 27:22; 27:23; 27:64; 27:65; 28:5; 28:7; 28:10.

Egyértelműen alanyi ragozású formák (mai nyelvérzékünknek megfelelően használva) dativusi bővítménnyel: 2:13; 7:22; 8:4; 8:9; 10:27; 11:16; 15:5; 17:19; 18:22; 21:3; 21:21; 21:26; 22:1; 23:3; 24:23; 24:26; 25:34; 25:40; 25:41.

Mondván igenév: 1:20; 1:22; 2:2; 2:13; 2:15; 2:17; 2:20; 3:2; 3:3; :14; 3:17; 5:2; 5:31; 8:2; 9:14; 9:18; 9:27; 9:29; 9:30; 9:33; 10:5; 10:7; 10:12; 12:10; 12:18; 12:38; 13:3; 13:14; 13:24; 13:31; 13:33; 13:35; 13:36; 14:26; 14:27; 14:30; 14:33; 15:1; 15:7; 15:22; 15:23; 15:25; 16:7; 16:13; 16:22; 17:9; 17:10; 17:14; 17:24; 18:1; 18:26; 18:28; 18:29; 19:3; 19:25; 20:12; 20:30; 20:31; 21:2; 21:9; 21:10; 21:15; 21:20; 21:23; 21:25; 21:37; 22:4; 22:16; 22:24; 22:31; 22:42; 22:43; 23:2; 24:3; 24:5; 25:9; 25:11; 25:20; 25:37; 25:44; 25:45; 26:8; 26:17; 26:27; 26:30; 26:39; 26:42; 26:44; 26:48; 26:65; 26:68; 26:69; 26:70;

27:4; 27:9; 27:11; 27:19; 27:23; 27:24; 27:29; 27:35; 27:40; 27:41; 27:46; 27:54; 27:63; 28:9; 28:12; 28:18.

Kifejezésszerű példák:

gonoszt mond:

Mt 5:11: Bodogoc vattoc micor èmbeꝛec nèktec **gonoʒt mondandnac** ꝛ tůtǫkèt uldǫʒèndn^{c} ꝛ **mōdandnac** mēdʒ **gonoʒ́t** tů èllèntec haʒuduan èn ėꝛtèm – *Beati estis cum maledixerint vobis [...] et dixerint omne malum adversum vos mentientes, propter me* (l. még Mt 15:4)

igét mond:

Mt 12:32: Es valaki **mondand igėt** èmbeꝛſia èllèn / megboʟattatic nèki Ki ke· **mondād iǵėt** ſcèntlelèc èllèn / nē boʟattaticm̄g nèki ... – *Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei ...*

hamistanúságot mond:

Mt 19:18: ... ſe **mong hamiſtanoſagot** – *non falsum testimonium dices*

mond[2] (2) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'hív, nevez, ill. tart vminek; heißen, nennen bzw. halten für jn./etw.'

O = FCs_{akk} (valóságos objektum)

A_{dir} ⟶ FCs_{dat} (állandó határozó) (2)

Mt 16:13,14,15: Kinèc **mongac** èmbeꝛec èmbeꝛn^{c} fiat Es aʒoc mōdanac Egebèc Ianos baptiſtanac / Egebèc ke· Il'l'eſn^{c} / de egebèc Ieremiaſnac ag a ꝑphetac kǫʒʒǫl egn^{c} [...] Tů ke· kin^{c} **mondotoc** èngemèt hog vagoc – *Quem dicunt homines esse filium hominis? At illi dixerunt: Alii Iohannem Baptistam, alii autem Heliam, alii vero Hieremiam, aut unum ex prophetis. [...] Vos autem quem me esse dicitis?*

mondat(tat)ik[1] (9) S - O_a - V_{pass}

'mondják, kijelentik; gesagt werden, gesagt sein'

S ⟶ az első típusban formailag többnyire vonatkozó névmás, szemantikailag egy idézet

O_a ⟶ FCs_{ablat} (3), $FCs_{postpos}$ (8) (*miatt* 'által') (A 3 ablativusi forma közül kettő mellett a névutós is megjelenik, de ott inkább C-elemnek minősül, afféle eszközlő alany, a latin *per prophetam* kifejezés fordítása)

Mt 1:22: ... hog bètèllèſednec mél' **mondatot** vztol ꝑpheta miat mōduan ... – *... quod dictum est a Domino per prophetam dicentem*

Mt 27:35: Hog bètèl'l'eſednec mel' **mondattatot** ꝑphā miat monduā – *quod dictum est per prophetam dicentem*

Az utóbbi igealak csak egyszer fordul elő, lehetne íráshiba is, de van *meg/mondattatik* alak is a kódexben. L. még Mt 2:17; 8:17; 12:17; 21:4; 13:34; 22:31; 27:9. Nyolc esetben előfordul még ebben a jelentésben a *mondván vagyon* forma, amely szintén egyféle – feltehetően a latin hatására alakult – passzív szerkezetnek tekinthető ('ist gesagt'). Az O_a - ha megjelenik - itt is a *miatt* névutóval fejeződik ki. A példák a következők: Mt 2:23; 4:14; 5:21; 5:27; 5:31; 5:33; 5:38; 5:43.

mondatik[2] (10) S - A_{dir} - V_{pass}

'vminek hívják, nevezik, ill. vminek tartják; heißen, genannt bzw. für etw./jn. gehalten werden'

A_{dir} —> FCs_{dat} (10)

Mt 27:33: Es iꝯuenèc a· hèl'zè ki **mōdatic** golgatanac az az koppattac hèl'en[c] – *... qui dicitur Golgotha, quod est Calvariae locus*

Mt 19:6: Es ug ĩmaz nē **mondatnac** kettꝯn[c] de eg teſtn[c] – *Itaque iam non sunt duo, sed una caro*

Itt a latintól függetlenül szerepel az ige, a jelentése pedig némileg közelít a **mond**[2] jelentéséhez 'tart vminek'.

L. még Mt 10:2; 13:55; 26:3; 26:14; 26:36; 27:17; 27:22.

meg/mond (6) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'elmond, elmesél; sagen, erzählen'

O = többnyire MM

A_{dir} —> FCs_{dat} (6)

Mt 18:31: z iꝯuenec z **megmondac** ꝯ vzocnac / mēd azokat mel'l'ec lezn[c] uala – *... et narraverunt domino suo omnia quae facta fuerant*

L. még Mt 21:24 (2x); 22:17; 24:3; 24:25; Mk 5:33; Lk 14:21; Jo 5:15 stb. A dativusi bővítmény affinitatív és alosztályspecifikus is egyszerre.

meg/mondat(tat)ik (2) 1. S - O_a - V_{pass}
2. S - V_{pass}

'elmondják, kijelentik; gesagt werden'

1.:

Mt 24:15: Azezt micoz latangatoc a· puztolatnac vndocſagat aluan a· ſcènt hèl'en ki m̄gmōdattatot daniel pphetanac miatta – ... *quae dicta est a Daniele propheta*

Csak formailag faktitív az igető, a *miatt* névutót a latin ablativus megfelelőjeként találjuk (O_a), talán a *mondat(tat)ik* analógiás hatása érvényesül.

2.:

Mt 26:13: ... **meg mōdatic** ǫ mègèmlèkezètézè hog ǫ èzt tǫttǫ – *dicetur et quod haec fecit in memoriam eius*

L. még Mk 14:9.

MOROG (1) S - V_{itr}?

'zúgolódik, elégedetlenkedik; murren, murmeln'

Mt 20:11: z veueiec **mozognac uala** a· hazi at'a èllèn mōduan – *Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias dicentes*

L. még Lk 5:30; 19:17; Jo 6:41; 6:61; 7:12; 7:32 stb. Példáink egy részében előfordulnak *arról* utalószóval bevezetett MM-ok, ezek azonban inkább szabad okhatározónak tűnnek. Fenti példánkban a latin *adversus* fordításaként álló *ellen* névutós bővítmény esetleg vonzatnak is minősülhetne (vö. pl. *a kutya morog vkire /vki ellen/ – megmorog vkit*), de mivel másik ilyen példánk nincs, ezt is inkább szabad okhatározónak tekintettem, mindenesetre a mondatstruktúrát kérdőjellel láttam el.

MOS

meg/mos (3) S - O - V_{tr}

'mosva megtisztít; waschen'

Mt 27:24: viz veuē a· nép elǫt **megmoſa** ǫ kèzet – *accepta aqua, lavit manus coram populo*

L. még Mt 6:17; 15:2, Jo 13:12; 13:14 stb.

MÚLIK

el/múlik[1] (1) S - ?A_{dir} - V_{itr}

'elmegy, weggehen' (1)

?A_{dir} —> $Hszó_{ablat}$

Mt 15:29: Es micor īnèn i^c **èlmultuolna** – *Et cum transisset inde Iesus*

L. még Lk 10:31; 10:32 stb.

el/múlik[2] (1) S - V_{itr}

'(az idő) eltelt, későre jár; es ist zu spät'

Mt 14:15: z az idǫ īmar **elmult** – *et hora iam praeteriit*

L. még Mk 6:35 (ua.).

el/múlik[3] (4) S - V_{itr}

'elpusztul; zugrundegehen'

Mt 24:34, 35: nē **mulic èl** è nēʒet mignē mēd èʒec legènèc / meṅ z fǫld **èlmulnac** / dè èn igéim **èlnē mulnac** – *non praeteribit generatio haec, donec omnia haec fiant. Caelum et terra transibunt, verba autem mea non prateribunt*

L. még Mt 5:18; Mk 13:30: 13:31; Lk 21:32; 21:33 stb.

elöl/múl (1) S - O - V_{tr}

'megelőz; zuvorkommen, überholen'

Mt 21:31: mēt a ièlenualo bunǫs muuelkedetbèliec z a pazaʒnac **èlǫl mulnac** tütǫkèt iſtenn[c] ozʒagaban – *quia publicani et meretrices praecedent vos in regnum dei*

L. még Mk 6:45; 6:48; 11:9.

Vö. **elöl/kel**

MUNKÁLKODIK (3) S - V_{itr}

'dolgozik; arbeiten'

Mt 6:28: Laſſatoc a mèzǫn[c] liliomit / miképpè(n) nǫnèc nē **mu(n)kalkodnac** ſē fonnac – ... *non laborant neque nent*

Mt 11:28: Iǫuètec èn hoʒiam mēd kic **mu(n)kalkottatoc** z megtèzhèſǫltètec – *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis*

L. még Mt 21:28; Lk 12:27; Jo 4:38 (2x) stb. Az utóbbi példa egyik adatában tárgya is van az igének, az értelme inkább 'csinál, elvégez; machen, bearbeiten'.

Vö. **művelkedik**

MUTAT (6) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'(vmilyen mozdulattal) vkire, vmire irányítja a figyelmet; zeigen'

O = FCs_{akk} (5); Inf (1)

A_{dir} ⟶ FCs_{dat} (6)

Mt 4:8: z **mutata** nèki mend èʒ vilagnac ozʒagit z ǫ diLǫſegit – *et ostendit ei omnia regna mundi et gloriam eorum*

Mt 3:7: Kelke kigocnac nemȝèti ki **mutatot** nèktec èlſutnotoc iſtènnèc iǫuendǫ haȝagiatol – *Progenies viperarum, quis demonstravit vobis fugere a ventura ira* (szó szerinti fordítás)

L. még Mt 8:4; 16:1; 22:19; 24:1. A dativusi bővítmény minden adatban megjelenik, tehát abszolút affinitatív.

MŰVEL (1) S - V_{itr}

'dolgozik; arbeiten'

Mt 20:12: Eȝ vtolſoc eg idèiglèn **muuèltèc** ȝ vèlǫnc egènlǫcke tǫttèd aȝokat – *Hi novissimi una hora fecerunt ...*

Nincs több adat a kódexben.

művelkedik (4) 1. S - V_{itr} (1)
2. S - O - V_{tr} (3)

1. 'dolgozik; arbeiten'
2. 'vmit tesz, cselekszik; machen'
O = vmilyen cselekvés (komplementív tárgy)

1.:

Mt 25:16: Elméne ke· ki aȝ ǫt giȝat vǫttǫ vala / ȝ **múuèlkeduen** ńèȝè a· felet mas ǫtǫt – ... *et operatus est in eis, et lucratus est alia quinque*

L. még Jo 5:17 (2x) stb. Mk 6:14 alatt – ugyanezzel a struktúrával – 'történik; geschehen' jelentésben áll az ige, bár ez esetleg íráshiba is lehet, l. **művelkedtetik**. Jo 3:20 alatt a *gonoszol művelkedik* szerkezetben 'cselekszik; handeln' az értelme, közelít tehát a 2. jelentéshez.

2:

Mt 4:17: Penitēciat **múuèlkeggètec** – *Paenitentiam agite*

Mt 7:23: tauoȝiatoc èl èn tǫllèm mēd kic **muuèlkettec** hamiſſagot – *discedite a me qui operamini iniquitatem*

Mt 26:10: ... meȝt io múuèlkedètet **múuèlkedet** èn raitam – *opus enim bonum operata est in me*

L. még Lk 13:3; 17:3; Jo 6:30; 9:4 stb.

művelkedtetik (1) S - V_{pass}

'tetetik, történik; gemacht werden, geschehen'

Mt 14:2: ȝ aȝeȝt **múuèlkèdtètnèc** è ioȝagoc ǫ bènne – *et ideo virtutes operantur in eo*

Nincs több adat a kódexben. Az ige inkább mediális értelmű, a szenvedő forma nyilván a latinhoz való ragaszkodás miatt került a szövegbe. Mint a **művelkedik**

szócikkében is jeleztem, Mk 6:14 alatt (ennek a példának a párhuzamos helyén) a *művelkedik* található meg ebben a jelentésben, bár ez lehet, hogy íráshiba, mert a latinban ott is a passzív *operantur* ige áll.

NEHEZEDIK

meg/nehezedik (1) S - V_{itr}

'nehézzé lesz, elnehezedik; schwer werden'

Mt 26:43: z lèle ǫkèt alattoc mezt ǫ ʒèmec **m̄gnèhèʒedet vala** – ... *erant enim oculi eorum gravati*

L. még Mk 14:40, Lk 21:34 - az utóbbi példában egy esetleges fakultatív vonzat is megjelenik, de egyéb példák hiányában nem tudunk biztosat mondani: netalantal **megnèhèʒeggèn**[c] (!) tù ʒuuètec tozkoffaggal z réʒègfeggèl / z è uilagnac ʒozgalmaʒatoffagaual – *ne forte graventur corda vestra in crapula et ebrietate et curis huius vitae*. Ez a – tematikai szerepe alapján valójában Kauzátor szerepű – bővítmény (mediális ige) a latintól eltérően kapja a *-VAL* ragot.

nehezel (1) S - A_{dir} - V_{itr}

'bánt vkit, zaklat; jn. bekümmern, belästigen'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{sublat}$

Mt 26:10: Mit **nèhèʒèltec** è nēbezizè – *Quid molesti estis huic mulieri*

Nincs több adat Máténál, de l. még Mk 14:6; Lk 11:7; 18:5. Érdekes módon, ezekben a példákban az A_{dir} nem FCs_{sublat}, hanem FCs_{allat}, pl. Lk 11:7: Ne **nèhèʒel'** èn hoʒiam – *Noli mihi molestus esse*. Látható tehát, hogy itt is eltér a fordító a latintól, de ebben a három példában más vonzatot használ, mint a Máté-evangéliumban. (Ez talán magyarázható azzal is, hogy az utóbbinak más személy a fordítója, mint a másik három evangéliumnak, vö. pl. Forgács 1987.) Egyébként a NySz. II, 946 csak sublativusi vonzatokat közöl, s a jelentést is csak 'sich beschweren, etw. übel aufnehmen' értelemben adja meg, ami inkább megfelel a *neheztel vkire* kifejezésnek (vö. NySz. II, 950), holott a MK-ben a jelentés a latin, de a szöveg értelme alapján is sokkal inkább 'háborgat, zaklat, zavar', vö. a mai fordítással is.

NÉMUL

meg/némul (1) S - V_{itr}

'elhallgat, elnémul; verstummen'

Mt 22:12: ... z a **megnemola** – *At ille obmutit*

L. még Mk 1:25; 4:39; Lk 4:35. Ezek mind E./2. felsz. módú adatok.

meg/nevet (1) S - O - V_{tr}

'kinevet; auslachen'

Mt 9:24: Es **megmꝑuèticuala** ꝑtèt – *Et deridebant eum*

L. még Mk 5:40; Lk 8:53; 16:14; 23:35.

NINCS (9)

1. S - A_{adir} - V_{itr} (5)
2. S_{px} - [A_{dir}] - V_{itr} (3)
3. S - V_{itr} (1)

1. 'főige, a *van* tagadó alakja; sein

A_{adir} ⟶ FCs_{iness} ; FCs_{com}; $Hszó_{loc}$ (2); $Hszó_{mod}$ (1)

2. 'nem birtokol; etw. nicht haben' (3)

A_{dir} ⟶ FCs_{dat}, el is maradhat, ilyenkor az S személyragja utal a birtokosra

3. 'nem létezik; existiert nicht' (1)

1.:

Mt 12:30: Ki **ninꝰ** èn vèllèm (!) èn èllènem vagon – *Qui non est mecum, contra me est*

Mt 14:17: **ninꝰ** it / hanem ꝰac ꝑt kèṅèꝛ ꝛ kèt hal – *Non habemus hic nisi quinque panes et duos pisces* (eltér a latintól)

L. még Mt 13:57; 18:14; 28:6; Lk 24:6; Jo 8:44 stb.

2.:

Mt 8:20: èmbeꝛfianac ke· **ninꝰ** houa ꝑ fèiet haitani – *Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet*

Mt 16:8: ... mẽt keṅèꝛètec **inꝰen** – *quia panes non habetis?*

L. még Mt 25:29; Lk 9:13; Jo 4:17 stb.

3.:

Mt 22:23: kic ug mõdnac hog **inꝰ** felkèlet – *qui dicunt non esse resurrectionem*

L. még Mk 4:22; Lk 8:17 (2x) stb.

Vö. **VAN, LESZ**[1]

NŐ (4) S - V_{itr}

'növekszik, nagyobbodik; wachsen'

Mt 6:28: Laſſatoc a· mèʒꝑn[c] liliomit / miképpẽ **nꝑnèc** nẽ mu(n)kalkodnac ſẽ fonnac – ... *quomodo crescunt*

L. még Mt 13:26; 13:30; 13:32; Mk 4:27; Lk 12:27 stb.

fel/nő (1) S - V_{itr}

'teljes fejlettségét és nagyságát eléri; aufwachsen, heranwachsen'

Mt 13:7: ꝛ a· tuuiſſec **felnèuen**^{c} – *et creverunt spinae*

L. még Mk 4:7; 4:32 (*nag faia* - nem affinitatív, tehát C_{event}); Lk 8:7; Jo 3:30.

NYÁJASKODIK (1) S - ?A_{adir} - V_{itr}

'tartózkodik, (össze)gyülekezik vhol; sich versammeln'

?A_{adir} —› FCs_{iness}

Mt 17:21: Ǫk ke· galileaban **ṅaiaſkoduā** mōda aʒocnac i^{c} – *Conversantibus autem eius in Galilea dixit illis Iesus*

Nincs több adat a kódexben, tkp. értékelhetetlen, ezért a kérdőjel a mondatformában, bár valószínű, hogy a helyhatározó alosztályspecifikus A-nak minősíthető, vö. **lakozik**.

NYAKAZ

meg/nyakaz (1) S - O - V_{tr}

'lefejez; enthaupten'

Mt 14:10: ꝛ **megṅakaʒa** Ianoſt a· tǫmlǫcbèn – *et decollavit Iohannem in carcere*

L. még Mk 6:16; Lk 9:9.

NYEL

el/nyel (1) S - O - V_{tr}

'nyeléssel a gyomrába juttat vmit, lenyel; hinunterschlucken'

Mt 23:24: Vac vèʒèꝛec kic a· ʒuṅogot ki ʒ́ùꝛitèc a· tèuet ke· **èl ṅèlitèc** – ... *camelum autem glutientes*

Nincs több adat a kódexben, de háromszor előfordul még – bár Máténál egyszer sem – a *be/nyel* ige, átvitt, 'vmilyen vagyont fölél' jelentésben: Mk 12:40; Lk 15:30; 20:47.

NYER (5) S - O - V_{tr}

'(ügyességgel v. szerencsével) anyagi haszonra tesz szert; gewinnen'

Mt 16:26: Meꝛt mit haʒ́nal èmbeꝛn^{c} ha mēd è uilagot **ṅèꝛie** – ... *si mundum universum lucretur*

Mt 25:16: Elmėne ke· ki aʒ ǫt giꝛat vǫttǫ vala /ꝛ mùuèlkeduen **ṅèꝛè** a· felet mas ǫtǫt – ... *et lucratus est alia quinque*

L. még Mt 25:17; 25:20; 25:22; Mk 8:36; Lk 19:36 stb.

meg/nyer (1) S - O - V_{tr}

'(magatartásával) fölkelti vkinek a rokonszenvét, meggyőzi egy ügy igazáról; gewinnen, überzeugen'

O = +Hum

Mt 18:15: Ha tegedèt halgatand **megṅèzted** te atadfiat – ... *lucratus eris fratrem tuum*

Nincs több adat a kódexben.

NYÍLIK

meg/nyílik (4) S - V_{itr}

'nyílás lesz rajta, kinyílik; sich öffnen'

Mt 3:16: ʒ ime **megṅilanac** nèki meṅnèc – *et ecce aperti sunt ei caeli*

Mt 9:30: Es **megṅilec** ǫ ʒèmèc – *Et aperti sunt oculi eorum*

L. még Mt 20:33; 27:52; Mk 7:35; Lk 1:64 stb.

meg/nyit (5) 1. S - O - V_{tr} (4)
2. S - V_{itr}? (1)

1. 'vmit kinyit; etw. öffnen'
2. 'kinyitja az ajtót; die Tür öffnen'

1.:

Mt 2:11: ʒ ǫ kenɪèc **megṅituan** / aianlanac nèki aiandokocat – *et apertis thesauris suis obtulerunt ei munera*

Mt 13:35: **Megṅitom** èn ʒamat peldabèʒedecbèn – *Aperiam in parabolis os meum*

L. még Mt 5:2; 17:26; Jo 9:30; 9:32.

2.:

Mt 25:11: (ʒ bèzèkèʒtetet aʒ aito Mentǫl vtolbʒèz ke· aʒ egèb ʒùʒèc es èliǫuenèc monduan /) Vz **ṅiſd m̄g** nèkǫnc – *Domine, aperi nobis*

Furcsa ez a példa, mert a tárgy hiányzik, belesűrítődik az ige jelentésébe (vö. *keres, lel, vet* stb.), mégis tárgyas ragozást találunk.

L. még Jo 10:3 (és a **meg/nyittatik** adatait).

meg/nyittatik (2) [S] - V_{pass}

'kinyitják (az ajtót); (die Tür) wird geöffnet'

Mt 7:7,8: ... koltagiatoc z **megṅittatic** tunèctec / Mezt mēden ki kèz vèʒèn z ki kèzèſ lèl / z koltagonac **megṅittatic** – *pulsate et aperietur vobis [...] et pulsanti aperietur*

Az S szemantikailag értődik oda, ill. belesűrítődik az ige jelentésébe – vö. **keres, lel, vet** stb.

L. még Lk 11:10; 11:11 (ua.).

NYOM

meg/nyomod (1) S - O - V_{tr}

'letapos, széttapos; zertreten'

Mt 7:6: nètalantal **megṅomoggac** aʒocat ǫ labockal – *ne forte conculcent eas pedibus suis*

L. még Lk 12:1.

meg/nyomodtatik (1) S - V_{pass}

'letapossák, széttapossák; zertreten werden'

Mt 5:13: (... ha a· ſo èlèṅeʒèndic mibè ſoʒatic / ſēmirè kellǫ touabba / hanē hog ki vèttèſſèc /) z èmbèrectǫl **megṅomottaſſec** – ... *et conculcetur ab hominibus*

L. még Lk 8:5; 21:24.

NYUGSZIK (1) S - V_{itr}

'a nyugalom állapotában van, pihen; ruhen'

Mt 26:45: Alogatoc ĩmaz z **ṅugoggatoc** – *Dormite iam et requiescite*

L. még Mk 14:41 (ua.); Lk 12:19.

meg/nyugoszik (1) S - ?A_{adir} - V_{itr}

'megpihen; sich ausruhen'

?A_{adir} ⟶ FCs_{iness}

Mt 8:11: (ſokac iǫn^{c} nap kèlèttǫl z nap ṅugattol) / z **m̄gṅugoʒnac** Abzachāmal z Iſaackal / z Iacobbal meṅṅècn^{c} oʒagaban – *et recumbent cum Abraham et Isaac et Iacob in regno caelorum*

L. még Lk 10:6; 13:19; 13:29 – ezekben van A_{adir}, mindössze egyszer (Mk 6:31) nincs, tehát affinitatív bővítménynek (fakultatív vonzatnak) látszik, de mivel nincs több adat a kódexben, ez csak valószínűsíthető, ezért a kérdőjel.

NYÚJT (2) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'(kezében tartott tárgyat) vki felé közelít, h. az átvegye, (oda)nyújt; jm. etw. reichen'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{dat}$

Mt 7:9:10: Auag mėl' aʒ èmbeɀ tù kǫʒʒǫlletec kitǫl ha ǫ fia keṅèɀèt keɀènd minē kǫuèt **ṅoit** nèki / ag ha halat kėɀènd minèm kegot **ṅoit** nèki – ... *numquid lapidem porriget ei? [...] numquid serpentem porriget ei*

L. még Lk 11:11; 11:12; 24:30; Jo 13:26. Egyszer (Lk 22:53) 'kezét vkire nyújtja' jelentést találunk.

ki/nyújt (4) S - O - V_{tr}

'(kezet) kinyújt, kiegyenesít; herausstrecken'

O = a kódex összes adatában a *kéz* szó fordul elő tárgyként

Mt 12:13: **Noẏd ki** te kèʒedèt / ɀ **ki ṅoita** – *Extende manum tuam. Et extendit*

L. még Mt 8:3; 14:31; Mk 3:5 (2x); Lk 5:13; 6:10 (2x).

OLD

meg/old (1) S - O - V_{tr}

'köteléktől szabaddá tesz, elold; losbinden'

Mt 21:2: (ɀ legottan leltec eg megkǫtǫʒǫt nǫſten ʒamaɀt / ɀ ǫ vèhmet ǫ vèle) **oggatocm̄g** / ɀ hoʒiatoc ènnèkem – ... *solvite et adducite mihi*

L. még Mk 1:7; 11:4; Lk 3:16; 13:15; Jo 1:27.

meg/oldoz (2) S - O - V_{tr}

átv.: 'vkit feloldoz (bűntől megszabadít); erlösen'

O = ebben a jelentésben mindig +Hum

Mt 16:19: Es valakit **megodoʒandaʒ́** fǫldǫn megodoʒot leʒ́en meṅṅècbèn es – *et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in caelis*

L. még Mt 18:18. Nincs több adat a kódexben.

OLT

meg/olt (1) S - O - V_{tr}

'vminek az égését megszünteti, elolt; (aus)löschen'

Mt 12:20: ... ɀ füſtǫlgǫ fat **megnem olt** / mignē vèti ǫ gǫʒǫdèlmet itelètɀe – ... *et linum fumigans non extinget*

Nincs több adat a kódexben.

OLVAS (7) S - O - V_{tr}

'írásjelek során szemével végighaladva a szöveg értelmét fölfogja; lesen'

O = példáinkban mindig MM

Mt 12:3: Nē **oluaſtatoc ė** / mit tǫt legèn dauid mikoɔ megèhėʒet – *Non legistis quid feceret David, quando esuriit*

L. még Mt 12:5; 19:4; 21:16; 21:42; 22:31; 24:15.

OMLIK (2) S - A_{dir} - V_{itr}

'rázúdul vmire, nekiront vminek; an etw. stoßen'

A_{dir} ⟶ FCs_{sublat}

Mt 7:25: ꝛ futtanac ʒelec / ꝛ **omlottanac** a· haʒɔa – ... *et irruerit in domum illam*

L. még Mt 7:27; Mk 7:25; Lk 6:48; 6:49, 11:17. Mk 3:10 és Lk 5:1 alatt az ige jelentése '(oda)nyomul vkihez, tolong vki körül; sich um jn. drängen, jn. überrumpeln'. Ilyenkor az A_{dir} kiegészítendő a +Hum specifikációval.

OROZ

el/oroz (4) S - O - V_{tr}

'eltulajdonít, ellop, elrabol; stehlen, rauben'

Mt 27:64: (paɔanʟolʼlʼad aʒeɔt ǫɔiʒtètni a· kopoɔſot haɔmad napiglan / netalantal *e*liǫn^{c} ǫ taneituani /) ꝛ **èl vɔoʒiac** ǫtèt – ... *et furentur eum*

L. még Mt 6:19; 6:20; 28:13.

ORSZÁGOL (1) S - ?A_{adir} - V_{itr}

'uralkodik; herrschen, regieren'

?A_{adir} ⟶ FCs_{iness}

Mt 2:22: Haluā ke· hog Aɔchellaus **oɔʒaglana** Iudeaban / Heɔodèſeɔt ǫ atʼtʼaeɔt – *Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudea pro Herode patre suo*

L. még Lk 1:32. Az locativusi bővítmény itt is megvan, ezért valószínű annak vonzat (sőt talán kötelező vonzat) volta, ám egyéb adatok híján ez nem dönthető el biztosan, ezért a kérdőjel.

OSTOROZ

meg/ostoroz (2) S - O - V_{tr}

'vkit. ostorral verve kínoz; jn. (aus)peitschen'

O = FCs_{akk} (1), partitivus? (1)

Mt 10:17: ... ꝛ ǫ gǫlèkeʒètecbèn **meg oſtoɔoʒnac** tùtǫkèt – *et in synagogis suis flagellabunt vos*

Mt 23:34: (Aʒeɹt im èn èɹèʒtec tù hoʒiatoc ꝑphetakat ɾ bǫlʟèkèt / ɾ iraſtudokat / ɾ aʒoc kǫʒʒǫl tù megǫltǫc ɾ megfèʒ́éitetec) / ɾ aʒoc kǫʒʒǫl **megoſtoɹoʒ́toc** tù ſinagogatocban – ... *et ex eis flagellabitis in synagogis vestris*

Második példánkban hiányzik az FCs_{akk}, ez nyilván a latinhoz való ragaszkodás eredménye, esetleg *azok közül* = partitivus?

L. még Mk 10:34; Lk 18:33; Jo 19:1. Van még két adat a kódexben a passzív *meg/ostoroztatik* igére (Mt 20:19; 27:26), de mindkettő igeneves, ezért nem vettem fel külön szócikknek őket.

OSZT

meg/oszt (2) S - O - V_{tr}

'eloszt, szétoszt; etw. teilen'

Mt 27:35: Mi vtan ke· megfèʒ́eitèttec volna ǫtèt **meǵ oʒ́tac** ǫ ruhaiat ṅilat èɹèʒtuē [...] **Meǵoʒ́tottac** ǭ magocnac èn ruhamat – ... *diviserunt vestimenta eius sortem mittentes [...] Diviserunt sibi vestimenta mea*

L. még Mk 6:41; 15:24; Lk 15:12; Jo 19:24. A kódex hat adatából háromban előfordul a dativusi bővítmény, ez azonban inkább C-elemnek minősíthető.

ÖL

meg/öl (14) S - O - V_{tr}

'vkit életétől (szándékosan) megfoszt; töten'

Mt 21:38,39: Eʒ a· magʒat iǫuètec **ǫl'l'ùcmeg** ǫtèt [...] ɾ megfoguan ǫtèt a· ʒ́ǫlǫbǫl ki uètec ɾ **megǫlec** – ... *venite, occidamus eum [...] Et apprehensum eum eiecerunt extra vineam et occiderunt*

L. még Mt 2:16; 10:28; 17:22; 21:35; 22:6; 23:31; 23:35; 23:37; 24:9; 26:4; Lk 13:34; Jo 16:2 stb.

Mt 23:34 alatt van egy példánk (szövegét l. fentebb a **meg/ostoroz** szócikkében), amelyből elmarad az O, ez lehet csupán a latinhoz való túlzott ragaszkodás eredménye, de esetleg felfogható úgy is, hogy az *azok közül* partitivusi értelmű.

meg/öletik (2) S - V_{pass}

'szándékosan megfosztják életétől; getötet werden'

Mt 22:4: Im èn èbėdē keʒ En bikaim ɾ èn haʒi madaɹim **megǫlèttèc** – ... *tauri mei et altilia occisa sunt*

Mt 16:21: ... meɹt ǫnèki ihɹlm̄bè kėl mēni [...] ɾ **megǫlètni** – ... *quia oportet eum ire Hierosolymam [...] et occidi*

Első példánkban az állítmány esetleg passzív igenévként is értelmezhető. L. még Mk 8:31; 9:30; Lk 9:22.

öldök(öl) (2) S - V_{itr}

'öl; töten'

Mt 5:21: (monduā vagō a· venecn^c) Ne **ǫldǫkl'ih** ki ke· **ǫldǫkènd** mélto leʒē itélètnèc – *Non occides; qui autem occiderit, reus erit iudicio*

L. még Mk 10:19; Lk 18:20. Mindegyik példa S - V_{itr} szerkezetű, de van a kódexben *ember öldökő* szószerkezet is, pl. Mt 15:19.

ÖLTÖZIK (1) S - ?A_{adir} - V_{itr}

'ruházkodik, ruhát visel; sich kleiden'

?A_{adir} ⟶ $FCs_{instrum}$

Mt 6:25: ne legètec ʒoʒgalmaʒatoſoc tù lelketecn^c mit egètec / ag tù tèſtetecn^c miuèl **ǫltǫʒiètec** – ... *neque corpori vestro quid induamini*

L. még Lk 8:27; 16:19. Több adat nincs az igére a kódexben. Az első példában szintén $FCs_{instrum}$ a határozó, a másodikban viszont FCs_{illat}, ennek jelentése viszont már inkább 'ruhát felvesz; sich anziehen'. A kevés adat alapján nem igazán eldönthető, hogy A-ról vagy C-ről van-e szó, az *öltöztet* alapján azonban valószínűsíthető a vonzat szerep.

Vö. **FEDEZ**

öltöztet (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'vkire ruhát (rá)ad; jn. anziehen'

A_{dir} ⟶ FCs_{illat}

Mt 27:31: (... le vetkeʒtetec ǫtèt a· palaſtbol /) ʒ **ǫltǫʒtètec** ǫtèt ǫnǭ ʒuhaiaba – ... *et induerunt eum vestimentis eius* (a vonzat eltér a latintól)

L. még Mk 15:17; 15:20; Lk 23:11; (Lk 15:22 - *meg/öltöztet*). Mk 6:9 alatt megtalálható a *-VAL* ragos vonzattal álló variáns is 'ruház; jn. kleiden' jelentésben.

Vö. **FEDEZ**

ÖNT

öt(t) (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'tartály, edény szándékos megdöntésével vhova ömölni késztet vmit; gießen, schütten'

A_{dir} ⟶ FCs_{sublat}

Mt 26:7: (hoʒia vepec eg nèmberi / valuā eg alabaſtrom dzagalatoſ kènètét /) z **ǫtte** aʒt aʒ vlǫnèc fèiezè – *et effudit super caput ipsius recumbentis*

L. még Mk 14:3 (ua.). Bár csak ez a két adat van a kódexben, nagyon valószínű, hogy a sublativusi bővítmény vonzat, ezt erősítik a BK adatai is (pl. 22:14; 100:19; 208:29).

el/ötletik (3) S - V_{pass}

'elöntik, elfolyik ill. kiontják; verschüttet bzw. vergossen werden'

Mt 9:17: ... mezt vg a· tǫmlǫc megʒakadoʒnac / z a· boz **èlǫtlètic** – ... *et vinum effunditur*

Mt 26:28: (mēt èʒ èn vèzē vỳ tǫzuēnèc) ki ſokakezt **èlǫtlètic** bünǫcnèc boLanat'ťaza – ... *qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum*

L. még Mt 23:35; Mk 2:22; 14:24; Lk 5:37; 22:20.

ŐRIZ (4) S - O - V_{tr}

1. 'vkit szemmel tart, hogy meg ne szökjön; bewachen' (3)
2. 'hosszabb időn át megőv, megtart; behüten' (1)

1.:

Mt 27:36: z vluē **ǫziʒicuala** ǫtèt – *Et sedens servabant eum*

Mt 27:65: Mēńètec **ǫziʒietec** mikent tuggatoc – *ite, custodite sicut scitis*

L. még Mt 27:54; Mk 5:14; Lk 8:34 stb. Van két példa az *őriztetik* igére is Máténál (S - V_{pass}), de mivel mindkettő igeneves formájú, nem vettem fel külön szócikknek őket (Mt 8:30; 27:64).

2.:

Mt 19:20: Mènd èʒekèt **ǫziʒtèm** mēd èn ifiudadſagomtol foguā – *Omnia haec custodivi a juventute mea*

L. még Lk 18:21; Jo 12:25; 17:12 stb.

őrizkedik (3) S - A_{dir} - V_{itr}

'vigyáz, h. vki ne legyen a kárára; sich vor etw. hüten'

A_{dir} —› FCs_{ablat}

Mt 16:11: (Mirè nē èztitèc mezt nē a· keńèzècrǫl mōdottam tünèktec) / **ǫziʒkeggètec** a· leualtacnac z a· ſaduceoſocnac kouaʒitol / de a· leualtacnac z a· ſaduceoſocnac tanuſagoctol – *Cavete a fermento pharisaeorum et sadducaeorum? Tunc intellexerunt quia non dixerit cavendum a fermento panum, sed a doctrina pharisaeorum et sadducaeorum* (eltér a latintól, rövidít)

L. még Mt 10:17; 16:6; Mk 12:38; Lk 12:15.

ÖRÜL (5)

1. S - V_{itr} (4)
2. S - ?A_{adir} - V_{itr} (1)

'örömet érez, öröme van; sich freuen'

?A_{adir} —› $FCs_{superess}$

1.:

Mt 2:10: Latuan ke· a· ʟillagot **ǫrǫltènèc vala** iǵèn nag ǫʒǭmèl – *Videntes autem stellam gavisi sunt gaudio magno valde*

L. még Mt 5:12; 25:21; 25:23; Mk 14:11; Lk 22:5; Jo 20:20 stb.

2.:

Mt 18:13: ... bizoṅ mondom hog inkab **ǫʒǫl** raita / hog nē a· kilenć ʒaʒ kilènćen (!) – ... *amen dico vobis, quia gaudet super eam magis quam super nonagintanovem*

Más a bővítmény formája, mint ma, de a NySz. II, 1194-5. tanúsága alapján másutt is találunk ilyen adatokat. Nem igazán dönthető azonban el, hogy A- vagy C-elemről van-e szó, példáinkban ugyanis nem affinitatív az okhatározó. Formájukra nézve a kódexben találunk az okhatározó helyzetében FCs_{iness} (pl. Lk 1:14) és FCs_{caus} (-ÉRT ragos) alakokat is, többnyire azonban az S - V_{itr} szerkezet fordul elő. Részben mai nyelvérzékünk alapján, részben a *vki örül vminek – vmi megörvendeztet vkit* transzformációk figyelembevételével – kérdőjellel – mégis felvettem a mondatformába mint fakultatív vonzatot.

PARANCSOL (21)

1. S - O - A_{dir} - V_{tr} (1)
2. S - O - V_{tr} (6)
3. S - A_{dir} - V_{itr} (5)
4. S - A_{dir} - A_{adir} - V_{itr} (9)

'vmit parancsként elrendel; befehlen'

O = $Pron_{akk}$ (3), Inf (4), egyszer csak a ragozás utal rá

A_{dir} —›FCs_{dat} (15)

A_{adir} —› MM_{mod} (8)

A MM típusa utalószó híján nehezen eldönthető, ráadásul többnyire alanyi, ill. tárgyas ragozású olvasat egyaránt lehetséges. Lévén azonban szó mondást jelentő igéről (vö. pl. **mond**, **beszél**) inkább tárgy értékű $Pron_{mod}$ (*úgy*) várható utalószóként, bár előfordul ebben a korszakban tárgyi vonzat is a *parancsol* mellett, vö. Haader 1995: 528 is.

1.:

Mt 28:20: ... taneituan ǫkèt taʒtanioc mēdenėket valamelľekèt **paʒāʟoltam** tùnèctęc – *docentes eos servare omnia quaecumque mandavi vobis*

2.:

Mt 8:4: ... ꝛ aiādokoʒiad aʒ aiandokot / mel'l'èt **paꝛanʟolt** Moẏſes aʒocnac tanoſagocra – *et offer munus, quod praecepit Moyses, in testimonium illis*

Mt 27:64: **paꝛanʟol'l'ad** aʒeꝛt ǫꝛiʒtetni a· kopoꝛſot haꝛmad napiglan – *Iube ergo custodiri sepulchrum usque in diem tertium*

L. még Mt 14:9; 19:7; 27:58.

3.:

Mt 8:26: Tahat fėlkèluē **paꝛanʟola** a· ʒèlècn^{c} ꝛ a· tèngeꝛn^{c} / ꝛ lǫtuala nag ʟėndèſſeg – *Tunc surgens imperavit ventis et mari ...*

L. még Mt 4:6; 10:5; 11:1; 17:9.

4.:

Mt 1:24: Ioſeph ke· felkèluen almabol / tǫn mikent **parāʟola** ǫ nèki vꝛnac angala – *Exsurgens autem Ioseph a somno fecit sicut praecepit ei angelus Domini*

Mt 14:28: Vram ha te vag **paranʟol'** nekem / hog iuthaſſac tè hoʒiad a· viʒèken – *Domine si tu es, iube me ad te venire super aquas* (a latin ellenére mellékmondat, de alanyi ragozás)

Mt 15:35: Es **paranʟola** a· gǫlèkeʒètn^{c} hog lè ùlnėn^{c} a· fǫldǫn – *Et praecepit turbae, ut discumberent super terram*

Az utóbbi példa felfogható tárgyas ragozásúnak is, ez esetben A_{adir} helyett O van a struktúrában.

L. még Mt 8:18; 12:16; 14:19; 16:20; 21:6; 26:19.

PARÁZNÁLKODIK (1) S - V_{itr}

'kicsapongó nemi életet él; Unzucht treiben | házasságot tör, ehebrechen'

Mt 5:27: Ne **paꝛaʒnalkoggal** – *Non moechaberis*

L. még Mk 10:12.

meg/paráználkodik (1) S - V_{itr}

'paráználkodik (befejezett aspektus); Unzucht treiben, ehebrechen (perfektiver Aspekt)

Mt 5:28: menden ki latand nemberiet ǫtèt keuantara / īmar **megpaꝛaʒnalkodot** ǫmiatta ǫ ʒùuebèn – ... *iam moechatus est eam in corde suo*

Nincs több adat a kódexben, nehezen értékelhető, nyilván a latinhoz való ragaszkodás szülte ezt a formát.

paráználkodtat (1) S - O - V_{tr}

'okozza, hogy vki paráználkodjon; jn. zur Unzucht verleiten'

Mt 5:32: mēdʒ ki èlhaganga ǫ felèſeget paraʒnaſagnac okanalkùl / a **paraʒnalkottat'ť'a** ǫtèt – *omnes qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam moechari*

Nincs több adat a kódexben, itt is a latinhoz való ragaszkodás hozhatta létre ezt a furcsa faktitív formát. A mai fordításban ez áll: *okot ad neki a házasságtörésre.*

PIRÍT

meg/pirít (2) S - O - V_{tr}

'lepirít, megdorgál, leszid; jn. rügen, tadeln, anfahren'

Mt 19:13: Ǫ taneituańi ke· **megpozeit'acuala** aʒokat – *Discipuli autem increpabant eos*

L. még Mt 17:17; Lk 4:35; 8:24; 9:42; 9:55; 18:15, 18:39; 19:13; 23:40.

PLÁNTÁL (2) S - O - V_{tr}

'elültet; pflanzen'

O = vmilyen növény

Mt 15:13: Menden plantalat kit nē **plantalt** èn meńńèi ať'am ki iztatic – ... *quam non plantavit Pater meus caelestis* ...

L. még Mt 21:33; Mk 12:1; Lk 20:9. Lk 17:28 alatt a tárgyi bővítmény hiányzik.

PÖK (1) S - A_{dir} - V_{itr}

'szájából nyálat vet ki, köp; spucken'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{sublat}$

Mt 26:67: Tahat **pǫken**[c] ǫ ǫzćaiaza (!) – *Tunc exspureunt in faciem eius* (a vonzat formailag eltér a latintól)

L. még Mk 14:65, itt is sublativusi a vonzat.

POREJT – l. **PIRÍT**

PRÉDIKÁL (7) 1. S - O - V_{tr} (5)
2. S - V_{itr} (2)

'prédikációt mond (vmiről); predigen'

O = speciális (pl. evangélium), ill. MM, bár ez nem mindig egyértelműen a *prédikál*hoz kapcsolódik, hanem más mondást jelentő igéhez (pl. *mond*)

1.:

Mt 4:23: z **pdicaluan** ozʒagnac ewangeliomat – *et praedicans evangelium regni*

Mt 10:7: Meńńètec ke· **pzedical'l'atoc** mōduan / Mezt èlkǫʒèlèit meńńècn^{c} ozʒaga – *Euntes autem predicate dicentes ...*

L. még Mt 9:35; 4:16; 10:27; Mk 16:15 stb.

2.:

Mt 11:1: èlméne īnèn / hog taneitana z **pdicalna** ǫ vazofocban – ... *ut doceret et praedicaret in civitatibus eorum*

L. még Mt 3:1; Mk 16:20 stb.

prédikáltatik (2) S - V_{pass}

'prédikálják, hirdetik; gepredigt werden'

S = speciális (pl. evangélium)

Mt 24:14: Es **pdicaltatic** aʒ ozʒagnac ewāgelioma mēd èʒ vilagbā mēdʒ nēʒètecn^{c} tanofagocza – *Et praedicabitur hoc evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus*

L. még Mt 26:13; Mk 14:9; Lk 12:3; 24:27.

PRÓFÉTÁL (3) 1. S - V_{itr} (2)

2. S - O - V_{tr} (1)

'(próféta) vmely tanítást hirdet; prophezeien'

O = tkp. MM, a ragozás utal vissza a szövegelőzményben elhangzott kijelentésre, vö. **mond, beszél** stb.

1.:

Mt 7:22: Vzam nēdè te nèuèdbè **pphetaltonc** ė – *Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus*

Mt 15:7: Kepmutaloc iol **pphetalt** ifayas pphā turolatoc (!) monduan E nepec aiakockal tiʒtèln^{c} èngemèt ... – *Hypocritae, bene prophetavit de vobis Esaias dicens ...*

Ebben a példában alanyi ragozást találunk, a *mondván* után álló MM viszont valójában a prófécia tárgyát közli. Ilyen adatunk több is van, l. még pl. Mk 7:6; Lk 1:67; Jo 11:51.

2.:

Mt 11:13: (... meńńecn^{c} ozʒaga èzǫt val / z èzǫuèl ragaggac aʒt /) Mezt mēdèn pphā z tǫzueń Ianofīglan **pphetaltac** [ti· ezt] – *Omnis enim prophetae et lex usque ad Iohannem prophetaverunt*

A szövegkörnyezet alapján tárgyas ragozásúnak kell minősítenünk az igealakot.

prófétizál (1) S - ?A_{dir1} - ?A_{dir2} - V_{itr}

'jövendöl, itt inkább: kitalál; weissagen, hier: erraten'

?A_{dir1} —> FCs_{dat}

?A_{dir2} = MM, típusa az utalószó hiánya miatt nehezen állapítható meg, feltehetően -*RÓL* vonzatos, de valójában tárgy értékű

Mt 26:68: Xpc **pphetiʒal'** mu̇ nekǭc ki aʒ ki tegedet ʟapot – *Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit*

L. még Mk 14:65; Lk 22:64. Márknál a dativusi bővítmény hiányzik, de alosztályspecifikus jellege alapján kérdőjellel felvettem a mondatformába.

PUSZTUL

meg/pusztoltatik (1) S - V_{pass}

'elpusztítják; zerstört, verwüstet werden'

Mt 12:25: Mèndèn oʒʒag ǫnǭ bènne megoʒlatot **megpuʒtoltatic** – *Omne regnum divisum contra se desolabitur*

L. még Lk 11:17 (ua.).

RAGAD (1) S - O - V_{tr}

'nagy erővel magával visz, elragad; wegreissen'

Mt 11:12: Ianꝯ baptiſtanac ke· napitol foguan maiglan meṅṅecn^{c} oʒʒaga èʒǫt val / ʒ èʒǫuèl **ʒagaggac** aʒt – ... *regnum caelorum vim patitur, et violenti rapiunt illud*

Vö. még Mk 1:31; 8:32; 9:17; Lk 14:4; Jo 10:31 - ezek is mind S - O - V_{tr} szerkezetűek, de jelentésük inkább 'megragad, megfog; ergreifen', a latinban is az *apprehendo*, ill. *tollo* igék találhatók.

Van még egy adat a kódexben, amelyet Nyíri 1993: 294 a **rajta-ragad** címszó alatt mutat be: Mt 12:11: (... kinèc vagon eg iuha ʒ èſendic ʒombaton a· vèʒembè /) nemdè **ʒaita ʒagad** e ʒ ki èmeli ǫtèt – ... *nonne tenebit et levabit eam.* Véleményem szerint azonban – további adatok híján – nem lehet egyértelműen állást foglalni abban a kérdésben, hogy a *rajta* itt anaforikus névmási határozószó-e még (tárgy értékű határozói bővítmény: *meg/ragad vmit – ragad vmin*?), vagy már igekötő, bár talán már az utóbbihoz áll közelebb.

el/ragad (1) S - O - V_{tr}

'elvesz, magához ragad; hin-, wegreißen'

Mt 13:19: iǫ a· gonoǯ z **èlraǵagga** aǯt mèl' vèttètet ǫ ʒùuebē – *venit malus et rapit quod seminatum est in corde eius*

L. még Jo 10:12.

meg/ragad (1) S - O - V_{tr}

'megfog, megmarkol; jn. (an)packen, ergreifen'

Mt 14:31: Es legottan i^{c} ǫ kèʒè ki ńoituan **megragada** ǫtèt – *Et continuo Iesus extendens manum apprehendit eum*

Nincs több adat a kódexben.

el/ragadoz (1) S - O - V_{tr}

'elrabol; rauben'

Mt 12:29: Auag mikent mèhèt valaki èzǫfnèc haʒaba / z **elzagadoʒhat't'a** ǫ èdeńet / hanemha ... – *Aut quomodo potest quisdam intrare in domum fortis et vasa eius diripere ...*

L. még Mk 3:27.

RAK (3) 1. S - O - ?A_{adir} - V_{tr} (2)
2. S - O - V_{tr} (1)

'épít; bauen'

?A_{adir} —› $FCs_{superess}$

1.:

Mt 7:24: (hafonlatic bǫlL èmbezhèʒ) ki **zakia** ǫ haʒat kǫʒizton – *qui aedificavit domum supra petram*

L. még Mt 16:18; Lk 6:48.

2.:

Mt 21:33: ... z toznot **zakot** – *et aedificavit turrim*

L. még Mk 12:1; Lk 14:30. Az A_{adir} előfordulási aránya csak 50%-os, ezért vettem fel kérdőjellel a mondatformába, de vö. **rakatik**.

meg/rak (3) S - O - V_{tr}

'felépít, újjáépít; aufbauen, wiederaufbauen'

Mt 23:29: Iaẏ tùnèktec [...] kic **megrakiatoc** a· ꝑphetacnac fezeket – ... *qui aedificatis sepulchra prophetarum*

Mt 26:61: ... megtǫzhètem iftènn^{c} templomat z hazmad napon **megrakhatom** aǯt – *et post triduum reaedificare illud*

L. még Mt 27:40; Mk 15:29; Lk 11:47; 11:48.

rakatik (1) S - ?A_{adir} - V_{pass}

'építik; gebaut werden'

?A_{adir} —> $FCs_{superess}$

Mt 7:25: ... z nē èſet le / mezt **zakatot vala** èzos kǫʒizton – ... *fundata enim erat super petram*

L. még Lk 4:29; 6:48 (az utóbbi formája: *rakattatik*). Ezekben mindig megjelenik a példánkban is látható locativusi bővítmény, amely a *rak* esetében is többször előfordul, így a két ige együttes értékelése alapján valószínű, hogy fakultatív vonzatról van szó (jellemző határozó), ezért az A_{adir}-t kérdőjellel mindkét esetben felvettem a mondatformába. (A NySz. II. 1362 adatait is figyelembe véve azonban lehetséges, hogy mégis inkább szabad bővítménnyel van dolgunk.)

RÁZ

le/ráz (1) S - O - V_{tr}

'(vmire rátapadt dolgot) rázással lejjebb (a földre) juttat; abschütteln'

Mt 10:14: ki menuetec a· haʒbol auag a· vazoſbol **lezaʒiatoc** a· talpatokon ualo pozt – *exeuntes foras de domo vel civitate excutite pulverem de pedibus vestris*

L. még Mk 6:11; Lk 9:5. A *fejüket rázván* kifejezésben kétszer (Mt 27:39 és Mk 15:29) a *ráz* ige is előfordul a kódexben (S - O - V_{tr}), finit igeként azonban nem található meg, így nem külön szócikk.

REJT

el/rejt (5) 1. S - O - V_{tr} (3)

2. S - O - ?A_{dir} - V_{tr} (2)

'vmit úgy helyez el, hogy az ne látsszék, eldug; verstecken'

?A_{dir} —> FCs_{illat}

1.:

Mt 11:25: ... mezt **èlzeitetted** èʒékèt a· bǫlıèktǫl z aʒ ildomoſoctol – *quia absconditi haec a sapientibus et prudentibus*

L. még Mt 13:44; Lk 10:21; 19:42; 25:18; Jo 8:59; 12:36.

2.:

Mt 13:33: Meńnècn^{c} ozʒaǵa haſonlatic kouaʒhoʒ / kit vèuen nēbèzi **èl reit** hazom mezće liʒtbè miǵnē mēd megkèlnè – ... *quod acceptum mulier abscondit in farinae satis tribus* ...

L. még Mt 25:25; Lk 13:21.

Mai nyelvérzékünk alapján az illativusi bővítményt fakultatív vonzatnak érezzük (szemantikai szerepe talán Komlósy Direkcionális kategóriájának felel meg leginkább – vö. Komlósy 1992: 360), az adatok számaránya alapján azonban nem minősül affinitatívnak, ezért van előtte a kérdőjel.

el/rejtőzik (1) S - V_{itr}

'elbújik; sich verbergen, verstecken'

Mt 5:14: ... hegèn alkotot varos **èl** nem **reiteʒhètic** – *Non potest civitas abscondi supra montem posita*

Mai nyelvérzékünk alapján várható még egy lativusi értelmű fakultatív bővítmény (A_{dir} - l. *el/rejt* is), a NySz. II. 1391 is számos ilyen adatot közöl, a kódexben azonban nem fordul elő többször az ige. A BK-ben találni olyan adatokat, amelyekben locativusi bővítmény áll az ige mellett (229:3; 280:3), ezek azonban inkább C-elemek.

REKESZT

be/rekeszt (2) S - O - V_{tr}

'becsuk, bezár; zumachen, schließen'

Mt 23:13: Iaý tünèctec [...] kic **bèzekèʒtitèc** èmbezec èlǫt meńńècn^{c} ozʒagat – *Vae autem vobis [...], quia clauditis regnum caelorum ante homines*

L. még Mt 13:15; Lk 3:20; 11:7; 11:53; 11:53; Jo 20:26.

be/rekesztetik (1) S - V_{pass}

'becsukják, bezárják; geschlossen werden'

Mt 25:10: (... b*e*men*e*n^{c} ǫ vèle a· méńèkeʒǫbè) z **bèzèkèʒtetet** aʒ aito – *et clausa est ianua*

L. még Lk 4:25.

REMÉL (1) S - O - V_{tr}

'bízik abban, hogy amit óhajt, bekövetkezik; hoffen'

Mt 24:50: iǫ a· ʒolganac vza a· napon mel'l'en nē **rèmenli** – *veniet dominus servi illius in die qua non sperat*

L. még Lk 6:34; 6:35; 12:46; 23:8; 24:21.

reménykedik (4) 1. S - A_{dir} - V_{itr} (2)
2. S - V_{itr} (2)

'kitartóan hisz, bízik reményei megvalósulásában; vertrauen, hoffen, getrost sein'

A_{dir} —› FCs_{illat} /az illativusi rag esetleg lehet írássajátság is, a NySz. II. 1400 nem a huszita bibliából származó adatai mind *-BEN* ragosak/

1.:

Mt 12:21: z ǫ nèuebe poganoc **zèmēkedn**[c] – *et in nomine eius gentes sperabunt*

Mt 27:43: **Remenkedet** iſtènbè ʒabadeha m̄g ǫtèt ma ha akazia – *confidit in Deo; liberet nunc, si vult eum*

L. még Jo 5:45, itt is *-BE* a rag.

2.:

Mt 9:2: **Rèmenkeggèl** fiam megboʟattatnac tenèked te bùnid – *Confide fili, remittuntur tibi peccata tua*

Mt 9:22: **Rèmenkeggèl** ſaṅom tè hùtǫd teged meguigaʒtot – *Confide filia, fides tua te salvam fecit*

Az első példa második mondata esetleg alárendelt viszonynak is értelmezhető, a második viszont egyértelműen magyarázó viszonynak értékelhető. A latin mindkét esetben inkább a mellérendelő viszonyként való fölfogást támogatja.

L. még Mk 6:50.

RENDÜL

meg/rendül (1) S - V_{itr}

'izgalomba jön; sich erregen'

Mt 21:10: Es mikoz bèmēt volna ihzlm̄bè **megzèndǫlt** mēd a· vazos monduā ... – ... *commota est universa civitas*

Nincs több adat a kódexben. Nyíri 1993: 298 a *rémül* szócikke alá sorolja be ezt az adatot, ezzel én nem tudok teljesen egyetérteni, bár az igaz, hogy a *reng, rendül* szócsaládja etimológiailag rokonságban van a *remeg, rémül* igékkel (vö. TESz. III. 381).

A NySz. II, 1411 az igének csak az 'erzittern' jelentését adja meg, ezt az adatot is oda sorolja, holott itt tényleg 'izgalomba jön' jelentésről van szó. Az ige használata ugyan talán latinizmus, ugyanis a *commoveo*-nak az 'izgat, indulatba hoz' mellett van 'megmozdít, elmozdít' értelme is.

RUHÁZ (1) S - O - V_{tr}

'öltöztet; kleiden'

Mt 6:30: Ha ke· a· mèʒǫn[c] ʒenaiat ki ma vagon / z holnap / a· clibanoſba èzèʒtètic iſtèn ig **zuhaʒia** ment inkab tutǫkèt kèues hùtǫuèc – *Si autem faenum agri, quod hodie est et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicae fidei* (a főmondatba is odaértődik a *ruház*)

L. még Lk 12:28 (ua). Kevés előfordulása van az igének a kódexben, de úgy tűnik, van egy másik mondatszerkezete is: *vkit vmivel ruház* (S - O - A_{adir} - V_{tr}).

Erre csak egy igeneves példánk van: Lk 7:25: ... latnotoc lag ruhackal **ruhaʒot** èmbeƨt – ... *hominem mollibus vestibus indutum*. A *-VAL* ragos bővítmény azonban megtalálható a *ruház* intranzitív értelmű változata (Lk 12:22: Ne akaƨiatoc ʒorgalmazoc lennetec tù lèlkètécn[c] mit egètec fe tù tèftetecnèc miuèl **ruhaʒiatoc** – ... *neque corpori quod induamini*) és a passzív *ruháztatik* forma mellett is (utóbbira példát l. lejjebb), s a szócsalád összes előfordulását tekintve a határozói bővítmény affinitatívnak minősíthető.

Vö. **FEDEZ, ÖLTÖZIK**

meg/ruház (1) S - O - V_{tr}

'felöltöztet; jn. ankleiden'

Mt 25:36: mèʒeitèlen valec ƨ **megƨuhaʒatoc** èngemèt – *nudus, et cooperuistis me*

Nincs több adat a kódexben, de l. még *meg/ruháztatik* – Mk 5:15; Lk 8:35.

Vö. **FEDEZ, ÖLTÖZIK**

ruháztatik (2) S - ?A_{adir} - V_{pass}

'ruhákat adnak rá, öltöztetik; angekleidet werden'

?A_{adir} —> FCs_{ins}

Mt 11:8: Auag mit mētètecki latnotoc Lagackal **ruhaʒtatot** èmbeƨt é Ime kic lagackal **ruhaʒtatnac** kiƨal'i haʒacbā vadnac – *Sed quid existis videre? hominum mollibus vestitum? Ecce qui mollibus vestiuntur, in domibus regnum sunt*

L. még Mk 1:6; 14:51; Lk 12:27. Mivel több adat nincs, az itt megadott példák közül pedig kettőben nem szerepel a *-VAL* ragos bővítmény, nehezen ítélhető meg, hogy valóban vonzatról van-e szó. A **ruház** adatait is tekintve azonban affinitatív bővítménynek kell minősíteni, ezt még megerősítik a **fedez** és az **öltözik** egyes előfordulásai.

Vö. **FEDEZ, ÖLTÖZIK**

SEGÍT (1) S - O - V_{tr}

'vkinek a helyzetén könnyít; helfen'

Mt 15:25: Vram **fegeh** èngemèt – *Domine, adiuva me*

L. még Mk 9:22; 9:24; Lk 5:7; 10:40. Mindegyik példában FCs_{akk} a vonzat, ez talán a latin hatása. Dativusi formában a vonzat egyszer sem fordul elő.

SEMMISÍT

meg/semmít (3) S - O - V_{tr}

1. 'elpusztít, tönkretesz; vernichten' (2)
2. 'érvénytelenít; ungültig machen' (1)

1.:

Mt 6:19,20: (Ne akaʒiatoc kenʟeʒnetec tù magatocnac kenʟeket fǫldǫn /) hol roſda ʒ moľ / **m̄gſem̄ieitic** [...] Kenʟėʒiètec ke· magatocnac kenʟekèt meṅben / hol ſem ʒoſda ſem moľ **megnē ſēmieitic** – ... *ubi aerugo et tinea demolitur [...] ubi neque aerugo neque tinea demolitur*

L. még Lk 12:33.

2.:

Mt 15:6: Es **megſēmieitèttetec** iſtènn^{c} paranʟolatťat a· tù ʒèʒʒeſtekeʒt – *et irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram*

L. még Mk 7:8.

SÉRT

meg/sért (1) S - O - ?A_{dir} - V_{tr}

'kicsit megsebez; verletzen'

?A_{dir} ⟶ FCs_{allat}

Mt 4:6: (ʒ kèʒėcbè vėʒnèc tegedet) netalantal **megſeʒʟèd** te labaidat a· kǫhǫʒ – ... *ne forte offendas ad lapidem pedem tuum*

L. még Lk 4:11 (ua.). Vö. még *meg/sérszik* - Jo 11:9; 11:10. A bővítmény allativusi formája lehet a latin hatása is; ma inkább így hangzanék: *kőben* vagy *kövön*, más összefüggésben: *vmivel* (pl. *késsel*). Az előbbiek tematikus szerepe Kauzátor (*a kő megsértette a fiú lábát – a fiú lába megsérült a kövön / a kőtől*), az utóbbié Instrumentum. Ez a Kauzátor-funkció volt az, ami miatt az allativusi bővítményt mint fakultatív vonzatot felvettem a mondatformába, bár – további adatok híján – kérdőjellel láttam el.

SÍR (5) S - V_{itr}

'jellegzetes hang kíséretében fájdalomtól, megindultságtól könnyeket hullat; weinen'

Mt 24:30: ʒ tahat **ſiʒnac** mēdʒ fǫldi nēʒètec – *et tunc plagent omnes tribus terrae*

Mt 26:75: ʒ ki mēuen **ſira** kèſeʒuen --*Et egressus foras flevit amare*

L. még Mt 5:5; 9:15; 11:17; Mk 5:39; Lk 22:62; Jo 20:13 stb. Mt 2:18 alatt igeneves formában megtaláljuk a *sirat* igét is (S - O - V_{tr}), Lk 8:52; 23:27 alatt ugyanez verbum finitumként is előfordul.

SÓZATIK (1) S - ?A_{dir} - V_{pass}

'fűszert, ill. sót hintenek vmire, ízesítik; gewürzt, gesalzen werden'

?A_{dir} —› FCs_{iness}

Mt 5:13: hog ha a· ſo èlèṅeʒèndic mibè **ſoʒatic** – *quod si sol evanuerit, in quo salietur*

L. még Lk 14:34 (ua.). Kétszer *-VAL* raggal is előfordul a *sózatik*: Mk 9:48: meʒt mēden adeps tůzzel **ſoʒatic** / ʒ mēden aianlat ſoual **ſoʒatic** – *Omnis enim igne salietur, et omnis victima sale salietur*, a mondatforma: S - A_{adir} - V_{pass}. Maga a *sóz* csupán egyszer fordul elő a kódexben – illativusi bővítménnyel: Mk 9:49: Io a· ſo / hog ha a· ſo ſaitalan lend mibè **ſoʒiatoc** aʒt – ... *si sal insulum fuerit, in quo illud condietis*, a mondatforma: S - O - A_{dir} - V_{tr}. Az összes előfordulást tekintve úgy tűnik, hogy a *sóz*, ill. a *sózatik* mellett van egy tematikus szerepét tekintve Instrumentum értékű kötelező, de legalábbis affinitatív bővítmény (vö. *a só ízesíti az ételt – az ételt sóval ízesítik*), amelyet mai nyelvünkben *-VAL* raggal fejezünk ki, s amelyet a kódexben háromszor – feltehetően latin hatásra – *-BA* raggal látnak el a fordítók. Mai nyelvérzékünk szerint ugyan nem érezzük egyértelműen vonzatnak ezt a bővítményt (ezért a kérdőjel a mondatformában), de talán csak arról van szó, hogy azóta a vonzat jelentése tapadással (vö. Károly 1980: 141) felszívódott az igébe, mint pl. a *vet, mos, (lovat, ökröt) befog* stb. esetében.

SÖTÉTÜL

meg/sötétültetik (1) S - V_{pass}

'sötét lesz, elsötétül; sich verdunkeln, verfinstern'

Mt 24:29: Legottan ke· a· tǫʒǫdèlmn^{c} napi vtan a· nap **megſètėtǫltètic** – *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur*

Passzív képzésű mediális ige. Vö. még Mk 13:24; Lk 23:45 – mindkét esetben a mediális *megsötétül* igét találjuk a *nap* alany mellett.

SZABADÍT (1) S - O - ?A_{dir} - V_{tr}

'(meg)szabadít; befreien'

?A_{dir} —› FCs_{ablat}

Mt 6:13: ... de **ʒabadoch** mů(n)kèt gonoʒtol – *sed libera nos a malo*

Nincs több adat a kódexben, az ablativusi bővítmény feltehetően fakultatív vonzat, de további adatok híján kérdőjellel vettem csak fel a mondatformába. Vö. **meg/szabadít** is.

meg/szabadít (2) S - O - V_{tr}

'kiszabadít; befreien'

Mt 27:43: Remenkedet iſtènbè **ʒabadeha m̄g** ǫtèt ma ha akaʒia – *confidit in Deo; liberet nunc si vult eum*

L. még Mt 27:49; Lk 24:21; Jo 8:32; 8:36. Az utóbbi két példában a jelentés inkább '(vmitől) megszabadít', a mondatforma azonban – szemben a *szabadít* adatával – itt is S - O - V_{tr}. Mivel azonban összesen csak öt adatunk van az igére a kódexben, nem lehet kizárni, hogy fakultatív vonzatként itt is megjelenhet egy ablativusi bővítmény.

SZAGGAT

meg/szaggat (1) S - O - V_{tr}

'széttép; zerreissen'

Mt 7:6: ... ʒ aʒ ebèc megfoʒdoluā **meg ʒaggatnac** tùtǫkèt – *et conversi disrumpant vos*

L. még Mk 1:26; 2:22; 5:4; 7:13; Lk 8:29. Ezekben a jelentés inkább 'szétszakít, tönkretesz'. Máté 12:1 alatt igeneves formában a *szaggat* ige is előfordul, l. még Mk 2:23; 5:5; Lk 6:1.

szakad (1) S - ?A_{dir} - V_{itr}

'több darabra válik; (zer)reissen'

A_{dir} ⟶ FCs_{lat}

Mt 27:51: Es im a templomnac ſopozlaha kètten kètte **ʒakada** a felſǫ fèletǫl foguā mēd aʒ alſoiglā – *Et ecce velum templi scissum est in duas partes a summo usque deorsum*

A *ketté* esetleg igekötő is lehet már, ezért van a kérdőjel a mondatformában. (Nyíri 1993: 311 a *ketten ketté-szakad* címszó alatt közli ezt az adatot). Valószínűbb azonban, hogy ebben szerkezetben még nem igekötővel, hanem önálló határozószóval van dolgunk, az ige más előfordulásai (Mk 15:38; 23:45) is mindig különírva tartalmazzák a *ketté*-t. Az igekötő nélküli ige mai vonzata is FCs_{lat}, pl. *ezer darabra szakad.*

meg/szakadozik (1) S - V_{itr}

'szétszakad, szétfoszlik; zerreissen'

Mt 9:17: ... meʒt vg a tǫmlǫc **megʒakadoʒnac** – *alioquin rumpuntur utres*

L. még Jo 21:11. Lukácsnál egy ízben (5:7) előfordul az ige iktelen változatban is, ugyanezzel a vonzatstruktúrával.

ki/szakaszt (1) S - O - ?A_{dir} - V_{tr}

'kiszakít, lyukat szakít vmibe; etw. ausreissen'

?A_{dir} —> FCs_{elat}

Mt 9:16: (Senki ſem èzèʒti ke· vý otrōba poʒtonac folt'at o ruhaba) / meɜt **ki ʒakaʒt'a** magat aʒ o ruhabol – *tollit enim plenitudinem eius a vestimento*

Nincs több adat a kódexben, ezért nem dönthető el biztosan, hogy az elativusi bővítmény A_{dir}-e vagy C, bár valószínűbb, hogy az előbbi, s feltehetően fakultatív bővítmény.

meg/szakaszt (1) S - O - V_{tr}

'szétszakít, szétszab; etw. zerreissen'

Mt 26:65: Tahat a· papoc ſeiedèlme **megʒakaʒta** ǫnǭ ɜuhaiat monduā – *Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua dicens*

L. még Lk 5:37.

SZÁLL

le/száll (10) 1. S - A_{dir} - V_{itr} (6)
2. S - V_{itr} (4)

'leereszkedik, lejön; herabsteigen, herunterkommen'

A_{dir} —> FCs_{elat} (2), FCs_{delat} (4)

1.:

Mt 28:2: Vɜnac angala **ʒalla le** mēbǫl – *Angelus enim Domini descendit de caelo*

Mt 8:1: Mikoɜ ke· **leʒallot volna** i^c a· hegɜǫl ... – *Cum autem descendisset de monte*

L. még Mt 17:9; 27:40; 27:42; Lk 8:23; Jo 21:9 stb. Egy példában a jelentés inkább 'kiszáll, aussteigen': Mt 14:29 : Es **leʒaluan** peteɜ a· haioLkabol ... – *Et descendens Petrus de navicula.*

2.:

Mt 7:25: ɜ **ʒallot le** es – *et descendit pluvia*

Mt 24:17: ɜ kic a· haiaʒaton [ti. vannak] ne **ʒal'l'anaclè** valamit feluēnièc ǫ haʒocbol – *et qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua*

L. még Mt 7:27; 11:23; Mk 3:22 stb. Az utóbbi példában van egy lativusi (terminativusi) bővítmény (mend pocliglā **leʒallaʒ** – *usque in infernum descendes*), amelyről azonban további adatok híján nem dönthető el, hogy A_{dir} vagy C-e, ezért soroltam inkább ebbe a mondatformába.

SZÁMLÁL

meg/számláltatik (1) S - V_{pass}

'megszámolják; gezählt werden'

Mt 10:30: Tù fètecn^{c} ke mēdʒ füzti **megʒamlaltattac** – *Vestri autem capilli capitis omnes numerati sunt*

Nincs több adat a kódexben; Lukácsnál egyszer (14:28) előfordul a *megszámlál* ige S - O - V_{tr} mondatformával.

SZÁRMAZIK (4) S - A_{dir} - V_{itr}

'vmely kiindulási pontra visszavezethető; stammen'

A_{dir} —› FCs_{elat}

Mt 4:4: nē ʟac kéńezrèl él èmbèr / de mēden igeuèl ki **ʒazmaʒic** iſtènn^{c} ʒaiabol – ... *quod procedit de ore Dei*

Mt 15:19: Ʒubǫl ke· **ʒazmaʒnac** gonoʒ gondolatoc èmber ǫldǫkéſec tǫzueń tǫreſec ... – *De corde enim exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria* ..

L. még Mt 15:18; 21:19; Mk 7:15; 7:21 (2x); Lk 4:22; 6:19; Jo 8:42; 15:26 stb.

SZED (2) 1. S - O - V_{tr}

2. S - O - ?A_{dir} - V_{tr}

'(apróbb tárgyakat) termő, ill. lelőhelyükről elvéve folyamatosan egy helyre tesz, gyűjt; pflücken, sammeln'

?A_{dir} —› FCs_{delat}

1.:

Mt 13:30: **Ʒeggetec** èlǫ(ször) a konkoľt – *Colligite primum zizania*

2.:

Mt 7:16: Minē **ʒedn^{c}** tùuiſſèczǫl ʒǫlǫkèt ag kozokzol fígèkèt – *Numquid colligunt de spinis uvas aut de tribulis ficus*

L. még Lk 6:44 (2x). Ezekben is megjelenik az A_{dir}, így affinitatívnak minősül, a kevés adat miatt azonban mégis kérdőjelet tettem mellé a mondatformában.

egybe/szed (2) S - O - V_{tr}

'összegyűjt; (zusammen)sammeln'

Mt 13:40: Aʒezt miként **egbè ʒedic** a· konkoľocat ... – *Sicut ergo colliguntur zizania*

L. még Mt 12:28, több adat nincs a kódexben. Az *egybe* feltehetőleg – a Nyírifféle szótár szerint is – már igekötő, de ez nem dönthető el egyértelműen.

Igeneves formában egyszer előfordul a *ki/szed* ige is a kódexben (Mt 13:29: a· konkoľ **ki ʒèduėtèc**).

SZEG

meg/szeg (4) S - O - V_{tr}

'kettétör, széttör; brechen, zerbrechen'

Mt 15:36: Es veuen a· hèt keṅèʒèkèt ʒ a· kèt halakat ʒ halat aduā **m̄gʒège** – *Et accipiens septem panes et pisces, et gratias agens fregit*

Mt 12:20: Raʒodot nadat **megnē ʒ́èǵ** – *harundinem quassalam non confringet*

L. még Mt 14:19; 20:26; Mk 6:41; 8:6; 14:22; Lk 9:16; 22:19; 24:30.

meg/szegetik (1) S - V_{pass}

'összetörik; zerschellen'

Mt 21:44: Es ki èſèndic a· kǫʒè **meǵʒèǵètic** – *Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur*

Nincs több adat a kódexben, vö. még NySz. III, 106.

SZEGŐDIK (1) S - A_{dir} - A_{adir} - V_{tr}

'megegyezik; sich einigen, übereinkommen'

A_{dir} —› FCs_{illat} (az íráskép alapján, ma: FCs_{iness})

A_{adir} —› FCs_{com}

Mt 20:13: Nèmdè eg èſti penʒbè **ʒègǫttèl** vèlèm ė – *nonne ex denario convenisti mecum* (az A_{dir} a latin ellenére FCs_{iness})

Nincs több adat, de igeneves formában a *megszegődik* is megtalálható a kódexben (Mt 20:2), ott is ugyanezt a struktúrát találjuk, s a NySz. III, 111 példái alapján is nagyon valószínűnek látszik ez a struktúra.

SZÉLESÍT

meg/szélesít (1) S - O - V_{tr}

'szélesebbé tesz; breit machen'

Mt 23:5: Ǫ filateʒiomokat ke· **megʒ́èlèſeitic** – *dilatant enim phylacteria sua*

Nincs több adat a kódexben, de l. még NySz. III, 146.

meg/szentel (2) S - O - V_{tr}

'szentté avat, tesz; heiligen'

Mt 23:17, 19: mi nagob az azań é auag a· templom ki **meg ſcèntel'i** az azańat [...] ki **megſcènteli** a· géńézoſeget – ... *quod sanctificat aurum [...] quod sanctificat donum*

L. még Jo 10:36; 11:55; 17:17; 17:19.

szenteltetik (1) S - V_{pass}

'megszentelik; geheiligt werden'

Mt 6:9: Mi at'āc ki vag meńńècbèn / **Scenteltèſſec** tenèuèd – *sanctificetur nomen tuum*

L. még Lk 11:2.

SZENVED (3) S - O - V_{tr}

'vmit v. vkit elvisel; eltűr; vertragen, dulden'

Mt 5:10: Bodogoc kic vldozètet **zènuèdnèc** igaſſagezt – *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam*

Mt 17:16: mig lezèc tù vèletec z mig **zènuedlec** tùtokèt – *usquequo patiar vos*

L. még Mt 16:26; Mk 5:26; 8:2; 8:31; 9:11; 9:18; Lk 9:22; 9:41; 13:2; 17:25; 22:15 stb. (az utóbbi példában S - V_{itr} mondatformát találunk).

SZERET[1] (10) S - O - V_{tr}

'szeretetet, ill. szerelmet érez vki iránt; lieben, mögen'

O = +Hum

Mt 19:9: **Zèzèſſed** te felèdet mēt tēmagadat – *diliges proximum tuum sicut teipsum*

L. még Mt 5:43; 5:44; 5:46 (2x); 6:24; 10:37 (2x); 22:37; 22:39; Mk 10:21; Lk 7:47; Jo 14:31 stb.

szeret[2] (2) S - O - V_{tr}

'örömét, kedvét leli vmiben; gern haben'

O = -Hum, igeneves forma is lehet

Mt 6:5: ... kic **zèzètic** ſinagogaiocban / z vćac zegen aluā imatkoztocat – *qui amant in synagogis et in angulis platearum stantes orare*

Mt 23:6,7: Es **zèzètic** az èlo vlo hèl'ekèt valozakon / z az èlo zèkekèt ſinagogacbā / z kozonètekèt vaſaz hel't / z hiuattatni èmbezectol rabinac –

Amant autem primus recubitus in cenis et primas cathedras in synagogis et salutationes in foro, et vocari ab hominibus rabbi

L. még Lk 20:46 stb.

SZEREZ[1] (2) S - O - ?A_{dir} - V_{tr}

'előír; vorschreiben'

?A_{dir} —› FCs_{dat}

Mt 27:10: ... mikent **ʒe2ʒèttè** ènnèkem v2 – *sicut constituit mihi Dominus*

Mt 28:16: ... èlmenen[c] galileaba a· hegrè hol **ʒè2ètte uala** aʒocnac i[c] – *ubi constituerat illis Iesus*

Véleményem szerint – mivel másik ilyen értelmű példa nincs – a következő adat is ide sorolható, de itt a jelentés kicsit módosul, s inkább így adható meg: 'megállapít, meghatároz; festsetzen, bestimmen' (A_{dir} —› FCs_{dat}): Mt 26:15: z aʒoc **ʒè2ʒen**[c] nèki ha2mić èʒùſt penʒt – *At illi constituerunt ei triginta argenteos*. Példáinkban mindig megjelenik a dativusi bővítmény, amely valószínűleg alosztályspecifikus vonzat, mivel azonban kevés adat van, kérdőjellel láttam el a mondatformában.

szerez[2] (4) S - O - A_{adir} - V_{tr}

'föléje rendel, birtokosává ill. parancsolójává tesz; jn. über etw. setzen'

A_{adir} —› $FCs_{superess}$

Mt 24:45: kit ǫ v2a **ʒè2ʒet** ǫ haʒi èmbe2in / hog aggon aʒocnac etkèt ǫ idèie ko2an – *quem constituit dominus suus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore*

Mt 24:47: me2t mēd ǫ iauin **ʒè(r)ʒi** ǫtet – *quoniam super omnia bona sua constituet eum*

Az igének ez a jelentése feltehetően a *constituo* szolgai fordításából fakad. További példákat l. még Mt 25:21; 25:23; Lk 12:44; 12:14. Az utóbbi példában a fenti mondatforma kiegészül még egy vonzatszerű translativusi bővítménnyel is: Embe2 ki **ʒè2ʒèt** èngemèt bi2oua auag oʒtoua tù raitatoc – *Homo, quis me constituit iudicem aut divisorem super vos*. Mivel több ilyen példa nincs a kódexben, nem dönthető el, hogy az $FCs_{translat}$ A- vagy C-elem-e.

meg/szerez (1) S - O - V_{tr}

'(hálót) soronként, sodratonként (= szerenként) megjavít; reparieren'

Mt 4:21: ... lata mas ket at'afiat [...] ǫ haloiocat **meg ʒè2eʒuen** – ... *reficientes retia sua*

L. még Mk 1:19 (ua.).

SZERKET

egybe/szerket (1) S - O - V_{tr}

'összeköt, összeilleszt; zusammenfügen'

Mt 19:6: Azezt kikèt iſtèn **egbè ʒèzketet** èmbèz megne valaʒia – *Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet*

Nincs több adat a kódexben, az *egybe* feltehetőleg már igekötőnek minősül, l. még **egybe/szed**, **egybe/gyűjt** stb.

SZOKIK (1) S - O - V_{tr}

'szokásszerűen tesz, csinál vmit; etw, gewöhnlich machen, zu tun pflegen'

O = MM

Mt 27:15: Az y(n)nep nap vtan ke· **ʒoctauala** a· fedèlm hog a· nepn^{c} eg fogl'ot mel'l'et akaznanac èlèzèʒtène – *Per diem autem sollemnem consueverat praeses populo dimittere unum vinctum, quem voluissent*

L. még Mk 10:1; 15:6.

SZÓL (8) 1. S - V_{itr} (6)

2. S - ?A_{dir} - V_{itr} (2)

'beszél, (három esetben: kukorékol); sprechen (dreimal: krähen)'

?A_{dir} —› FCs_{dat}

1.:

Mt 26:74: z legottan kacas **ʒola** – *Et continuo gallus cantavit* (Mt 26:34 és 26:75 ua.)

Mt 12:22: z megvigaʒta ǫtèt / vg hog **ʒolna** z latna – *et curavit eum, ut loqueretur et videret*

L. még Mt 15:31. Ezekben a példákban inkább 'tud, képes beszélni' az ige jelentése, vö. a **lát** szócikkével is.

Mt 6:7: nè akazıatoc ſokat **ʒolnotoc** – *nolite multum loqui*

A *sokat* itt inkább határozói értékű tárgynak fogható fel (vö. mai: ne szaporítsátok a szót); bár lehet az igének speciális, komplementív tárgya is: *egy szót sem szól*, ilyen adat azonban nincs a kódexben.

2.:

Mt 12:46: ym ǫ aňna z ǫ at't'afiaẏ alnac vala kun kǫuètkeʒuē hog nèki **ʒolnanac** – *stabant foris quaerentes logui ei*

Ilyen példákat l. még Mt 12:48; Jo 19:10 és a **szólal** szócikkében. A dativusi bővítmény ugyan nem affinitatív, de alosztályspecifikus volta miatt kérdőjellel mégis felvettem a mondatformába.

szólal (1) S - A_{dir} - V_{itr}

'szól, beszél vkihez, megszólít vkit; mit jm. reden, jn. ansprechen'

A_{dir} —› FCs_{dat}

Mt 14:27: Es legottan ihc **ʒolala** nèkic monduan – *Statimque lesus locutus est eis*

Nincs több adat a kódexben, de a 'beszél' jelentés alapján feltételezhető, hogy a dativusi bővítmény a "verba dicendi" körében szokásosan előforduló fakultatív A_{dir}. A **SZÓL** adatai között is találunk olyan példát, ahol ez a bővítmény megjelenik.

meg/szólal (1) S - V_{itr}

'szólni, beszélni kezd; zu sprechen anfangen'

Mt 9:33: Es aʒ ǫzdǫgǫt ki vètuē **megʒolala** a· nèma – *Et eiecto daemonio, locutus est mutus*

L. még Lk 11:14 (ua.).

SZOLGÁL (8) 1. S - A_{dir} - V_{itr} (7)
2. S - O - V_{tr} (1)

'szolgaként dolgozik vki számára; dienen'

A_{dir} —› FCs_{dat} (csak egyszer – igenév mellett – hiányzik, tehát feltétlenül affinitatív)

O —› szemantikailag (a tematikai szerepeket tekintve) azonos az A_{dir}-rel kifejezett mondatrésszel

1:

Mt 6:24: Nem **ʒolgalhattoc** iſtènn^{c} ʒ mamonnac – *Non potestis Deo servire et mammonae*

L. még Mt 4:10; 4:11; 8:15; 20:28; 25:44; 27:55; Lk 15:29; Jo 12:26 (2x) stb.

2.:

Mt 6:24: Senki nē **ʒolgalhat** kèt vzat – *Nemo potest duobus dominis servire*

Máté 20:28 alatt igeneves formában megtaláljuk a passzív **szolgáltatik** igét is, ugyanez Márknál (10:45) előfordul felszólító módú verbum finitumként is.

SZOMJÚHOZIK[1] (4) S - V_{itr}

'a szükséges folyadékmennyiséget nélkülözi; dursten, Durst haben'

Mt 25:35: **ʒomiuhoʒam** z ènnèkē ĩnom adatoc – *sitivi, et dedistis mei bibere*

L. még Mt 25:42; 25:37; 25:44 (az utóbbiak valójában a **szomjazik** ige *-t* képzős igenevei, de mivel verbum finitumként nem fordul elő ez az igealak, nem vettem fel őket külön címszóként. További példák a **szomjúhozik**-ra: Jo 4:14; 4:15; 6:35; 7:37; 19:28. Mediális értelmű ige.

Vö. **ÉHEZIK**[1]

szomjúhozik[2] (1) S - O - V_{tr}

'kíván vmit, vágyik vmire; etw. wünschen, sich sehnen nach etw.'

Mt 5:6: Bodogoc kic èheʒnèc z **ʒomiuhoʒnac** igaſſagot / meʒt ǫk megèlegettètnèc – *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam*

Nincs több adat erre a típusra a kódexben. Ragaszkodik a latinhoz. Tranzitív értelmű ige.

Vö. **éhezik**[2]

SZOMORODIK

meg/szomorodik[1] (4) S - V_{itr}

'szomorú lesz, elszomorodik; traurig werden'

Mt 18:31: Latuā ke· ǫ fèle ʒolgac melĺĺec leʒn[c] uala igèn **megʒomoʒodanac** – *... contristati sunt valde*

L. még Mt 14:9; 17:22; 26:22. Előfordul a kódexben a *szomorodik* 'szomorú lesz, elszomorodik; traurig, betrübt werden' ige is (Mt 26:37; Mk 14:19; Jo 14:27), de mivel Máténál csak igeneves formában található, nem vettem fel külön szócikként.

meg/szomorodik[2] (2) S - V_{itr}

'megijed, megriad; erschrecken'

Mt 14:26: z ǫtèt latuaioc a· tèngzē iaratta **megʒomoʒodanac** monduā meʒt è tündeʒlet – *Et videntes eum super mare ambulantem turbati sunt dicentes: Quia phantasma est*

L. még Mt 24:6; Mk 6:50; Lk 1:12. Az utóbbi példa különösen jól mutatja ezt a jelentést: z Ʒacharias latuā **megʒomorodec** / z felèlm èſec ǫ reiaia – *turbatus est et timor irruit super eum.*

meg/szomorodtatik (1) S - V_{pass}

'megijed, megriad; erschrecken'

Mt 2:3: Haluan ke· herodes kiraľ / **meg ʒomorottatec** / ꝛ mend ihꝛlm ǫ vèlè – *Audiens autem Herodes rex turbatus est, et omnis Hierosolyma cum illo*

Nincs több adat a kódexben, valójában csak formailag passzív, jelentésében inkább mediális az ige, nagyjából egyenértékű a **meg/szomorodik**[2]-vel.

SZORGALMAZ(IK) (1) S - A_{dir} - V_{itr}

'aggódik, nyugtalankodik; besorgt sein'

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{delat}$

Mt 6:28: ꝛ a· ꝛuhaꝛol mit **ʒoꝛgalmaʒtoc** – *Et de vestimento quid solliciti estis*

L. még Lk 12:26; Jo 12:6. Lk 12:11 és 12:22 alatt van két példa, melyekben az A_{dir}-t MM fejezi ki. Az összes adat figyelembevételével a delativusi bővítmény egyértelműen A_{dir}.

SZÖKIK (1) S - V_{itr}

'ugrik, táncol; springen, tanzen'

Mt 11:17: Mù vigaſagos enèket enèclēc tù nèctec / ꝛ nē **ʒǫketec** – *Cecinimus vobis et non saltastis*

L. még Mk 6:22; Lk 7:32.

szökdös (1) S - V_{itr}

'ugrik, táncol; springen, tanzen'

Mt 14:6: Heꝛodeſn^{c} ke· letèle napian / **ʒǫkdǫſǫ** herodiadiſnac ľaṅa aʒ èbèllǫ haʒ kǫʒèpet – *Die autem natalis Herodis saltavit filia Herodiadis in medio*

Nincs több adat a kódexben.

SZUNNYAD(OZIK)

el/szunnyad(ozik) (1) S - V_{itr}

'(rövidebb időre) elalszik; einschlafen, einnicken'

Mt 25:5: Kėſuen ke· a· vǫlegėṅ mēd **èl ʒuṅodoʒanac** ꝛ èl alunac – *Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes et dormierunt*

Nincs több adat a kódexben.

SZŰKÖSLIK[1] (1) S - A_{adir} - V_{itr}

'szűkösködik, szükséget szenved vmiben; Not leiden'

$A_{adir} \longrightarrow FCs_{postpos}$ (*nélkül*)

Mt 6:32: meꝛt tugga tù mėṅṅèi aťatoc hog mēd èʒecnèlkùl **ʒùkǫſlǫtǫc** – *Scit enim pater vester, quia his omnibus indigetis*

Mediális értelmű ige. L. még Lk 12:30; Jo 13:10 (az utóbbi adatban hiányzik a A_{adir}, a mondatforma S - V_{itr}.

szűköslik[2] (1) S - A_{adir} - V_{itr}

'szüksége van vmire, kíván vmit; etw. brauchen, benötigen, wünschen'

A_{adir} —› $FCs_{postpos}$ (*nélkül*)

Mt 26:65: Kaʒomlot / mig (!) **ʒůkǫflǫtǫc** meges tanocnalkul – *Blasphemavit; quid adhuc egemus testibus*

Az ige ebben a példában inkább intranzitív kiható értelmű. L. még Lk 9:11 – ez a példa határeset a két jelentés között, nem annyira kiható jellegű, mint a fenti adat. Az igének ez a használata feltehetően a latinhoz való ragaszkodásból fakad, ugyanis a latin *egeo*-nak is van 'szükségben, nyomorban él' jelentése mellett 'szüksége van vmire', sőt 'kíván, óhajt vmit' értelme is (vö. Györkösy 1956: 191). Kétszer előfordul még névszói állítmányként a *szűkös* melléknév (Lk 5:31; 15:7) is, mindkétszer szerepel mellette a *nélkül* névutós bővítmény, a latinban itt is az *egeo* és az *indigeo* igét találjuk.

Mindkét esetben az ige eredeti vonzatát találjuk: *szűköslik vminél kűl* (vö. **bővelkedik**); második példánk nagyon jól szemlélteti a *nélkül* névutó keletkezését is: a rag ugyan még illeszkedik, de az egybeírás arra utal, hogy valószínűleg már megindult összetapadása a *kűl* névutóval.

SZÜL[1] (3) S - O - V_{tr}

'világra hoz; gebären'

S = nő

Mt 1: 21: [Mária] **ʒůl** ke· fiat – *Pariet autem filium*

Mt 1:23: Ime ʒůʒ val fiat ǫ mėheben / ʒ **ʒůl** – *Ecce virgo in utero habebit et pariet filium*

A szövegkörnyezetből ítélve második adatunkból talán csak kontextuális okokból marad el az O, de van olyan példánk a kódexben, amelyben – mint mai nyelvünkben is – előfordul az ige S - V_{itr} struktúrával is (pl. Jo 16:21: Nemberi ke· micor **ʒůl** ʒomorofaǵot val, l. még Lk 2:6 is), ilyenkor a tárgyi bővítmény felszívódik az igébe, akárcsak pl. a *vet, himt* stb. esetében.

L. még Mt 1:25; Lk 1:13; Lk 2:7 stb.

szül[2] (38) S - O - V_{tr}

'nemz; zeugen'

S = férfi

Mt 1:2: Abracham ke· **ʒůle** iſaakot / Iſaac ke· **ʒule** iacobot Iacob ke· **ʒule** iudaſt ꝛ ǫ attafiait – *Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam et fratres eius.*

L. még Mt 1:3 (3x); 1:4 (3x); 1:5 (4x); 1:6; 1:7 (3x); 1:8 (3x); 1:9 (3x); 1:10 (3x); 1:11; 1:12 (2x); 1:13 (2x); 1:14 (3x); 1:15 (3x); 1:16.

születik (6) 1. S - V_{itr} (5)
2. S - O_a - V_{pass} (1)

'világra jön; geboren werden'

1.:

Mt 2:1: Aʒeꝛt micor **ʒůlètet volna** ieſus Iudeanac betlechemebèn ... – *Cum ergo natus esset Iesus in Bethleem Iuda ...*

L. még Mt 2:2; 2:4; 26:24. Mt 1:20 alatt az ige jelentése inkább 'megfogan; empfangen werden': (... ne akãih felned mariat te fèleſegedèt hoʒiad vènnèd /) meꝛt mėl' ǫ bènne **ʒůlètet** ſcent lelektǫl vagon – *quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est*

2.:

Mt 1:16: Iacob ke· ʒule Ioſephet maꝛianac fėꝛiet kitǫl **ʒulètec** i^c – ... *de qua natus est Iesus*

Itt tkp. a *születik* eredetibb passzív értelmével van dolgunk, a *kitől* valójában O_a-nak minősül. Nyilván az ágensobjekt ritka megjelenése tette lehetővé az eredetileg passzív értelmű igealak átértékelődését egyszerűen intranzitív igévé. A kontextus megengedné azt az értelmezést is, hogy a vonatkozó névmás Józsefre utal vissza, ebben az esetben 'nemzetik; gezeugt werden' volna a jelentés. A bibliai történet (és a latin) alapján azonban csak Mária lehet az ágensobjekt.

SZŰNIK (2) S - V_{itr}

'elhagy, abbahagy vmit; etw. lassen, aufhören'

Mt 3:15: **Ʒǫṅṅèl** ma meꝛt ig illic nékǫnc bètǫltènǫnc menden igaſſagot – *Sine modo; sic enim decet nos implere omnem iustitiam*

L. még Mt 27:49; Mk 15:36; Lk 4:34; 6:42. Ezek mind felszólító módú alakok, az alanyon kívül nincs más bővítmény, a latinban egy kivételtől eltekintve mindig a *sino* található, a mai fordításban ez áll: *Hagyd el ezt!*. Egyszer a *cesso* megfeleléseként áll az ige, s van egy tárgyszerű bővítménye, főnévi igenév formájában: Lk 7:45: è ke· mioltol bèiǫttèm nē **ʒǫnt** megapolni èn labaimat – *non cessavit osculari pedes meos*. Hasonló jelentésben megtaláljuk a *meg/szűnik* igét is, a *cesso* és a *persevero* megfeleléseként, pl. Lk 5:4; 11:8, de mivel ez Máténál nem fordul elő, nem vettem fel külön szócikknek.

SZŰR

ki/szűr (1) S - O - V_{tr}

'(folyadékból) szűrve kiválaszt, elkülönít; (her)ausfiltern; seihen'

Mt 23:24: Vac vèʒèzec kic a· ʒuńogot **ki ʒúzitèc** a· tèuet ke· èl ńèlitèc – *Duces caeci excolantes culicem, camelum autem glutientes*

Nincs több adat a kódexben.

TAGAD

meg/tagad (8) S - O - V_{tr}

1. 'nem vállalja tovább a közösséget vkivel; jn. (ver)leugnen' (6)
   O = +Hum
2. 'vmit letagad; etw. abschwören, ableugnen'
   O = MM

1.:

Mt 10:33: Ki ke· **megtagadād** èngemèt èmbezec èlǫt / **megtagadom** es èn ǫtèt at'am èlǫt – *Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram Patre meo*

L. még Mt 16:24; 26:34; 26:35; 26:75.; Lk 22:34; Jo 13:38 stb.

2.:

Mt 26:72: Efmeg èfeuèl **megtagada** mezt nē èfmèzte uolna aʒ èmbezt – *Et iterum negavit cum iuramento: Quia non novi hominem*

L. még Mt 26:70; Jo 18:25; 18:27 stb. Egyes példákban a tárgyas ragozás utal vissza a szövegelőzménybeli állításra.

TAKAR

be/takar (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'vmit úgy terít vkire v. vmire, hogy az födve legyen; jn. einwickeln, einhüllen'

A_{dir} —› FCs_{illat}

Mt 27:59: Es iofeph a· tèftet veuē **bètakaza** azt tiʒta golLba – *Et accepto corpore, Ioseph involvit illud in sindone munda*

L. még Lk 2:7; az INS tematikai szerepűnek minősíthető bővítmény itt FCs_{ins}, azaz A_{adir} formában jelenik meg.

TÁMAD[1] (5) S - V_{itr}

'keletkezik, felbukkan, születik; auftauchen, erscheinen'

Mt 24:24: meꝛt **tamadnac** hamis cristoſoc ꝛ hamis ꝑphāc – *Surgent enim pseudochristi et pseudoprophetae*

Mt 24:27: Meꝛt mikent a· villamat **tamad** nap kèlèten – *Sicut enim fulgur exit ab oriente*

Mt 11:11: Nem **tamadot** nagob Ian9 baptiſtatol nēbeꝛiecn^{c} ʒùlǫttǫc kǫʒǫt – *non surrexit inter natos mulierum maior Iohanne Baptista*

L. még Mt 4:16; 24:11; Mk 13:22; Lk 7:16 stb.

támad[2] (3) S - A_{dir} - V_{itr}

'rátámad, megtámad, ellenszegül, fellázad; angreifen, widerstreben'

A_{dir} —› $FCs_{postpos}$ (mindháromszor a lativusi értelmű *ellen* névutóval)

Mt 24:7: Meꝛt **tamad** nēʒèt nēʒèt èllèn / ꝛ oꝛʒag oꝛʒag èllèn – *consurget enim gens in gentem et regnum in regnum*

L. még Mt 5:39; 10:21; Mk 3:26; 13:8 stb. Az *ellen* mindegyik adatban szerepel, formája eltér a latintól.

TANÍT (14)

1. S - O - V_{tr} (4)
2. S - V_{itr} (4)
3. S - O - ?A_{dir} - V_{tr} (3+3)

'ismeretet, tudást átad vkinek; lehren'

O = +Hum

?A_{dir} —› FCs_{sublat} (1), FCs_{delat} (1); Inf (1);

1.:

Mt 5:2: ꝛ ǫ ʒaia megṅituan **taneit'auala** ǫkèt mōduā – *et aperiens os suum docebat eos dicens*

L. még Mt 13:54; 28:19; 28:20; Mk 4:2; Lk 5:3; Jo 8:2 stb.

2.:

Mt 11:1: èlméne ĭnèn / hog **taneitana** ꝛ pdicalna ǫ vaꝛoſocban – *transiit inde, ut doceret et predicaret in civitatibus eorum*

L. még Mt 4:23; 9:35; 26:55; Lk 6:6 stb.

3.:

Mt 22:16: ꝛ iſtēn^{c} utaꝛa igaſſaggal **taneitaʒ** – *et viam Dei in veritate doces* (eltérő vonzat a latintól)

Mt 21:17: ꝛ **taneit'auala** iſtènn^{c} oꝛʒagaꝛol ǫket – (a latinban nem szerepel a mondat)

Mt 28:20: **taneituan** ǫkèt tartanioc mēdenèket valamęl'l'ekèt paꝛāLoltam tünèctec – *docentes eos servare omnia quaecumque mandavi vobis*

Egyszer (Mt 15:9) +Abstr szemantikai jegyű tárgyi bővítmény áll a határozói vonzat szerepében: (octalan bǫlǫlnèc èngemèt) / **taneituaioc** èmbezecn^{c} tanoſagit / z paranlolatit – *docentes doctrinas et mandata hominum.* Itt a mondatforma S - O - A_{dir} - V_{tr} (O = Abstr, A_{dir} —> FCs_{dat}), a jelentés 'vkinek vmit tanít' lehet, de a dativusi bővítmény nem jelenik meg példánkban. Az ebben a típusban bemutatott bővítmények nem affinitatívak, de – mivel a tanítás tárgyát nevezik meg – szemantikailag alosztályspecifikus fakultatív vonzatnak érzem őket. Ugyancsak ebbe a csoportba sorolom be a következő példa *így* utalószós bővítményeit:

Mt 5:19: (Ki ke· megfeitend eggèt è kus pazanlolatoc kǫʒʒǫl) z èmbezekèt ig **taneitand** küſſebn^{c} hiuatic meńńècn^{c} ozʒagaban / Ki ke· bètelľeſeitèndi z ig **taneitand** èʒ nagobnac hiuatic mēńècnèc ozʒagaban – ... *et docuerit sic homines [...] qui autem fecerit et docuerit* ...

A két kifejezés értelme inkább 'erre tanít', sőt a mai fordításban a példa második fele így szól: *Aki viszont megtartja és tanítja azokat.* Vö. még a verba dicendi körében előforduló, formailag módhatározói, valójában tárgyi értékű vonzatokkal, pl. *úgy mond, így szól* stb.

L. még Jo 8:28 stb.

Nehezen értékelhető szócikk, nagyon sok az eltérés az egyes előfordulások között.

tanítatik (1) S - ?A_{adir} - V_{pass}

'tudást átadnak neki, oktatják; gelehrt werden'

?A_{adir} —> $Hszó_{mod}$

Mt 28:15: Es azoc a· penʒt veuē ug tǫn^{c} mikēt **taneitattac uala** – *fecerunt sicut erant edocti*

L. még Lk 1:4 (az A_{adir} helyett itt *-RŐL* vonzatos A_{dir} van); Jo 6:45. A bővítmény csak a **tanít** adatai és az alosztályspecifikusság alapján tekinthető fakultatív vonzatnak, ezért a kérdőjel.

tanul[1] (3) 1. S - O - V_{tr} (1)

2. S - V_{itr} (2)

'(ismeretet, tudást, készséget) folyamatosan elsajátít; lernen'

1.:

Mt 9:13: Mēńètec ke· **tanol'l'atoc** mi vagon – *Euntes autem discite quid est*

2.:

Mt 11:29: z **tanol'l'atoc** èntǫllèm / mezt èn kèges vagoc ... – *et discite a me, quia mitis sum* ...

L. még Mt 13:52; Mk 13:24; Jo 6:45; 7:15. A *-TŐL* ragos bővítmény csak egy példában fordul elő, tehát az affinitativitás elve alapján szabad határozónak minősül. Más szempontból azonban felfogható fakultatív vonzatként is, hiszen valójában a *tanít* ige melletti alany jelenik meg ebben a formában (hasonlóan a kauzatív - mediális szembenállásokhoz /pl. *mozdít - mozdul/*, amelyekkel ez az igepár mind a morfológia, mind a szemantika oldaláról rokonságot mutat). Ebben az esetben a mondatforma így alakul: S - A_{dir} - V_{itr}.

tanul[2] (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'tudakol vmit, kérdezősködik vmiről; sich erkundigen'

A_{dir} —> FCs_{ablat}

Mt 2:7: Tahat Herodes titkon hiuan a· magoſocat / ʒerèlmeſt **tanol'l'a vala** ǫ tǫllǫc a· ʟillagnac ideiet mèl' tètetuala nèkic – ... *diligenter didicit ab eis tempus stellae* ...

Nincs több ilyen értelmű adat a kódexben. A mondatforma a tematikus szerepek alapján mégis nagyon valószínű, az A_{dir} feltehetően – alosztályspecifikus – fakultatív vonzat.

tanul[3] (1) S - O - V_{tr}

'tanúz, tanúsít, tanúskodik; bezeugen'

Mt 26:62: Sēmit ſē felèlʒ mēd èʒecze mel'l'èkèt èʒec te *e*llèned **tanolnac** – ... *quae isti adversum te testificantur*

L. még Lk 11:48; 16:28; Jo 3:11; 3:32. Az összes adat figyelembevételével az *ellen* névutós bővítmény C-elem.

TANÚZ – l. **tanul**[3]

TART[1] (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'odafordít, odatart; hinhalten'

A_{dir} —> FCs_{dat} (talán inkább helyhatározónak fogható fel a *-NAK* ragos bővítmény)

Mt 5:39: ha ki ʟapand tegedèt iog tůgǫdzè / **tazʟad** annac a· maſicat es – ... *praebe illi et alteram*

L. még Lk 6:29.

tart[2] (3) S - O - V_{tr}

'vmit megtart, betart; einhalten'

Mt 19:17,18: ... **tazʟad** aʒ pazāʟolatocat A· monda mel'l'ekèt [ti. tartsam] – ... *serva mandata. Dicit illi: Quae?*

L. még Mt 23:3; 28:20.

Ezenkívül előfordul még a *tart* igei frazeologizmusokban is:

penitenciát tart 'bűnbánatot tart; Buße tun' L. Mt 3:2; 11:20; 11:21; 12:41.

tanácsot tart 'tanácskozik,; beraten'. L. Mt 12:14; 22:15; 26:4; 27:1; 27:7. Az utóbbiak közül Mt 22:15 és 26:4 esetében megjelenik egy mellékmondattal kifejezett bővítmény (*vmiről*), ez azonban valójában nem a **tart,** hanem a **tanács(kozik)** bővítménye.

meg/tartatik (1) S - V_{pass}

'megőrzik, megmarad; erhalten werden, bleiben'

Mt 9:17: De vẏ boɀt vẏ tǫmlǫcbè èɀèʒtn^{c} ɀ mōno **megtaɀtatic** – ... *et ambo conservantur*

L. még Lk 5:38 (ua.); Jo 20:23.

TARTOZIK[1] (4) 1. S - A_{dir} - A_{adir} - V_{itr} (2)

2. S - A_{adir} - V_{itr} (2)

'adósa (pénzzel) vkinek; jm. (Geld) schulden'

A_{dir} —› FCs_{dat} (2)

A_{adir} —› FCs_{ins} (3), Inf (1)

1.:

Mt 18:28: lele eggèt ǫ fele ʒolgac kǫʒʒǫl ki **taɀtoʒic uala** nèki ʒaʒ penǯèl – *qui debebat ei centum denarios*

L. még Mt 18:28; Lk 16:5.

2.:

Mt 18:24: hoʒatec nèki eg ki **taɀtoʒic uala** tiʒ èʒer giɀaual – *qui debebat ei decem milia talenta*

L. még Lk 7:41; 16:7. Mindegyik példában előfordul az INS-vonzat, ez a mai magyarban el is maradhat (*tartozik a barátjának*). Kétszer (Mt 3:14 és Jo 13:14) szerepel az ige hasonló, de némiképp átvitt értelemben: 'adósa (egy cselekedettel) vkinek; jm. (eine Tat) schulden'. Mt 3:14: En **taɀtoʒom** tètǫllèd megkèreʒtelkednem – *Ego a te debeo baptizari.* Mint látjuk, itt is elmarad a dativusi vonzat (feltehetően azért, mert az igenév bővítménye utal rá), az instrumentalisi vonzatot pedig igenév fejezi ki. Feltehetően a latinhoz való ragaszkodás hozza létre ezt a szerkezetet, mai: *Nekem van szükségem a te keresztségedre.*

tartozik[2] (2) S - V_{itr}

'vmi kötelez vkit; etw. bindet jn.'

Mt 23:16: valaki èſkėʒėc iſtenn^{c} templomaʒa a· ſēmi / Ki ke· eſkèndic a· templomnac aʒaṅaʒa a· **taʒtoʒic** – *qui autem iuraverit in auro templi, debet*

L. még Mt 23:18. Itt is nyilván latinizmusról van szó, a *debeo* szolgai fordításáról. Szemantikailag ideillik ugyan a pénzzel való tartozást jelentő ige, ezzel a mondatformával azonban mai nyelvünkben nem fordulhat elő.

Egyszer (Jo 10:13) előfordul az ige allativusi bővítménnyel is 'vkihez tartozik, vki birtoka; jm. gehören' jelentéssel is, S - A_{dir} - V_{itr} mondatformával.

TÁVOZIK

el/távozik (4) 1. S - A_{dir} - V_{itr} (3)
2. S - V_{itr} (1)

'eltávolodik, elmegy; sich entfernen, fortgehen'

A_{dir} —› FCs_{ablat} (3)

1.:

Mt 25:41: **tauoʒiatoc èl** èn tǫllèm atkoʒottac aʒ ǫʒǫc tůʒbè – *Discedite a me maledicti in ignem aeternum*

Mt 26:39: En atam ha lèhètſeges **tauoʒiec èl** è kèl'eh èn tǫllē – *si possible est, transeat a me calis iste*

L. még Mt 7:23.

2.:

Mt 9:24: **Tauoʒiatoc èl** / meʒt nē holtmeg a· l'aṅ ... – *Recedite, non est enim mortua puella*

L. még Mk 1:42; 5:17 (itt *-BŐL* rag van: *vidékekből*) Lk 4:13; 4:42; 5:13; 8:13; 9:39; 22:41 stb. Az összes előfordulást tekintve affinitatív a határozói bővítmény.

el/távoztat (1) S - O - V_{tr}

'távol tart, fern halten'

Mt 23:33: Kegoc keʟkè kegonac nēʒèti / mikėnt **tauoʒtat't'atoc èl** pokolnac itėlètėt – ... *quomodo fugietis a iudicio gehennae* (a fordítás elér a latintól)

L. még Lk 5:3; itt inkább 'eltávolít; entfernen' az ige jelentése, s megjelenik a *-TŐL* ragos vonzat is. Lk 21:36 alatt egy főnévi igeneves adat van még, ott ismét csak a tárgy jelenik meg a struktúrában.

el/távoztatik (1) S - A_{dir} - V_{pass}

'eltávolítják, távol tartják; ferngehalten werden'

A_{dir} —› FCs_{ablat}

Mt 16:22: Aʒ [ti. a halál és az üldöztetés] **èltauoʒtaſſec** vram tètǫlled – *Absit a te, Domine*

L. még Lk 16:4; a jelentés itt inkább 'eltávolít; entfernen'.

el/távoztathatik (1) S - A_{dir} - V_{pass}

'eltávolíthatják, távol tarthatják; entfernt, ferngehalten werden können'

A_{dir} —› FCs_{ablat}

Mt 26:42: En at'am ha nē **tauoʒtathatic èl** è kèl'eh èn tǫllèm hanēʟac hog m̄g igam aʒt legèn te akaɜatod – *Pater mi, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua*

TELIK

be/telik (1) S - V_{itr}

'tele lesz; voll werden'

Mt 13:48: (mēṅècnᶜ oɜʒaga haſonlatic tèngeɜbè èɜèʒtét vaɜſahoʒ / kibè gǫlèkeʒic mēdèn halacnac nēʒetebǫl /) Ki mikoɜ **bètèlic** ki vonuā ɜ a· maɜt mèllèt v̀luen valaʒtottac a· iokat ǫ èdeṅecbe ... – *Quam cum impleta esset* (feltehetően íráshiba, a latin alapján *betelék*-et várnánk)

L. még Mk 4:37.

Más példákban (Lk 1:41; 1:67; 4:28; Jo 12:3) megjelenik még egy *-VAL* ragos bővítmény, amely az összes előfordulást tekintve egyrészt affinitatívnak tekinthető, másrészt amolyan Kauzátor szerepe van: vö. *a kád betelik vízzel - a víz betölti a kádat*, van tehát az igének egy S - O - A_{adir} - V_{itr} mondatformája is (A_{adir} = tkp. ágensobjekt).

be/tölt[1] (2) S - O - V_{tr}

'beteljesít; etw.erfüllen

O = Abstr

Mt 3:15: ... meɜt ig illic nekǫnc **betǫltènǫnc** menden igaſſagot – *sic enim decet nos implere omnem iustitiam*

L. még Mt 23:32.

be/tölt[2] (1) S - O - ?A_{adir} - V_{tr} (1)

'vmivel megtölt; mit etw. füllen'

?A_{adir} —› FCs_{ins}

Mt 27:48: vǫn eg ʒouaɜuāt ɜ **bètǫlte** aʒt èćettèl – *acceptam spongiam implevit aceto*

L. még Mk 15:36; Lk 1:53; Jo 2:7 stb. Ezekben is szerepel az instrumentalisi bővítmény, ami ebben a jelentésben feltehetően – targgyal váltakozni képes – vonzat, gondoljunk az ilyen transzformációkra: *vizet tölt az üvegbe – vízzel tölti az üveget* (vö. H. Molnár 1969: 238), de mivel a transzformáció másik irányára nincs adatunk a kódexből (pontosabban csak a mediális *betelik* található meg ezzel a vonzattal), ezt csak valószínűsíthetjük. Ez a vonzat egyszer -*BŐL* raggal jelenik meg (Jo 6:13), itt feltehetően a latin *ex* szolgai fordításáról van szó. Ezenkívül előfordul az igé S - O - V_{tr} mondatformával 'sokaság vmit ellep; etw. füllen' jelentésben is (Lk 5:7: z **bètǫltec** mōno haiot).

beteljesedik (13) S - V_{itr}

'teljessé válik, végleg bekövetkezik; sich erfüllen'

S = FCs_{nom}, MM (szemantikai jegye: Abstr)

Mt 12:17: hog **bètel'l'èſednec** / mél' mōdatot Iſayas pphā miat mōduan – *ut adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam dicentem*

Mt 26:54: azezt mikent **tèl'l'èſednen**[c] **bè** izaſoc – *Quomodo ergo implebuntur Scripturae*

L. még Mt 1:22; 2:15; 2:17; 4:14; 8:17; 13:14; 13:35; 21:4; 26:56; 27:9; 27:35. Az S csupán háromszor főnév, a többi esetben MM fejezi ki. Vö. **be/tölt**[1].

Egy ízben a jelentés így adható meg: 'egy csoport tagjainak száma eléri a maximumot; vollzählig werden' Mt 22:10: (... egbè gǫiten[c] mēdènèkèt kikèt lelen[c] iokat z gonozokat /) z **bètèl'l'èſedenec** a meńèkezǫn[c] vendegi – *et impletae sunt nuptiae discumbentium* – feltehetően latinizmusról van szó, nincs másik ilyen adat. Igeneves formában előfordul a kódexben a *be/teljesít* ige is (Mt 5:17; 5:19).

TEMET

el/temet (3) S - O - V_{tr}

'(halottat) sír(bolt)ba helyez; jn. begraben'

Mt 8:21,22: Vzam èzèzièl èngemèt èlǫźèz mennem / z **tèmètnē èl** èn at'amat [...] had a holtacat **tèmèſſec èl** ǫ halottakat – *Domine, permitte me primum ire et sepelire patrem meum [...] dimitte mortuos sepelire mortuos suos* (az első példában az igenév szórendje eltér a maitól)

L. még Mt 14:12; Lk 9:59; 9:60; Jo 19:40. Lk 16:22 alatt egyszer előfordul az igekötő nélküli *temet* is, S - O - A_{dir} - V_{itr} mondatformával.

TERHESÜL

meg/terhesül (1) S - V_{itr}

'megfárad, elfárad; müde werden, sich ermüden'

Mt 11:28: Iǫuètec èn hoʒiam mēd kic mu(n)kalkottatoc / ʒ **megtèʒhèſǫltètec** – ... *qui laboratis et onerati estis*

Nincs több adat a kódexben.

TERÍT (2) S - O - A_{adir} - V_{tr}

'vékony anyagot szélességében kibontva vhova helyez; (aus)breiten'

A_{dir} —› FCs_{iness}

Mt 21:8: A ſoc gǫlekeʒèt ke· **teʒeiti** uala ǫ ruhaiat aʒ vtban / ʒ egèbi mèteln^{c} uala aǵakat a· facʒol ʒ **tèʒeiticuala** aʒ utban – *Plurima autem turba straverunt vestimenta sua in via; alii autem caedebant ramos de arboribus sternebant in via*

L. még Mk 11:8 (2x) – ezekben is *-BAN* a vonzat formája, Lk 19:36 alatt *-BA* végződést találunk.

TESZ[1] (77) 1. S - O - V_{tr} (64)

2. S - A_{adir} - V_{itr} (13)

'vki vmit csinál; machen'

O —› az esetek többségében vmilyen cselekvésre utaló mutató névmás, 27 esetben pedig részben vmilyen absztrakt (általában igéből képzett) főnév, amelyek mellett a *tesz*, amolyan operátor igeként funkcionál (vö. Károly 1980: 148), részben konkrét főnév, amely a *tesz*-szel együtt frazeológiai egységként funkcionál, s igei jelentést hordoz, pl. *gyümölcsöt tesz* 'gyümölcsözik, terem'. Ezek legtöbbje nyilvánvaló latinizmus.

A_{adir} —› modális értelmű adverbiumok v. névutós főnevek (szemantikailag tárgy értékűek)

1.:

Mt 7:17: Igèn mendē io fa io gimǫlʟǫt **tėʒèn** / gonoʒ fa ke· gonoʒ gimǫlʟǫt **tėʒèn** – *Sic omnis arbor bona fructus bonos facit, mala autem arbor malos fructus facit*

Mt 19:18: Nè **teg** èmbeʒ ǫldǫkeſt [...] ſe **tėg** vʒſagot – *Non homicidium facies [...] non facies furtum*

Mt 21:24: ... ki hatalmaual **tėʒèm** èʒekèt – ... *in qua potestate haec facio*

L. még Mt 3:8; 3:10; 5:46; 5:47 (2x); 6:1; 6:2; 6:3; 6:3; 7:12; 7:18 (2x); 7:19; 7:21; 7:22; 7:24; 7:26; 8:9 (2x); 9:28; 12:2 (2x); 12:3; 12:33 (2x); 12:50; 13:28; 13:41; 13:58; 17:12; 19:16; 20:13; 20:15; 20:32; 21:15; 21:16; 21:21; 21:27; 21:31; 21:33; 21:40; 22:2; 23:3 (2x); 23:5; 23:15; 23:23; 25:40 (2x); 25:44; 25:45; 26:13; 26:18; 26:27; 27:22; 27:29; 27:33.

2.:

Mt 20:5: ... ʒ **tǫn** meg vgan – ... *et fecit similiter*

Mt 5:44: ... z iol **tegetec** azocnac kic tůtǫkèt gůlǫltèn[c] – *benefacite his qui oderunt vos*

L. még Mt 1:24; 6:2; 6:7; 7:12; 12:12; 18:35; 21:6; 21:36; 23:3; 26:19; 28:15.

tesz[2] (8) 1. S - O - A_{dir} - V_{tr} (7)
2. S - O - ?O_2 - V_{tr} (1)

'vkit, vmit vmilyenné tesz, alakít; jn., etw. zu etw. machen, verwandeln'

A_{dir} —> $FCs_{translat}$ (6), FCs_{dat} (1)

?O_2 —> FCs_{akk} (az A_{dir} szemantikai megfelelője)

1.:

Mt 5:36: ... mezt nē hać eg füztǫt feiezze **tènned** auag feketeie – *quia non potes unum capillum album facere aut nigrum*

L. még Mt 3:3; 4:19; 20:12; 21:13; 23:15.

Mt 26:12: mezt / èzèztettè è kènètet èn teſtemzè èltèmètèndǫnèc **tǫt** èngemèt – *Mittens enim haec unguentum hoc in corpus meum ad sepeliendum me fecit*

A dativus itt nyilván a latin gerundivum fordításaként került a szövegbe.

2.:

Mt 19:4: (... mezt ki tǫt èmbezekèt kezdettǫl foguan) / fezſiat z nēbezièt **tǫttǫ** azokat – ... *qui fecit hominem ab initio masculum et feminam fecit eos*

A lativus helyetti akkusativus itt feltehetően a latinhoz való ragaszkodás eredménye, csak ez az egy ilyen példa van, ezért a kérdőjel a mondatformában.

tesz[3] (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'vmit vhová helyez; etw. irgendwohin legen, plazieren'

A_{dir} —> FCs_{sublat}

Mt 27:48: (... vǫn eg ʒouazuāt z bètǫlte aʒt èćettèl /) z **téuèn** a· nadza z aduala iṅṅa nèki – ... *acceptam spongiam implevit aceto et imposuit harundini et dabat ei bibere*

Csak ez az egy – igeneves – adat van, de a szövegkörnyezet azt mutatja, hogy az igenév itt ige értékű (az igeneves szerkezet kötőszóval kapcsolódik a mondathoz).

TET(SZ)IK[1] (6) S - A_{dir} - V_{itr}

'vki vmit tart, gondol vmiről, vélekedik; meinen'

S = Pron (előreutal a MM-ra)

A_{dir} —> FCs_{dat} (tematikus szerepe Experiens)

Mt 17:24: Mi **tètic** tenèked Simon / Fǫldn^{c} kiraľi kitǫl veʒn^{c} adot ... – *Quid tibi videtur, Simon? Reges terrae a quibus accipiunt tributum vel censum ...*

Mt 22:42: Mi **teććic** tù nèctec x^{c}rol ki fia – *Quid vobis videtur de Christo? cuius filius est*

Ebben a példában megjelenik egy *-RÓL* ragos bővítmény, de egyéb adatok híján nem affinitatív, így C-elemnek minősül, jóllehet mai nyelvérzékünkkel a *gondol* melletti *-RÓL* ragos bővítményt vonzatnak érezzük. L. még Mt 18:12; 21:28; 22:17; 26:66. Az igének ez a használata valószínűleg latinizmus, mindenhol a *videtur* alakot fordítják vele.

tet(sz)ik^{2} (6) 1. S - V_{itr} (4)
2. S - A_{dir} - V_{itr} (2)

1. 'látszik, látható; ist zu sehen'
2. 'vmilyennek látszik, mutatkozik; scheinen'

A_{dir} —› FCs_{dat} (ragos melléknév)

1:

Mt 2:7: tanoľľa vala ǫ tǫllǫc a· ʟillagnac idèiet mėľ **tètetuala** nèkic – ... *quae apparuit eis* (a dativusi bővítmény itt inkább C-elem)

Mt 24:27: Meʒt mikent a· villamat tamad nap kèlèten / ʒ **teććic** mēd napṅùgatiglan (!) ... – ... *et paret usque in occidentem*

Mt 25:29: ... dè annac a· kin^{c} ninʟ aʒ es a· mėľ **tètic** hog vagon èluėtètic ǫ tǫllǫ – *ei autem qui non habet, et quod videtur habere auferetur ab eo*

L. még Mt 9:33; Lk 9:8; 11:44.

2:

Mt 23:27,28: ... egènlǫec vattoc a· megfèieʒeitet kopoʒſockal / kic èmbeʒecn^{c} kùuǫl ʒ́epecn^{c} **tètn**^{c} / dè [...] Igèn es tù / valobiʒoṅ èmbeʒecn^{c} kùuǫl igaʒacnac **tèttettec** / dè bèlǫl tèľľeſec vattoc kepmutalattal ...– ... *quae aforis parent hominibus speciosa [...] Sic et vos aforis quidem paretis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi*

L. még Lk 22:24.

meg/tet(sz)ik (1) S - V_{itr}

'látszik, láthatóvá lesz; ersichtlich werden'

Mt 24:30: Es tahat **megtètic** meṅṅèn èmbèʒ fianac ièlenſegè – *et tunc parebit signum Filii in caelo*

Nincs több adat a kódexben, l. még NySz. III, 646, vö. **tet(sz)ik**^{2}.

ki/tettet (1) S - O - V_{tr}

'elváltoztat; verstellen'

Mt 6:16: ... neakaʒiatoc lennètec ʒomoroc mikent kepmutaloc / meʒt **ki tèttètic** ǫ oʒćaiocat hog lattaſſanac èmbeʒecn^{c} bǫitǫlǫc – *exterminant enim facies suas ut appareant hominibus ieiunantes*

Nincs több adat a kódexben, a NySz. III, 645 is csak ezt a példát hozza. Az igekötő talán a latin hatása, az igére nézve vö. még mai magyar: *tetteti magát.*

TÉVED

el/tévehed (!) (2) S - O - V_{tr}

'eltéveszt; verfehlen'

Mt 10:6: de inkab meṅnètec a· iuhochoʒ kic **èlteuèhèttec** iſʒlnèc haʒat – *quae perierunt domus Israhel*

L. még Mt 15:24, több adat nincs a kódexben. Példáinkban a magyar kifejezés nem a latin *erro* megfelelője, mint az *el/tévehedik*, hanem a *pereo* igéé, a mai fordításban *Izrael házának elveszett juhairól* van szó.

A Nyíri-féle szótár ezt a két adatot is az *eltévehedik* címszó alatt hozza, de tranzitív voltuk miatt úgy éreztem, szerencsésebb egy **el/tévehed** címszó alatt tárgyalni őket, még ha furcsa is ez a forma.

el/tévehedik (3) S - V_{itr}

'nem találja a helyes utat, irányt; sich verirren'

Mt 18:12: Ha lend valakinèc ʒaʒ iuha / ʒ ėg ǫ kǫʒʒǫlǫc **èlteuèhendic** / nemdè meghagga ė a· kilenć ʒaʒ kilènćet (!) a· kietlènbèn / ʒ megen megkèʒèſni aʒt ki **èlteuèhèdètuala** – *si fuerunt alicui centum oves, et erraverit una ex eis, nonne relinquit nonagintanovem in montibus, et vadit quaerere eam quae erravit*

L. még Mt 18:13.

tévelyeg (1) S - V_{itr}

'cél nélkül ide-oda bolyong; herumirren'

Mt 22:29: **Teuèl'getec** nē tuduatoc iʒaſt / ʒ ſem iſtènn^{c} oʒʒaǵat – *Erratis nescientes Scripturas neque virtutem Dei*

L. még Mk 12:24; 12:27; Lk 24:11.

meg/tilt (2) S - O - V_{tr}

'távoltart, visszatart; jm. wehren, jn. zurückhalten'

O = +Hum

Mt 3:14: Ianos ke· **megtilt'auala** ǫtèt monduan ... – *Iohannes autem prohibebat eum dicens*

Mt 19:14: haggatoc aʒ apzodokat èn hoʒiã iǫni / z ne akazíatoc **megtiltanotoc** – *et nolite eos prohibere ad me venire*

Az utóbbi igeneves példában csak odaértődik az O, van azonban számos egyéb példa, ahol szerepel az O, a mai magyarban szokatlan +Hum szemantikai jegygyel: Mk 9:38; 9:39; Lk 9:49; 9:50; 11:52; 18:16, vö. még NySz. III, 665.

TISZTEL (4) S - O - V_{tr}

'nagyra becsül, tekintélyét elismeri; jn. (ver)ehren'

Mt 15:4: **Tiʒtellèd** te at'adat z te aṅadat – *Honora patrem et matrem*

L. még: Mt 15:6; 15:8; 19:19; Mk 10:19; Jo 5:23 (2x) stb.

tiszteltetik (1) S - O_a- V_{pass}

'nagyra becsülik; verehrt werden'

Mt 6:2: (... neakaziad te èlǫttèd trombitaual trombitaltatnod / mikeppèn a· kepmutaloc teʒnèc ǫ ſinagogaiocban / z vćaiocban) hog **tiʒteltèſſèn**[c] èmbezèctǫl – ... *ut honorificentur ab hominibus*

Nincs több adat a kódexben, de a **tisztel** adatai és a passzív képzés alapján egyértelmű a mondatforma.

TISZTÍT (1) S - O - V_{tr}

'szennyet eltávolít, tisztává tesz; säubern, reinigen'; itt átv. értelmű: 'betegségtől megtisztít, gyógyít; von einer Krankheit reinigen, heilen'

Mt 10:8: Poklofocat **tiʒtehatoc** ǫzdǫgǫket ki vèſſètec – *leprosos mundate, daemones eicite*

Nincs több adat a kódexben.

meg/tisztít (6) S - O - V_{tr}

'szennyet eltávolít, tisztává tesz; säubern, reinigen' Ez is előfordul átv. értelemben is: 'betegségtől meg tisztít, gyógyít; von einer Krankheit reinigen, heilen'

Mt 3:12: z **megtiʒteit'a** ǫ ʒèzǫiet / z gǫiti ǫ buʒaiat ǫ ʟùribè – *et permundabit aream suam*

Mt 8:2,3: ... ha akazʒ **megtiʒteithać** èngemèt [...] Akazlac **megtiʒteitanō** – ... *si vis, potes me mundare [...] Volo, mundare*

L. még Mt 12:44; 23:25; 23:26; Lk 3:17; 11:39 stb.

meg/tisztultatik (2) S - V_{pass}

1. 'vki betegségtől megtisztul, megszabadul; von einer Krankheit gereinigt werden'
2. betegség elmúlik; eine Krankheit heilt'

1.:

Mt 11:5: ... poklofoc **megtiʒtoltatnac** – *leprosi mundantur*

2.:

Mt 8:3: z legottā **megtiʒtoltatec** ǫ pokloffaga – *Et confestim mundata est lepra eius*

L. még Mk 1:42; Lk 7:22; 17:14; 17:15. Mediális igéből képzett passzív ige, csak ebben az átvitt jelentésben fordul elő.

TOLD (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'vmely anyagot vmihez erősítve annak hosszát, terjedelmét növeli; hinzufügen'

A_{dir} —› FCs_{allat}

Mt 6:27: Tù kitèc ke· gondoluā **toldhat** ǫ allatt'ahoʒ eg fengnèt – *Quis autem vestrum cogitans potest adicere ad staturam suam cubitum unum?*

L. még Lk 3:20; 12:25; 19:11, vö. még Mk 4:24 (*toldatik*). Az A_{dir} mindenütt jelen van.

TÖLT – l. **be/tölt** (a **TELIK** szócikkében)

TÖR (2) S - O - V_{tr}

'itt: (törvényt) megszeg; (das Gesetz) brechen'

Mt 5:32: z ki aʒ èlhagottat vendi tǫzuent **tǫz** – *et qui dimissam duxerit adulterat*

L. még Mt 19:18; Mk 10:11; 10:19. A kódex mind a négy adatában a *törvényt tör* kifejezést találjuk.

meg/tör[1] (3) S - O - V_{tr}

'(előírást) megszeg; (Vorschriften) brechen'

O = Abstr (vmilyen törvény, előírás)

Mt 15:2,3: Mirè **tǫ2icm̄g** a· te taneituaṅid a· vėnècn^{c} ʒ̀è2ʒeſekèt [...] Es tù mi2è **tǫ2itecm̄g** iſtènn^{c} p̱anʟolattat a· tù ʒè2ʒėſtekeʒt – *Quare discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum [...] Quare et vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram*

L. még Mt 12:5.

meg/tör[2] (3) S - O - V_{tr}

'széttör, összetör, ledönt, lerombol; zerbrechen, niederreissen' (3)

O = -Abstr

Mt 21 44: (Es ki èſèndic a· kǫ2è meǵʒèǵètic) / dè ki2è a· kǫ èſẽdic **megtǫ2i** ǫtèt – *... super quem vero ceciderit, conteret eum*

Mt 26:61: ... **megtǫ2hètem** iſtènn^{c} templomat (ʒ ha2mad napon megrakhatom aʒ́t) – *Possum destruere templum Dei*

L. még Mt 27:40; Lk 15:29; 20:18 stb.

meg/törettetik (1) S - V_{pass}

'összetörik; zerbrochen werden'

Mt 24:2: Nē marad it kǫ kǫuǫn ki nē **megtǫrèttètic** – *non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur*

L. még Lk 21:6, egyszer van még *megtöretik* alak is (Mk 13:2).

TÖRTÉNIK (1) S - V_{itr}

'(esemény, változás) folyamatban van; geschehen'

Mt 18:13: Es ha **tǫ2tenèndic** hog meglelèndi aʒ́t ... – *Et si contigerit, ut inveniat eam*

L. még Mk 6:21; 9;21; Lk 8:42; 10:31; 21:13; Jo 5:14.

TUD[1] (31) S - O - V_{tr}

1. 'ismerete, tapasztalata van vmiről; wissen' (25)

   O = MM_{akk}

2.: 'ismer; kennen' (6)

   O = FCs_{akk}

A 'wissen' és 'kennen' jelentések közti különbség néha nagyon csekély.

1.:

Mt 22:16: Mèſtèz **tugguc** mezt igaʒ vag z iſtēn^{c} utaza igaſſaggal taneitaʒ – *Magister, scimus quia verax es et viam Dei in veritate doces*

L. még Mt 6:3; 6:32; 9:6; 12:7; 12:15; 15:12; 16:8; 20:22; 20:25; 21:27; 24:32; 24:33; 24:42; 24:43 (2x); 24:50; 25:24; 25:26; 26:2; 26:10; 26:70; 27:18; 27:65; 28:5.

2.:

Mt 12:25: Ihc ke· **tuduā** ǫ gondolatt'okat mōda nèkic – *Iesus autem sciens cogitationes eorum dixit eis*

Mt 25:12,13: Biʒoń mondom tùnèctec nē **tudlac** tùtǫket / z vg vigaʒiatoc mēt nē **tuggatoc** a· napot ſem aʒ idǫt – *Vigilate itaque, quia nescitis diem neque horam*

L. még Mt 16:4; 22:29; 24:36; Lk 13:25; Jo 1:31; 1:33 stb.

tud[2] (2) S - O - V_{tr}

'(ismeretet) a gyakorlatban képes alkalmazni; können'

O = Inf

Mt 7:11: ha aʒezt tù gonoʒoc valuatoc **tuttoc** io adomanocat adnotoc tù fiaitocnac – *Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris*

L. még Mt 16:4; Lk 11:13 stb.

meg/tud (1) S - O - V_{tr}

'tudomást szerez vmiről; erfahren'

Mt 9:30: Laſſatoc hog valaki megne **tugga** – *Videte ne quis sciat*

L. még Mk 5:43; Jo 13:17.

meg/tudatik (1) S - V_{pass}

'kitudódik: bekannt werden'

Mt 10:26: (Mezt ſēmi ol' fedeʒet ki nē m̄g ièlentètic) / z ſēmi ol' titoc ki nē **m̄gtudatic** – *Nihil enim est opertum, quod non revelabitur, et occultum, quod non scietur*

L. még Lk 12:2.

tudakozik (1) S - A_{dir1} - A_{dir2} - V_{tr}

'kérdésekkel felvilágosítást igyekszik szerezni, tudakol; nachfragen, erforschen'

A_{dir1} —> FCs_{ablat} (+Hum)

A_{dir2} —› MM fejezi ki, feltehetően -*RŐL* ragos vonzat, a Bécsi Kódexben (119:20) találni is ilyen adatot

Mt 2:4: ꝛ egbe gǫituen a· papocnac menden fèdèlmėket / ꝛ a· nepecn^{c} iraſtudoit / **tudakoʒicuala** ǫ tǫllǫc hol x^{c} ʒùlètnec – ... *sciscitabatur ab ei, ubi Christus nasceretur*

Nincs több adat a kódexben, tkp. értékelhetetlen, de valószínű ez a struktúra.

TŰR (2) S - O - V_{tr}

1. 'vkit. v. vmit elszenved, elvisel; jn./etw. leiden, vertragen'
2. ?'ragaszkodik vkihez; an jm. hängen'

1.:

Mt 16:21: ... meꝛt ǫnèki ihꝛlm̄bè kėl mēni / ꝛ ſokakat **tùꝛni** a· vėnèktǫl ꝛ aʒ iraſtudoktol – *et multa pati a senioribus et scribis*

A *sokakat* esetleg határozó értékű tárgynak is felfogható volna, azonban ebben a többesjeles formában valószínűbb a 'sok rosszat, szenvedést' jelentés alkalmi szófajváltással.

2.:

Mt 6:24: (Senki nē ʒolgalhat kèt vꝛat / meꝛt auag eggikèt gùlǫli / ꝛ a· maſicat ʒèꝛèti /) auag eggikèt **tùꝛi** ꝛ a· maſicat vtal'l'a –... *aut unum sustinebit et alterum contemnet*

Nehezen értékelhető példa, a mondatforma ugyan egyértelmű, de a jelentés kérdéses: a szövegkörnyezet alapján inkább a fent kérdőjellel megadott értelem a valószínű, a *ragaszkodik* igét használják más magyar fordítások is, Luthernél is ennek német megfelelőjét találjuk (*er wird dem einen anhangen*). Ugyanakkor feltehetően fordítási hibáról van szó, a latinban ugyanis a *sustineo* ige áll, ennek egyik jelentése csakugyan 'eltűr, elvisel' (Györkösy 1956: 546), s a fordítók talán nem vették észre, hogy a szöveg értelméből itt más következik. Mivel azonban másik ilyen értelmű adatunk nincs, a szövegből következő jelentést kérdőjellel láttam el. (A TESz. egyébként a **tűr**[1] szócikkében (III, 1014) az ige 2. jelentését a fönti adatra hivatkozva adja meg, de csak az 'elvisel vkit; jemanden leiden' értelmet tünteti fel, fel sem veti a kontextusból fakadó értelmezés lehetőségét, ugyanígy jár el az EWUng. (1568) is.)

Még egy előfordulása van a kódexben az igének (Mk 14:34), ebben azonban a mondatforma S - V_{itr}, a jelentés pedig 'türelemmel van, vár; geduldig sein': **Tùꝛiètec** ith ꝛ vigaʒiatoc èn vèlem – *sustinete hic et vigilate*. Lehet, hogy bizonyos fokig ez is latinizmus, itt is a *sustineo* szerepel, de Luthernél *bleibet hier*, a mai fordításban is *maradjatok itt* szerepel. Ezt a jelentést a TESz. és az EWUng. is a fenti módon adja meg.

URALKODIK (1) S - A_{adir} - V_{itr}

'(politikai) hatalmat gyakorol; Herr sein über etw., regieren'

A_{adir} —› $FCs_{superess}$.

Mt 20:25: Tuggatoc ė / meʒt a· poganocnac fedèlmi **vʒalkodnac** ǫ ʒaitoc – *Scitis quia principes gentium dominantur eorum*

L. még Mk 10:42; Lk 22:25 (ua.)

UTÁL (1) S - O - V_{tr}

'erős ellenszenvet érez vki iránt; hassen, verachten'

Mt 6:24: Senki nē ʒolgalhat kèt vʒat / meʒt auag eggikèt gůlǫli / ʒ a· maſicat ʒèʒèti / auag eggikèt tůʒi ʒ a· maſicat **vtal'l'a** – ... *aut unum sustinebit et alterum contemnet*

L. még Lk 10:16 (2x); 16:13; 18:9; Jo 12:48.

meg/utál (3) S - O - V_{tr}

1. 'erős ellenszenvet érez vki v. vmi iránt, megvet vmit; hassen, verachten'
2. 'utálattal elvet vmit; verwerfen'
   O = -Hum
3. 'nem törődik vmivel; etw. verachten'
   O = vmilyen kijelentés

1.:

Mt 18:10: Laſſatoc hog ne **vtal'l'atocmeg** eggèt è kůſdèdec kǫʒʒǫl – *Videte ne contemnatis unum ex his pusillis*

L. még Lk 9:26 (2x).

2.:

Mt 21:42: A· kǫuèt kit a· ʒakoc **megutaltanac** – *Lapidem, quem reprobaverunt aedificantes*

L. még Mk 12:10; Lk 7:30; 20:17.

3.:

Mt 22:5: (... iǫuetec a· meṅèkėʒǫbè) / Aʒoc ke· **megutalac** ʒ èlmenenèc – *Illi autem neglexerunt et abierunt*

Erre a jelentésre nincs másik adat.

ÜDVÖZÍT (8) S - O - V_{tr}

'az üdvösségbe juttat, megment, megszabadít; selig machen, retten, in Sicherheit bringen'

Mt 27:42: Egebeket **vduǫʒeitet** ǭmagat ke· nē **v̇duǫʒeithèti** – *Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere*

Mt 1:21: ... meɀt ǫ **v̇duǫʒeiti** ǫ nepet ǫ bùnǫktǫl – *ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum*

A *-TŐL* ragos vonzat a nyolc példa közül csak egyben fordul elő, ezért bár a 'megszabadít' jelentés alapján felmerülhet, hogy nem fakultatív vonzat-e, C-elemnek tekintettem, mert nem affinitatív.

L. még Mt 8:25; 14:30; 16:25; 18:11; 27:40.

üdvözöl (1) S - O - V_{tr}

'köszönt; begrüßen'

Mt 5:47: Es ha ʟac tù at'atoc fiait **v̇duǫʒlènditèc** mit teʒtec tǫbbèt – *Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facistis?*

L. még Mk 15:18.

üdvözül (4) S - V_{itr}

'üdvösségben részesül, megmenekül; selig werden, gerettet werden'

Mt 24:22: Es hanēha a· napoc megkuɀtabottacuolna nē **vduǫʒǫlnǫ** mēdèn teſt – *Et nisi breviati fuissent dies illi, non fieret salva omnis caro*

L. még Mt 10:22; 19:25; 24:13; Mk 13:20; Jo 3:17 stb.

ÜL (30) 1. S - A_{adir} - V_{itr} (26)
2. S - V_{itr} (4)

'testének megtámasztott alsó részére nehezedve nyugszik; sitzen'

A_{adir} —› Loc ($FCs_{superess}$ (6), FCs_{iness} (6), FCs_{loc} (1), $FCs_{postpos}$ (5), $Hszó_{loc}$ (8). Mivel a 30 példából 26 esetben előfordul, affinitatívnak kell tekintenünk.

1.:

Mt 28:2: èlhèngeɀeite a· kǫuèt ɀ **v̇luala** fel'l'ǫl raita – *et sedebat super eum*

Mt 26:69: Petẽ ke· **v̇lvala** kùuǫl a· pituaɀban – *Petrus vero sedebat foris in atrio*

Mt 11:16: haſonlatnac a· vaſaɀt **vlǫ** gèɀmekecheʒ – *Similis est pueris sedentibus in foro*

Mt 13:48: ɀ a· maɀt mèllèt **v̇luen** – *et secus litus sedentes*

Mt 15:29: ɀ felmènuē a· hegrè **vluala** ot – *sedebat illi*

L. még Mt 4:16; 9:9; 13:1; 13:2; 19:28 (2x); 20:21 (2x); 20:23; 20:30; 21:5; 23:2; 23:22; 24:3; 25:31; 26:36; 26:55; 26:64; 27:19; 27:61.

Két példában a határozó A_{dir}-ként is felfogható, pl. Mt 22:44: **vl'** èn iogom felǫl – *sede a dextris meis* (vö. Luther: Setze dich zu meiner Rechten), l. még Mt

20:21. Ebben az esetben a jelentés 'vhová ül', a mondatforma S - A_{dir} - V_{itr}. Más evangéliumból van egyértelműen lativusi példánk is, pl. Jo 19:13.

2.:

Mt 26:20: Eſtue leuen ke· egb*e* **ůl vala** ǫ tiʒenkèt taneituaṅiual – ... *discumbebat cum duodecim discipulis suis* (az *egybe* esetleg már igekötő? – l. még 14:9)

Mt 26:58: Es bèmēuen **v̇luala** a· ʒolgackal – ... *sedebat cum ministris*

L. még Mt 14:9; 27:36.

le/ül (3) 1. S - ?A_{adir} - V_{itr} (2)

2. S - V_{itr} (1)

'álltából ülő helyzetbe ereszkedik; sich setzen, lagern'

?A_{adir} ⟶ $FCs_{superess}$

1.:

Mt 15:35: Es paranʟola a· gǫlèkeʒètn^{c} hog **lè ůlnėn^{c}** a· fǫldǫn – *Et praecepit turbae, ut discumberent super terram*

Funkcionálisan lativusi értelmű a bővítmény, vö. **ültet**; a locativusi forma feltehetően a latinhoz (*super*) való ragaszkodásból fakad. (Elvileg az is elképzelhető, hogy C-elemről van szó, és S - V_{itr} a mondatforma, de valószínűbb az első megoldás.) Az összes előfordulást tekintve nem affinitatív a bővítmény, ezért kérdőjellel láttam el a mondatformában. L. még Mt 14:19; Mk 8:6. Az utóbbiban lativusi vonzatot találunk (*földre*).

2.:

Mt 5:1: ꝛ micor **leůltuolna** vepen^{c} ǫ hoʒia ǫ taneituaṅi – *et cum sedisset* ...

L. még Mk 9:34; Lk 4:20; 11:37; 17:7; Jo 6:10; 13:12.

ültet (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'odahat, okozza, hogy vki vhova (fel)üljön; jn. irgendwohin setzen'

A_{dir} ⟶ FCs_{sublat}

Mt 21:7: (ꝛ oda hoʒac a· nǫſten ʒamaꝛt [...]) ꝛ ǫtèt fel'l'ǫl ꝛeia **v̇ltètec** – *et eum desuper sedere fecerunt* (kauzatív)

A *felül reá* forma valószínűleg a latin *desuper* kifejezés visszaadására való törekvésből fakad (Nyíri 1993: 353 a *felül reá ültet* címszó alatt közli az adatot). L. még Lk 19:35: *felirè v̇ltètec.*

ÜLDÖZ (4) S - O - V_{tr}

'állandóan nyomon követ, űz, kerget vkit, vmit; verfolgen'

O = FCs_{akk}, egyszer partitivusi tárgy (latin)

Mt 5:12: ... meꝛt ig **v̇ldǫʒtec** a· ꝑphetacat – *sic enim persecuti sunt prophetas*

Mt 23:34: ... z azoc kꝯzzꝯl megoſtozꝯtoc tù ſinagogatocban / z **vldꝯztꝯc** vazoſoczol vazoſocza – *et ex eis flagellabitis in synagogis vestris et persequemini de civitate in civitatem*

Érdekes példa, valószínűleg partitivusi tárgynak kell felfogni az *azok közzöl* formát (vö. pl. HBK. *tiv bennetuc*), esetleg odaértődik a *vkit*. A fordító láthatóan nagyon ragaszkodott a latinhoz. A példában előforduló lokális határozók a többi kódexbeli adat figyelembevételével C-elemek.

L. még Mt 5:11; 5:44; 10:23; Lk 11:49; 21:22; Jo 5:16; 15:20.

ÜVÖLT (15) S - V_{itr}

'kiabál, kiált; schreien'

Mt 14:26: z feltecbèn **iuꝯltèn**[c] – *et prae timore clamaverunt*

Mt 27:46: Es kilenćed idꝯ kozon **iuꝯltꝯ** i[c] nag ʒoual mōduan – *Et circa horam nonam clamavit Iesus voce magna dicens*

L. még Mt 8:29; 12:19; 14:30; 15:22; 15:23; 20:30; 20:31; 21:9; 21:15; 27:23; 27:50; Mk 15:13; Lk 18:38; Jo 19:12 stb. Mint a verba dicendi körébe tartozó igék esetében többször is, itt is előfordul, hogy mellékmondati tárgya is van az igének, de ez minden példában közvetlenül a *mondván* igenévhez kapcsolódik, és csak közvetve tartozik az *üvölt*-höz.

VÁDOL

meg/vádol (1) S - O - V_{tr}

'vkit váddal illet; jn. anklagen'

Mt 12:10: z kèzdic uala ꝯtèt mōduā ha illic ʒombaton vigaztani hog **meguadolnac** ꝯtèt – ... *ut accusarent eum*

L. még Mk 3:2; Lk 6:7; 11:54; Jo:8:6.

vádoltatik (1) S - O_a - V_{pass}

'váddal illetik; angeklagt werden'

Mt 27:12: Es micoz **vadoltatnec** a papoc fèiedèlmitꝯl z a nepecn[c] venitꝯl fēmit ſem felele – *Et cum accusaretur a principibus sacerdotum et senioribus, nihil respondit*

Nincs több adat a kódexben.

VÁG

el/vág (1) S - O - V_{tr}

'vágással eltávolít, lemetsz; abschneiden'

Mt 26:51: Es eg aʒoc kǫʒʒǫl [...] ki tèʒièʒtuē ǫ kèʒet ki veue a· kèſt / ʒ ʟapuā a· papoc fedèlmè ʒolgaiahoʒ **èl vaga** ǫ fülét – ... *amputavit auriculam eius*

L. még Mk prologus; 9:44; 14:47; Lk 22:50.

VÁLASZT (2) S - O - V_{tr}

1. 'kiválaszt; auserwählen, ausersehen'
2. 'kiválogat, szétválaszt; auswählen, aussortieren'

1.:

Mt 12:18: Ime èn gèʒmekem èn valaʒtottam / kit èn **valaʒtottam** / èn ʒèʒètǭ – *Ecce puer meus, quem elegi, dilectus meus*

A latin alapján az első *èn valaʒtottam* másolási hiba lehet, nem pedig értelmező jelző.

L. még Mk 13:20; Lk 6:13; Jo 15:16; 15:19 stb.

2.:

Mt 13:48: ... ki vonuā (ti. a hálót) ʒ a· maʒt mèllèt v̇luen / **valaʒtottac** a· iokat ǫ èdeṅecbe – *et secus litus sedentes elegerunt bonos in vasa* (*edényekbe* – inkább C-elem)

A két jelentés nagyon közel áll egymáshoz, mégis jobbnak láttam őket külön választani. Utóbbi jelentésre nincs több adat.

el/választ (1) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'szétválaszt, kiválogat; absondern, aussortieren'

A_{dir} —› $FCs_{postpos}$ (*közül*)

Mt 13:49: ki menn^{c} aʒ angaloc ʒ **èl valaʒt'ac** a· gonoʒocat aʒ igaʒac kǫʒʒǫl – *et separabunt malos de medio iustorum*

Nincs több adat a kódexben, a névutós forma valószínűleg csak a latinhoz való ragaszkodás eredménye, a **meg/választ**[1] esetében FCs_{abl} található.

meg/választ[1] (4) 1. S - O - A_{dir} - V_{tr} (3)
2. S - O - V_{tr} (1)

'elválaszt, elkülönít; abtrennen, absondern'

A_{dir} —› FCs_{ablat}

1.:

Mt 25:32: ʒ gǫitètn^{c} ǫ èlèibè mēdèn nemʒètec / **m̄gvalaʒt'a** ǫkèt egmaſtol / mikent a· paʒtoʒ **valaʒt'ameg** a· iuhokat a· keʟkectǫl – ... *et separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab haedis*

L. még Mt 10:35.

2.:

Mt 19:6: Aʒeɿt kikèt iſtèn egbè ʒ́èɿketet èmbeɿ **megne valaʒia** – *Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet*

Mint látjuk, az A_{dir} el is maradhat, tehát fakultatív bővítmény. L. még Mk 10:9.

Mt 16:4 alatt van még egy 'megkülönböztet, megítél; beurteilen' jelentésű igeneves adat is az igére: Aʒeɿt meṅn^{c} ʒ́èmel'et tuggatoc **m̄gvalaʒ́tanotoc** / Eʒ idǫn^{c} ke· ièlènſėǵėt nē tudhat't'atoc – *Faciem ergo caeli diiudicare nostis, signa autem temporum non potestis scire.* Mivel nincs több ilyen példánk, nehezen értékelhető. A latin *diiudico* fordítása, mai: *Az ég színéből tudtok következtetni*; Luther: *Über des Himmels Aussehen könnt ihr urteilen.* Tkp. külön szócikk lenne, de mivel csak igeneves adat van rá, itt tüntettem fel.

meg/választ^{2} (1) S - O - V_{tr}

'megver, megbüntet; jn. bestrafen'

O = +Hum

Mt 24:51: (iǫ a· ʒ́olganac vɿa a· napon mel'l'en nē rèmenli [...]) ɿ **megualaʒt'a** ǫtèt – *et dividet eum*

Talán a *divido* szolgai fordításaként került a szövegbe, a *divido* 2. jelentése Györkösynél (182) 'feldarabol, feloszt', lehet, hogy ezt a jelentést nem ismerték a fordítók, vö. még mai: *Kegyetlenül megbünteti*; Luther: *wird ihn in Stücke hauen lassen.* Nincs több ilyen adat a kódexben.

VALL^{1} (36) S - O - V_{tr}

'bír; birtokol vmit; besitzen, haben'

Mt 19:21: ... ɿ **vallaʒ́** kenɿèt meṅbèn – *et habebis thesaurum in caelo*

Mt 26:11: ʒ́ègenekèt ke· mēdʒha **vallotoc** vèlètec dè èngemèt nē mēdenha **vallotoc** – *nam semper pauperes habetis vobiscum, me autem non semper habetis*

L. még Mt 1:18; 1:23; 3:4; 4:24; 5:23; 5:46; 6:1; 8:9; 8:9; 8:33; 9:32; 11:12; 11:18; 13:12; 13:21 (2x); 13:27; 14:4; 14:27; 15:30; 18:8; 18:9 (2x); 19:16; 19:29; 20:25; 22:12; 22:24; 22:25; 22:28; 26:7. Mt 18:26 és 18:29 alatt szerepel még egy kifejezésszerű adat: ***vallj békességet én bennem.***

vall^{2} (6) 1.S - O - A_{adir}/A_{dir} - V_{tr} (4)

2.S - O - V_{tr} (2)

'vkit vminek tart; jn. für etw. halten | hitet tesz vki mellett, vkit vmiként elfogad, tisztel; sich zu jm. bekennen' - a kétféle jelentés néha teljesen egybemosódik

A_{adir} —› *mint* kszóval (2), *miként* kszóval (1) bevezetett bővítmény, ill. MM

A_{dir} —› FCs_{dat}

1.:

Mt 14:5: ... fele a· neptǫl / meɀt ug **val'l'acuala** ment ꝑphāt – *quia sicut prophetam eum habebant*

Mt 21:46: felec a· gǫlèkeʒètekèt meɀt mikent ꝑphetat **val'l'acuala** ǫtèt – *quoniam sicut prophetam eum habebant*

Mt 3:9: Abrachamot **ual'l'uc** at'ancnac – *Patrem habemus Abraham*

L. még Mt 21:26.

2.:

Mt 10:32: Aʒeɀt mēden ki **valland** èngemèt èmbėɀèc èlǫt / **vallom** es èn ǫtèt èn at'am èlǫt – *Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo*

L. még Lk 12:8 (2x), Jo 12:42.

vall³ (1) S - O - ?A_{dir} - V_{tr}

'vallomást tesz, megvall, kijelent; ein Geständnis ablegen, erklären, aussagen'

O —› MM

?A_{dir} —› FCs_{dat}

Mt 7:23: Es tahat **valloc** aʒocnac meɀt ſonha nē èſmèɀtelec tùtǫkèt – *Et tunc confitebor illis: Quia numquam novi vos*

Eltérően a mai használattól alanyi ragozást találunk, vö. mai: *Akkor kijelentem nekik*. A *vall* ige választása ebben az esetben a *confiteor* hatása is lehet. L. még Mk 14:57, Lk 22:59. Ezekben a példákban a dativusi bővítmény hiányzik, de mivel alosztályspecifikusnak tekinthető, kérdőjellel azért fölvettem mint fakultatív vonzatot.

vall⁴ (1) S - A_{dir} - V_{itr}

'dicsőít, magasztal, áld; jn. (lob)preisen'

A_{dir} —› FCs_{dat}

Mt 11:25: **Valloc** tenèked at'a / meṅnèc ɀ fǫldn^{c} vɀa / meɀt èlɀeitetted èʒėkèt a· bǫlɪèktǫl ... – *Confiteor tibi, Pater, Domine caeli et terrae, quia abscondisti haec a sapientibus ...*

L. még Lk 2:38; 10:21 stb. Mivel a latinban itt is a *confiteor* igét találjuk, feltehetően a latinhoz való ragaszkodás szülte ezt a szerkezetet, bár analógiásan közrejátszhatott a **vall³** vonzatstruktúrája is. Vö. még mai: *Áldalak téged, Atyám*; Luther: *Ich preise Dich, Vater*. A jelentés közel áll a **vall²** értelméhez.

VÁLTOZIK

meg/változik (1) S - V_{itr}

'vmivé, vmilyenné válik, átalakul; sich verwandeln'

Mt 17:2: z **megualtozec** ǫ èlǫttǫc z megfenlec ǫ ozćaia mikent nap – *et transfiguratus est ante eos*

L. még Lk 9:29.

VAN (391)

1. S - N + [V_{itr}] (256)
2. S - A_{adir} - V_{itr} (86)
3. S_{px} - A_{dir} - V_{itr} (39)
4. S - V_{itr} (6)
5. S - A_{dir} - V_{itr} (4)

1. 'kopula (256 - ebből 167 esetben /kij. mód E./3. szem.ben/: ø)

2. főige: 'vhol tartózkodik, vhol található; sich befinden'
   A_{adir} —› Loc (nagyon sokféle bővítményt találunk)

3. 'birtokol; haben' (39)
   A_{dir} —› FCs_{dat}

4. 'létezik; existiert' (6)

5. 'származik, ered; stammen, kommen' (4)
   A_{dir} —› FCs_{abl} (4); FCs_{elat}; Adv_{abl} (egy példában több bővítmény is van)

1.:

Mt 16:16: Te **vag** x^{c} elǫ iſtènn^{c} fia – *Tu es Christus, Filius Dei vivi*

Mt 23:27-28: ... kic egènlǫec **vattoc** a· megfèiezeitet kopozſockal [...] dè bèlǫl tèl'l'eſec **vattoc** kepmutalattal z hamiſſaggal – *quia similes estis sepulchris dealbatis [...] intus autem pleni estis hypocrisi et iniquitate*

L. még Mt 1:19; 2:6; 2:13; 3:8; 3:11; 4:3; 4:6; 4:18; 5:11; 5:13; 5:14; 5:3[illegible]; 6:26; 7:11; 7:27; 8:8; 9:13; 9:36 (2x); 10:20; 10:31; 11:29; 12:7; 12:34; 14:21; 14:27; 14:28; 14:33; 15:16; 15:38; 16:15; 16:16; 16:17 (2x); 16:18; 16:20; 16:23; 18:25; 20:15; 20:16; 21:3; 22:8; 22:16; 22:32; 23:8; 23:15; 23:30; 23:31; 23:28; 23:25 (2x); 23:27; 23:30; 23:31; 24:5; 24:24; 24:38; 25:2; 25:10; 25:21; 25:23; 25:24; 25:35; 25:36 (2x); 25:43 (3x); 25:44; 25:44; 26:22; 25:21; 25:23; 26:24; 26:25; 26:63; 27:11; 27:16; 27:24; 27:40; 27:43; 27:54; 27:57; 27:65; 28:3.

A kopula ø fokon van jelen:

Mt 13:55: Nemdè èʒ aʒ alʟ fia ė – *Nonne hic est fabri filius?*

L. még Mt 1:1; 1:17 (2x); 3:9; 3:11; 5:3; 5:4; 5:5; 5:6; 5:7; 5:8; 5:9; 5:10; 5:12; 5:29; 5:30; 5:34; 5:35 (2x); 5:48; 6:22; 6:25; 6:34; 7:12; 7:13 (2x); 7:14 (2x); 7:15; 7:9; 8:27; 8:28; 8:29; 9:5; 9:28; 9:37 (2x); 10:2; 10:3; 10:4; 10:10; 10:12;

10:16; 10:20; 10:24; 10:25 (2x); 10:26 (2x); 10:36; 10:37 (2x); 10:38; 11:3; 11:6; 11:9; 11:10; 11:11 (2x); 11:14; 11:19 (3x); 11:21 (2x); 11:30 (2x); 12:6; 12:8; 12:10; 12:11; 12:12; 12:18 (2x); 12:23; 12:41; 12:42; 12:48; 12:49; 12:50; 13:16 (2x); 13:20; 13:22; 13:23; 13:32 (2x); 13:38 (3x); 13:39 (2x); 13:55 (2x); 14:15; 14:26; 15:14; 15:26; 15:28; 16:2; 17:5; 17:14; 17:25; 18:1; 18:4; 18:6; 18:7 (2x); 18:8; 18:9; 19:17; 19:20; 19:24; 20:15; 20:25; 21:9; 21:10; 21:11; 21:38; 21:42; 22:14; 22:4 (2x); 22:8; 22:30; 22:32; 22:36; 22:38 (2x); 22:39; 22:42; 22:45; 23:8; 23:9; 23:10; 23:11; 23:16; 23:17; 23:18; 23:19; 23:23; 23:27; 23:39; 24:6; 24:8; 24:46; 25:43; 26:8; 26:26; 26:28; 26:38 (2x); 26:39; 26:41 (2x); 26:48; 26:66; 26:68; 27:4; 27:6; 27:19; 27:37; 27:42; 28:3.

Tagadó forma (*nincs*) áll a szövegben: Mt 8:20; 12:30; 13:57; 14:17; 16:8; 18:14; 22:23; 25:29; 28:6.

12 esetben – többnyire latin passzívumok fordításaként – igenév mellett áll a *van*, néha el is marad:

Mt 4:7: Eſmeg iʒuan **vagon** Ne kėſeʒʟèd ... – *Rursum scriptum est: Non tentabis ...*

Mt 15:24: Nem **vagoc** èʒèʒtètet hanē ʟac a· iuhochoʒ ... – *Non sum missus nisi ad oves ...*

Mt 12:25: ʒ ha ſathanas ſathanaſt ki vèt / **megoʒlatot** ǭ bènne – *Et si satanas satanam eicit, adversus se divisus est*

L. még Mt 1:18; 4:4; 4:10; 7:29; 11:3; 11:14; 19:11; 20:22; 24:6.

2.:

Ebben a jelentésben a *van* egy-két adat kivételével mindig valamilyen A_{adir} mellett jelenik meg, néha el is maradhat (olyankor is, mikor ma használnánk):

Mt 24:26: Aʒeʒt ha mondandnac tùnèktec im a· kiètlènbèn **vagon** ne meṅṅètecki / auag a· reitecben ne higgetèc – ... *Ecce in deserto est, nolite exire; ecce in penetralibus, nolite credere*

Mt 24:32: ... meʒt kǫʒèl **vagō** a· ṅar – ... *quia prope est aestas*

Mt 15:8: E nepec aiakockal tiʒtèln^{c} èngemèt / ǫ ʒuuǫc ke· mèʒʒè èn tǫllem – ... *cor autem eorum longe est a me*

Mt 27:25: Ǫ veʒè mù raitonc ʒ mēd mù fiainkon **[van]** – *Sanguis eius super nos et super filios nostros*

Az utóbbi példában a *van* hiánya talán a latin szerkezethez való ragaszkodással magyarázható, l. még Mt 1:23; 13:54 is. Az előtte levő példában viszont a latinban ott találjuk az *est* igét, a magyarból mégis hiányzik. Ennek oka esetleg másolási hiba lehet, vagy az, hogy a *messze* nem feltétlenül kívánja maga mellé a *van* igét, pl. *messze még a tél.*

L. még Mt 1:8; 1:23; 2:2; 2:9; 2:15; 2:16; 3:12; 3:17; 5:12; 5:15; 5:16; 5:25; 5:45; 6:1; 6:9; 6:18; 6:21 (2x); 6:23; 6:30; 7:4; 7:11; 7:21; 8:30; 9:15; 10:32; 10:33; 11:8; 12:3; 12:5; 12:30; 12:40; 12:50; 13:54; 13:56; 14:23; 14:24; 14:33;

16:17; 18:10; 18:14; 18:19; 18:20; 19:8; 19:10; 21:2; 22:25; 23:9; 23:18; 23:20; 23:26; 24:16; 24:21; 24:23; 24:33; 24:37; 25:29; 25:36; 26:6; 26:18; 26:51; 26:69; 26:71; 26:72; 26:73; 27:54; 27:55; 27:56; 27:61; 27:62.

3.:

$A_{dir} \longrightarrow FCs_{dat}$

Mt 8:20: Rauaʒacnac l'ikai **vadnac** / ɀ meṅṅèi repèſǫcn^{c} fėʒkec (èmbeɀfianac ke· ninʟ houa ǫ fèiet haitani) – *Vulpes foveas habent et volucres caeli nidos, (Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet)*

(Mt 13:56: aʒeɀt honnan **vadnac** ènnèc mēd èʒec – *Unde ergo huic omnia ista* – a jelentés közel áll az 5.-hez)

L. még Mt 9:6; 11:15; 12:11; 13:5; 13:9 13:12; 13:12; 13:43; 15:33; 18:12; 19:21; 21:28; 25:28.

7 esetben hiányzik a dativusi bővítmény:

Mt 15:34: Han kėṅèɀètec **vagon** – *Quot habetis panes?*

Mt 19:22: meɀt **valanac** ſoc valali – *erat enim habens multas possessiones*

L. még 13:5; 13:6; 13:44; 13: 46; 18:25.

15 példában a *van* birtokjeles névszó, ill. birtokos névmás mellett, a névszói-igei állítmány igei részeként fejez ki birtoklást ('gehören'); ebben a szerepében szintaktikailag az 1. mondatformához tartozik, szemantikailag a harmadikhoz. Mivel – egy kivétellel – csak 3. személyű jelen idejű alakok fordulnak elő, példáinkban a segédige hiányzik:

Mt 1:6: ... ʒùle Salamont attol ki **vala** vriaſe – ... *quae fuit Uriae*

Mt 5:10: ... meɀt ǫuec **[van]** mėṅnècnèc oɀʒaga – *quoniam ipsorum est regnum caelorum*

L. még Mt 5:3; 16:23 (2x); 19:14; 20:14; 22:20; 22:21 (3x); 22:32; 22:42; 25:25; 25:27.

4.:

Mt 16:28: ... **vadnac** nemel'l'èc aʒ it alloc kǫʒʒǫl / kic nē koſtol'l'ac a· halalt ... – *sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem*

Mt 21:33: **Vala** èmbeɀ haʒi at'a ki plantalt ʒǫlǫt – *Homo erat paterfamilias, qui plantavit vineam*

Mt 2:18: (... Rachel ſiɀatuan ǫ fiait ɀ nem akara megviǵaʒtaltatni) meɀt nem **vadnac** – ... *quia non sunt* (ez talán latinizmus, ma itt *nincsenek*-et várnánk)

L. még Mt 7:13; 7:14; 19:12.

5.:

Mt 15:5: valamel' aiandoc èn tǫllem **vagō** tenèked haʒnal – *Munus quodcumque est ex me, tibi proderit*

Mt 21:25-26: Ianos kèzèʒtſegè honnan **vala** / mēbǫl / ag èmbezectǫl ė – *Baptismus Iohannis unde erat? ex caelo an ex hominibus?*

L. még Mt 1:20; 5:37.

Vö. **LESZ, NINCS**

VÁR (1) S - O - V_{tr}

'vkinek az érkeztére, vminek a bekövetkeztére számít; auf jn./etw. warten'

Mt 11:3: Te vag ė ki iouēdǫ (!) vag / ag egebèt **vazonc** – ... *an alium exspectamus*

L. még Lk 2:38; 7:19; 7:20; 23:51 stb.

VÉGEZ

meg/végez (5) S - O - V_{tr}

'befejez; beenden, zu Ende führen'

Mt 19:1: Es ug lǫn micoz **meguėgèʒte** uolna i[c] è bèʒedeket / èlmene galileabol – ... *cum consummasset Iesus sermones istos*

L. még Mt 7:28; 11:1; 13:53; 26:1 – ezekben mind a fenti kifejezést találjuk. Egy példában a jelentés inkább 'végigjár': Mt 10:23: Nem **vegèʒitecmeg** iſzlnèc vazoſit / mig nē iǫyǫn èmbezn[c] fia – *non consummabitis civitates Israhel, donec veniat Filius hominis* – itt nyilván latinizmussal állunk szemben (*consummo*), vö. még Lk 14:29; 14:30 is, ezekben a jelentés 'vmi cselekvést befejez'.

VÉP (41) 1. S - A_{dir} - V_{itr} (37)
2. S - V_{itr} (4)

'lép; (heran)treten'

A_{dir} —> FCs_{allat} (37 – legtöbbször az *őhozjá* névmási hszó); 4 esetben hiányzik a bővítmény, de ebből 3 igeneves forma

1.:

Mt 18:21: Tahat **vepec** petez ǫ hoʒia – *Tunc accedens Petrus ad eum*

L. még Mt 5:1; 8:5; 9:14; 9:18; 9:20; 9:28; 13:36; 14:15; 15:1; 15:12; 15:23; 15:30; 16:1; 17:7; 17:14; 17:18; 17:23; 18:1; 19:3; 19:16; 20:20; 21:14; 21:23; 21:30; 22:23; 24:1; 24:3; 25:20; 25:24; 26:7; 26:17; 26:49; 26:73; 27:58; 28:9; 28:18.

2.:

Mt 4:11: z im angaloc **vepenèc** z ʒolgalnacuala nèki – *et ecce angeli accesserunt et ministrabant ei*

Mt 28:2: Vznac angala ʒalla le mēbǫl z **vepuen** èlhèngezeite a· kǫuèt – ... *et accedens revolvit lapidem*

L. még Mt 13:27; 21:28.

hozzá/vép (8) S - V_{itr}

'vkihez odalép; an jn. herantreten'

Mt 26:69: z hoʒia **vepec** eg leań monduan – *et accessit ad eum una ancilla dicens*

L. még Mt 4:3; 8:19; 8:25; 13:10; 14:12; 25:22; 26:50; Mk 12:28; Lk 20:27 stb.

Ezekben a példákban a *hozzá* inkább már igekötőnek fogható fel, (így jár el a Nyíri-féle szótár is).

VER (3) 1. S - O - V_{tr} (2)
2. S - O - ?A_{dir} - V_{tr} (1)

1. 'vkit ütlegel; jn. schlagen, prügeln'

2. 'vmit vmihez hozzáüt(öget); etw, gegen etw. schlagen'

?A_{dir} ⟶ FCs_{allat}

1.:

Mt 26:67: ... z ńac ʟapafockal **vèzicuala** ǫtèt --*et colaphis eum ceciderunt*

L. még Mt 24:29; Mk 14:65 (2x); 15:19; Lk 18:13; 22:63; 23:48.

2.:

Mt 27:30: z ǫ reia hagapuā veuec a· nadat / z **vèzicuala** ǫ agahoʒ – *acceperunt harundinem et percutiebant caput eius*

Eltér a latintól. Csak ez az egy adat van erre a jelentésre, ezért a kérdőjel a mondatformában az A_{dir} mellett, ugyanakkor ebben a jelentésben az allativusi bővítmény feltehetően kötelező vonzat.

meg/ver (2) S - O - V_{tr}

'veréssel a haragját, bosszúját tölti vkin; jn. prügeln, (zusammen)schlagen'

Mt 21:35: Es a· vincelèzec ǫ ʒolgait m̄gfoguā / nemel'l'et **m̄gvèzen**[c] nemel'l'et m̄gǫlen[c] – ... *apprehensis servis eius, alium ceciderunt ...*

Mt 26:31: mezt izuā vagon **megvèzem** a· paʒtort – *Scriptum est enim: Percutiam pastorem*

L. még Mk 12:3; 13:9; 14:27; Lk 20:10; 20:11 stb.

VESZ (64) S - O - V_{tr}

1. '(meg)fog, (kézbe) vesz; (in die Hand) nehmen' (23)

2. 'kap; bekommen | elvesz, elfogad; annehmen, entgegennehmen' (20)

3. 'megvásárol; kaufen' (3)

4. 'befogad; jn./etw. aufnehmen | átv.:(meg)ért; verstehen' (3)

5. 'magához vesz vkit; jn. zu sich nehmen' (6)

6. 'feleségül vesz; heiraten' (7)

7. 'beszed, begyűjt; einnehmen; einstreichen' (2)

(A jelentések elkülönítése néha meglehetősen nehéz.)

1.:

Mt 26:26,27: Aʒockal ke· i^{c} vaʟozalatta / **veue** a· kenèzèt [...] z mōda / **Vègetèc** z ègetec èʒ èn teſtem / z **veue** a· kèlhet ... – *accepit Iesus panem [...] et ait: Accipite et comedite; hoc est corpus meum. Et accipiens calicem ...*

L. még Mt 4:6; 9:6; 10:38; 13:31; 13:33; 14:12; 14:19; 15:36; 17:26; 20:14; 25:1; 25:3; 26:52; 27:6; 27:9; 27:24; 27:30; 27:48; 27:59; 28:15.

2.:

Mt 10:41,42: Ki fogad ꝑphetat ꝑphā 'nèuebè ꝑphā ezdèmet **veʒi** / z ki fogad igaʒat igaʒnac nèuebè / igaʒnac ezdèmet **vèʒi** – ... *mercedem prophetae accipiet [...] mercedem iusti accipiet*

Mt 7:8: Mezt mēden ki kèz **vèʒèn** – *Omnis enim qui petit accipit* (itt az ige tkp. intranzitív használatú)

L. még Mt 2:12; 10:8; 10:41; 10:42; 17:23; 19:29; 20:9; 20:10 (2x); 21:22; 23:14; 25:10; 25:16; 25:17; 25:18; 25:20; 25:22; 25:24.

Mt 28:15: Es aʒoc a· penʒt **veuē** ug tǫn^{c} mikēt taneitattac uala – *At illi accepta pecunia ...*

A jelentés rendkívül közel áll az 1. alattihoz, vö. pl. ott Mt 27:6.

3.:

Mt 25:9: dè inkab meńnètec aʒ azoſochoʒ z **vègètec** magatocnac [ti. olajat] – *ite potius ad vendentes et emite vobis*

Mt 27:7: Tanalʟ tazuā ke· **veuec** aʒockal [ti. a harminc ezüstpénzzel] eg faʒokaſnac fǫldèt ʒazādokocnac tèmètefeczè – ... *emerunt ex illis agrum figuli ...*

L. még Mt 14:15.

4.:

Mt 10:14: Es valakic nē **vèndn^{c}** tùtǫkèt ... – *Et quicumque non receperit vos*

Mt 13:20: Eʒ aʒ ki halʼlʼa iſtènn^{c} igeiet / z legottan ǫzǭmèl **veʒi** aʒt – *hic est, qui verbum audit et continuo cum gaudio accipit illud*

L. még Mt 11:14. Az utóbbi két példában a jelentés nem konkrét befogadásra, hanem átvitt, szellemi befogadásra vonatkozik, tehát inkább '(meg)ért; verstehen', vö. **fog**.

5.:

Mt 20:17: Es i^{c} ihɀlm̄bè felmènuen / maganac **veue** ǫ tiʒenkèt taneituaṅit titkon – ... *assumpsit duodecim discipulos secreto*

A 'magához' jelentés csak ebben az egy példában van explicit módon is kifejezve, egyben viszont függetlenül a latintól.

Mt 17:1: Es hatod napoc vtan **veue** i^{c} Pèteɀt Iacabot ɀ Ianoſt ǫ at'ťafiat – *Et post dies sex assumit* (variáns: *assumpsit) Iesus Petrum et Iacobum et Iohannem fratrem eius*

Tkp. ide tartozik a következő 4 eset is, bár ezek egyszerűen '(meg)fog' jelentésként is értelmezhetők:

Mt 2:13: ɀ **veged** a· geɀmeket ɀ ǫ aṅṅat eẏèl – *et accipe puerum et matrem eius* (l. még Mt 2:14,20,21)

6.:

Mt 19:9: meɀt valaki èlhaganga ǫ fèleſeget [...] ɀ egebèt **vènd** a· bèlendeʒkedic / ɀ ki aʒ èlhagottat **vèndi** bèlendeʒkedic – ... *et aliam duxerit [...] et qui dimissam duxerit moechatur*

Mt 1:20: ne akãih felned mariat te fèleſegedèt hoʒiad **vènnèd** – *noli timere accipere Mariam coniugem tuam*

A *hozzád* betoldás a latinhoz képest, de nem itt nem a *duco* ige szerepel (mai: *feleségül venned*; l. még Mt 1:24)

L. még Mt 1:24; 5:32; 22:5; 22:24.

7.:

Mt 17:24,25: Fǫldn^{c} kiraľi kitǫl **veʒn^{c}** adot / Ǫ fioctol auag idègenectǫl – *Reges terrae a quibus accipiunt tributum vel censum, a filiis suis an ab alienis?*

Mt 21:34: Erèʒte ǫ ʒ́olgait a· vincelèɀechèʒ / hog **vennec** a· ʒǫlǫn^{c} gimǫlʟèt – ... *ut acciperent fructus eius*

el/vesz (2) S - O - V_{tr}

1. 'magához vesz; wegnehmen, zu sich nehmen'
2. 'elpusztít, megsemmisít; vernichten'

1.:

Mt 8:17: Ǫ mù bètègſeǵǫnkèt **èluǫttǫ** – *Ipse infirmitates nostras accepit*

2.:

Mt 24:39: èliǫuǫ a· viʒ ǫʒǫn / ɀ mēdeneket **èl vǫn** –... *et tulit omnes*

L. még Mk 4:15; Lk 1:25; 6:29; 6:30; Jo 11:41; 19:38 stb. Egyik példában sem jelenik meg az ige *-TŐL* ragos vonzata, ezekhez a jelentésekhez nem is illik igazán.

el/vetetik (6) 1. S - A_{dir} - V_{pass} (3)
2. S - V_{pass} (3)

1. 'vmit vkitől eltulajdonítanak; weggenommen werden' (3)
2. 'felveszik, magukhoz veszik; annehmen, zu sich nehmen' (3)

A_{dir} ⟶ FCs_{ablat}

1.:

Mt 25:29: kin^{c} ninL az es a· mél' tètic hog vagon **èluètètic** ǫ tǫllǫ – *et quod videtur habere auferetur ab eo*

L. még Mt 9:15; 13:12.

2.:

Mt 24:40,41: Tahat kettèn lezn^{c} eg zanto fǫldǫn / eggic **èluètètik** z mafic meghagatic kèttèn lezn^{c} eg agban / eggic **èluetètic** z mafic meghagatic / Kettèn lezn^{c} ǫzlǫc eg malomban / eggic **èluetètic** z mafic meghagatic – *Tunc duo erunt in agro, unus assumetur et unus relinquetur ...*

Feltehetően a latinhoz való ragaszkodás szüli az igének ezt a használatát, az *assumo* jelentése ugyanis 'felvesz, magához vesz'. A mai fordításban ez áll: *az egyiket fölveszik, a másikat otthagyják.* (Bizonyos fokig talán 'elpusztítják' jelentése is van itt az igének (l. az **el/vesz** 2. jelentését is).

fel/vesz[1] (10) S - O - V_{tr}

1. 'megfogva felemel; aufnehmen' (7)
2. 'magára vesz: auf sich nehmen' (3)

1.:

Mt 14:20: z **felueuec** a· dèzebecnèc maradekat tizènkèt fülès kofazocat tellefekèt – *Et tulerunt reliquias, duodecim cophinos fragmentorum plenos*

L. még Mt 15:37; 16:9; 16:10; 21:21; 24:17 (2x).

2.:

Mt 11:29: **Vègètec fel** èn iazmamat tú zeiatoc – *Tollite iugum meum super vos*

Mt 16:24: Ha ki akar èn vtannam iǫni m̄gtagagga ǫ magat / z **feluege** ǫ kèzèztet – ... *et tollat crucem suam* (szórend!)

L. még Mt 27:32.

Első példánkban jelentkezik egy sublativusi bővítmény, mely esetleg fakultatív A_{dir} is lehet, de mivel csak egyszer található meg, nem affinitatív. Ha mégis vonzat, akkor a 2. jelentésben van az igének S - O - A_{dir} - V_{tr} mondatformája is.

ki/vesz (3) S - O - V_{tr}

1. 'kívül levő helyre emel; herausnehmen' (1)

2. 'kiváj, kitép; herausnehmen -reißen' (2)

1.:

Mt 26:51: ... ki tczièʒtuē ǫ kèʒet **ki veue** a· kèſt – *exemit gladium suum*

L. még Jo 18:10.

2.:

Mt 18:9: Es ha te ʒemed meggonoʒbeitād tegedet / **vedki** ǫtèt z vèſd èl te tǫllèd – ... *eure eum et proice abs te*

L. még Mt 5:29.

Egyik jelentésben sem jelentkezik lokális bővítmény a kódexben.

meg/vesz[1] (8) 1/a: S - O - V_{tr} (4)

1/b: S - O - $?A_{dir}$ - V_{tr} (1)

2.: S - O - V_{tr}

1. 'elvesz, visszavesz; wegnehmen, zurücknehmen' (5)

$?A_{dir}$ —> FCs_{ablat} (csak egyszer fordul elő, tehát nem affinitatív, viszont a tematikus szerepek alapján mégis fakultatív vonzatnak tűnik, l. **meg/vetetik** is)

2. 'megkap; erhalten, bekommen' (3) (ebben a jelentésben mindig S - O - V_{tr} a mondatforma)

1/a:

Mt 15:26: Nem io a· fiac kenèzet **meguènni** – *Non est bonum sumere panem filiorum*

1/b:

Mt 25:27,28: z èn iǫuen valobiʒon vſozaual **vǫttèm volna meg** aʒt a mel' ènem Aʒezt **vegetecmeg** ǫ tǫllǫ a gizat – *et veniens ego recepissem utique quod meum est cum usura. Tollite itaque ab eo talentum*

L. még Mt 5:40; 12:29; 15:26; Mk 3:27; 7:27; Lk 19:23; 19:24 (utóbbiban is megjelik a *-TŐL* ragos vonzat) stb.

2.:

Mt 6:5: biʒoń mondom tünèktec **meguǫttec** ǫ ezdemékèt – *Amen dico vobis, receperunt mercedem suam*

L. még Mt 6:2; 6:16. A jelentés itt nagyon közel áll az elsőhöz – ezért is nem vettem őket külön szócikkbe –, de némi mediális színezetet nyer az ige, vö. a mai fordítással is: *megkapták jutalmukat*), valamint a **VESZ** 2. jelentésével.

meg/vesz[2] (2) S - O - V_{tr}

'megvásárol; kaufen'

Mt 13:44,46: ... èlmègèn z èla2ol'l'a mèndènet mie vagon / z **meguèʒi** a ʒantofǫldet [...] leluen ke· eg dragalatǫ kǫuèt / megen z èl agga mèndenet mie vagon / z **meguèʒi** aʒt – ... *et emit agrum illum [...] et emit eam*

Itt nem jelenik meg A_{dir}, bár mint alosztályspecifikus vonzat a tematikus szerek alapján itt is várható volna (*vkitől megvesz*). L. még Lk 19:12.

meg/vetetik (1) S - ?A_{dir} - V_{pass}

'elveszik tőle; weggenommen werden'

?A_{dir} —> FCs_{ablat}

Mt 21:43: Aʒez mōdom tünèctec **meguetètic** tü tǫllètec iftènnèc ozʒaga – ... *quia auferetur a vobis regnum Dei*

Nincs több adat a kódexben, ezért nem lehet biztosan eldönteni, hogy az ablativusi bővítmény vonzat-e, bár a tematikus szerepek alapján annak minősül (Maleficiens).

Vö. **meg/vesz**[1]

VESZ(IK) (1) S - V_{itr}

'életét veszti, elpusztul; vernichtet, getötet werden'

Mt 26:52: mezt mēndʒ ki tǫzt vènd tǫzmiat **vèʒ** – *omnes enim qui acceperint gladium gladio peribunt*

Nincs több adat a kódexben.

el/vesz(ik) (6) S - V_{itr}

'elpusztul, tönkremegy, meghal; zugrunde gehen, kaputtgehen, sterben'

Mt 9:17: nē èzèʒtn[c] vỷ bozt o tǫmlǫcbè / mezt [...] a· tǫmlǫc **èluèʒn**[c] – ... *et utres pereunt*

L. még Mt 5:29: 5:30; 8:25; 18:11; 18:14.

veszt (1) S - O - V_{tr}

'elpusztít, pusztulásba dönt; vernichten, ruinieren'

Mt 10:28: dè inkab fel'l'ètec attol ki mēd lélketekèt / z tèfteteket pokolba **vèʒthèti** – *sed potius timete eum qui potest et animam et corpus perdere in gehennam*

Nincs több adat a kódexben, tkp. értékelhetetlen; a lokális bővítmény esetleg A_{dir} is lehet, de a **veszik** és az **el/veszik** szócikkei alapján valószínűbb, hogy C-elemről van szó.

el/vesz(í)t[1] (5) S - O - V_{tr}

'elpusztít, megöl; vernichten, töten' (5)

Mt 21:41: A· gonoʒocat gonoʒol **èluèʒti** – *Malos male perdet*

Mt 27:20: ... a· nepèt kiʒlèlec hog baʒʒabaſt keʒnec i^{c}t ke· **èluèʒtènec** – ... *Iesum vero perderent*

L. még Mt 2:13; 12:14; 22:7; Lk 17:27 stb.

el/vesz(í)t[2] (5) S - O - V_{tr}

'vmit szándéktalanul úgy elhagy, hogy nem tudja hová lett; verlieren'

Mt 10:39: Ki m̄g lėlèndi ǫ lèlket **èluèʒti** ǫtèt / ʒ ki **èluèʒtèndi** ǫ lèlket èn ėʒtèm meglėli ǫtèt – *Qui invenit animam suam perdet illam, et qui perdiderit animam suam propter me, invenit eam*

L. még Mt 16:25; mai: *Aki meg akarja találni életét, elveszíti* ... – a jelentés nagyon közel áll az 1.-hez.

Mt 10:42: ... biʒoṅ mōdom tùnèktec nē **vèʒti èl** eʒdèmėt – *non perdet mercedem suam*

A tagadás miatt tkp. fordított értelme van: 'megtalálja érdemét', a latin hatása érződik a fordításon; vö. még mai: *nem marad el jutalma* 'er wird seinen Lohn nicht verfehlen'.

L. még Mt 16:25 (2x); Lk 17:33; Jo 12:25 stb.

VESZTEG(E)Ĺ (2) S - V_{itr}

'hallgat; schweigen'

Mt 20:31: A· gǫlekeʒèt ke· megfeddi vala aʒocat hog **vèʒteglènen**^{c} – *Turba autem increpabat eos ut tacerent*

L. még Mt 16:63; Mk 3:4; 4:39; 9:34; Lk 14:4; 18:39; 19:40 stb.

VET[1] (20) S - O - A_{dir} - V_{tr}

'dob, hajít; werfen | helyez; legen' (néha átvitt, ill. képes értelmű)

O = néha eivont tartalmú, ezek feltehetően latinizmusok

A_{dir} ⟶ FCs_{sublat} (11), FCs_{illat} (1), FCs_{dat} (2), $FCs_{postpos}$ */alá/*; egyszer formailag A_{adir} áll a mondatban (*előtt* névutóval), ez esetleg úgy is felfogható, hogy az FCs_{loc} itt C, a jelentés pedig inkább 'levet;

hinunterwerfen'. Négy esetben az A_{dir} hiányzik, ezek azonban mindig frazeologizmusok, l. alább.

Mt 5:15: Es nē goitnac ʒǫuetnèkét / z **vètic** ǫtèt a· ʒapu ala / de a· gezt'a taztora / hog vilagofehon mendenècn[c] – *neque accedunt lucernam et ponunt eam sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus*

Mt 21:21: z **vefd** temagadat a· tèngezbè – *et iacta te in mare*

Mt 13:24: Egeb pelda bèʒedèt **vète** aʒocnac mōduan – *Aliam parabolam proposuit illis dicens*

Mt 15:30: ... z **vètec** ǫtèt (!) ǫ labai èlǫt – *et proiecerunt eos ad pedes eius*

L. még 13:31; 21:7; 22:44; 23:4; 27:29; 27:37.

Átvitt értelmű formák:

Mt 12:18: ... **vètem** èn lelkemèt ǫ zeia – *Ponam spiritum meum super eum* (latinizmus, mai: *Kiárasztom reá lelkemet*)

Mt 12:20: mignē **vèti** ǫ gǫʒǫdèlmet itelètze – *donec eiciat ad victoriam iudicium* (helytelen fordítás és latinizmus, mai: *míg győzelemre nem viszi az igazságot*)

Igei frazeologizmusok:

kezét veti vkire /4/ 'die Hand auf jn. legen' (megtartja a vonzatstruktúrát):

Mt 19:13: ... hog imadkoʒnec / z **vètne ǫ kèʒet** ǫ reiaioc – *ut manus eis imponeret et oraret*

L. még Mt 9:15; 9:18; 26:50. Az utóbbi példában a jelentés inkább 'megfog, foglyul ejt; jn. fassen'. Felmerülhet még, hogy nem igekötős formákról (*reá/vet*) van-e szó (vö. Nyíri 1993: 370), de az itt is idézett *reájok* változat ellene szól ennek a felfogásnak.

számot vet vkivel /3/ 'Rechenschaft halten mit jmdm. (eltérő vonzatstruktúra, A_{dir} helyett A_{adir} = FCs_{com} :

Mt 25:19: Dè foc idǫ utan èliǫt a· ʒolgacnac vzoc / z **ʒamot vètèt** ǫ vèlec –... *et posuit rationem cum eis*

L. még Mt 18:23; 18:24.

részt vet vkivel /1/ 'vkinek a sorsára juttat; jmdm. (mit jmdm.) seinen Lohn geben ', ($FCs_{instrum}$ = esetleg C?):

Mt 24:51: z megualaʒt'a ǫtèt / z ǫ **zèʒèt veti** a kepmutalockal – *et dividet eum partemque euis ponet cum hypocritis* (mai: *Kegyetlenül megbünteti és a képmutatók sorsára juttatja)*

vet[2] (12)

1. S - O - ?A_{dir} - V_{tr} (3)
2. S - O - V_{tr} (4)
3. S - V_{itr} (5)

'(növényi magvakat) termesztés végett a földbe juttat; säen'

O = speciális (valamilyen növény magja), ezért el is maradhat (7)

?A_{dir} —› FCs_{illat} (3). Az A_{dir} az összes előfordulást tekintve ebben a jelentésben nem affinitatív, ezért a kérdőjel, ugyanakkor vö. **vet**[1].

1.:

Mt 13:25: ... iǫt ǫ èllènſège / z feſſǫl reia **vètet** konkolt / a buʒa kǫʒibè – ... *et superseminavit zizania in medio tritici*

Mt 13:27: Vza̧m nemdè / io magot **vèttèlvala** è te ʒantaſodba – *Domine, nonne bonum semen seminasti in agro tuo*

L. még Mt 13:31. Az első példát Nyíri 1993: 370 – nyilván a latin *supersemino* miatt – külön szócikkbe veszi fel: *felül reá-vèt*; ezt én nem látom feltétlenül indokoltnak.

2.:

Mt 13:37: Ki **vèti** a̧ io magot / aʒ èmbezn[c] fia – *Qui seminavit bonum semem est Filius hominis*

L. még Mt 13:3; 13:24; 13:39.

3.:

Mt 13:3,4: Im ki ment ki **vèt vètni** ǫ maguat / z micoz **vèt** nemeſſec èſten[c] aʒ vt fèlen – *Ecce exiit qui seminat seminare. Et dum seminat, qaecumque ceciderunt secus viam*

Mt 25:26: ... mezt azatoc hol nē **vèttèm** – *quia meto ubi non semino*

L. még Mt 6:26; 25:24. Vö. még **arat, gyűjt, himt**.

el/vet (4)

S - O - A_{dir} - V_{tr}

'eldob, elhajít; wegwerfen'

A_{dir} —› FCs_{ablat} (4) – mindig névmási hsz.

Mt 5:29,30: Hog ha te iog ʒémèd meggonoʒbeitand tegedet ved ki ǫtèt z **vefd èl** tetǫllèd [...] Es ha te ioǵ kèʒed meggonoʒbeitand tegedèt / med èl ǫtet z **vefd èl** tetǫllèd – ... *eure eum et proice abs te [...] abscide eam et proice abs te*

L. még Mt 18:8; 18:9. Lk 8:5 alatt kétszer S - O - V_{tr} szerkezettel 'magot elvet; säen' jelentésben találjuk meg az igét.

ki/vet (17)

1. S - O - V_{tr} (12)
2. S - O - ?A_{dir} - V_{tr} (5)

'kidob, kihajít; hinauswerfen'

?A_{dir} —› FCs_{elat} (4), Adv_{ablat} (*innen*)

1.:

Mt 25:30: a kèllètlèn ʒolgat **vèſſetecki** z èzeʒietec a· kùlſo ſètetſegecbè – *Et inutilem servum eicite in tenebras exteriores* (eltér a latintól)

L. még Mt 7:22; 8:16; 9:33; 9:34; 10:1; 10:8; 12:24; 12:26; 12:27; 12:28; 17:18; Mk 16:17; Lk 20:12 stb.

2.:

Öt esetben megjelenik a mondatban egy ablativusi bővítmény, mely az igekötő alapján fakultatív A_{dir}-nak látszik, de nem affinitatív, ezért a kérdőjel a mondatformában:

Mt 7:5: Kep mutalo / **vèſdki** èlozèz a· gezendat te ʒemèdbol / z oʒtan meglatod **ki vètnèd** a· kalaʒt te aťadſianac ʒemebol – *Hypocrita, eice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis eicere festucam de oculo fratris tui*

Mt 8:31: Ha **ki već** mù(n)kèt innèn èzèʒih mù(n)kèt a· ʟozda diʒnocba – *Si eicis nos hinc ...*

L. még Mt 7:4; 21:39; Lk 8:2 stb.

meg/vet (1) S - O - V_{tr}

'(horgot) kivet; (die Angel) werfen'

Mt 17:26: meṅ a· tèngezzè / z **vèſdm̄g** a· hozgot –... *et mitte hamum*

L. még Lk 5:4; 5:5. Lk 14:29 alatt más jelentésben áll: mi vtan o fondamētomat **megvètèndi** – *posuerit fundamentum* 'vminek az alapját elkészíti'.

vettetik[1] (1) S - A_{dir} - V_{pass}

'hajítják; geworfen werden'

A_{dir} —› FCs_{sublat}

Mt 3:10: mezt ĩmar a· fèiʒè a· fa gokezeze **vettetet** – *Iam enim securis ad radicem arborum posita est* (átvitt értelmű)

L. még Mk 4:21 (2x); Lk 17:2 (2x).

vettetik[2] (5) S - A_{dir} - V_{pass}

'(növényi magot) földbe juttatnak, dobnak; gesät (geworfen) werden'

A_{dir} —› FCs_{illat} (2), FCs_{sublat} (1). Kétszer – formailag – A_{adir}-t ($FCs_{superess}$ és FCs_{iness}) találunk, ezek az esetek esetleg úgy is felfoghatók, hogy itt nem A-, hanem C-elemmel van dolgunk. Eb-

ben az esetben a mondatforma S - V_{pass} lenne, de valószínűbb az A-ként való értelmezés.

Mt 13:19,20: io a· gonoʒ z èlrágagga aʒt mél' **vèttètet** o ʒüuebē / Eʒ aʒ ki **vèttètet** aʒ vt fèlén Ki ke· **vèttetet** a· kouèfzè / Eʒ aʒ ki hall'a iftènn^{c} igeiet – *... quod seminatum est in corde eius; hic est qui secus viam seminatus est. Qui autem super petrosa seminatus est ...*

L. még Mt 13:22 (2x); Mk 4:16; 4:18; 4:20 stb. A jelentések néha alig különülnek el a **vettetik**[1]-től.

ki/vettetik (3) 1. S - V_{pass} (2)
2. S - ?A_{dir} - V_{pass} (1)

'kidobják, -hajítják; hinausgeworfen werden'

?A_{dir} —> FCs_{illat}. Csak egyszer fordul elő, tehát nem affinitatív, de a *vet* vonzatstruktúrája alapján feltehető, hogy fakultatív vonzatról van szó

1.:

Mt 5:13: ... fēmirè kello touabba / hanē hog **ki vèttèffèc** – *Ad nihilum valet ultra, nisi ut mittatur foras*

L. még Mt 17:20; Lk 14:35; Jo 12:31.

2.:

Mt 8:12: Eʒ ozʒagnac ke· fiai **ki vèttètn^{c}** a· kulfo fètetfegecbè – *filii autem regni eicientur in tenebras exteriores*

L. még Jo 12:42. Az utóbbi példában megjelenik az az ellentétes irányú bővítmény (= FCs_{elat}), amely a **ki/vet** adatai között is többször előfordult, s az igekötő alapján valószínűleg fakultatív vonzatnak (A_{adir2}) tartható.

VETEKEDIK (1) S - V_{itr}

'vitatkozik; streiten'

Mt 12:19: Nem **vètèkédic** fem iuolt ... – *Non contendet, neque clamabit*

L. még Mk 9:34, itt MM formájában, bár főmondatbeli utalószó nélkül, megjelenik egy bővítmény, amely a vita tárgyát fejti ki, s amely a mai magyarban *-RÓL* ragos vonzatként található meg, de pl. a BK 209:2 adatában *vetekedik vkivel vmin* formában található.

VETKŐZTET

le/vetkőztet (2) S - O - V_{tr}

'leveszi vkiről a ruhadarabokat; jm. die Kleider ausziehen'

Mt 27:31: ... **le vetkeʒtetec** ǫtèr a· palaſtbol – *exuerunt eum clamyde*

L. még Mt 27:28; Mk 15:20. A *-BÓL* ragos bővítmény Márknál is megjelenik, a három adat alapján tehát affinitatívnak minősülne (S - O - A_{dir} - V_{tr}), mégis valószínűbbnek látszik, hogy C-elemről van szó.

VIGAD (1) S - V_{itr}

'örül, ujjong; sich freuen, jubeln'

Mt 5:12: ǫzǫlˈlˈètec z **viǵaggatoc** meʒt bǫ tù ėʒdemtec mẽṅècbèn – *gaudete et exsultate ...*

A mondat második fele inkább magyarázó mellérendelésnek fogható fel, mint okhatározói alárendelésnek.

L. még Lk 1:41; 1:44; 1:47; 6:23; Jo 8:56 stb. Lk 10:21 alatt megjelenik még egy *-BEN* ragos bővítmény (**viǵada** ſcent ʒellètbèn – *exsultavit Spiritu Sancto*), ez azonban szabad határozónak minősül.

VIGASZIK

meg/vigaszik (7) S - V_{itr}

'meggyógyul; gesund werden'

Mt 8:8: ... de mōg ʟac igeddèl z **megviǵaʒic** èn geʒmekem – ... *et sanabitur puer meus*

Mt 9:21: Ha èn ʟac ǫ ʒuhaiat illètèndem **megviǵaʒom** – *Si tetigero tantum vestimentum eius, salva ero*

L. még Mt 8:13; 9:21;9:22; 12:13; 15:28; 17:17; Mk 5:29; Lk 6:18 (2x); Jo 5:4 stb.

vigaszt (2) 1. S - O - V_{tr}
2. S - V_{itr}

'gyógyít; heilen'

1.:

Mt 10:8: Bètègeket **viǵaʒiatoc** – *Infirmos curate*

L. még Lk 6:19; 13:14; 10:9.

2.:

Mt 12:10: z kèʒdic uala ǫtèt mōduā ha illic ʒombaton **vigaʒtani** hog meguadolnac ǫtèt – ... *Si licet sabbatis curare*

L. még Lk 9:6 – itt is igenév mellől hiányzik az O.

meg/vigaszt (16) S - O - V_{tr}

'meggyógyít; heilen'

O = +Hum vagy vmilyen betegség

Mt 8:16: ... z mēdʒ gonoʒol vallokat **megvigaʒtot** – *et omnes male habentes curavit*

Mt 9:22: ... tè hùtǫd teged **meguigaʒtot** – ... *fides tua te salvam fecit*

Mt 10:1: ... z **megvigaʒtananac** mēden lelètezètekèt z menden bètegſegèt – ... *ut eicerent eos et curarent omnem languorem et omnem infirmitatem*

L. még Mt 4:23; 4:24; 8:7; 9:22; 9:35; 12:15; 12:22; 13:15; 14:14; 14:36; 15:30; 17:15; 19:2; 21:14; Mk 3:10; Lk 17:19; Jo 7:23 stb. Az O sohasem – igenév mellett sem – hiányzik, szemben a **vigaszt** adataival.

meg/vigasztaltatik (2) S - V_{pass}

'szomorúságát eloszlatják; getröstet werden'

Mt 5:5: Bodogoc kic ſizнac mezt ǫk **meguigaʒtaltatnac** – ... *quoniam ipsi consolabuntur*

L. még Mt 2:18, több adat nincs a kódexben. Vö. még Jo 11:19 (*meg/vigasztal*) és Lk 16:25 (*vigasztaltatik*).

VIGYÁZ (6) S - V_{itr}

'őrködik, figyel; wachen, aufpassen'

Mt 26:40,41: Ig eg idèiglèn ſē **vigaʒhattal** èn uèlem / **Vigaʒiatoc** z imadkoʒiatoc hog ne mēńetec keſezètètbè – *Sic non potuistis una hora vigilare mecum? Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem*

L. még Mt 24:42; 24:43; 25:13; 26:38; Mk 13:33; Lk 21:36 stb. Egy esetleges fakultatív A_{dir} (*vmire figyel*) egyik példában sem jelenik meg.

VILÁGOSÍT (2) S - V_{itr}

'fényt bocsát ki, világít; leuchten'

Mt 5:15,16: Es nē goitnac ʒǫuetnèkèt / z vètic ǫtèt a· ʒapu ala / de a· gezt'a tazтora / hog **vilagoſehon** mendenècn^{c} kic a· haʒban vadnac / Ig **vilagoſehon** tù vilagtoc èmbezec èlǫt ... – ... *ut luceat omnibus, qui in domo sunt. Sic luceat lux vestra coram hominibus*

L. még Lk 1:79.

VISEL (3) S - O - V_{tr}

1. 'ruhadarabot magán hord; ein Kleidungstück tragen' (1)

2. 'fizikai szenvedést, lelki terhet tűr; eine körperliche od. seelische Last (er)tragen' (2)

1.:

Mt 3:11: ... kinèc nē vagoc melto ſaruiat es **viſèlnėm** – *cuius non sum dignus calceamenta portare*

L. még Lk 10:4; Jo 19:5.

2.:

Mt 20:12: Kic **viſeltúc** napnac ꝛ hèuſegn^{c} tèꝛhėt – *qui portavimus pondus diei et aestus*

L. még Mt 8:17; Lk 11:27; 14:27; 23:26 stb. A két jelentés nagyon közel áll egymáshoz, ezért vettem egy szócikkbe őket.

VISZ[1] (16) S - O - A_{dir} - V_{tr} (10)

1. 'vmit vhová (a kezében tartva) eljuttat; etw. irgendwohin bringen' (4)
   O = -Hum
2. 'vkit vhová vezet, kísér; jn. irgendwohin führen' (6)
   O = +Hum

A_{dir} —› Lat (FCs_{sublat} (3), FCs_{illat} (4), FCs_{allat} (1), FCs_{dat} (2), ahol hiányzik, kifejezéssel van dolgunk.

1.:

Mt 5:23: Aʒeꝛt ha **viʒèd** te aiandokodat aʒ oltaꝛra ... – *Si ergo offers munus tuum ad altare*

Mt 14:11: ꝛ èlhoʒatec eg talṅeꝛon ǫ fèiè / ꝛ a· ľannac adatec / ꝛ **viue** ǫ aṅṅanac – ... *et attulit matri suae*

L. még Mt 10:17; 25:20.

2.:

Mt 4:8: Eſmeg **viue** ǫtèt aʒ ǫꝛdǫg igen magas hėgre – *Iterum assumpsit eum diabolus in montem excelsum valde*

Mt 4:5: Tahat **viue** ǫtèt aʒ ǫꝛdǫg a· ·ſ· varoſba – *Tunc assumpsit eum diabolus in sanctam civitatem*

Mt 6:13: Es ne **vig** mù(n)ket kėſeꝛtètbè – *et ne nos inducas in tentationem*

Mt 26:57: Es aʒoc megfoguā i^{c}t **viuec** ǫtèt Caifaſhoʒ a· papoc fedèlmihèʒ – *At illi tenentes Iesum duxerunt ad Caipham principem sacerdotum*

L. még Mt 17:1; 27:27; Jo 18:13; 21:18 stb.

Kifejezésszerű:

felen visz: 'félrevon; jn. zu sich nehmen

Mt 16:22: Es **fèlen viuē** Pèter kèʒde ǫtèt m̄g fèddèni – *Et assumens eum Petrus*

Ebben a jelentésben az A_{dir}-t a *felen* hszó helyettesíti, nincs több ilyen adat a kódexben.

vele vesz (5): 'magával visz; mitnehmen'

Mt 12:45: Tahat megen z **vezèn** ǫ **vèle** egeb hèt zèlleteket tǫlletǫl alnocbakat – *Tunc vadit et assumit septem alios spiritus secum nequiores se*

Mt 16:7: èlfèlètkeztec keńèzèkèt **vèlec vēni** – *obliti sunt panes accipere* (itt nem szerepel a latinban a névmás)

L. még Mt 18:16; 25:3; 26:37. Mt 16:7-ben hiányzik a személynévmási hszó, de az értelme ennek is 'magával visz'. Adatainkban ugyan a *vesz* ige szerepel, de ismeretes, hogy a két ige szóhasadással különült el egymástól, s ezeknek az adatoknak az értelme 'visz'. Adatainkban a 'magával visz' jelentés miatt elmarad az A_{dir}, a mondatforma S - O - V_{tr}. A **vesz** szócikkében 'magához vesz' jelentésben találunk némiképp hasonló adatokat, l. ott.

visz[2] (2) S - A_{dir} - V_{itr}

'(út, nyílás) vhová vezet, nyílik; etw. führt irgendwohin'

A_{dir} —› FCs_{sublat}

Mt 7:13: ... mēt zéles a· kapu z bǫ az vt méł' **vizèn** a· vèzedelmzè [...] Meł' igē zozos a· kapu z kèłkeń az vt meł' **vizèn** az elètrè – ... *quia lata porta et spatiosa via est, quae ducit ad perditionem [...] Quam angusta porta et arta via est, quae ducit ad vitam*

el/visz (2) S - O - V_{tr}

'vhova vezet, kísér; wegbringen, mitbringen'

Mt 27:2: Es m̄gkǫtǫzuen **èluiuec** z adac ǫtet poncius pilatǫ nèuǫ fèiedèlmnèc – *Et vinctum adduxerunt eum et ...*

L. még Mt 27:31; Mk 14:53; Jo 9:13. Ezekben szerepel egy allativusi bővítmény, tehát itt is fel kell tételeznünk egy fakultatív A_{dir}-t, főképp ha összevetjük a többi származék vonzatkörével.

vitetik (4) 1. S - A_{dir} - O_a - V_{pass} (1)
2. S - A_{dir} - V_{pass} (3)

'vhova vezetik, kísérik; gebracht werden'

A_{dir} —› FCs_{illat} (2), FCs_{allat} (1), FCs_{sublat} (1)

1.:

Mt 4:1:Tahat i^c **vitètec** a· kiètlènbe zellèttǫl – *Tunc Iesus ductus est in desertum a Spiritu*

2.:

Mt 10:18: kiraſ'ochoʒ z fèiédèlmèchèʒ **vitèttec** èn eztèm – *et ad praesides et ad reges ducemini propter me*

Kifejezésszerűek:

Mt 22:30: Mezt a felkèlètbèn ſem haʒaſkodnac ſèm **haʒaſſagba** nē **vitetn**[c] – *In resurrectione enim neque nubent neque nubentur*

Mt 27:3: (Iudas) ... **pniaza vitetuē** megviué a hazmić èʒùſt penʒt ... – ... *paenitentia ductus*

L. még Mk 12:25; Lk 4:1; 8:29; 16:22; 24:51 stb.

studia uralo-altaica supplementa

József Attila Tudományegyetem, Szeged

1. K. Palló Margit: *Régi török eredetű igéink*. 1982.
2. *„Dvinán innen, Dvinán túl"*. Jubileumi tanulmányok. 1986.
3. Sipócz Katalin: *A vogul nyelv színnevei*. 1994.
4. Gulya János: *A mondatszerkezetek rendszere a vahi osztjákban*. 1994.
5. Forgács Tamás: *A valenciaelmélet nyelvtörténeti alkalmazásának elméleti és gyakorlati kérdései*. 1996.

ISSN 0133-4239